

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AN IDIOSYNCRATIC OTTOMAN ALİM ENCOUNTERS
EUROPEAN SCIENCE, ENLIGHTENMENT AND
MODERN WARFARE: ŞANİZADE MEHMED
ATAULLAH EFENDİ (D. 1826) AND HIS
VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE AND MÜFREDÂT-I
KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRİYYE**

AHMET TARIK ÇAŞKURLU

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SURAIYA FAROQHI

İSTANBUL, 2020

**İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
MEDENİYETLER İTTİFAKI ENSTİTÜSÜ
MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**AN IDIOSYNCRATIC OTTOMAN ALIM ENCOUNTERS
EUROPEAN SCIENCE, ENLIGHTENMENT AND
MODERN WARFARE: ŞANİZADE MEHMED
ATAULLAH EFENDİ (D. 1826) AND HIS
VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE AND MÜFREDÂT-I
KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRİYYE**

AHMET TARIK ÇAŞKURLU

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. SURAIYA FAROQHI

İSTANBUL, 2020

ÖZ

SIRADIŐI BİR OSMANLI ALİMİ NAZARINDAN AVRUPA BİLİM, ASKERİ DEVİRİM VE AYDINLANMASI: ŞANİZADE MEHMED ATAULLAH EFENDİ'NİN (V. 1826) VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE VE MÜFREDÂT-I KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRİYYE ADLI ESERLERİ

Yazar: Çaşkurlu, Ahmet Tarık

Medeniyet Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Suraiya FaroŐhi

Aralık 2020, 190 sayfa

Şanizade Atullah Efendi (v. 1826) içinden geldiği fakih aile geleneği ve temel eğitim bakımından klasik bir Osmanlı alimiydi. Ancak, onu devrinin ilmiye ricalinden ayıran birçok önemli unsur bulunmakta ve bunların en barizi, kendisinin çağının ilerisinde bir öngörölölükle yöneldiği Avrupa bilgisini eşsiz Avrupa lisanları hakimiyeti ile takib edip, Osmanlı seçkinlerine aktarma gayretiydi. Bu hususiyetine binaen Şanizade, Osmanlı ve Türk tarihyazımında öncelikle modern-Avrupai Türk tıbbının öncüsü olarak deĐerlendirilmiŐtir. Tabipliğinin ardından, muhtelif dertlerle boĐuŐarak genç tamamladığı ömrünün sonlarında II. Mahmud'ın tevdi ettiği vakanüvislik vazifesiyle meydana getirdiği Tarih-i Şanizade, Şekil ve üslub yönünden vakanüvis geleneğinin bir devamı olmakla, Şanizade'nin renkli zihni dünyasını aksettiren yeni siyasi, ictimai yorumlar ve Avrupa ile Osmanlı hakkındaki mütalaaları sayesinde tarih çalıŐmalarında öne çıkmıŐtır. Biz ise bu tezde Şanizade'nin daha önce çalıŐılmamıŐ olan askeriye-mühendislik ve bunların yardımcı disiplinleri olan coğrafya ve matematik hakkında verdiği eserleri, müellifin iki yazma eserini merkeze alarak irdeleneğiz. Şanizade'nin kariyerinin erken yıllarına ait bu eserler, müellifin ilmi tahsilinden sonra Halıcioğlu Mühendishanesi ve Süleymaniye Medresesi'nde ders aldığı yıllarda, Sultan III. Selim ve Nizam-ı Cedid erkanının Avrupa teknolojisini aktarmayı ve merkezietçi siyasi müesseselerle, askeri-sosyal disiplini Osmanlı'da da tatbik etmeyi hedefledikleri reform programının mahsulüdür. ÇalıŐmamızda Şanizade'nin, ilki tenkitli ve Şerhli neŐrini sunduğumuz, aslen Prusya Kralı II. Frederik'in askeri sevk ve idare, yani taktik ve lojistiğe dair generallerine yazmıŐ olduğu didaktik bir eser olan General-Principia vom Kriege'nin Türkçe tercümesi Vesayaname-i Seferiyye ve ikincisi, büyük ölçüde İngiliz deniz subayı ve coğrafyacı John Hamilton Moore'un The New Practical Navigator adlı eserinin tercümesinden ibaret olan Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye adlı coğrafya, astronomi ve denizcilik konulu eserleriyle, sıradıŐı bir Tanzimat öncesi aliminin modern Avrupa tekniği-bilimi, askeriyesi ve siyasetini nasıl anladığını göstereğiz.

Anahtar Kelimeler: Askeri Reform, Nizam-ı Cedid, Osmanlı Coğrafyacılığı, Şanizade, Tarihyazımı, II. Frederik

ABSTRACT

AN IDIOSYNCRATIC OTTOMAN ALIM ENCOUNTERS EUROPEAN SCIENCE, ENLIGHTENMENT AND MODERN WARFARE: ŞANİZADE MEHMED ATAULLAH EFENDİ (D. 1826) AND HIS VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE AND MÜFREDÂT-I KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRİYYE

Student Name: Çaşkurlu, Ahmet Tarık

MA in Civilization Studies

Thesis Advisor: Prof. Suraiya Faroqhi

December 2020, 190 Pages

Şanizade Ataullah Efendi (d. 1826) was a traditionally trained alim/religious and legal scholar. However, he was no prototypical member of the classical Ottoman ilmiye corps. Thanks to his foresighted intellectual pursuit of contemporary European learning enabled by his peerless mastery of European languages. He is best known as a pioneer of modern European medical knowledge among Ottoman Muslim elites and as an official court historiographer/vakanüvis. His history covering the first dozen years of Sultan Mahmud II's rule, Tarih-i Şanizade -a part of the classical Ottoman historiographical tradition in many ways- was also unique with its critical socio-political analyses providing a window into the author's mentality. In this thesis however, I study the lesser known works of Şanizade in the domain of military-engineering and its auxiliary disciplines, geography and mathematics. These were a product of the 'technology' policymaking of the Nizam-ı Cedid/New Order reformist cadres under Sultan Selim III in the first decade of the 19th century. Two specific translation works in manuscript form from this early career period of Şanizade when he was affiliated with the Imperial School of Engineering/Mühendishane provide the main data for this thesis investigating how an Ottoman Islamic scholar regarded and retold what historiographically are defined as modern science-technology, warfare, and European politics. I first produce an explicated critical edition of Şanizade's Vesayaname-i Seferiyye, a translation of the book General-Principia vom Kriege by the Prussian King Frederick II on warfare and logistics. Then, the thesis provides an annotated transcription of Şanizade's book on naval geography and navigation, Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye, largely based on English geographer-cartographer John Hamilton Moore's The New Practical Navigator.

Keywords: Friedrich II, Historiography, Military Reform, Nizam-ı Cedid, Ottoman Geography, Şanizade.

İTHAF

Kırk yıldır devam edegeldiği tababet ile daima ibadullahın şıfa ve afiyet bulmasına gayret ederken, 2020 yılında Çin'den yayılıp dünyayı esir alan koronavirüs salgınına yakalanarak, bu tezin tesliminden tam bir hafta önce şehid düşen kıymetli Amcamız, güzel insan Orhan Çaşkurlu'nun (1956-2020) aziz hatırasına ithaf olunur. Bu metni görenler lütfen okusunlar ruhuna el-Fatiha!

TEŞEKKÜR - ACKNOWLEDGMENTS

Evvela bu aciz kuluna dahi ilmi bir çalışma telif edebilmeyi nasib eden Cenab-ı Hakk'a hamd olsun. Haddinden uzun süren araştırma ve telif sürecimde beni sabırla yönlendiren, karşılaştığım zorlukları bilgi ve tecrübesi ile aşmamda yardımcı olan değerli Danışman Hocam Prof. Dr. Süreyya Faruki'ye göstermiş olduğu nihayetsiz tahammül için teşekkürlerimi sunarım. Literatür araştırmasında fakire yardımcı olan ve tezimi okuyarak kıymetli değerlendirmelerini esirgemeyen değerli Hocalarım Tuncay Zorlu, ve Ercüment Asil'e çok teşekkür ederim. Çalışmamın bütün aşamalarında sonsuz destek, muhabbet ve tahammüllerini esirgemeyen sevgili aileme en kalbi muhabbet ve hürmetlerimi sunarım.

The one who does not display gratitude to his fellow humans cannot show genuine gratitude to God. I hereby would like to offer my heartfelt thanks and gratitude to Professor Suraiya Faroqhi, who bore with my disorderly studentship and always shared her ocean-deep knowledge with a striking degree of humility. Professor Tuncay Zorlu and Dr. Ercüment Asil offered their valuable time for guiding me to the literature pertinent to my research and always provided precious advice on how a study ought to be conducted. The fact that I was not able to heed their advice is my shortcoming alone. I am also much obliged to Professor Kemal Beydilli, without whose guidance I would not have been able to locate and study the holograph manuscript of Vesayaname-i Seferiyye.

Prof. Sami Erdem has provided me critical motivation and advice. Dr. Fatih Çalışır and his esteemed spouse guided me through complex Ottoman and Persian *ibares* and literary excerpts I encountered. Dr. Salih Kaymakçı, an *ağabey* for me since our years at Georgetown together, has also become my *üstad* in this *meslek* of History, ever since he induced me to switch track towards this field of inquiry after my return home to Istanbul. Prof. Süleyman Berk helped me interpret questions about calligraphy/*husn al-khatt*. I would like to thank dear *Hocalarım* Masum Şenburç and Süleyman Zeki Bağlan for all things Ottoman-Islamic learning, culture and literature. Dr. Şakir Yılmaz, Rezart Beka, and Dr. Abdullah Saçmal, who generously provided me lifetime access to his great project -every Ottomanist's dream- *LexiQamus*, have my heartfelt gratitude. Dr. Hasan Umut provided me valuable insights into the

history of Ottoman-Islamic science and astronomy, Abdurrahman Mihirig into kalām and logic, Ömer Said Güler into Ottoman *Divan* Literature, and Mustafa Karapınar into Arabic grammar. My dear friends and bright future historians Arif Erbil, Hamza Azam Gondal, and Muhammed Bedreddin Toprak enriched my understanding with their great suggestions and explanations. My college housemate Amin Gharad al-Harari, as always, did not shy away from helping with anything, and also edited this text. My dear ağabey Şaban Sincar, younger brother-in-law Abdullah, and friends Taha Salim and Anwar Haneefa also lent me their support. Dr. Mariusz Kaczka, and my cousin Enis Çaçkurlu helped me with Polish and Italian sources respectively. I thank them all for their generous help and contribution.

I am indebted to Professor Recep Şentürk, who as an erudite scholar-alim guided me to the path of knowledge, and also to my superiors at Civilization Studies at Ibn Haldun University (İHÜ), Dr. Vahdettin Işık and Dr. Önder Küçükural for their great tolerance of my irregular work schedule during the final stages of this thesis. I would also like to offer thanks to all my hocas, colleagues, and classmates at MEDİT/ACI, who enriched our time together with their camaraderie and intellectual discussions. The great librarians of İHÜ, especially Sönmez Çelik and Kübra Hanım deserve the greatest acknowledgements for being ever resourceful. With University funds, they procured the digital copy of the sole manuscript of MKfSB from the *Staatsbibliothek (StaBi) zu Berlin*. I thank the librarians of the Süleymaniye Manuscripts Library, especially Fatih Yıldız Hoca; the Istanbul Archeology Museum Library, especially Üzeyir Altekin; İÜ Rare Books Library, especially Janset Hanım; and German librarians Bernd Reifenberg (University of Marburg), and Thoralf Hanstein (StaBi zu Berlin). I would also like to thank *müzehhib* Hasan Türkmen, art collectors Mehmed Çebi, Sami Tokgöz, Zeki Özen and İsmet Dağlı, and curator Chiara De Nicolais at Sotheby's, who all helped me investigate calligraphic works attributed to Şanizade.

Of all people in life, I am most grateful to my beloved family, my dear mother and father, who sacrificed so much to raise us three siblings to be upright, diligent and honest men and women, and my dear spouse for her infinite tolerance and assistance during this protracted process.

Ahmet Tarık Çaçkurlu
İSTANBUL, AH 1442 – 2020

İÇİNDEKİLER – TABLE OF CONTENTS

ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
DEDICATION	vi
ACKNOWLEDGMENTS	vii
TABLE OF CONTENTS	ix
LIST OF IMAGES	xi
ABBREVIATIONS.....	xii
PART I – THESIS	1-107
CHAPTER I INTRODUCTION	1-20
1.1. Modern state formation, Ottoman military reform, westernization.....	1
1.2. Method	9
1.3 Notes on the critical edition of the <i>Vesayaname-i Seferiyye</i>	10
1.4 Notes on the transcription of the Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye.....	12
1.5. Şanizade's intellectual context and different historiographic approaches.....	13
1.6. Şanizade and Ahmed Cevdet Pasha.....	16
1.7 The Enlightenment paradigm and Şanizade	18
CHAPTER II ŞANİZADE'S BIOGRAPHY	21-44
2.1. Şanizade's life.....	21
2.2. Family, early life and education.....	22
2.3. Education and training	26
2.4. Works of Şanizade	29
2.5 <i>Tarih</i> 's tone and Şanizade's voice	30
2.6. Şanizade's mentality as it appears in his scholarly corpus	31
2.7. Questions about the person Şanizade.....	33
2.8. Şanizade's languages	34
2.9. Şanizade's contemporaries: similarities and differences	36
2.10.Şanizade's purported Bektashism	36
2.11.Şanizade the fine Ottoman: the poet, <i>khattat</i> , <i>tanburzen</i> and <i>musavvir</i>	37
2.12.Şanizade's surviving calligraphic pieces	38
CHAPTER III ANALYSIS OF VESAYANAME-İ SEFERİYYE	45-61
3.1. The early Ottoman military modernization and resulting upheavals.....	45
3.2. Naming confusion about Şanizade's works	46

3.3. The original text and the translation process	49
3.4. Copies of Vesayaname.....	51
3.5. Choice of text for translation: Why a manual by Friedrich II?	56
3.6. Reception of the Vesayaname.....	58
3.7. Text content and style analysis	59
3.8. On schnapps and barley juice, and Şanizade's loyalty to the source text.....	59
3.9. Vesayaname's philosophical content? Scholars and technical subjects	60
CHAPTER IV ANALYSIS OF MKfSB	62-77
4.1. Analysis of Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili'l-Bahriyye (MKfSB).....	62
4.2. Choice of text for translation	63
4.3. The MKfSB copy under study	65
4.4. MKfSB Content Analysis	66
4.5. French translator's foreword.....	69
4.6. Scientific discussions from MKfSB.....	70
4.7. Rûzgârlar Ahvâline Dâ'ir: (Of Winds)	70
4.8. Medd ü Cezirler Ahvâline Dâ'ir: (Of Tides)	71
4.9. Question of accuracy, and scientific literacy of the translator Şanizade	72
4.10. Peculiarities of the translator's choices.....	73
4.11. Shrinking of Ottoman geographic-spatial imagination.....	73
4.12. Miscellaneous observations on the text	76
CHAPTER V CONCLUSION.....	78-80
BIBLIOGRAPHY	81-102
APPENDICES.....	103-107
Appendix A.....	103
Appendix B.....	105
PART II - VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE	108-151
PART III - MÜFREDÂT-I KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRİYYE	152-189
ÖZGEÇMİŞ – CURRICULUM VITAE.....	190

GÖRSELLER LİSTESİ – LIST OF IMAGES

Image 1.1 Calligraphic panel from AH 1197	42
Image 1.2 Calligraphic panel from AH 1202	43
Image 1.3 Calligraphic panel from AH 1220	44
Image 1.4 French title <i>Instruction du Roi de Prusse</i> in Ottoman script	54
Image 1.5 Şanizade Ata's encomium/ <i>medhiye</i> for Mehmed Ali Pasha of Egypt....	151

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ – ABBREVIATIONS

- AH *Anno Hegirae*
- BEO Bab-1 Ali Evrak Odası
- BOA Başkanlık Osmanlı Arşivleri
- c.a. circa
- CE Common Era
- Contd. continued
- d. died/death
- DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Ed. edition/editor
- Eds. editors
- Ef. Efendi
- EI 2 Brill Encyclopaedia of Islam, Second Edition
- EI 3 Brill Encyclopaedia of Islam, Three
- EY El Yazmaları (İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi)
- GP General-Principia vom Kriege, Friedrich II
- Id. idem
- Ibid. ibidem
- IJMES International Journal of Middle East Studies
- İÜ İstanbul University Rare Books Library
- MKfSB Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye, Şanizade
- MS manuscript
- MSS manuscripts
- N.S. New Style / Gregorian calendar
- OGNZ Osmanische Geschichtsschreiber der Neuen Zeit, OM von Schlechta-Wssherd
- O.S. Old Style / Julian calendar
- p page
- pp pages
- Tarih Tarih-i Şanizade,
- Transl. translated by
- TTK Türk Tarih Kurumu.
- VNS Vesayaname-i Seferiyye, Şanizade
- WZKS Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes

PART I – THESIS

BÖLÜM I – CHAPTER I

GİRİŞ – INTRODUCTION

1.1. Modern State Formation, Ottoman Military Reform, Westernization

War made states, and states made war¹ argued Charles Tilly. According to this ‘bellicist model’² explaining the formation of national states, pre-modern polities tended to take the form of either “capital-intensive city-states” such as the Republic of Venice, or “coercion-intensive empires” as exemplified by the Ottoman Empire. First the early-modern national and then the modern nation-state emerged out of a constantly improving marriage between differing quantities and methods of ‘capital’ and ‘coercion’ accumulation, and assumed its final form through the emergence of modern warfare.³ Carl Schmitt further supports this conclusion with his definition of the modern state as an entity that, first and foremost, designates “friend” and “foe”. Occupying the “central domain” of politics in Schmitt’s thought, the modern state operates on the basis of this

¹ Tilly, Charles. *Coercion, Capital, and European States*. (1992): This quote does not exist in Tilly’s book as such. However, Tilly named Chapter 5, “How war made states and vice versa” and devoted the work to explain what this statement would mean in the context of the concomitant development of states and their apparatuses of Europe in the second millennium. An insightful quote summarizing the effect of war-making on state-making is: p 75: “If war drove states, it did not exhaust their activity. On the contrary: as a by-product of preparations for war, rulers willy-nilly started activities and organizations that eventually took on lives of their own: courts, treasuries, systems of taxation, regional administration, public assemblies, and much more.”

² Kaymakçı, Said S. *The Constitutional Limits of Military Reform* (2020): pp 4-9. Using this term coined by Philip Gorski in *The Disciplinary Revolution: Calvinism and the Rise of the State in Early Modern Europe* (2003), Kaymakçı provides a critical summary of the main arguments of various historiographic ‘bellicist models’ including Tilly’s, which all focus on the various modalities and necessities of warmaking in the making of the early modern national states.

³ Tilly.: pp 16-27, 45-50 and *passim*. Without naming the “Military Revolution”, Tilly also argues that there was an endogenous causal relationship between modern gunpowder-induced warfare, the larger armies needed to wage them followed by larger bureaucracies to manage and to extract the capital and credit needed to sustain them.

distinction to the detriment of its enemies in “times of exception”, war and conflict, which, according to the thinker, is “the most extremely political” [act].⁴

This reading of the history of the emergence of the nation state in Europe in the Early Modern and Enlightenment eras would fit the narrative of “European Military Revolution”⁵ and the emergence of modern warfare within its analytic frame, as major factors in the development of the modern state. However, the impact of military modernization on Ottoman modernization efforts overall -i.e. the adoption of European technologies first, and then institutions, followed by the appropriation of European norms and culture- was even more pronounced. Ottoman, and, arguably, Turkish republican modernization efforts revolved primarily around military reforms. While this phenomenon has been studied in the historical literature extensively,⁶ there is a dearth of critical focus on the theoretic/intellectual aspects of Ottoman military reform.⁷ Hence, in this thesis, by considering the scholarship of Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi (d. AH 1242/1826 CE) – a traditionally trained but also quite peculiar ‘*âlim* and official court chronicler (*vak’ânüvis*) of Sultan Mahmud II -- I analyze how Ottoman “thinker-scholars” (*ulemâ*) perceived, prescribed, criticized and/or legitimized the introduction of modern military technologies and practices. I could have also borrowed Peter Burke’s term “clerisy”⁸ to refer to the general group of Ottoman authors, who penned the

⁴ Schmitt, Carl. *The Concept of the Political*. (2017) p 29: “The political is the most intense and extreme antagonism, and every concrete antagonism becomes that much more political the closer it approaches the most extreme point, that of the friend-enemy grouping.”

⁵ To understand how the radical change in military and state-fiscal organization occurred due to the rise of first artillery and then *trace italienne* style fortifications see, Parker, *The Military Revolution*. For the Ottoman response to the unprecedentedly large European armies and impregnable bastions see, Ágoston, "Firearms and military adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450–1800."

⁶ For an excellent study on the Ottoman military during the period corresponding to Şânizade’s entire mature life with a treatment of the military-technical; economic-fiscal; and political facets of the changes and continuities, see, Yeşil. *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu* (2016). I shall refer to this work when necessary. Yıldız. *Neferin Adı Yok*. (2009), also provides a good account of the military and the accompanying economic and social transformations after the establishment of Asakir-i Mansure well.

⁷ Eldem. *Hayretü'l-Azime*. (2013) p 27: In the closing notes of his exemplary textual archeology intellectual study of *Tarih-i Şânizade*’s mukaddime Edhem Eldem asserts that our knowledge of the intellectual life of ((pre-Tanzimat)) intellectual life in the Ottoman Empire is critically lacking and that this field remains understudied.

⁸ For the definition and scope of the term “clerisy”, describing an increasingly diverse grouping of men and women of learning from the High Middle Ages onwards, see Burke. *A Social History of Knowledge*. (2008) pp 19-22. I avoided intelligentsia/intellectuals to avoid anachronism. *Intelligentsia* to denote a community was coined in the Russian Czarism of the mid-19th century and the concept of intellectual (Ottoman Turkish: *münevver*) only appeared after the Tanzimat.

pioneering texts espousing and/or criticizing Ottoman modernity and reforms. But the term's origin in and phonetic resemblance to European Christian "clergy", despite the fact that the author used it as an umbrella term, made me settle for the rather neutral 'thinker' instead. Nonetheless 'Ottoman clerisy' would be a valid term for the width of its denotation encompassing all those produced knowledges in different eras, from Muslim ulema and the Christian clergy, bureaucrats – *hâcegân* and physicians to lawyers and philosophers.

The decision to focus on Şânizâde rests on both his rather idiosyncratic persona, as well as the unique scholarly contribution of this early 19th century Ottoman '*âlim*'. In addition to being a traditionally trained scholar from a family of doctors of Law, Mehmed Atâullah Efendi was also a graduate of both the still quite mediaeval Süleymaniye Medicine Madrasa and the modern Halıcıoğlu Mühendishânesi (The Imperial School of Military Engineering). He possessed a strong command of Italian and French - his working languages in accessing and translating European texts- and likely knew some medical Latin and Greek, in addition to the conventional mastery of the traditional *ilmiye* languages of Arabic and Persian which, together with Turkish, formed the *Elsine-i Selâse* - the inseparable trio of Ottoman scholarly/literary registers.⁹ On top of this, he closely followed the scientific, technical and political literature and media of his time coming out of Europe, a feature uncommon amongst the contemporary '*ulemâ*'. After eschewing official positions within the ranks of Ottoman bureaucratic service, he finally became the official historiographer (*vak'ânüvis*) of Sultan Mahmud II between 1819-1825, 30 years after the completion of his madrasa education (*rü'ûs*). He would go on to undertake this role in a slightly more critical and less flattering style than his predecessors. Considering his approach and scholarly contributions, we can safely regard him as an early proponent of reform by way of gradual transformation and selective appropriation of modernity through the filters of Islamic epistemology and

⁹ Aksan. "Frederick the Great". (1999) p 205: "A catalogue of the adjectives used to describe the model Ottoman statesman would appear to include virtuous, upright, generous, eloquent, learned, dignified, self-disciplined, pious, modest, and master of Arabic, Turkish and Persian and their accompanying literatures." These descriptive qualities and skills would be even more strongly expected from the doctors of Theology and Law, the ulema, which Şânizade was a part of.

moral philosophy, rather than an advocate of a radical revolutionary progressivism exhibited later by those who would go on to found the Turkish Republic.

But perhaps what most distinguished and set Atâullah Efendi apart from the late 18th century corpus of *lâyiha*/memoranda political literature was his scientific and critical style. This body of literature enjoyed massive popularity amongst the Ottoman administrative and scholarly circles following Ottoman loss of Crimea –the self-styled *Eternal State*'s first loss of a Muslim-majority realm- upon the conclusion of the Ottoman-Russian War of 1768-1774.¹⁰ Rather than echoing many previous political theorists from the Muslim-Ottoman milieu, who dwelled upon abstract and idealized Greek and classical Muslim-Persianate concepts such as the “circle of justice”, the balance of the elements-humors etc., Şânizâde authored a number of expanded translations and adaptations of contemporary European practical military manuals to address challenges posed by the almost incessant Ottoman retreat vis-à-vis the Franks.

Here, it is important to note that the actual main political text by Atâullah Efendi is his official history of the Ottoman State covering the years 1808-1821, *Tarih-i Şânizade*, henceforth referred simply as *Tarih* in this study. *Tarih* retains many ideas from classical Ottoman political thought, or better put, it in many ways is a continuation of the classical historiographic and political writing. However it also showcases unprecedentedly deep treatments of novel European concepts and technical subjects sprinkled throughout. Şânizade's two hitherto unstudied military-technical works, which form this thesis' focus, *Vesayaname-i Seferiyye* (henceforth *Vesayaname*), as a book on military strategy, tactics and logistics, and *Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye* (henceforth *MKfSB*), as a book on world naval geography, navigation and astronomy, are however, of a different character. They offer only little room for maneuver for a young Atâullah

¹⁰ Aksan. "Ottoman political writing, 1768–1808." (1993) p 53: “The signing of the Küçük Kaynarca treaty of 1774... provoked an internal crisis and long debate over the future of the empire... The Ottoman administration, especially the scribal bureaucracy, contributed a number of political advice manuals to the debate...” Also Lewis. *What Went Wrong?* (2002) pp 21-23: “Küçük Kaynarca, a bitter blow for the Ottomans... Küçük Kaynarca instigated self-questioning: The Ottomans, faced with the major crisis in their history, asked a different question: “What did we do wrong?” The debate on these two questions began in Turkey immediately after the signing of the Treaty of Carlowitz; it resumed with a new urgency after Küçük Kaynarca. In a sense it is still going on today.”

Efendi's political takes. Our texts under study here from 1221- 1826/7, together with at least two other non-medical texts dealing with "technical/useful" knowledge sourced from Europe as we will discuss later, stem from the period 1221- 1223 / 1806-1808, corresponding to the early-career years of the scholar, then affiliated with the Mühendishane, and form his earliest intellectual production. He followed up these with a decade of works on various domains of medicine (and also poetry mature enough to posthumously merit a *divan/çe*) and concluded his life lastly as a banished and forlorn court historiographer. This prolific scholar¹¹ oddly concluded his rich life interwoven with tragedies without authoring any known work in the main traditional domains of Islamic scholarship - *'ulūm al-'āliyyah* such as *Fiqh* (jurisprudence), *Kalām* (theology)- as his jurist father and grandfather did. The arc of his history showcasing a shift to attempting to understand and translate Europe, could indeed serve as a symbol of the two last centuries for the Ottoman-Turkish intellectual history. In many ways, Şanizade was one of the first *alims* engaged in "asymmetrical transfer"¹² of culture and knowledge between Europe and the Ottoman Empire

To be exact, there was already a trend in Ottoman political writing from the mid-18th century onwards of abandoning macro and idealizing topics, as a sobering consequence of continuous military setbacks. The conditions of the troublesome 18th century had already prompted the Ottomans to question, starting from the mid-18th century, their idealized model of state-society and politics. Among others, military setbacks and shrinking borders that were not sporadic but repeated, and the introduction of diplomacy on an equal footing with the Franks were the prime factors.¹³ By the end of the 18th century, the political literature of mega-order and harmony, circle of equity etc. was

¹¹ As shall be discussed, I estimate up to 15 works by Şanizade, produced in the rough time span of two-and-a-half decades 1800-1825.

¹² Bouquet. "Une coproduction impériale." (2016), p 23. Şanizade was a figure of "asymmetrical cultural transfer" discussed by Bouquet, where Ottomans engaged in transfer of European and Russian 'sciences' and culture, without exporting equivalent degrees of knowledge. For Ataullah Efendi, we may say that only his works on medicine broke out of this asymmetry, since they made their way back to Europe through reports of Bianchi in a full circle.

¹³ Aksan. "Ottoman political writing." (1993): pp 56-57. Also p 58: Ahmed Resmi Efendi's poignant *Hülasatu'l-İtibar* made no mention of the 'circle of equity' (*dair-i adliye*). Neither did the other works covered by Aksan's article -such as the *Layih*a/Memorandum of the same author and other texts from the end of the 18th century- mention the concept.

almost dead, and the times ushered a new significance for the concept of the benefit/the service of the *Din u Devlet* (Islam and the Ottoman State) as a call for personal-individual sacrifice and service within a statewide program in cool-headed terms.¹⁴ However, Ottomanists should not assume that the demise in the popularity of normative idealized descriptions of order was categorical, since the Ottoman ‘desire for order’ (*nizam-ı alem*) remained a popular theme of Ottoman political thought, re-flourishing again in the mid-19th century with the *Mecelle*.¹⁵ We see the continuation of this trend of moving from more abstract ideals to more tangible practical-technical contributions in the explicit reference to the concept in the *mukaddime*/preamble of the second text under study in this thesis, where Şanizade located himself as a servant of this cause among other Ottoman men of state and learning.¹⁶ The fact that macro-order *siyasetnames* gradually vanished while topical “*layiha*”/memoranda proliferated¹⁷, attests to this shift by itself as well.

We also must note that Ataullah Efendi did not undertake those technical-useful translations while at the Mühendishane sheerly out of his own volition. Sultan Selim III’s political leadership directly commissioned -as clearly was the case with MKfSB-¹⁸ or at least encouraged the young scholar for these translation/adaptation works, even as it was dealing externally with the turbulent Napoleonic Wars, and mounting opposition to their Nizam-i Cedid program internally towards the very end of the Sultan’s rule. In fact, Şanizade’s translation projects in the military-technical fields (Vesayaname, MKfSB, a two-volume tome on mathematics translated from Bossut’s *Cours Complet*, and two smaller epistle-regulations on navigation and management of cavalry units) all began under Selim III from 1803 onwards; but all bar Vesayaname and the two shorter texts were only completed once the tribulations and vicissitudes of the downfall of Selim

¹⁴ Ibid. p 64.

¹⁵ Kaymakçı (2020), pp 153-154, and ft. 402: This recent study provides a correction to Aksan’s conclusion from 1993 about the total vanishing of the classical Ottoman ideal of *nizam-ı alem* and its cognates from the late 18th c. Ottoman political writing.

¹⁶ MKfSB: fo 1, p 2: ...çün terfî-i i‘tibar-ı Mülk u Millet ve tevsî‘-i iktidar-ı Din ü Devlet’in teksîr-i ulum ve efzâle merbût ve tevfîr-i erbâb-ı kemâle menûit olduğı âşinâyân-ı etvâr-ı rûzgâra *ke‘ş-şemsi fi hatti nusfi‘n-nehâr* âşikâr ve be-dîdâr olmağla, ‘uzemâ-yı ‘ulemâ-yı cumhûr-ı Müslimîn ve küberâ-yı hulemâ-yı zümre-i Muvahhidîn bu babda kemal-i ihtimâm ve bu hususa dikkat-i tâmm iderek...

¹⁷ Çolak. “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler” (2003): pp 345-346.

¹⁸ MKfSB: fo 3, p 6. Also see BOA TS.MA.e. 874/14.

III's New Order and its eventual resurrection with Mahmud II and Alemdar Mustafa Pasha were over by 1809-1810.

In this vein, his *Vesâyânâme-i Seferiyye* (Tur. *Book of Guidelines for Campaigns*) is a unique critical translation of a military treatise composed by the Prussian King Frederick II (1712-1786). *Vesayaname* was unique from a number of historical vantage points. It likely was the first full direct translation of a European technical text by a member of the *ilmiye*. It also clearly marked an important change in Ottoman elite mentality with its open disclosure of the original author, a European king, who posed an authority worthy of imitation. A decade and half later in history, it also found significance as one of the first, if not the first publication, of the Khedival Bulaq Press, established as part of –this time- Mehmed/Muhammed Ali Pasha's *Nizam al-Jadid* program in Egypt.

With Şanizade's translation, Ottoman statesmen and military planners would have the chance to read about European -with great focus on Habsburg-Austrian- tactics of the modern era, which they had been encountering in all its embodiments since their inception in the late 16th century, in a theorized narrative also rich in practical anecdotes by one of Europe's greatest military theoreticians and practitioners. Even if they were not able to articulate its underpinning mechanics well,¹⁹ Ottoman military and statesmen surely knew the great strides European military tactics and organization took in the past two centuries, and this well-translated work could assist them in figuring out some of the specifics behind this development. For instance, specific novel features articulated are among others, the introduction of Friedrich's *oblique* battle order²⁰ (Chpts 15 and 22), attacking and defending with tactical squares (Chpt 20), notion of 'citizenship' and a citizen's duty (Chpt 25), re-emphasis on drill and discipline ("*meşk*" & "*terbiyye-i*

¹⁹ Uçman. *Koca Sekbanbaşı Risalesi*. 2017, pp 118-120: Ahmed Vasıf Efendi would bitterly poetically depict the poor performance of Ottoman troops against the well drilled European infantry and artillery through the persona of a seasoned Ottoman sekban veteran in *Hülasatü'l-Kelam fî Reddi'l-Avam*, commonly and mistakenly known as the *Koca Sekbanbaşı Risalesi*: "... hakimane ve akilane tedbir ve tefekkür ederek heman sür'atle top atmak ve tüfenk kullanmak ve bunlar emsali gunagun sanayi-i cedide-i harbiyye ihdas ettiler...topları Markavit saat gibi mücella ve gülleleri musaykal olmakla, bir topu bir dakikada tamam on iki kerre doldurup atıp, güllelerini kurşun yağdırır gibi yağdırır oldular...Zira İslam tarafından faraza bin adet tüfenk doldurulup atılncaya kadar küffar tarafından seksen bin salkım güllesi ve kurşun birden geliyor. Buna dayanmak takat-i beşerden hariç bir ma'na olduğu müsellemdir."

²⁰ On the oblique order, see Duffy. 2015 pp 272-275.

askeriyye ve talim-i harbiyye” *passim*), and all sorts of instructions and suggestions for army logistics and cantonment etc.

Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye (Tur. *The Complete Glossary of the Shores of the Sea(s)*, MKfSB) must have also been a beneficial contribution by Şanizade. Although bereft of the actual math-geometrical sections on celestial navigation and the description of the actual crafts of sailing found in the source English text, which Şanizade could not have accessed due to the language barrier, this book would still provide valuable information to those concerned with Ottoman seamanship. Among others, the book features one of the earliest –if not the earliest- introductions of Newton’s mechanics, especially the law of gravitation in a rather ambiguous translation (Chpt *Of Tides*); Edmond Halley’s theories on the mechanics behind of the formation of permanent winds, and exact instructions by the author John Hamilton Moore on how to sail on the oceans with those permanent winds while avoiding calms and storms (Chpt *Of Winds*) etc. After these sections packed with astronomical, physical, meteorological and geographical-hydrographic information, the second half of the book provides a long and detailed description of the coasts of the entire world known to British cartographers at the end of the 18th century, including exotic and extremely remote places such as Alaska and Kamchatka, Tierra del Fuego, the Gulf of Tonkin, and New Guinea and New Holland (Australia). Of course, whether the Ottomans would have first shown interest in knowing the coasts of those faraway quarters, and secondly would think of venturing into oceanic navigation for commercial and military purposes remains a question. The fact that both *Vesayaname* and *MKfSB* lack the engravings-visualizations found in their originals also could be a factor limiting their utility for Ottomans.

Through a careful textual analysis, where I will attempt to put the two texts into their contexts while also comparing them with the rest of Şanizade’s diverse corpus, I will try to find plausible answers to the question of how the scholar-thinker perceived and portrayed modern warfare, geography -and other domains and technologies he introduced to the world of Ottomans- for the intents of the wellbeing of the State and the Religion, *Din ü Devlet maslahatı*.

In the process of writing this thesis, I think I also have gathered some intellectual tools to better extract the implications of our current ‘history’. As I studied, the resemblance between the times of my subject -Şanizade- and the times of my experience abound. Among others, war and threat of war with the Muscovites, rebellion of domestic subjects, unrest in the streets of Istanbul, pandemics, a failed coup attempt and the ensuing chaotic process of sifting out the plotters. Thank God, I have been much more fortunate than Şanizade in similarly turbulent times, most likely due to the fact that I neither am a person of import nor occupy any position. Nonetheless, the repetitive nature of history and relative constancy of the human condition²¹ has always bemused me throughout and I hope helped me empathize somewhat better with this forsaken scholar despite the radical difference between our mental world(s).²²

1.2. Method

In this thesis, I examine the manuscripts of *Vesâyânâme-i Seferiyye* and MKFSB of Şânizâde Atâullah Efendi. The first MS is an Ottoman Turkish translation from the

²¹ Of course, most modern-progressive thinkers will reject the notion of the permanency of the human condition. Therefore, I would like to include this section from G. Hagen and E. Menschinger on the functional purpose of Ottoman historiography as a means of eliciting timeless lessons from the ‘essential’ human condition to induce nuanced thinking on the subject: Hagen; Menchinger. “Ottoman Historical Thought.” 2014. pp 102-104: “In the Ottoman Empire, as elsewhere in the pre-modern Islamic world, one of history’s most important functions as a genre was to offer moral and political guidance through exempla, in the sense of history as *magistra vitae* or “teacher of life.” Histories oftentimes indicate their practical aim in their titles, announcing the work as “admonitory” and not infrequently using the Arabic trilateral root ‘-B-R or derivations thereof, in the sense of “to warn or take as a lesson.”... Such a functional approach to history assumes a great degree of constancy in the human condition. History can instruct provided that the scope of present experience and future possibility remain stable, or nearly so. But if, in Koselleck’s terms, too great a divergence emerges between “space of experience” and “horizon of expectations,” it will so alienate the past from the present that the notion of history as exempla becomes meaningless. It is noteworthy in this light, then, how long the functional approach persisted in Ottoman historiography. While they were innovators in methodology and use of foreign sources, Şanizade Mehmed ‘Aṭaullah (d. 1826) and Ahmed Cevdet Paşa (d. 1895), writing at the end of our period, a time of change and flux, continued all the same to stress history’s instructive qualities. Hence an unbroken didactic tradition flows from very early works of historical writing until well into the late eighteenth and even nineteenth centuries.”

²² I will attempt to use the terms “mentality”, and “mental world” (Tur, *zihniyet dünyası*) in the same way as Suraiya Faroqi Hoca in “Fear, Hatred, Suspicion.” (2016): pp 515-518, to encompass expressed ideas, underlying emotions and group and individual inclinations of Şanizade and his contemporaries. Faroqi’s work based on the theoretical framework of Lucien Febvre’s history of emotions warns Ottomanists of the caveat of the oblique and filtered language of (most surviving) Ottoman Turkish writings, since these were ultimately the expressions of andro-officialdom. The problem of what writings of Şaniade denote and may or may not connote and imply will be a recurring attention of this thesis.

French translation of the German-French original, first completed by Atâullah Efendi in 1221 AH-1806/7 CE and the second MS, an Ottoman Turkish translation from the French translation of an English original, completed in 12-1809. Through the study and evaluation of these manuscripts in their historical context with reference to the literature, I hope to understand the attitude of this peculiar *‘âlim* towards importing and appropriating Western knowledges, techniques and practices on the cusp of programmatic Ottoman reforms and reorganization (Tanzimat).

Note: I have not included diacritics for words commonly used in English, such as “hadith”. The (‘) symbol stands for *hamza*, the glottal stop. The (ˆ) symbol stands for *ayn*, a throated Arabic consonant with no equivalent in English and Turkish. Calendar dates are Common Era unless otherwise indicated. Years in the Islamic lunar calendar are referred to as AH for *Anno Hegirae*.

1.3 Notes on the Critical Edition of the *Vesayaname-i Seferiyye*

I compared the four extant versions - three manuscripts and a print edition from the Bulaq Print of Cairo - of the Ottoman Turkish work by Şanizade to produce the most authentic and complete transcription of the *Vesayaname*. When transcribing, I attempted to retain the original Ottoman phonetics as much as possible within a stretched modern Turkish orthography. I then compared the Turkish text with the German original dictated by Friedrich II (*General Principia vom Kriege*), as well as its French editions, all based on the translation by Faesch (*Instructions Militaires du Roi de Prusse*), which Şanizade ultimately used to write his work. To highlight the overlaps and discrepancies between Şanizade’s translated text, the French translation of the German original and the source text itself, I resorted to providing excerpts - words, phrases and titles - within parentheses in keeping with the flow of the reproduced text. Italizations in the German excerpts reflect the alternation between *Antiqua* and *Fraktur* for French words and phrases in the original text.²³ Furthermore, I attempted to provide clarifications for all

²³ As far as my survey suggests, the practice of highlighting French-Latinate loanwords with the Antiqua font was rather common in 18th century Fraktur German printing.

specific names, places, idioms, narrations and - chiefly military - terms through footnotes. Page numbers follow the Bulaq print edition, which –together with its textual basis, the manuscript EY_513- is the only paginated text. I inserted “=” (for fleurons of Bulaq)/“+” (for rubricated dots of EY_513) signs in lieu of the fleurons and dots signifying stops and breaks in both paginated editions respectively, in order to allow readers to better appreciate the early development of proto-punctuation marks in Ottoman-Arabic printing.²⁴ Lastly, I provided meanings only for some of the most complex Ottoman words and phrases occurring in the text.

Despite the fact that Friedrich’s *General-Principia* is an original text which should be safe from the risk of having elements lost/altered in translation, it still gives the feeling of a stream of recollection-type memoir²⁵ of the exploits of the eventful career of this military man, grouped together with his recollections of readings from contemporary European military history. This is no wonder when we take account of the story of the text, where Friedrich first compiled his memoirs-lessons in French, and then dictated the work for German and had it distributed to his commanders without any editing, and where subsequent translations to French also provided only meager corrections and commentary. Therefore, in addition to attempting to produce a most authentic edition of Şanizade’s translated text, I also attempted to investigate the accuracy of Friedrich’s own text. Towards this end, I studied maps - old and new - to locate old settlements and locations²⁶ and referred to both contemporary primary accounts of battles and other events narrated and secondary literature on European 16th and 18th century political-military histories. All of this was motivated by my desire to also make a humble contribution towards filling the lacuna in the literature on, first the *General-Principia* that

²⁴ Those interested in the historical development of Ottoman-Turkish punctuation need to see Bouquet. *Quand les Ottomans firent le point*. 2019. Viz. Chapters 1-3.

²⁵ Friedrich himself calls the *Vesayaname/General Principia* “Memoires” once in the text. End of Chapter 14 (p 89): “Depuis le temps que ce Mémoires ont été composés...” He also admits his forgetfulness and potential confusion of names in his epilogue, duly included into the translation by Ataullah Efendi. “...sânîyen, isimlerini gaflet ve nisyân ile zikr ü yâd olunmadan hıfz ve himayet için ...” The text displays more than a dozen confusions and inaccurate factoids by Friedrich as well, which I tried to highlight and correct to my best ability in the footnotes.

²⁶ I benefited immensely from the online database and Geo-Referencer map application of the Landesarchiv Baden Württemberg found online for free: <http://landesarchiv-bw.georeferencer.com/compare>

lacks a critical edition, and then the three Silesian Wars, Friedrich II and other subjects not directly falling under “Ottoman” history. Lastly, I also attempted to draw relations between European military events and personalities mentioned in the text with the Ottoman context where possible.

Below is a list of the symbols used to show my interventions into the text:

Text in blue: Important military, political terms.

(()): My additions and annotations.

[] In the main text body: Complementing text not found in all MSS. Unless otherwise specified, the text within occurs in the base copy, İ.Ü. T 2677, Şânîzâde’s handwritten holograph.

[] In footnotes: Shows the alternative reading or the erroneous writing in one of the MSS.

(): corresponding terms and phrases from the German original and/or the French translation.

1.4 Notes on the Transcription of the Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili’l-Bahriyye

Unlike the *Vesayaname*, I had a single manuscript to work with for MKfSB. When transcribing, I attempted to retain the original Ottoman phonetics as much as possible within a stretched modern Turkish orthography. However, in *Vesayaname*, I attempted to reflect letter-to-letter conversion for Perso-Ottoman letters. In MKfSB I turned the final “B/b”s in Turkish words into “P/p”s per Turkish pronunciation. For the text, I abided by the folio-pagination of Berlin librarians left on the MS.

I then compared the Turkish text with the English original by John Hamilton Moore (*The New Practical Navigator*) where applicable. I unfortunately was not able to ascertain and locate the French translation, which Şânîzade ultimately used to write his work, and was thus unable to cross-check. To highlight the overlaps and discrepancies between Şânîzade’s translated text, and the English original, I resorted to providing excerpts - words, phrases and titles - within parentheses in keeping with the flow of the

reproduced text when applicable. All page references to NPN are to the 16th edition from 1804 cited in the bibliography unless otherwise specified.

Lastly, I studied maps - old and new - to locate old settlements, locations and regions and referred to both contemporary primary accounts of travelers and secondary literature on European 17th and 18th century cartography, geography, navigation and astronomy.

The *Clavis*/Abbreviations for the text of NPN

C.: Cape or Cab/po

JHM: John Hamilton Moore: author of the main textual source of MKfSB, *The New Practical Navigator* (NPN).

MKfSB: *Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye*

NPN: *The New Practical Navigator*

Tuhfe: *Tuhfetu'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, Kâtib Çelebi

Below is a list of the symbols used to show my interventions into the text:

Text in red: Rubricated words in the MS.

(()): My additions and annotations.

[] Shows the erroneous writing in the MS, as opposed to the correct orthography or intended contextual meaning.

(“”): corresponding terms and phrases from the English original of John Hamilton Moore.

1.5. Şanizade's intellectual context and different historiographic approaches

Writings on Şanizade –save for several solid works²⁷ - abound a farrago of myths and misattributions concocted to cast the powerful image-myth of an early Ottoman

²⁷ Zülfikar (1991) was the first to provide a substantiated and coherent biography of Şanizade in modern Turkish historiography. Yılmaz (2008), the editor of Şanizade's *Tarih* also produced a solid and the most detailed account of the scholar's life and career. Any biographic information not covered in this study could be found in Prof. Yılmaz's introduction to the *Tarih*. Where he fell short in drawing the links between Şanizade's oblique European overtures, Eldem (2013 & 2014) undertook a meticulous study uncovering the European influenced layer of the text in the preamble/*mukaddime* of the *Tarih*.

“enlightened” man fighting a one man’s fight against the darkness all around. Unfortunately, many unsubstantiated claims, factoids, and debunked interpretations still do get quoted and circulated in the literature. The majority of these likely stemmed from a motivation to cast this bright scholar as a larger-than-life figure, who would prove that the Ottomans too had ‘scientists’ and thinkers before Tanzimat, personified by this progenitor of Turkish-Muslim modernity. An assortment of these baseless surmises include that Şanizade knew German and Greek in addition to his already polyglot skills; that he hated madrasas and the people therein;²⁸ that he received medical training in Italy;²⁹ and that he advocated for the introduction of European political institutions. No doubt, Şanizade was a great, universally learned man, befitting the title of polymath – *hezarfен*, the *non plus ultra* of theoretic medical knowledge among Ottoman Muslims of his day, the first discussant of numerous European concepts and technicalities in the Ottoman Empire and peculiar in many other ways in his broad intellectual interests. But Şanizade was not peerless. As he was a man of unique intellectual pursuits and learning, he too was a learned man and alim who belonged to a certain type of diverse-interested scholars and literati in the 18th and early 19th centuries.

Modern readings of Şanizade as the progenitor of Turkish-Muslim-Ottoman enlightenment, liberal thought, positivism³⁰ and so on are marred by what Burke calls

²⁸ To see how a contemporary popular doyen of Ottoman history can casually claim that Şanizade was a self-hating mudarris, and the first Ottoman intellectual, see Ortaylı. *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazını*. 2010. pp 104-105: “XIX. yüzyıl başında medreseden yetiştiği ve ulemâ ailesinden geldiği halde, medreselilerden nefret eden Şânizâde Atallah Efendi bu geleneğin ürünü olan bir kişiliktir. Şânizâde bizdeki aydın geleneğinin başını çeker. Bir aydındır; çünkü bilinçli olarak yaşadığı kültürel çevreyi değiştirmek istiyordu. Evindeki toplantılara Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyyesi adı verilir ki, bir nüve akademi veya salon kurumuydu.”

²⁹ No, Şanizade did not receive medical training in Italy. The source of this false claim seems to be his contemporary Bianchi’s report that spread widely in Europe, due in part also to Bianchi’s own advertising efforts and sending his book to and fro for promotion. Kazancigil. 1991. p 4: Notice sur le premier ouvrage de l’Anatomie et de la Médecine Emprime en Turquie, en Constantinople en 1820: ...Châni-Zadeh Mehemed-Ata-Oullah Ft. 1.

The dragoman of the French embassy T. X. Bianchi, who left the Ottoman Empire in 1815, states that per a letter dated 1 April 1821 from his friend Maugin, who recently returned from Istanbul to France, that Şanizade is the son of a previous Ottoman hekimbaşı, who sent his son to receive medical education in Italy. This factoid would hold true for Mustafa Behcet Efendi and his brother Abdülhak Molla, but certainly not for Şanizade.

R. Brömer, is one of a handful of historians of medicine reporting an inaccurate biographic datum on Şanizade, that he went to Italy for medical education and wrote the first Anatomical coursebook in Turkish on his return. Brömer. “Kulturgeschichte der Osmanischen Medizin.” 2009, p 272.

³⁰ For Şanizade as a liberal and positivist, see Korlaelçi. *Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi*. 2002.

the problem of ‘present-mindedness’.³¹ Edhem Eldem describes how with his apparently eccentric and contrarian profile, Şanizade did become an exalted paragon for historiographers dealing with Ottoman intellectual history under the influence of European modernity in the 19th century and beyond, starting with the great Tanzimat statesman and scholar Ahmed Cevdet Pasha. Most people in this diverse group depicted Ataullah Efendi among others as: ‘Enlightened’ Muslim; man of science and erudition; sympathizer of Western science; freethinker leaning to “Bektashi humanism”; target of conservatism - retrograde forces and intrigues of the religious establishment; victim of the autocracy of Sultan Mahmud II.³² Ascribing Şanizade and the Ortaköy Fellows as early Ottoman positivists, *aydins*/enlightened intellectuals etc. suffers from this cognitive bias and teleological reading, that posits the European Enlightenment as an indubitable-certain end, rather than a contingency of a host factors specific to Europe’s socio-political, economic and intellectual development.

True, Mehmed Ataullah Efendi and his associates at the Ortaköy Circle may have shared overlaps, common interests and methods with early Enlightenment thinkers, such as first and foremost a focus on the study of non-jurisprudential particulars and technical subjects, as opposed to predominantly occupying themselves with universals, theological-philosophical matters and jurisprudence the classical ulema occupied themselves with; an openness to new and unconventional knowledges outside their epistemic domain; and even ‘experimentation’ with nature.³³ However, to postulate in an intellectually deterministic manner that those features would necessarily and linearly develop into ‘enlightened’ positivist thought is teleological and present-minded. The

³¹ Burke. Ibid. p 19.

³² Eldem. “Début des Lumières.” (2014) p 274: “(Musulman éclairé, homme de science et d’érudition, sympathisant de la science occidentale, libre penseur proche de l’humanisme bektachi, cible du conservatisme et des intrigues de l’établissement religieux, victime de l’autocratie du sultan Mahmud, Şanizade Mehmed Ataullah Efendi avait le profil idéal d’un précurseur des sciences et des Lumières dans le monde ottoman et islamique.) For a list of such praiseful epithets given to Şanizade see: Şânî-zâde Târîhi, pp xci-xcii.”

³³ We know that experimentation in the modern-scientific sense had entered the Ottoman Muslim scholarly-bureaucratic milieu of Istanbul in the generation before Ataullah Efendi, with the likes of his teacher in both Frankish languages and the mechanical sciences at the Mühendishane, Yahya Naci Efendi. Yahya Naci Ef. conducted and showed experiments to students at the Mühendishane, as also explained and hinted at in his translated MS epistle on electricity and the electric current. See, Günergun, Feza. “Yahya Naci Efendi’nin *Risale-i Seyyale-i Berkiyye’si*”. 2008.

contingencies of the two groups were similar in some, but distinct in other ways, and it is difficult to see -although not categorically impossible- that, had they been left unmolested by petty political intrigue to their own devices, that Şanizade and his Ortaköy Fellows would join the chorus of the Enlightenment. As we shall see, Şanizade appreciated and worked to introduce many technical and even some socio-technical - such as a revived consultatory ethos (*meşveret*) akin to parliamentarianism- solutions from Europe, while also disagreeing with the epistemology Voltaire articulated.

1.6. Şanizade and Ahmed Cevdet Pasha

Most of these present-minded readings originate from hyperbolic and ideological readings of an historian's portrayal of Şanizade and his associates, namely, Şanizade as reflected in Ahmed Cevdet Pasha's *Tarih-i Cevdet*. Writing as the vakavuis four appointments removed from Şanizade, we cannot understate Ahmed Cevdet Pasha's impact on Şanizade's and other late 18th and early 19th century figures' posterior reception. Hasan Umut demonstrates how this -what we may call- 'Ahmed Cevdet effect', factored in the posterior image of a late 18th century Ottoman scholar, İsmail Gelenbevi Efendi as by and large an engineer rather than an alim.³⁴ Of course, İsmail Gelenbevi Efendi was a much more pronounced Islamic scholar than Şanizade, he left seminal works in the main 'ulüm / domains of Islamic studies, such as kalām/theology and logic/mantiq, while Şanizade did not pen any monograph or epistle/*risâle* that we know of in the conventional fields. But the point is not which facet of these scholars Ahmed Cevdet -then Efendi- emphasized over others when writing his *Tarih-i Cevdet*; rather his impact was that he amplified some traits of these scholars over others and that these amplified designators have stuck for a long while, even until now. Cevdet Pasha adored these men and must have identified/empathized³⁵ with these

³⁴ Umut. "İsmail Gelenbevi at the Engineering School." (2011) pp 102-103: "Therefore, in my view, [Gelenbevi] represents a —transition figure between the college-oriented and the engineering-oriented scientific systems. It also was questioned why Gelenbevi has been presented as an engineer and mathematician rather than as an Islamic scholar, historically and it was shown that the reason for this was the description of him in *Tarih-i Cevdet*."

³⁵ *ibid.* pp 69-71: Umut compares the scholarly background of Cevdet to Gelenbevi and notes the resemblances. Şanizade would fit in with his double (even triple with medicine) training in core Islamic

“conservative/grounded reformers”³⁶ and new thinkers of the two generations before him from the ranks of the ulema, an epistemic community, whose knowledge boundaries, he too was eager to transcend in the pursuit of broader knowledges. For now, it would suffice to note a few implications of the Ahmed Cevdet effect on Şanizade: that he was by and large a physician and a promoter of new “science”, that he was the victim of scheming by the protomedicus/archiater/*hekimbaşı* Mustafa Behcet Efendi, that Cevdet honored and appreciated Mehmed Ataullah Efendi’s historiography and person by drawing more than half of three volumes of his monumental *Tarih-i Cevdet* from *Tarih-i Şanizade*,³⁷ that he mentioned or quoted Şanizade explicitly a total of 75 times -and always with veneration-³⁸ in the aforementioned history and that Şanizade’s tragic story served Cevdet Pasha’s narrative construction of the corruption and the rife nepotism of the *ilmiye* corps, as part of his general overarching program of

studies and engineering as well. Umut mentions how Cevdet likely saw himself in Gelenbevi, and I would add Şanizade to this frame as well.

³⁶ Cevdet Paşa may have adored Şanizade, for, he reflected his own ideal of programmatic foundational knowledge transfer from Europe without being infatuated with the superficial trappings of European lifestyle and society. See Özcan “II. Mahmud ve Reformları.” (1995) p 28: “Çağdaşları arasında muhafazakar görüşün baş temsilcilerinden olan Ahmed Cevdet Paşa, Avrupa’yı taklit etmenin yanlış olduğunu savunur ve sadece orada gelişmekte olan ilim, fen ve sanayi alınmasından yana olduğunu belirtir. Fakat öyle yapılmamış, işin başından başlanmayıp, kuyruğundan tutulmuştur.”

³⁷ Yılmaz. *Tarih*. p LXXV: “Gerçekten Cevdet Paşa’nın *Târîh*’inin özellikle 9, 10 ve 11. ciltleri, -ki Cevdet Paşa *Şânî-zâde Târîhi*’ni birinci kaynağı olarak zikretmektedir-, çeşitli şekillerde (aynen, özetle, ilâvelerle, değişik ifâdelerle vb.) alınmış metinlerden oluşturulmuştur. Benim incelemelerim sonucunda ulaştığım sonuç, çeşitli şekillerde *Şânî-zâde Târîhi*’nden alınan kısımların, eserin ilgili kısmının % 60’tan fazlasını ihtivâ etmiş olduğudur.”

Furthermore, Eldem argues that the greatest compliment Cevdet Pasha paid Şanizade was his inclusion of the entire preamble-mukaddime of *Tarih-i Şanizade* as an appendix to the 11th volume of his own history. Eldem notes that, despite his silence on this inclusion, one can sense that Ahmed Cevdet attached special importance to the mukaddime. The reason behind Cevdet’s appreciation per Eldem, was the preamble’s novel quality of being a theoretical text dealing with the nature, method, and utility of history. Eldem. “Début de Lumières.” (2014) pp 274-275: “Toutefois, le plus grand compliment qu’il [Cevdet] fit à son prédécesseur fut de reprendre la totalité de sa préface en appendice du 11e volume de sa propre Histoire. Même si cet emprunt n’est pas commenté, on sent bien qu’Ahmed Cevdet lui avait accordé cette place parce qu’il y attachait une importance particulière. La raison en est probablement qu’elle introduisait une nouveauté de taille, celle d’une préface traitant de la nature, de la méthode et de l’utilité de l’histoire.”

³⁸ Özmen “Darlegung des *Ilmiye*-Systems.” (2017) p 116: Özmen’s study provides a count of -among other- How often Cevdet Pasha mention Şanizade Ataullah Efendi, whose *Tarih-i Şanizade* served as his main source for the events between 1808-1821. 75 times. *ibid.* p 93: Cevdet’s referrals were almost always positive and with veneration. *ibid.* p 99: Özmen also noted that Cevdet Efendi corrected Şanizade’s astronomical calculations on several occasions though, but those were still deferential corrections as we shall see in the section of Şanizade’s “Astronomy”. Readers can also compare Cevdet’s regard for Şanizade with one of the latter’s predecessors, and also a learned man Ahmed Vasif Efendi. *ibid.* pp 118-119: Cevdet Pasha mentioned Vasif Efendi in over 140 places, however often criticized his approach in his history -used by Cevdet Pasha for events of the period 1752-1774, which actually was outside the main focus of *Tarih-i Cevdet*.

reform worked into Tarih-i Cevdet as meticulously revealed by Christoph Neumann.³⁹ We shall discuss these points in detail later in the section about Şanizade's general reception in posterity by various authors.

1.7 The Enlightenment Paradigm and Şanizade

Lastly, before delving into the main content and discussion of this thesis, it is critical for us to establish what we exactly mean by “the Enlightenment” as an analytical concept. Following discussions of Şanizade's life, scholarly output and intellectual achievement may assume full meaning only against this theoretical background. Political philosopher John Gray provides a succinct general definition of Enlightenment as a “paradigm”. To the question of what united/defined the large and cacophonous group of Enlightenment thinkers ranging from early Descartes and Newton to Voltaire, Rousseau and Kant, Gray points at their common paradigm. He argues that their diverse, and at times conflicting, ideas were based on a common substratum of assumptions and presuppositions that guided their thinking. And the paradigm or “(t)he core project of the Enlightenment was the displacement of local, customary, or traditional moralities, and all forms of transcendental faith, by a critical or rational morality, which was projected as the basis of a universal civilization.”⁴⁰ This is a judicious definition of the world-transforming current of thought that was the European Enlightenment/*Aufklärung*, which still sometimes receives anachronistic and mythical descriptions as a categorical triumph of “reason” over superstition -read also faith-religion.

Burke also provides a sober description of what the Enlightenment and the ‘Scientific Revolution’ that ultimately ushered it entailed. Generators of the Scientific Revolution - self-styled as “natural/mechanical philosophers”- “(l)ike the humanists, but on a grander scale,... tried to incorporate alternative knowledges into learning. Chemistry... owed...to the craft tradition of metallurgy. Botany developed out of the knowledge of gardeners and folk healers.”⁴¹ In this sense the Enlightenment was the product of the

³⁹ Neumann. *Araç Tarih Amaç Tanzimat*. (1999) also id. *Das indirekte Argument*. (1994).

⁴⁰ Gray. *Enlightenment's Wake*. (2007): p 185.

⁴¹ Burke. Vol I. p 39.

desire to transcend the state-Church sanctioned domain of knowledge to seek out all knowledges, rational, empirical and/or theoretical and mystical, with the spirit of absolute and unconfined “curiosity”. Burke even goes further and provides a more daring frame for the development of European “rationalism”. Noting that this claim would be exaggerated, Burke thinks that it still would provide a counter-vista to the “conventional assumption” that knowledge was solely the prerogative of ((formal)) scholars ((and I would add enlightened rationalists)): “...the so-called intellectual revolutions of early modern Europe — the Renaissance, the Scientific revolution and the Enlightenment — were no more than the surfacing into visibility (and more especially into print), of certain kinds of popular or practical knowledge and their legitimation by some academic establishments.”⁴²

However, some treatments of Şanizade are unfortunately based on long-debunked mythical conceptions of the Enlightenment. For instance, some academics voiced their negative surprise at the ‘irrational’ or superstitious interest of the otherwise ‘rational’ Şanizade in astrology. However, to lend better historicity to our analyses, we must also have a more historical understanding of the Enlightenment era around the 18th century. To this end, we may look at Carter Findley, who provides a more cautious and non-essentialist understanding of the 18th century. Findley cautions against idealizing the Enlightenment as ‘an age of reason’ and highlights its paradoxes. He summarizes that:

(c)ulturally, [the 18th c.] was remembered as the century of Enlightenment—*le siècle des lumières*. While it certainly bore a French—more precisely francophone—stamp, its cosmopolitan spirit stimulated cultural creativity in other languages including Swedish and in time also Ottoman Turkish. Not all the trends of the period converged in a homogeneous “enlightenment,” and even those most identified with it only became revolutionary after 1789. Rationalism and occultism, piety and impiety, all marked the age.⁴³

Such a reading is also more in accord with the social realities of the 18th century Europe, where rising interest in empirical study of particulars and the nature as a whole based on a method and healthy skepticism coexisted with -even institutionalized- occultism,

⁴² *ibid.* pp 14-15.

⁴³ Findley. *Enlightening Europe on Islam and the Ottomans*. (2019): p 1.

masonic myths and intrigues etc. often inhabiting the same people and groups.⁴⁴ Just as mechanical philosophy developed, so too did its *rival* occult philosophy (*arcana naturae*) grow too in the 18th century.⁴⁵ Accordingly, we shall understand the Enlightenment in the broad sense discussed above and then investigate whether there was evidence that Şanizade thought on the basis of the Enlightenment paradigm or not, without falling into the trap of ‘present mindedness’ that we already discussed.

⁴⁴ *ibid.* A political intrigue enmeshed with occult and freemasonry from Sweden Findley narrates would better demonstrate this complexity. pp 13-14: “Freemasonry and other forms of occultism provided some of the stage setting—but not the motivation—for the plot to kill the king. Freemasonry came to Sweden in the eighteenth century and developed in distinctive ways. In the 1770s, Gustav for a time took an interest. Later, he drifted away from Freemasonry, while remaining interested in other forms of occultism, including clairvoyant Ulrica Arvidson’s predictions. Simultaneous interests in both enlightenment and occultism, however paradoxical, were then widespread in Europe. Gustav’s brother Duke Charles, almost pathologically interested in Freemasonry, played a foundational role in its Swedish development. By character, he was indecisive and vulnerable to others’ influence, particularly that exerted in mysterious ceremonies by his Masonic “brothers.” On several occasions, they “magnetized” him, predicted that he would become a great ruler, even “crowned” him.”

⁴⁵ Burke. Vol I. (2008): p 4.

BÖLÜM II – CHAPTER II

ŞANİZADE’S BIOGRAPHY

“Her ne kim âlemde var insân içinde gizlidir
Nokta-i Vahdet velî irfân içinde gizlidir.”⁴⁶ Atâ

2.1. Şanizade’s Life

Reconstructing the life story of any human is a daunting task. To attempt to undertake the same for a polymath with the most diverse interests is near impossible to do justice to. Nonetheless, I will attempt to narrate the biography, the scholarly, bureaucratic and artistic career, the intellectual and socio-political environment, and the mentality of Şanizade as truthfully as possible. My hope is to help contribute to the remembrance of his memory, alongside the study of Ottoman and European histories of 18th and 19th century military and technical affairs, historiography, science and intellectual history.

Ottoman and early Turkish republican historians saw Şanizade mainly as a doctor and a pioneer of “new medicine” and by extension new ‘learning-science’ following up the portrayal of Ahmed Cevdet Pasha, while modern historiography in the past two decades has focused on his ideas and work as evident in his work as historian-chronicler. What I will attempt to do within the limited scope of this thesis is a comprehensive portrayal of this idiosyncratic and well-rounded scholar.

⁴⁶ Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah, *Dîvân-ı ‘Atâ*, İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., T. 1352, 102a-b. As quoted by Yılmaz. *Şânî-zâde Tarihi* Vol. I. p CVI. “Whatever exists, lies in the human, hidden – the dot of Unity lies in gnosis, hidden.” (All translations of poetry and text are the author’s unless specified otherwise).

2.2. Family, early life and education

Full name: Şanizade (Tarakçıoğlu) Mehmed Ataullah Efendi

Date of Birth: Second half of the 1760s. İstanbul, Ortaköy

Death: AH Gurre-i/Calends of (1) Muharrem 1242/5 August 1826 CE. Tire, then in Sancak of Aydın, today in İzmir Province of the Republic of Turkey

Paternal lineage: Mirza oğlu Tarakçı (Şânî) Ahmed oğlu el-Hâc Mustafa oğlu Mehmed Sadık (d. 1790/1- 1204/6) oğlu Mehmed Ataullah.

Mother: Şakire Hatun daughter of Abdullah⁴⁷

Spouses: None, who survived him. If any existed, she/they must have predeceased (or divorced) him. Rather than a regular spouse he would be betrothed to, Ataullah Efendi had two concubines/“odalık” *cariyes* both of whom bore him children. *Umm al-Walad*⁴⁸ Hadice and Umm al-Walad Fatima.

Children: No issue, who survived him. Hadice Veliyyetullah: only documented child. She predeceased her father by her early death in 1229-1813/4.⁴⁹ In any event, Ataullah Efendi must have begotten at least two children, for we know that both of his concubines were manumitted at his death as *umm al-walads*.

⁴⁷ Şakire Hatun could have been either Şanizade Mehmed Sadık’s spouse or concubine. Seeing a legal document such as the *tereke*/inheritance inventory for Şanizade’s father Mehmed Sadık would clarify the matter with its manner of reference to Şakire Hatun. The name Abdullah recorded for her father, while also possibly belonging to an ordinary free Muslim man, was used in Ottoman records as a generic name for the known or unknown fathers of slaves of non-Muslim origin. The name-title Abdullah, literally “slave-servant of God” in Arabic, defined any living creature, and especially man and jinn, since all of these were understood as being willy-nilly subservient to and bound by God’s Will in the classical Muslim mentality. Therefore the name was applicable to Muslim and Christian alike.

⁴⁸ Umm al-Walad: Arabic fiqh/Islamic jurisprudence term. Denotes a concubine (Arab. *jāriyah*) who bears a child for her master. She assumes the interim legal status of *umm al-walad* (mother of the child), which both prevents her owner from exercising legal transactions -e.g. sale- with her after that point and also entitles her to manumission upon the death of her master, even if her master does not manumit her or leave a writ of manumission before his expiration.

⁴⁹ Yılmaz. Tarih. 2008.Vol I: pp XLIX-L: Ataullah Efenid’s mother was Şakire Hatun. He had two *cariyes*, who bore him children: Hadice and Fatima. His only child for whom we have documentation was a daughter, who too did not survive her father, but has a tombstone to her name in the Edirnekapı Şehitlik Graveyard, in Fatih, İstanbul: Hadice Veliyyetullah (d. 1229-1813/4). Based on the info that his *tereke*/inheritance inventory lists only her mother as an heir, Yılmaz infers that all Şanizade’s children and wives (if he had any) must have predeceased him.

We unfortunately do not have definitive data on Şanizade's date of birth, a situation not uncommon for the time and place. However, what is sure is that he must have been born before 1771, a date that occurs often in biographies about him. We know that he passed the *ru'us* exam of the year AH 1200-1785 during the tenure of Şeyhülislam Müftizade Ahmed Efendi.⁵⁰ Even for the degree of nepotism and favoritism within the 18th century Istanbul ulema,⁵¹ 14-15 would simply be too young of an age to enter the ilmiye corps.⁵² Yılmazır compares Şanizade's career to that of his successor as chronicler/*vakaniivis*, Esad Efendi, 20 years his junior, and concludes that since with the favor of his ex-Şeyhülislam forefathers the latter was only able to attain *ru'us* around the age of 19-20, then that would be the minimum age for the former Şanizade as well. This places Şanizade's birth earlier than 1770, and likely into the 1765-1770 bracket, since we also know that he was considered young both when he attained the *ru'us* in 1785 and passed away in 1826.

As with most Ottoman authors before the modern era, we do not have much information disclosed by Atallah Efendi himself on his family members. Suraiya Faroqhi notes that there was a general Ottoman reservation from disclosing emotions and personal information in written works even in the limited corpus of material originating from the elite circles of and around the Ottoman state: Even someone as expressive and voluble as Evliya Celebi never mentions anything about his marital status or children or his mother in his ten-volume *Seyahatname*.⁵³ I think this reservation from disclosing information about –especially female- family members had to do with the more of *gayret*, being *ghayrat-mand* or *mard-i ghayur* and protecting one's own family from alien attention. Şânî-zâde also never divulges in this regard. Therefore we rely on data from elsewhere such as *tereke*/inheritance records to learn about his family members. We know Şanizade's lineage up to his great-grandfather Mirza through a side-note he

⁵⁰ Güldöşüren. 2013, p 131: The Şeyhülislam, along with some of the top ulema of the Ottoman Empire such as İsmail Gelenbevi Efendi, was present at the examination, where Şanizade also acquired the privilege of being an official mudarris, and a member of the ilmiye corps.

⁵¹ Ibid. p 146.

⁵² Faroqhi. 2016, p 521, puts his DOB into the late 1760s. Yılmazır 2008, pp XL-XLVI and Zülfikar 1991, p 13 concur with the unlikelihood of his attaining ruus at the age of 15 and place his birth earlier than 1771.

⁵³ Faroqhi. 2016, p 518.

left in a copy of his father Mehmed Sadık Efendi's book on fiqh, *Sakk-ı Şanizade*.⁵⁴ Moreover, at one place in the Tarih, he mentions that he locked down his sizable family inside their house during a plague that struck Istanbul.⁵⁵

The Şanizade/*Tarakçıoğlu*⁵⁶ family was a family of scholar-jurists since Ataullah Efendi's grandfather Şanizade Mustafa Efendi, the chief scribe of the Mahmud Paşa Courthouse. His son –Şanizade's father- was a prominent scholar of the late 19th century, a mudarris at the Süleymaniye Dar al-Hadith, and the qadi of Makkah, Mehmed Sadık Efendi er-Rumî el-Hanefî. Şanizade's father Mehmed Sadık Efendi was both a high ranking mudarris and a potent *faqih*/jurisconsult, whose legal opinions fatwas (*responsa*) with novel solutions to the questions of the day were followed among Ottoman legal practitioners.⁵⁷ Some of his views became in time, organically within the legal tradition, the preferred opinion for judgments. This *Sakk* by Mehmed Sadık Efendi, where he utilized in large part court records left by his father Şanizade Mustafa Efendi's work as a court scribe, was copied multiple times and eventually printed as a gloss/haşiye on the side of later jurisprudential works.⁵⁸ Ataullah Efendi's father too was a khattat/calligrapher and gifted poet⁵⁹ likely contributing to the artistic and literary side of his son.

Ataullah Efendi was born into this well-to-do scholarly household⁶⁰ on the shores of Bosphorus in Orkaköy, who enjoyed the income from at least one *mukataa*⁶¹ and two *eshams*⁶² and owned slave-concubines. After all, his father had climbed up to the post of the qadi of Haramayn (Makkah and Madinah), which ranks in the top five of all

⁵⁴ Bedizel. 1991: p 13.

⁵⁵ Yılmaz. Tarih. 2008: p XLV and Arslan. "Son Bostancıbaşı Defteri" (2019): p 145. The yalı-seaside mansions of both Şanizade and his mother Şakire Hatun were specified as belonging to the Tarakçıoğlu Family in the early 1820s.

⁵⁶ The family was originally named Tarakçıoğlu, son(s) of comb-maker. As the family moved up to the ranks of the doctors of law, the name received a befitting, 'polite' Persian rendering as Şânîzâde, meaning the same thing. However, in some state registers and likely also among some people, the original Turkish name was attested even after the demise of the fifth generation Şanizade Mehmed Ataullah Efendi.

⁵⁷ Kaya, Süleyman. 2012.

⁵⁸ Kaya. 2005: pp 410, 414.

⁵⁹ Zülfikar. 1991: p 16.

⁶⁰ Faroqhi. 2016: p 521.

⁶¹ This mukataa and the for it was first highlighted by Erdoğan 2016, p 14, ft 37.

⁶² See BOA AE.SABH. I 119/8046 and AE.SSLM.III 388/22370.

Ottoman judicial appointments. It would merit a study to inquire how ulema from previously modest backgrounds could run financial portfolios and how their wealth accumulation compared to statesmen⁶³ and other members of the Ottoman elite. To give a better idea about the economic situation of the Şanizades, we should analyze the third-generation scion Şanizade's own rather expansive tereke-inheritance inventory and his appeal for acquiring a mukataa that his father Mehmed Sadık Efendi held usufruct rights for during his lifetime. It is likely though not necessary that this mukataa was a malikane, since firstly Atallah Efendi and his father were eligible to hold malikanes as members of the askeri class,⁶⁴ and secondly due to a host of other circumstantial evidence such as lifetime holding, and the heir's preemptive-şufa rights to bid to inherit, the custom of raising the *muaccele*/down payment from the previous owner's bid, etc. The Grand Vizier's write up based on Şanizade's request to the Sultan and the sultanic response could provide future researchers with a better idea:⁶⁵

Bi-hi Şevketlü, kerametlü, mehabetlü, kudretlü, veli-nimetim Efendim, Padişahım, Medine-i Münevvere Kadısı Şanizade müteveffanın mukata'asına (tax farm) oğlu [Atallah Ef.] tâlib ve Enderun-ı Hümayun'da dahi talibi olduğundan muahharan arz olunan takrir defteri balasına: ellibeş (55) kiseye dek müşterisi vardır. Ve bu hatt-ı hümayunları suretine binaen defterdar efendi kullarına haber virilüb ol-dahî müteveffanın oğlunu getürdüp istintak ve badehu dellal-başı kullarıyla kapuya gönderilmekle sual olundukda; çünkü öyle virdiğini virir ise evladına virilmek şurut-ı mer'iyedendir. "Ben dahi ellibeş kiseyi viririm" diyüb, kapuda dahi "öyle olmazsa biraz ziyade virmelisün" dinildikde, "elli altı (56) kise akçe kabul iderim, işte, öyle virdiğinden ziyade dahi vireyorum" diye talib olduğu malum-i hümayunları buyuruldukda, ferman şevketlü, kerametlü, mehabetlü, kudretlü, veli-nimetim Efendim Padişahım Hazretleri'nindir.

⁶³ Statesmen, unlike the ulema who benefited from a host of legal protections on their lives and property even in banishment, lived under the constant shade of the sword of Democles, that was the practice of *müsadere*, i.e. political confiscation. A solid study analyzing the practice of *müsadere* in the long time span from the year 1700, to the practice's abolishment with the Gülhane Edict commencing the Tanzimat in 1839, is Arslantaş. "Confiscation by the Ruler." 2017.

⁶⁴ The father and son Şanizades were, as members of the ulema, *askerîs* and thus eligible for *malikanecilik/malikane* subcontracting. On the *askeri* class: Fleischer. *The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. 1986, p 19: "In the classical imperial ideology, Ottoman society was divided into two classes: (1) the military-administrative class (the *askeri*) and (2) tax-paying subjects (the *reaya*). The *askeri* class was further divided into three groups: men of the sword (the military), men of the pen (administrators) and men of religion and law (the legal-religious community)."

⁶⁵ BOA HAT 1402/56587. The document's image copy is taken from Erdoğan 2016, p 133. EK 26, but the transcription and interpretation belong to the author.

(*Hatt-ı Hümayun*/Sultanic Response): “Akçesini çend ruz zarfında teslim itmek şartıyla, otuzbin kuruş muaccele (downpayment: 30000 kuruş) ile oğluna virile. Kaime irsal olundu. Otuzbin kuruş doldurub viresin.”

Şanizade’s neighborhood was the cosmopolitan Ortaköy north on the shore from Beşiktaş. From the *Bostancıbaşı* registers documenting all the real estate lining the shores of Istanbul’s immediate area from the Golden Horn to both sides of the Bosphorus, we learn that his immediate area between Çırağan Palace and Ortaköy proper lined with Muslim households.⁶⁶ However, both upstream and downstream on the Bosphorus, many non-Muslim communities, especially Christians dwelled, explaining his cosmopolitan attitude and affinity with the Greco-Armenian-Turkish creole.⁶⁷ An interesting fact about the *Bostancıbaşı* register is that Ataullah Efendi’s folio-grid has five properties with new owners indicated after 1820 in later updates out of a total of 11 residences and a mosque. This seems to be a high number. Could there be anything significant about the ‘cluster’ he lived in? Maybe his immediate neighborhood⁶⁸ was a favorite of Ottoman statesmen whose, fortunes oscillated in the turbulent times of the Mahmudian 1820s. A neighbour of the Şanizades, only a house removed and another one of the Ortaköy Fellows was Melek Paşazâde Kadri Bey, whose *yalı* also appeared in other hands by later updates.

2.3. Education and Training

Unfortunately, we know very little about Şanizade’s education and training. Unlike his distant successor as chronicler, and ardent admirer and follower Ahmed Cevdet Pasha, Şanizade did not divulge much about his masters or training explicitly.⁶⁹ Ziya Yılmaz extracted some of his teachers’ names -from the ranks of *ilmiye*, the Süleymaniye Medical Madrasa and the Imperial School of Engineering- both from passing mentions

⁶⁶ Arslan. “Son Bostancıbaşı Defteri” (2019): pp 143-146.

⁶⁷ Erdoğan. 2016: p 16.

⁶⁸ Arslan. pp 145-146: The Şanizade-Tarakçıoğlu *sahilhane* was between pp 145. 32.a the Şaban Halife Mosque and the Ortaköy Pier pp 146. of 32.b. Şanizade Ataullah and the Mother Şanizade Şakire Hatun’s *yalıs* were right next to each other to the immediate north of Şaban Halife Mosque. The *Feriye Karakol* is on the place they once occupied.

⁶⁹ For the education of Ahmed Cevdet Pasha, see Chambers. “The Education of a Nineteenth-Century Ottoman Alim” (1973): 440-464.

in the *Tarih* and the secondary literature.⁷⁰ The education of such an interesting alim and his similarly broad-interested affiliates in the Ortaköy Circle and some contemporary dignitaries of the medical and ingenieurial establishment would be worth future examination to map Şanizade's mind better.

With the limited information at hand, still we may be able to present some educated claims and raise befitting questions. Despite being an alim descendant of alims, why did Şanizade not produce a single text in the main domains of the Tradition such as Fiqh and Kalam and chose to focus solely on medicine and 'military-technical'⁷¹ matters? First and foremost, there seems to be an impact of his father Memed Sadık Efendi, an army qadi/judge, who had his son accompany him during his tender decades. Şanizade's translation of the Vesayaname is remarkably more successful than MKfSB, which too is not a bad specimen. This suggests that Şanizade had acquainted himself with military affairs before his 30s, implying that he must have built knowledge during his decades under the tutelage of Mehmed Sadık Efendi.

Secondly, some within the circle of ulema were interested and even directly involved in the military reforms of the late 18th and early 19th centuries. Meant here is not mere legitimization or debate of military developments,⁷² but active ministerial involvement in reformatory policymaking. Şanizade narrates how he studied astronomy and astrology (*hey'et* and *nüccâm*) with the Kazasker of Rumeli Tatarcıkzade Abdullah Efendi⁷³ –one

⁷⁰ Yılmaz. *Tarih*. Vol I, pp L-LII.

⁷¹ As we keep referring to the grouping of military strategy, logistics, geography, mathematics, engineering etc. as *military-technical* fields, it is important to ask how Şanizade himself may have conceptualized those fields he took an interest in. In the mukaddime of the Vesayaname, he calls them ('ulum-i) harbiyye ve hikemiyye: "...Devlet-i Aliyye-i Ebediyye'nin umur-ı müntefi' bahâsına yarar kütüb-i hikemiyye ve harbiyyeyi der-meyân ve ihzâr ve müttâla'a ve müzakeresiyle..." Hikemiyye could be a reference to hikmet-i tabiiyye, *philosophia naturalis*. Of course, hikmet as a wide concept encompassed medicine-physics as well, and it is likelier that the adjective 'hikemî' referred to medicine specifically, rather than what we may deem techne. See Zorlu. Süleymaniye II. 2002, p 83.

⁷² Heyd 1961 provided the first framework analyzing the scholarly contribution to Selimian and Mahmudian military reorganization attempts, and Dilbaz 2012 & 2014 provides the most detailed case study –Şanizade's successor Esad Efendi's *Es-Sa'yü'l-Mahmud*- of scholarly texts and positions produced to defend and popularize the military reforms of Nizam-ı Cedid during the original Selimian and reincarnated Mahmudian phases.

⁷³ Yılmaz. *Tarih*. Vol I, p 202.

of the memorandists of the Selimian era⁷⁴ and how this scholar was working in tandem with Çineli es-Seyyid “Madrûbî” Ahmed Efendi, in reorganizing the Tophane-i Amire (Imperial Arsenal and cannon foundry). Madrubî Hacı (d. 1225- Sept 1810) was a man of *levend*/military origin, and Şanizade reports that he was well acquainted with military affairs. It is noteworthy that he received his epithet –liberally translated as ‘pugnacious’- for having a brawl with constables (*kolluk neferatı*) during his madrasa-boarding years.⁷⁵ The Madrubî Hacı-Tatarcıkzade duo could be among the scholar and statesmen contacts, who ignited the interest in military affairs in a junior scholar Şanizade.

Lastly, we know that by 1800 military medicine had not developed in the Ottoman Empire⁷⁶ and there was no *Tıbbiye* yet. Ironically, the imperial medical school, where Şanizade’s books would remain textbooks for decades,⁷⁷ would only begin teaching in 1827, the year after Şanizade’s passing. Even in Europe the symbiosis of military and medicine had not materialized yet, and military surgery let alone military medicine was a budding field still. Yet, as top-notch learned men, it was not unprecedented for doctors to show interest in other affairs, including military. We know that before Şanizade at least another prominent physician also took interest in Ottoman military organization during Nizam-ı Cedid, namely, the father of Şanizade’s purported rivals, Mustafa Behcet and Abdülhak Molla Efendis, Hekimbaşı Hayrullah Efendi.⁷⁸ The Keçecizade doctor-mollas too had become a political-scholarly dynasty, and their two brothers who were peers of Şanizade also took an interest in political and military affairs, but we cannot attest to their well acquaintance with the latter subject matter.

⁷⁴ For a detailed discussion of the political thought behind Tatarcıkzade Abdullah Efendi’s program of reform in his memorandum/*layiha*, see Kaymakçı (2020) pp 490-505.

⁷⁵ Ibid, pp 408-409.

⁷⁶ Zorlu. Süleymaniye II. 2002, pp 82-87. There was a Cerrahbaşı and surely also surgeons accompanying Ottoman armies on their campaigns, however, based on our knowledge of the general condition of the classical-humoral medical education, let alone surgical training devoid of experience with invasive operations, Ottoman army surgeons’ experience of war was probably rather rudimentary.

⁷⁷ Erdoğan. 2016, p 27. *Hamse-i Şanizade* was still a *demirbaş*/required textbook at the Ottoman Tıbbiye medical school almost two decades after its printing by 1260-1884 according to a defter/journal by Hekimbaşı Küçük Hayrullah Efendi (1820-1869).

⁷⁸ Yeşil; Gezer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu II” (2019) pp 272-273: Hekimbaşılık ve Kazaskerlik görevlerinde bulunan Hayrullah Efendi de süratçiler konusunda görüş bildiren layiha müelliflerinden biriydi. Bu konuda hüküm verenler arasında ordu ve askerliğe en uzak kişi gibi görünen Hayrullah Efendi’nin, Nizâm-ı Cedid projesi çerçevesinde yapılan düzenlemelere en yakın önerileri gündeme getirmiş olması gerçekten de dikkat çekicidir.”

Another peculiar feature of Şanizade's education is the timing of his venture into the non-traditional fields of modern medicine and engineering. His interest and study in medicine, military and engineering progressed concurrently in the first decade of the 19th century. The mukaddime of Vesayaname makes it clear that Şanizade started to take earnest interest in medicine, enough to undertake his first medical translations, at the same period as he was preparing his earliest military-technical works. His contacts, initiated by the Mühendishane environment that had both European instructor-experts and Muslim masters, who were educated or versed in Europe, could have played a role in this large undertaking. Süheyl Ünver posited that Şanizade had European contacts, who familiarized him with modern medicine,⁷⁹ and Şanizade's own accounts in *Tarih* make it clear that he both knew Frankish doctors⁸⁰ and members of the European diplomatic community in Istanbul,⁸¹ who probably aided him in following up with the literature, if the texts he needed were not already coming to the library of the Mühendishane.

2.4. Works of Şanizade

Tarih-i Şanizade

Şanizade's volume-wise largest scholarly production pertained to medicine and its related fields. Therefore –and also amplified by 19th and 20th historiography- his posterior image is one of a doctor. In the other arts and sciences, his magnum opus remains the *Tarih*, an official history-chronicle of the Ottoman Empire covering the timeline from Mahmud II's ascent to the throne in 1808 to the end of AH 1236 corresponding to 27 September 1821. While the scholar's texts concerning medicine, technical and military domains offer only limited insight into this peculiar alim's mind in their mukaddime/preambles and at times between the lines, *Tarih* provides the

⁷⁹ Yılmaz. *Tarih*. Vol I, p LI: "...Bunun dışında İstanbul'daki Avusturya tebaası Venedikli, Milanolu hekimlerle, Osmanlı tebaasından olup Avrupa'nın şöhretli tıp fakültelerinde hekimlik öğrenmiş Hıristiyan hekimlerle samimî dostluklar peydâ ettiği ve onların hastahanelerinden istifâde ettiği kuvvetle zannedilir."

⁸⁰ Şanizade had acquaintances from European doctors in Istanbul, and followed the rumours of the day among them. *Tarih*. Vol I, pp LXVII and Vol II, p 1006.

⁸¹ Ataulleh Efendi acquainted with the likes of the dragoman of the Swedish embassy Sarafino. *Tarih*. Vol II, p 1284.

philosophy he espoused, the way he desired to be perceived of course. There is also the factor of chronology, while his military-technical works all date from the first decade of the 19th century; the *Tarih* provides a vista into his socio-political conceptions at the mature stage of his career in the 1820s. One remaining work also provides great and much more intimate appreciation of this refined Ottoman polymath's inner dimension, and that is the collection of his verse in a small divan and a stand-alone book of poems. We shall refer to those when necessary as well.

2.5 *Tarih's* Tone and Şanizade's Voice

As sizable and detailed the intellectual material of the *Tarih* is; it also inherently carries the risk of inducing a projection of the thought and arguments therein as Şanizade's genuine opinion and sentiments. The problem of the author's voice requires investigation before we proceed further. As an official-court history, the *Tarih* of course is subject to the problem of the ambiguity of the voice of the author. As Faroqhi notes, most surviving texts from Ottoman authors –chronicles much more so of course- descend from the common filters of a shared and tacit set of rules and faux pas.⁸² The caveat of the norm of conforming to the standards of officialdom, since most Ottoman historiographers were men in the bureaucratic or the scholarly ranks, or at least were within the polite circles of these groups, the personal voice doubtlessly got veiled occasionally. Therefore there is a problem with reading statements from the *Vesayaname*, *MKfSB*, and more so from the *Tarih* at their face value at all times as representing Şanizade's or any of the quoted people's genuine feelings and opinions.

For example, Salzman draws attention to Şanizade's euphemistic tone while portraying the subjugation of a self-governing Ottoman provincial capital by the Ottoman centralizing government of Sultan Mahmud II, of what he deems a 'quasi-federalist' Diyarbekir Commune of 1819. Salzman thinks that Şanizade "sanitized" the events that unfolded during the 'statization' of Diyarbekir. Citing a local history as a counter-narrative, Salzman narrates how in fact that the city saw active, bloody conflict between the

⁸² Faroqhi 2016: p 517.

forces of the Istanbul-appointed governor Behram Pasha, his Ottoman forces aided by his Milan tribesmen, against the ‘communard’ coalition of Amid’s notables-urban patriciate and tradesmen between July 18, 1819 and October 26, 1819.⁸³

2.6. Şanizade’s mentality as it appears in his scholarly corpus

Ataullah Efendi’s mentality suggests an attempt to safeguard the Ottoman-Islamic mentality (epistemology) and spirit (*tasawwuf*, art and literature), coupled with openness to new sources of practical knowledge and *technê*⁸⁴ however unconventional or contrarian they may be. Therefore, Şanizade was unwilling to give up “*tarih-i mukaddese*” -Biblical and Quranic history, verified only by the Scripture itself- like Voltaire contemptuously did, when constructing his own theory of historiography in the preamble of the *Tarih*; but was on the other hand unashamed of translating medical recipes containing normally non-permissible ingredients such as “*arpa suyu* (beer), *kafurlu şarab* (camphor-infused wine)”. Neither did he shy away from loyally translating similarly practical European novelties in other domains such as government, such as his subtle exaltation of European-style *müşavere* (consultative assemblies) etc. In sum, Ataullah Efendi’s scholarly corpus hints at a willingness to adopt new means of *phronêsis/praxis* (doing) and even little change in the *technê-poiêsis* (making, art, aesthetic taste), while the *epistêmê* did not change much.⁸⁵

It seems to me that the generation Şanizade would represent is that of the late Tanzimat and especially Second Constitutional Period ideal of ‘*Avrupa’nın ilmini-tekniğini alıp ahlakını bırakmak*’, i.e. “to take the science and technology of Europe, and leave her (corrupt) morals aside.”⁸⁶ Despite his, İsmail Ferruh and others translations from Europe

⁸³ Salzmann. 2004. pp 192-193

⁸⁴ ἐπιστήμη vs. τέχνη. *Technê*: knowledge of principles, although *technê* differs in that its intent is making or doing as opposed to disinterested understanding.

⁸⁵ For the overlap and difference between and the historical development of both concepts, see: Parry, Richard, “*Episteme and Techne*”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), forthcoming URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/episteme-techne/>>.

⁸⁶ I think this sentiment for synthesizing ‘Western progress’ with ‘Eastern morality’ is best reflected in the late-Ottoman, early-Republican pan-Islamist and Islamic revivalist thinker-poet Mehmed Akif Ersoy’s (1873-1936) lines: “Alınız ilmini Garb’ın, alınız sanatını; Veriniz hem de mesainize de son sūratını. —

and openness to their tech-practical ideas, they remained more or less the same old-Ottomans in lifestyle, taste and so on. But of course the introduction of techne subtly led to the introduction of the mores too, as we now understand with hindsight. Tech and the culture of the society that engendered it are inseparable. But that is another debate.

Şanizade was a man capable of authoring in different literary registers and gaging his tone and style for his intended audiences. It could thus be plausible that he hid his pro-Enlightenment ideas in his *Tarih*, which he wrote as the court-chronicler for the Sultan, who would be not amused to say the least. However, he did not shy away from translating unusual prescriptions in medical and military works presented to the Sultan via ulema and other statesmen.

The mere discussion of European literature and somewhat lax attitude perceived as “*laubali-cavalier/libertine*” got the Beşiktaş Circle/Ortaköy Fellows punished, had Şanizade actually harbored radical ideas about epistemology, politics and society *à la Voltaire*, then who knows what would happen. But, would he actually want to convey Voltaire’s ideas? How do we know that he did not find them reprehensible? At least the surviving material from him shows that he was a social-political conservative.

The other possibility, that Şanizade was a real man of the Enlightenment among the Ottomans, who had to develop a crypto identity to survive remains plausible. However, that hypothesis rests upon too many assumptions and conditions. Also, the secondary evidence does not add up to make Şanizade and his associates at the Beşiktaş Circle into Ottoman proto-liberal/positivist/progressives. There were Ottoman ulema and statesman that had non-Muslim acquaintances even during the classical period. Indeed, the Beşiktaş Circle seems to have been victim of intrigue when cast as deviants, heretic and most importantly as an ‘opposition’ to Mahmudian policies, however, in the absence of knowledge about what the political criticisms of the group consisted of, we do not have

Çünkü kabil değil artık yaşamak bunlarsız; Çünkü milliyeti yok sanatın, ilmin; yalnız.” (From *Safahat*, Book II, “Süleymaniye Kürsüsünde”): “Embrace the science of the West, take her tech; also set to work with your fullest effort! -- For, it is now impossible to live without them; And only science and tech are above religious allegiances.”

any means of knowing their sincere-discreetly-held and possibly radical ideas about politics and society.

Like most social establishments outside France, the Ottoman political and scholarly establishment (both Muslim and Greek Orthodox) regarded the French revolution and its precursor ideas as an upsetting concoction of the most absurd, sacrilegious and seditious ideas. Advocating for or even approving of the ideas of the known heretics of France such as Voltaire would be at best a faux pas and at worst a fatal mistake for any sane person of these strata. For instance, Eugenios Voulgaris -as a Corfiote not quite an Ottoman subject, but still an Athonite monk and educator in Ottoman-administered Greek communities, an early Greek, did translate Voltaire, but his translations never saw the daylight during his lifetime. Furthermore, his last years were in the service of Catherine II, another enlightened monarch, but he still did not publish his works, most likely not to alienate the Greek Orthodox community and clergy.⁸⁷

“Ehl-i Hakk’a lücce-i bahr-i bela etmez eser
Keştî-i Nuh Nebî tûfan içre gizlidir.”⁸⁸ Atâ

2.7. Questions about the person Şanizade

Şanizade as an outlier or a classic 18th-19th century *hezarfen*?

Şanizade’s colorful scholarly portfolio and personal relations with non-Muslims as an alim raise the question whether he was a man of his age and milieu or was an outlier instead. On the one hand, the 18th century Ottoman ulema showcased many colorful personalities often titled “*hezarfen*” due to the diversity of their scholarly portfolio. Ebu Bekir Ratıb, İsmail Gelenbevi, Ahmed Resmi, and Ebussehl Numan -who helped delimitate the Ottoman border with Habsburg Hungary in the aftermath of the Treaty of

⁸⁷ Roudometof. “From Rum Millet to Greek Nation.” (1998): pp 21-25.

⁸⁸ Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah, *Dîvân-ı ‘Atâ*, İ.Ü. Nâdir Eserler Ktp., T. 1352, 102a-b. As quoted by Yilmazer. Vol. I. p CVI. “An ocean of tribulation cannot disturb the people of the Truth/Haqq – Noah’s Ark lies in the Deluge, hidden.”

Belgrade 1739- Efendis, all born-Muslim figures, gathered a host of feathers on their scholarly caps in the 18th century. From this aspect, Şanizade would look like a mere scion of this group of hezarfens only if he did not possess some qualities that none of his predecessors had. If not to the previous hezarfens of the 18th century, we could also compare Şanizade to European converts to Islam in Ottoman service such as İbrahim Müteferrika, who would understandably be knowledgeable of the state of the arts and sciences in Europe, but who obviously hailed from categorically different backgrounds than our alim.

2.8. Şanizade's Languages

Among the peculiarities of his character as a scholar, first and foremost come Şanizade's language skills. Ataullah Efendi was quite the avant-garde for the Muslim scholars and bureaucrats of his time in that he dedicated time to learn some languages of the "Franks". This was unprecedented. The discussions around the time of the establishment of the *Tercüme Odası* (Dragomans Bureau) during the era of Sultan Mahmud II show how much an outlier the Efendi would seem at his mature age. The new bureau would understandably be almost exclusively staffed by Rüm officers mainly from the Phanariot elites of the Danubian Principalities (Wallachia and Moldova) due to their long established connections to Europeans and their long experience in the translation trade. However, the administration of Sultan Mahmud II, which predated the forced egalitarianism of the Tanzimat and Islahat, still wanted a Muslim to administer the new bureau at least. When Ataullah Efendi was recommended for this post, as the single Muslim figure with command of multiple European languages, it was deemed disrespectful to appoint such a senior alim to deal with Franks and *dhimmis* at the helm of the institution.⁸⁹ Şanizade did not land into the position, but was actually in his

⁸⁹ Zülfikar. pp 23-24: Zülfikar notes that this question arose in 1236-1821 during the crisis in the wake of the outbreak of the Greek Revolt. Yet, this is chronologically impossible. Instead, the potential appointment of Şanizade as the lead of the Dragomans Bureau came up during the tense political environment during the Ottoman-Russian peace negotiations leading up to the Treaty of Bucharest 1812 when the phanariot Divan-ı Hümayun translator Dimitrişko (Démètre Mourizi) was executed for collaboration with the rebels, Şanizade was suggested as a reliable Muslim to fill the position. However, he did not get this position on the pretext of him being from *mevâlî* ulema, while the actual motive was most likely jealousy on the part of his rivals.

personal life more than comfortable with dealing and interacting with both European Franks and Ottoman *dhimmi*/non-Muslims as evidenced by both his own *Tarih* -that among others narrates his interactions with Armenian friends⁹⁰ and acquisition of London city maps⁹¹- and also by the intellectual trails of his other works and ideas, including also the focus of this thesis, *Vesayaname* and *MKfSB*. Cevdet Pasha attests the uniqueness of Şanizade's character and scholarly achievement in a letter to Ahmed Midhat Efendi.⁹² "His *Tarih* is worthy of study. He was among those who knew excellent Latin. Frankly, he was the sole (real) physician and philosopher of his era."

Şanizade's estate library in Ortaköy was rumored to have thousands of European books in French, Latin and Italian.⁹³ While, 'thousands' is certainly a gross exaggeration; Şanizade's inheritance inventory attests that he at least still had numerous Frankish books at his Ortaköy home while he expired in exile in Tire. He was comfortable translating technical-scientific works from both French and Italian. He narrates in the florid opening of *Vesayaname* how he previously translated a medical manual by Anton von Störck and a book on navigation from these two languages among other works he translated.⁹⁴ A phrase he wrote in the foreword of *Miyarü'l-Etibba* demonstrates his inquisitive mind and desire to access primary scientific sources.⁹⁵ Towards this end, he learned French from the Bab-ı Hümayun dragoman Bulgarzade Yahya Naci Efendi⁹⁶ to

⁹⁰ Faroqhi,. "Did cosmopolitanism exist in eighteenth-century Istanbul? Stories of Christian and Jewish artisans." p. 22, footnote 3.

⁹¹ Faroqhi. "Fear, Hatred, Suspicion." 2016.

⁹² Nakil from İbnü'l-Emin İnal *Son Hattatlar*: "Cevdet Paşa, Ahmed Midhat Efendi'ye yazdığı bir mekâlede diyor ki: Tarihi dahi şâyân-ı mütâle'adır. Latinceyi de pek iyi bilenlerdendir. Doğrusu asrının yegâne tabib ve feylesofudur..." İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Hattatlar*. Maarif Basımevi, 1955.

⁹³ Şiviloğlu. *The Emergence of Public Opinion*. p. 124

⁹⁴ *Vesâyânâme*. p. 2: "...bu 'abd-i dâ'i-i Devlet-i Aliyye'leri Şânîzâde Mehmed Atâullâh bendeleri dahi, vetfire-i sereşt u nihâd ve tarîka-i üns ü i'tiyâd üzere Devlet-i Aliyye-i Ebediyye'nin umur-ı münteffi' bahâsına yarar kütüb-i hikemiyye ve harbiyyeyi der-meyân ve ihzâr ve mütâla'a ve müzakeresiyle varak-gerdân-ı leyl ü nehâr olarak, bundan akdem gerek lisan-ı (İ)Talyan ve gerek zebân-ı Franseviyân'dan nâdîde ve nâ-yâb bir kaç kıt'a kitab tercüme ve terkîym, ve 'atabe-i aliyye-i mülûkâneye arz ve takdim ile mazhar-ı 'avatıf-ı aliyye-i şehinşah-ı deryâ-nevâl ve nâil-i 'avârif-i behiyye-i padişah-ı Hâtem-hemâl olduğuma teşekküren, *ba'de-zâlîke* gerek Störck-nâm tabib-i meşhurun "tıbb-ı cedid-i amelîde" te'lif eylediği iki cild kitab-ı makbûlün tercümesine bezl-i nakdîne-i kudret-i bî-dirîğ ve gerek "Müfredat-ı Külliyye fi Sevahil'l-Bahriyye"-nâm kitâb-ı kebîrû'l-hacmin tertib ve tercümesine sa'y-ı belîğ üzere olup, hattâ mukaddimesini pâye-i serir-i â'lâya arz ve tebliğ itmiştim."

⁹⁵ Zülfikar. pp. 18-19: "...kamus-i maani hemzebân-ı elsine-i gûnâgûn mahrem-i râz-ı garâib-i fûnûn olmak hevesiyle..."

⁹⁶ Grandfather of the famed Tanzimat statesman Ahmed Vefik Pasha.

directly access scientific sources, because he realized that most Italian works were translations themselves. The fact that he gave the names of drugs in seven different languages in his pharmacology book *Mizanü'l-Edviye*, further reflects his capacity in these languages, at least at a professional level.⁹⁷

2.9. Şanizade's contemporaries: similarities and differences

Sahaflarşeyhizade Esad Efendi, Şanizade's successor in the office of court chronicler, wrote about military affairs too, but was not as impartial -as evident in his outrageous claims against the Janissaries in *Üss-i Zafer-* and as well-informed as Şanizade. Even among the ranks of the Ottoman bureaucrats/the *kalemiye*, which by the late 18th century was accustomed to regular liaisons with Europe, willingness to interact with the intellectual output of Europe and Europeans was a rarity.⁹⁸ This fact further illustrates the exceptionality of Sanizades interests as a member of the ulema. Şanizade's main rival for the position of *sertabib*/protomedicus, Mustafa Behçet Efendi was also a West-facing doctor. He similarly engaged in translation work of modern medical texts from Italian.

2.10. Şanizade's purported Bektashism

Şanizade's banishment from the post of Vak'anüvis and his eventual demise came due to allegations of Bektashism.⁹⁹ While there is a possibility that his father, the qadi of Makkah Şanizade Mehmed Sadık may indeed have been a Sunni Bektashi, we have no surviving proof for Ataullah Efendi's own association with Bektashism. To the contrary, Ahmed Cevdet Pasha avers "that there was a wide gulf between the beliefs of Şanizade

⁹⁷ Zülfikar. pp. 63-64: The lists were in Turkish, Arabic, Persian, Greek, Latin, French and lastly Italian.

⁹⁸ Beydilli; Şahin. Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-i Cedîd'e Dâir Eseri. p. 22: "O sıralarda (1790s) Avrupa'ya yollanacak müstaid gençler bulabilmenin zorluğu, yabancı bir diyarda uzun zaman geçirilecek böyle bir seyahate ve vazifeye kendiliğinden talib olanların mevcut olmama hâli ve gönüllü gitmeye hâzır olanların nedreti karşısında Mahmud Râif'in hissiyatı olağanüstü birşeydir."

⁹⁹ Mutlu, Şamil. "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati." (1994); Sajdi, Dana. p 200; Ortaylı, İlber. p. 155.

and Bektashi ideas.”¹⁰⁰ Exiled and broken, he still proved to be a productive individual and a public leader by establishing with the support of a local merchant the first hospital in his place of exile, Tire in the *Sancağ* of Aydın, serving the poor, named Gurebâ Hastanesi.¹⁰¹

2.11. Şanizade the fine Ottoman: the poet, *khattat*, *tanburzen* and *musavvir*

One of the previously uncovered facets of Şanizade is his artistic work. An alim hailing from a family of scholars, Şanizade would not be able to avoid instruction in the fine arts and literature.¹⁰² However, literature so far has not looked into Şanizade’s artistic side save for a few articles written on other subjects mentioning his illustrations, Islamic calligraphy (*hüsn-i hat/husn al-khatt*), musical compositions, and clock making.¹⁰³ Only Süheyl Ünver reports in an article that he saw some calligraphic pieces signed with ‘Ataullah’ from the late 18th century. Ünver concludes that these pieces must be Şanizade’s, factoring both the lack of another Ataullah listed under the *khattat tezkires* covering the era and the affinity of the pieces at hand to the style of the reported master İsmail Zühdi Efendi. Research undertaken for this study demonstrates that Şanizade was a fine *khattat* (Perso-Arabic calligrapher) trained by two giants of the 18th century *husn al-khatt*, İsmail Zühdi Efendi and Mehmed Es’ad Yesari, studying the styles *naskh/nesih* and *thuluth/sülüs* from the former and *taliq/nestâlik* from the latter. İsmail Zühdi Efendi was a good friend of Ataullah Efendi’s qādî father Mehmed Sadık Efendi, and the two even worked together in building a *çeşme* (public water fountain) at the conjunction of the Çevirmeci and Taş Basamak Streets¹⁰⁴ in Ortaköy close to the seaside Şanizade

¹⁰⁰ İbnülEmin, *Son Hattatlar*. İbnülEmin quotes Tarih-i Cevdet “Bektâşilik efkârından pek bâ’id idi” for Ataullah Efendi specifically. However, Cevdet Pasha wrote this defense on behalf of all Ortaköy Fellows.

¹⁰¹ Zülfikar. (1991): p 30.

¹⁰² Zülfikar. p. 16. Şanizade’s father Mehmed Sadık Efendi was a hattat and gifted poet as well.

¹⁰³ Ibid. p. 92

¹⁰⁴ The fountain from 1783 - ironically a “registered cultural heritage object” according to the Turkish Ministry of Culture- is situated at the conjunction of Çevirmeci Sk. and Hasret Sk. (Cul de sac). Defunct, its fine and unusually large inscription stolen, it is unfortunately almost unnoticeable today. <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/sanizade-elhac-mustafa-oglu-mehmed-sadik-cesmesi-h-1198-m-1783/1049/>

For more info, see: Tanman. *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*. p. 107. I read the stolen inscription from photographs as: “Kalellahu Teala: ‘Ve ce’alna mine’l-mai külle şey’in Hayy.’ Sadakallahulazim. Cennâtin

Mansion that once stood in Beşiktaş. The çeşme in the name of “Şanizade El-Hac Mustafa Oğlu Mehmed Sadık” built in AH 1198-1783/4 CE and still standing today - albeit in derelict condition and its fine inscription plate stolen- featured calligraphy by İsmail Zühdi Efendi. İsmail Zühdi thought Mehmed Sadık Efendi’s son, the young Ataullah Efendi calligraphy of the *naskh/nesih* and *thulth/sülüs* styles.¹⁰⁵ Connoisseurs of Ottoman hüsn-i hat can easily recognize the stylistic affinity to the master İsmail Zühdi’s composition in the surviving few specimens of Ataullah Efendi’s calligraphy.

With this upbringing and traditional artistic style, Şanizade seems more a quintessential lettered man of his age, further complicating his character. For instance, despite his rationalism and empiricism, Şanizade nonetheless deemed astrology/*ilm-i nücûm* a proper discipline, and employed his imperfect knowledge of *hey’et* (astronomy) and *nücûm* in his *Tarih* to explain some calamities that befell the Ottoman State.¹⁰⁶ Cevdet Paşa later on corrected several astrological and astronomical miscalculations in his *Tarih*.

2.12. Şanizade’s surviving calligraphic pieces

There is a critical caveat with all the calligraphic panels attributed to Şanizade: It could be that some or all of these pieces do not belong to Şanizade Mehmed Ataullah Efendi since our evidence for their attribution to the scholar are all circumstantial and there is a likelihood that there may have been another calligrapher, active exactly in the same time span as Şanizade “Ata”. The mention of Kebecizade Mehmed Vasfi as the master of the calligrapher of two specimens included here especially makes us suspect that that may have been the case, for there is no information or any statement from Şanizade himself that he ever studied with Kebecizade. Of course, this is a serious limitation that could

tecrî min tahtihâ'l-enhâr bi-Muhammedini'n-Nebiyye'l-Muhtar ve Âlihî el-Ahyâr fî Şa'ban min şuhur-i seman ve tis'ine ve miete elf (1198) Ketebuhu el-Fakîr İsmail ez-Zühdi sene 1198.”

¹⁰⁵ Şanizade’s self narration of his learning at the hands of İsmail Zühdi Efendi, from the *Tarih*, Vol I, p 637: “Şehremîni İbrahim Efendi mevâlden Mustafa Râkım Efendi’nin birâderi olub hatt-ı sülüsde üstâd-ı muhârrir-i hakir olan, zamanının şeyhü'l-hattatîni İsmâ'il Zühdi Efendi merhûmdan hatt-ı sülüs ve nesih meşkine müvâzıbet eylediğinden bu takirle beynimizde husûl-i rabîtâ-i şirkete mebnî, aralıkda Ortaköy’de sahilhâne-i fakire gelüb Zühdi Efendi merhûmla beraber haftalarca beytut ederlerdi.”

¹⁰⁶ Zülfikar. P. 92.

render our artistic discussion moot and invalid. However, the text content found in these calligraphic specimens occurs in Şanizade's *Tarih* and also poetry in comparable use as well. Thus, the hypotheses regarding content would still remain plausible. Halil İbrahim Erol conducted a detailed analysis of the paraenetic content of the *Tarih* sourced from Islamic scripture and tradition along with the Ottoman-Persianate advice literature. Şanizade's quotes pertaining to the role and duties of the ruler-sultan¹⁰⁷ in the *Tarih* studied by Erol, by and large concur with the use of the same Quranic verses, and hadiths about politics in the calligraphic works discussed in this section. Similarly, Şanizade's rather frequent quotation of non-hadiths as hadiths enables us to gauge the correspondence between the content of the calligraphic works discussed below and the *Tarih*.

By an auspicious stroke of fate in the spring of 2018, I encountered an art exhibition that led me to pieces from Şanizade's hand, hereby brought to academic attention for the first time.¹⁰⁸ Below, I present the surviving specimens of Şanizade's calligraphy. In total, I located twelve pieces, all small-sized single-leaf *kit'as* (single-page calligraphy folio) that may have been part of a calligraphic *murakka* albuma. Nine folios more or less fit the type *sülüs-nesih koltuklu kit'a* (indented thuluth-naskh mixed paragraph). All but one, which only has a *ketebe* signature and no date- were signed and dated by Şanizade "Ata" himself. In these compositions, we only get to see the dexterity of the artist in the *sülüs* and *nesih* styles, while it seems like none of his *nestâlik* work survived to our day. The poetry defter-MS that has extra poems not included into Ata's Divan(çe), İÜ 9769, is in a refined talik from Şanizade's hand and also features ornamental plant and animal miniature painting from the polymathic scholar. Additionally, there is a petition to the Court from Şanizade in the Ottoman Archives (BOA HAT 1343/52514), written in a beautiful talik hand, in addition to some other traces of his proper talik handwriting elsewhere in book owner signatures-ownership statements (*temellük kaydı*) etc. It is

¹⁰⁷ Erol. *Şanizade*. (2010): pp 11-12. For the specific adages Şanizade quotes, see footnotes 43 and 44.

¹⁰⁸ After interviewing several experts of hüsn-i hat in Istanbul, I had foreclosed the possibility of finding surviving specimens of Şanizade's khatt. However, an auction flyer I came across in late March 2019, with purported works of the Efendi on sale, paved the way for the discovery and presentation of the specimens in this study. I am indebted to the auction curator Mert Yüksel for leading me to the private collectors and artists with information about these surviving pieces.

certain for some and most likely for all that the illumination work ornamenting these pieces dates from later. The stylistic affinity of especially the *nesih* lines betrays the influence of Şanizade's master in this style, İsmail Zühdi Efendi.

A study of the content of these artistic pieces reveals that Şanizade's calligraphic writing falls in line with contemporary Ottoman religiously inspired art. The general content of these *süliis-nesih* levhas does not diverge from the classical subject matter of this type of Ottoman calligraphy, which often showcased Quranic verses, Prophetic sayings (hadiths), aphorisms and proverbs (*kelâm-ı kibâr*). We see that Şanizade, despite being a well-versed alim, quoted several non-hadith narrations as hadiths going back to the Prophet.¹⁰⁹ However, this should not come across as a surprise, for, the ample occurrence of unauthentic narrations in the works of many prominent "Late Sunni Traditionalist"¹¹⁰ ulema was commonplace before the advent of modern "neo-Salafî"¹¹¹ inspired hadith criticism. It also falls in line with the scholar's practice in the *Tarih*, where despite making it clear that he is learned in important -especially Hanafi- works on hadith studies (*ilm al-hadîth*),¹¹² he quoted a total of 14 *mevzu/mawdû'* hadith (non-hadith narrations cited as hadith).¹¹³

One of the hadiths Şanizade chose to write in Panel 1.2 is quite interesting. This piece dates from 1787/8, when he refrained from taking any official position after his madrasa graduation/*ru'ûs* and kept accompanying his father Mehmed Sadık Efendi on his travels as an army qadi/judge instead. The hadith states: "He who sticks to a king is perverted.

¹⁰⁹ See the second narration under Panel 1.1: "Be born to die..."

¹¹⁰ Şanizade, with his classical 18th century Ottoman madrasa-style/curriculum education, would fall under this category drawn by Jonathan Brown within a Hodgsonian periodization framework. Brown, Jonathan AC. "The rules of *Matn* criticism: There are no rules." p 388.

¹¹¹ I point to the *isnad* (chain of narration) criticism of "Traditionalist Salafis" that ushered in an epoch of more cautious use of narrations in disciplines other than the hadith literature; and not to the *matn* (content) criticism of "modernist Salafis". This dichotomy I borrowed from: Ibid. Pp. 387-388.

¹¹² Şanizade quotes directly from *Mashâriq al-Anwâr of Radiyyu'd-Dîn Sâgânî* and Imam Tahâwî's books on hadith. In addition to all the hadith literature he must have studied during his training as an alim, by his death he also possessed several hadith and *sîrah* books per his *tereke*/inheritance inventory. Some I could recognize were: *el-Mevahibu'l-Ledunniyye* of Shafi'i scholar Imam Qastallani, *Shifa Sharif* of Qadi Baydawi + *Delail-i Hayrat*, *Sahih-i Muslim*, *Mukhtasar-ı Sünen-i Tirmizi*, *Mashâriq al-Anwâr* of İbn-i Melek (Ferîştahoğlu), famous early Anatolian Hanafî scholar from Tire, which also happened to be Ataullah Efendi's resting place.

¹¹³ Erol. "Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin *Tarih* Anlayışı." (2010) p 81.

The nearer a servant (of Allah) goes to a king, the farther he keeps away from Allah.” However, he coupled this hadith with another narration he wrote on top of it, namely, the famed narration “The Sultan is the shadow of God on Earth”, which by its equation of the Sultan with “*zill Allāh*” formed a significant pillar of classical Ottoman state mentality.¹¹⁴ We may interpret the apparent tension between these two narrations included in the same piece as an early indicator of the tension the polymath Şanizade felt within himself. He both coveted official positions at the court, but also realized that the diverse “foreign” knowledge he accumulated was almost left like an unappreciated gemstone, not getting him the positions he deserved. Several couplets he included in his divan also reflect those same sentiments:

“Ben bu dehr-i denîde şâdmân olmam, Atâ!

Hasımdır erbâb-ı istî‘dâda çün bu asiyâb.”¹¹⁵

“O Atâ! I cannot be glad in this base age. * For, the wheel of fate is an enemy of the people of competence.”

“Şimdi bilmezler Atâ kadrimiz ebnâ-yı zemân

Asrımızda n’ola Nâbî kadar üstâd olsak.”¹¹⁶

“Nowadays, children of these times won’t appreciate Atâ’s worth, * even if we were a master like Nâbî¹¹⁷ in our age.”

I annotated the Arabic texts of the calligraphic specimens with necessary comments about the intended meaning and the correct narration attributions. The pieces are presented in chronological order accompanied with my translations of the text content. Commentary on the artistic specifications and value of Şanizade’s work is best deferred to specialists.

¹¹⁴ To better understand the gradation of meaning the term *zill Allāh*/Shadow of God denoted through the classical era of Ottoman political thought, see Yılmaz. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*. pp. 156-158.

¹¹⁵ Zülfikar. p. 76.

¹¹⁶ Ibid. p. 2.

¹¹⁷ Yusuf Nâbî of Urfa (1642-1712): Acclaimed divan poet of the classical era-Tulip Era (Ahmed III and 5 other sultans).

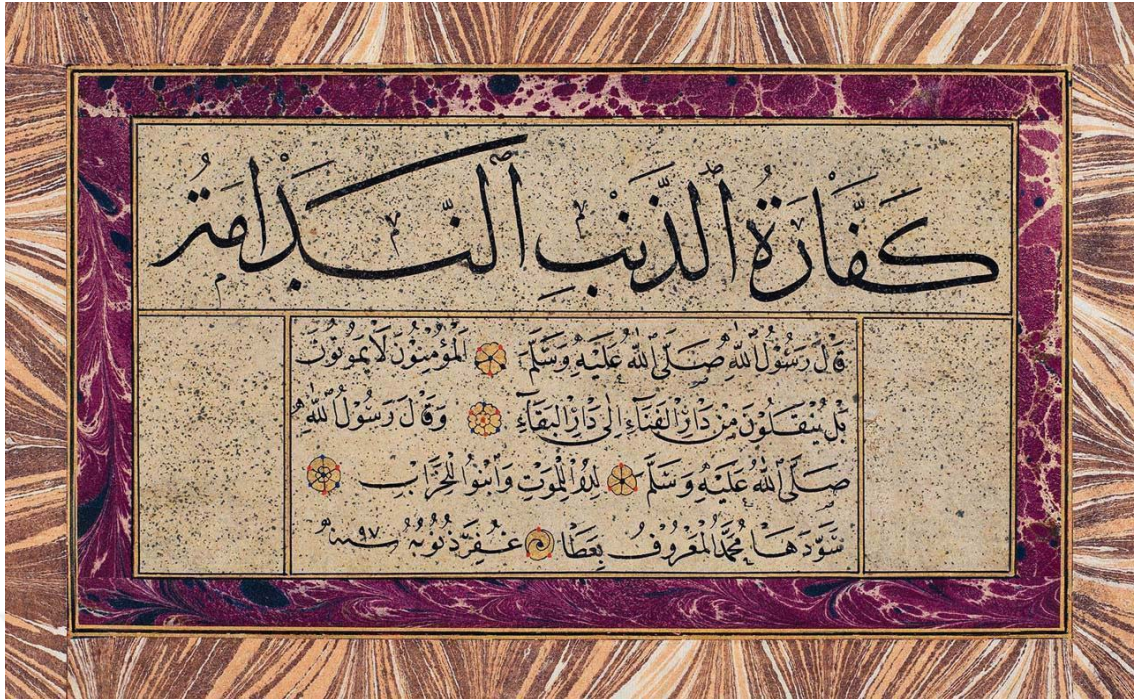

Image 1.1: AH 1197 - 1781/2 CE. Ketebe: “Muhammed el-Mâruf bi-Atâ”

"كفارة الذنب الندامة."

* "المؤمنون لا يموتون بل ينقلون من دار الفناء إلى دار البقاء" * (وقال ¹¹⁸ [قال رسول الله صلى الله عليه وسلم]:
* سودها محمد المعروف بعطا * غفر ذنوبه سنة ٩٧ (١١) هـ] ¹¹⁹ رسول الله ﷺ): * "الدوا للموت وابنوا للخراب"

“Atonement for sin is (in) remorse”

[The Messenger of God ﷺ said: “Believers do not die, instead they are transplanted from the temporal world to the eternal realm”. ((And the Messenger of God ﷺ said)): “Be born to die and build so it collapses (one day).” Muhammad known as Atâ scribbled this, his sins be forgiven. Year: AH 1197]

¹¹⁸ The salutatory prayer for the Prophet "صلى الله عليه و سلم", meaning “May God send His Peace and Blessings upon”, will henceforth appear abbreviated as ﷺ.

¹¹⁹ The status of this statement as hadith is debated at best. This statement is most likely not a hadith. Rather, it should be the first hemistich (misrâ) of a poem by Abu al-‘Atâhiyyah (AH 130-211/747-826 CE). Abu al-‘Atâhiyyah was a prominent early Islamic-Abbasid era ascetic/zâhid poet renowned for his *memento mori* type verse.

Image 1.2: AH 1202 - 1787/8 CE. Ketebe: “El-Müznib¹²⁰ Muhammed Atâullah”

"لنفتحن القسطنطينية فلنعم أميرها ولنعم الجيش ذلك الجيش." صدق رسول الله صدق حبيب الله ""
 [قال رسول الله ﷺ: * "السلطان ظل الله في الأرض * فمن أكرمه أكرمه الله ومن أهانه أهانه الله." * وقال رسول
 121] الله ﷺ: * "من لزم السلطان افتتن وما ازداد عبداً من السلطان دنواً إلا ازداد من الله بعداً"
 [صادق رسول الله * وصدق محمد نبي الله * سوده المذنب محمد عطاء الله * سنة ١٢٠٢ هـ]

“Verily you shall conquer Constantinople. What a beautiful leader will her leader be, and what a beautiful army that army!” Thus spoke the Messenger and the Beloved of God ﷺ the Truth.”

[The Messenger of God ﷺ said: “The Sultan is the shadow of God on earth, whoever exalts him, him God exalts, and whoever degrades him, him God debases.” And the

¹²⁰ A title literally meaning “the sinner”. Its variations such as “the poor, the lowly” etc. fall under “*tevazû lafızları*”, pronouns of modesty used throughout the Islamic polite-learned society to refer to one’s self in a modest manner, and occurred both in speech and writing. Traditional Muslim societies shunned emphasizing the ego. It is interesting though, how the same person could refer to himself with these phrases in calligraphy, while also composing self-indulging lines per the “*fahriyye*” tradition in *qasidahs*, when the person gathered calligraphy and poetry under his hat.

¹²¹ This is Hadith 2860 narrated with this exact formulation in the *Sunan* of Abī Dāwūd, Book of Game/*Kitāb al-Sayd*, Hadith #17. Narrated Abū Hurayrah: The Prophet ﷺ said: “He who sticks to a king is perverted. This version adds: The nearer a servant (of Allah) goes to a king, the farther he keeps away from Allah.” Source: <http://sunnah.com/abudawud/17/16>.

Messenger of God ﷺ said: “Whoever attends a ruler shall meet calamity, and the closer a servant of God gets to a ruler, the farther he falls from Allah(‘s mercy).” Thus spoke the Messenger and the Protected of God Muhammad ﷺ the Truth. Muhammad Atâullah scribbled this. Year: AH 1202]

Image 1.3: AH 1220 - 1805/6 CE. Ketebe: “El-Müznib Muhammed Atâullah”. Private collection. Size: outer measure: 22x30 cm.

"حججنا مع الحجاج حجاً كحجتهم حجاً فتحججوا كحجتهم"
 [قال رسول الله صلى الله عليه وآله وسلم: * "سباب المؤمن فسوقٌ وقتاله كفرٌ" * اللهم صل وسلم على محمد وآله
 أجمعين. كتبه المذنب محمد عطاء الله * سنة ١٢٢٠]

“We went on a hajj once like the hajj of the pilgrims, you too go on hajj like them.”
 122

[The Messenger of God ﷺ said: “Cursing a believer is a grave sin, and killing him, (outright) disbelief.]

¹²² Arabic writing finger-fumbler and calligraphic exercise. Calligraphers would sometimes write these not meaningful, but alliterated and complex utterances to exhibit the finesse of their art. The exercise of writing this particular line beginning with “Hajajnā...” appears to have entered Ottoman calligraphy practice in the 18th century through the example of Timurid calligraphy centuries earlier. See the earliest 18th c. specimen by Mehmed Vasfî Efendi on pp 149, Figure 5.8 in Uluç, Lale. "The Perusal of the Topkapı Albums: A Story of Connoisseurship." *The Diez Albums*. Brill, 2017. 119-162.

BÖLÜM III – CHAPTER III

ANALYSIS OF VESAYANAME-İ SEFERİYYE

3.1. The early Ottoman military modernization and resulting upheavals

There was already an early sense of –what I think should be referred to as– “pragmatism of desperation” in the Ottoman state and elite echelons by the time of Mustafa III. This desperate overture of seeking solace in socio-technical solutions from outside of one’s epistemic imagination is visible starting then, culminating after the catastrophe of Küçük Kaynarca (1774), whence it would not cease until the modern day. This period was a watershed era, when the Ottomans began at-times unfiltered adoption of European tech and politico-social organizations. Of course, the unease of abandoning one’s own judgments was displeasing and had to be cast aside with the legitimizing political-moral principle of “*mukabele-i bi’l-misl*”, expounded or at least condoned by the dominant epistemic community of the ulema. In fact, Ottomans never managed to break away from the paradigm of *mukabele-i bi’l-misl* vis-à-vis Europeans until their demise, and the problem still remains unresolved in the larger field of Muslim dialectics with modernity.

In this vein, it is interesting to note that while the unpalatable introduction of the use of larded paper cartridges for rifle bullets could be the final spark instigating a massive anti-British uprising in India in 1857-1858, diminutively dubbed by the colonialists as ‘the Sepoy Mutiny’; the Ottomans had extinguished the old-moralist uprisings by the end of Mahmud II’s rule. The later uprisings against novel introductions such as conscription, effective taxation etc. were not much defended in the name of a meta-Ottoman *Kanun-i Kadim*. Rather, post-1826 upheavals were mostly the product of the

sheer discomfort and disruption reforms impacted upon the local-communal ways and customs of sultanic subjects, who were in the process of becoming citizens. At least among Ottoman state-, scholarly-, and also increasingly bureaucratic elites, and later ‘intellectual/*münevver*’ circles, the idea of reform by imitation of Europe under the veneer of *mukabele-i bi'l-misl* had vanquished over the harrowed *Kanun-i Kadim* and any associated religio-moral concerns. Of course, as also briefly summarized by this thesis, the 18th and early 19th centuries saw numerous bloody uprisings that bookended all these promising episodes of reform on the aforementioned principle. As late as the mid-Mahmudian era, Janissaries were violently demanding among others in their last rebellion, the abandonment of bayonets that they saw against their martial ethos.¹²³ However, the elites of the center had become unquestionable allies of reform by the end of Mahmud II’s era, unlike previous long 18th century Ottoman statesmen. For, then top statesmen observing the novel drills of the new rapid-fire artillery under the tutelage of the Franco-Hungarian military man Baron de Tott’s, where Ottoman soldiers used *harbi/tomars*¹²⁴ tipped with boar-bristle brushes, were uncomfortable with, but ultimately content at witnessing the new corps execute five shots per minute.¹²⁵

3.2. Naming Confusion about Şanizade’s Works

My initial interest in the manuscript at hand developed due to a desire to study Ottoman political thought on the eve of Tanzimat. While surveying manuscripts from the late 18th to the mid-19th century, I stumbled upon Şanizade and several of his works listed in several bibliographies.¹²⁶ The listings indicated several works authored by the scholar

¹²³ Yeşil. *İhtilaller Çağında*. (2016): p 339.

¹²⁴ Yeşil; Gezer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu.” (2019): From this article, it seems that Harbi meant ‘rod’ in general in Ottoman usage. Different rods for gunpowder weapons, such as scrapper rammer, cleaning-mopping rods and ramrods were all called *harbi* with a specification such as ‘süngerli (mob-sponge) harbi’ in late 18th century.

¹²⁵ ibid. p 242: “Muhsinzade Mehmet Paşa cephedeki Osmanlı topçularına talim yaptırırken, İstanbul’da da Baron de Tott, aynı dönemde elli öğrencisine, çağdaş teknolojinin ürünü olan topların nasıl daha hızlı doldurulacağını ve bunlarla nasıl isabetli atış yapılacağını öğretmeye çalışıyordu. Talimi izleyen Osmanlı idare heyeti Baron de Tott’un domuz kılından ürettiği harbilerden pek hoşlanmamış olsa da topçuların bir dakikada beş atış yapmalarından oldukça memnun kalmıştır.”

¹²⁶ Çolak. “İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası.” p. 374: “*Tedbîrî’l-memâlik ve’l-cihâd*, Şânizâde Ataulah Efendi (ölm. H. 1242). Basmaları: İstanbul, H. 1231 (*Kavânînü’l-*

dealing with military strategy and tactics named *Tedbir-i Mülik ve'l-Cihad, Kavânînü'l-Asâkirü'l-Cihâdiyye Tanzim-i Piyadegan ba Seraskeran*.¹²⁷ However, all my attempts to locate and reach these works by the author were in vain, suggesting either a failure of the works to survive to this day in Turkish libraries or a naming confusion. The latter turned out to be the case when I accessed a published master's thesis by Mükerrerem Bedizel Zülfikar authored in 1962 via the generous help of Professor Kemal Beydilli. Zülfikar, who meticulously indexed all then-accessible work of Şanizade, also gave the correct names and shelf numbers for Şanizade's military treatises housed at Istanbul University's Rare Books Library.¹²⁸ Later, I discovered that while many works old and new misattributed the names, more works such as Bedizel's also rightly identified them such as a recent master's thesis by Mehmet Erdoğan and Ekmeleddin İhsanoğlu's bibliography of works in Turkish printed in Egypt since the establishment of the Bulaq Press by Mehmed Ali Pasha, *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları*.¹²⁹

Still, the naming confusion persists, with even the Süleymaniye Manuscripts Library mistitling the work at hand *Vesayaname-i Seferiyye* as *Tedbîrü'l-Memâlik ve'l-Cihâd*. All the four copies of the work we located and accessed, two manuscripts, one dating from and 1277 respectively at IU T 6920 and, the manuscript EY_513 at Istanbul Archeology Museum, and the Bulaq print edition of 1238/1822 found in numerous libraries such as the Süleymaniye, the Ankara Milli Kütüphane/National Library¹³⁰ etc. include the author-given and/or title of the book *Vesayaname[-i Seferiyye/Federiko]*, leaving no room for confusion about the piece's title.

Şanizade himself gives in the *mukaddime*/foreword of his *Tarih* the name of “*Tenbîhât-ı Hükümrân bâ Seraskerân*”. It is likely that this is an alternative name he gave to the

asâkiri'l-çihâdiyye de denilen bu eser, Fransızcadan genişletilerek ilavelerle H. 1221 tarihinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir.”

¹²⁷ The latter seems to be a direct translation of the French translation of Friedrich's work: *Instruction militaire du roi de Prusse pour ses généraux*. Zülfikar. pp. 82-84.

¹²⁸ Ibid. pp. 83-84.

¹²⁹ İhsanoğlu. 2006.

¹³⁰ Erdoğan, “Şânî-Zâde” (2016) p 44: The *Vesayaname* Bulaq print copy is located within İhsan Sungu collections and has the note “*Tercüme-i Şânî-zâde Tabib Mehmed Ataullah, 1221*”.

Vesayaname, due to both it being a verbatim translation of the book's French title¹³¹ and the lack of mention for the title Vesayaname elsewhere in the *Tarih*. He also mentions in the *Tarih*'s foreword another military treatise he wrote -or may have translated- by the name of “*Tanzîm-i Piyâdegân ve Süvâriyân*”. This piece could indeed be a separate book he authored on military organization, which is plausible due to Polish traveler Edward Raczyński's report that Şanizade translated multiple military works by Friedrich II.¹³² However, no copy survives for it either.¹³³ The latter title suggests -if it actually existed at some point- that it could possibly be another translation from Friedrich, namely the “*Instruction für die General-Majors der Infanterie, - und Instruction für die general-Majors der Kavallerie*”. Lastly, thanks to Cheng-Hsiang Hsu's 1985 PhD dissertation, we can establish that the alim did indeed pen a work titled “*(Terceme)? Kavânînü'l-Asâkir el-Cihâdiyye*”. About this last military work by Şanizade we unfortunately only know the title and the fact that it too was printed at the Khedival Bulaq Press in its first years.¹³⁴

It seems that the naming confusion found in so many bibliographies of both Şanizade and Ottoman political writing can be traced back to one of the earliest bibliographies indexing Şanizade, namely the bibliographic compendium *Hadiyyat al-Ârifîn/Hediyetü'l-Ârifîn* of Bâbânzâde İsmail Paşa following the pattern of Katip Çelebi's *Kashf al-Dhunûn/Keşf-i Zünûn*, and covering the period and scholars since the last zeyl/dhayls of his example, first published in 1945. Already in this earliest work do we see *Tenbîhât-ı Hükümrân bâ Seraskerân* and *Kavânînü'l-Asâkir el-Cihâdiyye* counted among the works by Şanizade.¹³⁵ We also see that the author misattributed the *Usulü's-Sakk* -widely known as *Sakk-ı Şanizade*- to the son Şanizade, while it actually belongs to Atallah Efendi's father Mehmed Sadık Efendi, causing another long lasting confusion. Bağdadlı İsmail Paşa's work had rather frequent misattributions, but these are

¹³¹ Instruction militaire du Roi de Prusse pour ses Généraux.

¹³² Count Edward Raczyński (1786-1845) was a Polish nobleman, who undertook a trip to the Ottoman Empire in 1814, largely driven by his fascination with Antiquity. During this trip he met and conversed with Şanizade. He narrates in his *Dziennik podróży do Turcyi odbyty w roku MDCCCXIV* that the scholar translated numerous works by Friedrich II to Turkish. Zülfikar. p. 18.

¹³³ Ibid. p. 82.

¹³⁴ Hsu, “The First Thrity Years of Arabic Printing in Egypt” (1985): p 81.

¹³⁵ İsmail Pasha. *Hediyetü'l-Arifin*. 1955. pp 362-363.

tolerable, since his was an early, expansive, and encyclopaedia-compendium type work. It seems that many later bibliographers simply copied the list from this zeyl and amalgamated it with listings from later bibliographies including Şanizade's work.

3.3. The original text and the translation process

Şanizade Mehmed Atullah Efendi's Vesayaname is a translation of a military tactical manual by Friedrich II "the Great" of Prussia. Friedrich "wrote" the original in German as "*Die General-Principia vom Kriege*", which was a rarity for the enlightenment monarch. However Şanizade translated the work indirectly from its French translation "*Instruction militaire du Roi de Prusse pour ses généraux*", translated by Swiss-German military engineer, lieutenant colonel and translator Georg Rudolph Faesch (1710-1787) in the employ of the electors of Saxony. The alim himself was very well aware of the provenance of the work in his hands; he states clearly that the original was in the "language of Austrians (Germans)" and that he spent his best effort to "recast it from French phrases into Turkish letters with simple, understandable expressions".¹³⁶

Friedrich despised German, despite it being his native tongue and that of the vast majority of his subjects, and instead elected to speak and write almost exclusively in French, much in line with the spirit of the francophone Enlightenment. The reaction of the Francophile son to an authoritative and pietistic anti-French sybaritism father likely fostered this attitude, for Friedrich II gathered around himself a Francophone *cercle*

¹³⁶ Vesâyânâme. pp. 3-4. "...fünûn-ı seferiyyede üstâd-ı meşhûr ve hiyel-i harbiyyede mükemmel ve mâ'mûr, Prusya Kralı İkinci Friedrich-nâmdarın cümle-i âsârından olup, muallem askerden ibaret bir orduyu cânib-i hasma tahrîk ve tenfîr ve *ba'de itmâmi'l-maslaha* gerü meştâlarına ircâ' ve tesyîr eylemek esnâsında idâre-i asker ve tertîb-i mühimmât ve zehâ'ir-i leşker maslahat-ı mühimmesinden sipahsâlâr olan zevâta ne gûne hareket ehemmiyyet ve ne vechile tedbîr ve idareye mübâşeret elyak ve elzem idiğini yegân yegân ifade ve beyan ederek, *bi'd-defâ'ât* seferlerde vaki olan tecrübe ve müşahadatının cümlesini hâvî seraskerlerine verdiği "*Vesâyânâme-i Seferiyye*" ki, *fi'l-asl* Nemçe Lisanı üzere mâ'mûl ve *bâ'dehû* düvel-i Evropa lisanlarına mütercem ve menkul olup, *el-yevm* beynlerinde muteber ve makbul ve halen 'indlerinde *kânûne'l-harb* ittihaz olunarak derece-i bi-ğâyet rağbet ve itibara mevzul olmuştur.

Zikrolunan vasiyyetnâme-i fünûn-i allâme, resîde-i dest-i 'aciz-i peyvest-i bendegânem olup, vakit ve hâle muvâfakat ve "*takdîmü'l-ehemm*" kaidesine riayet birle, kitab-ı mezbûru işbu binikiyüzyirmibir sene-i hicriyyesinde (AH 1221-1806/7 CE) kalub elfâz-ı Fransevî'den zurûf-ı hurûf-ı lisân-ı Türkî'ye *bi-kadri'l-inkân* sâdece tabirat ile isâğa ve ifrâğ itmek hizmet-i 'ubûdiyyetine vüs'-i âcizânem kadar sâ'id-i himmet teşmîr olunup..."

intime after his father's death,¹³⁷ and remained decidedly a Francophone self-proclaimed *philosophe*-king until his end. A French-classics education in the hands of first the governess and then the tutor du Han -both Huguenots- was also undeniably influential in this disposition.

If Friedrich did not use German in either his life or writing, then how do we know that he produced the work at hand in German? The literature demonstrates clearly that out of the necessity of managing a German-speaking officer corps and soldiery, that the Prussian king used German for some of his tactical treatises. Nonetheless, he only dictated these German pieces and the language was oft interwoven with French terms and phrases to the extent that later German publishers in 1830s felt the need to re-write the work in proper German without its "thoroughly un-German" (*ganz undeutschen*)¹³⁸ portions.¹³⁹ It is likely that an earlier French guidebook Friedrich wrote, together with two smaller booklets, served as the basis for standard-issue German dictation distributed to generals.¹⁴⁰

As we see with Şanizade's fundamental contribution to modern medicine in the Ottoman language and especially in Turkish, we see again an original indigenization effort in the Vesayaname. Mahmud Râif Efendi's *Numûne-i Menâzım-ı Cedîd-i Selîm Hânî* on the Nizam-ı Cedid, which predates the Vesayaname only by seven years –Raif's work AH 1213-1798/9; Vesayaname AH 1221-1806- has none of the unique terminology Şanizade introduced in his work. "Katana" for Hussar, "Ejder" for Dragoons, "çarhacı" for avant-garde, etc. Of course to transplant the Prussian military organization would be

¹³⁷ Blanning. *Frederick*. 2015: p xxv.

¹³⁸ Fridericus II; Jost. *Gesammelte Werke Friedrichs des Grossen in Prosa*. p 532: Footnote *) "..., weil der Inhalt zwar vom Vers. deutsch dictirt, aber augenscheinlich französisch gedacht worden. Wir haben jedoch nun alle ganz undeutschen Wörter und Constructionen berichtigt und übersetzt."

¹³⁹ Peter Baumgart-Oswald Hauser, Böhlau 1987. *Neue Forschungen zur Brandenburg-pruessischen Geschichte*. P. 230: "...er fasste unter dem frischen eindruck dieser Kriege in ein eigenes Kapitel der "General-Principia vom Kriege" von 1748, die er in deutscher Sprache ab 1753 jedem General aushaendigte."

¹⁴⁰ *) "Im geheimen Staatsarchive befindet sich 1) Les principes généraux de la guerre appliquée à la Tactique avec la description des Troupes Prussiennes, de le main du Roi. 1748."

a revolutionary move. Even the tradition-cautious reluctant reformism¹⁴¹ of Selim III would bring the bloody demise of both the Sultan and the new order he and his loyal statesmen spearheaded.

Şanizade did not reproduce or at least include the 13 copperplate engravings of the original General-Principia, commissioned personally by Friedrich II and also found in the French translation he used, into the Vesayaname. A reason for this could be the relatively high cost of commissioning copperplate engravings in the Ottoman Empire both monetarily and time-wise.¹⁴² For, we know that the alim employed a plethora of high-quality engravings into his medical works, which included even some unique frames designed by himself.¹⁴³ However, Vesayaname, dating from 1806, may stem from an early period of Şanizade's scholarly work, when he could be not so well-off in his material conditions. Alternatively, he may have only realized his later medical works thanks to sultanic patronage. In the chaos of 1805-1806, the court of Sultan Selim III, which took personal interest in funding similar work from 1790s such as Mahmud Raif Efendi's book,¹⁴⁴ might have lacked both the time and the disposable funds they could dedicate to Şanizade.

3.4. Copies of Vesayaname

For the scope of this dissertation, I located and studied three manuscripts and a print edition of Vesayaname. Two of the earlier manuscripts are in the rare books fund of Istanbul University (İÜ) in Beyazıt, Istanbul, while the later one is held at the library of Istanbul Archeology Museum. The print edition has several copies in libraries of Turkey including the Süleymaniye Manuscripts Library, the National Library in Ankara, and likely other collections as well. A cursory research I conducted yielded no results from

¹⁴¹ Beydilli; Şahin. Mahmud Râif Efendi, p 81 "...Devlet-i aliyye ve saltanat-ı seniyye-i Osmâniyye'nin kavânin-i kadîmesinden hâric olmamak için işbu asâkir-i cedide kadîm ocak olan Bostâniyân-ı Hâssa Ocağı'na mülhak olarak Bostânî Tüfengcisi Ocağı nâmiyle tesmiye kılınub,..."

¹⁴² Ibid. pp 36-37.

¹⁴³ Zülfikar. p 92.

¹⁴⁴ Beydilli; Şahin. Mahmud Râif Efendi. pp. 41-42, 100: [Selim III]: "Basdırulsun. Münâsib atıyye verilsün."

libraries in Egypt, whence the print edition originates. Neither was I able to find any copies elsewhere outside Turkey.

T 2677: titles, overlines and corrections in red ink-rubric, recto *reddades* (catchwords), 29 lines on each page. No *zahriyye* (flyleaf), *serlevha* (headpiece). Unilluminated simple text.

T 6920: *üstübeçli cetvelle mahdud metin* (text frame ruling with cerussite pigment), recto (b face) *reddades* some titles and phrases in red ink (rubrication), each page has 17 lines.

i) İstanbul Üniversitesi T 2677:

[Base manuscript for the critical edition & a holograph most likely from Şanizade's own hand] 62 folios.

Date: Gurre-i Ramazan, 1 Ramadan 1221/November 1806 (fo. 1 p. 1)

Ownership: Çerkes Mehmed/Muhammed Tahir Hayreddin Bey (1875-1937): A pasha. Son of Tunuslu Hayreddin Paşa, brother of Salih Hayreddin Paşa (Son-in-law of the Sultan) and Mehmed Hayreddin Bey. Aide of Sultan Abdulhamid II, mutasarrif of Quds al-Sharif. A person worth deeper inquiry, founding member of *Çerkes İttihad ve Teavün Cemiyeti* (ÇİTC), CUP opponent, 1908 and December 1911 mid-term Istanbul mebus/delegate, publisher of *Şehrah* and *Tanzimat* journals, and contributor to ÇİTC's organ *Ğuâze*.¹⁴⁵

The lack of any other recorded Mehmed Tahir Paşa contemporary to the *temellük kaydı* – ownership statement of this manuscript, together with the military background of Çerkes Tahir Hayreddin Paşa -a Mekteb-i Harbiye graduate-¹⁴⁶ suggest that, indeed, he was the owner of the copy by AH 1314-1896 whence the stamp (Mehmed Tahir

¹⁴⁵ For more information on the ÇİTC and its periodical *Ğuâze*, see Aksoy-Arslan's unpublished MA thesis, "Circassian organizations in the Ottoman Empire (1908-1923) / Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Çerkes Cemiyetleri (1908-1923)".

¹⁴⁶ Berzeg, *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*. pp. 259-260.

Hayreddin) dates. Note: “İstashabehu el-fakîr ilâ rabbihi te’âlâ Muhammed/Mehmed Tâhir ibnu Hayreddîn ‘an yâver? es-sultânî fî gurre-i Ramazân 1314”.

Writing: *Şikeste/kırma talik* with occasional marginal notes in an early, proto-rik‘a.

The handwriting bears striking resemblance to surviving specimens of Şanizade’s hand. The character of the script and the manner of rubrications and corrections-interpolations suggest the same scribe at work as the holographic copy of Tarih-i Şanizade and a petition by Şanizade found in the Ottoman archives.¹⁴⁷ Also, Şanizade’s custom was to write 25 lines per page and 15 lines on each first two pages. The holographic MSs for the Tarih-i Şanizade introduced by Yılmazır exhibit exactly the same line numbers per page as T 2677 copy of Vesayaname.¹⁴⁸ Therefore, we can argue that T 2677 is the original text penned by Şanizade. The other two MSs are scribal copies.

Features: 117 Pages. This copy has *reddâdes*/catchwords on all verso pages. Glaired/aharli paper. This MS is the author holograph.

Zahriyye/Flyleaf:

Date: 1314

Library title record: Vesayâ-yı Seferiyye 2677 Stamp: İstanbul Darülfünun Kütüphanesi 19x9 1361?

The Zahriyye page also features a peculiar French title written in vocalized Ottoman Turkish script “Instruction du Roi de Prusse ” as a re-translation of the book’s title, suggesting that the owner of the manuscript encountered one of the French editions of

¹⁴⁷ BOA HAT 1343/52514.

¹⁴⁸ General features of the holographs of Tarih: Yılmazır. Tarih. Vol I. p 1549: annex 12: Millet Ktp. Ali Emiri, Tarih 355; the same MS. p 1550-51-1552: annex 13-14-15: 23-23-25-25... 25 lines from the first page throughout MS Vol. II Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 2155. Yılmazır lists two holographs for Tarih, these MSs are also paginated-numbered: p LXII-LXIV: “Yaptığım araştırma ve karşılaştırmalar, matbû nüshaların müellif nüshaları olan Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 355 ve Süleymaniye Ktp. Es’ad Efendi, nr. 2155’teki nüshalardan hazırlandığım göstermektedir...Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 355’teki Nüsha...25 satır, başlıklar kırmızı mürekkeple ve ta’lîk hatla yazılmış...müellifin kendi el yazısıyla (hattıyla) yazdığı bu nüsha, matbû nüshanın 1 ve 2. ciltlerini ihtivâ etmektedir... Müellifin sayfa kenarlarında kendi hattıyla ilâve ve düzeltmeleri vardır. Âyet, hadîs, atasözü gibi Arapça kısımların üstüne kırmızı çizgi çekilmiştir... Süleymaniye Ktp., Es’ad Efendi, nr. 2155’teki Nüsha...25 satır, ta’lîk,...matbû nüshanın 3. ve 4. cildini ihtivâ etmektedir. Nüshada âyet, hadîs, atasözü gibi Arapça yazılmış kısımların üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiş, söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Sayfa kenarlarının birçoğunda muhtemelen kontrolundan sonra müellif tarafından yapılmış düzeltme ve ilâveler vardır.”

Instructions Militaires du Roi de Prusse and correctly identified the Ottoman MS at hand as a translation of it.

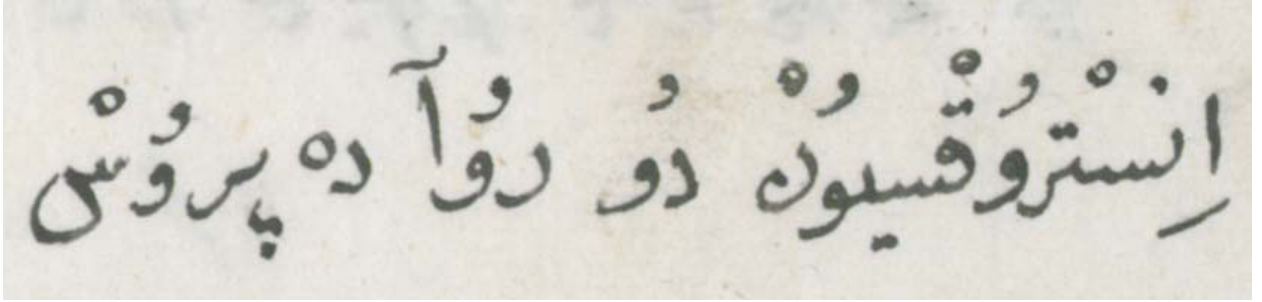

Image 1.4: French title in Ottoman script

Opening pages:

A) Librarian's record:

(Vesâyânâme-i Seferiyye) وصایانامہ سفریہ

Translator: Şânîzâde Atâullâh Efendi شانی زاده محمد عطا الله

ii) İstanbul Üniversitesi T 6920

Date: Undated.

95 folios

Writing: Early/Proto-rik'a, includes many orthographic errors, minor omissions.

Features: 'Vesayaname-i Seferiyye' title in the flyleaf, "tertibât-ı cihân" in the muqaddimah, no notes on the margins save for the *reddades*. No corrections. Spacing overlining.

T 6920 has missing pages: from the middle of Chpt 2 to the end of Chapter 8 gone. The tome looks torn and reassembled.

iii) Istanbul Archeology Museum EY_513¹⁴⁹

[Base manuscript for the Bulaq print edition]

Date: NA. Has the seal "Müze-i Hümayun Kütüphanesi", however that specific seal is apparently still used at the Museum and therefore, does not imply a date.

¹⁴⁹ I would like to thank the Istanbul Archeological Museum Library, and librarian Mr. Üzeyir Altekin and other librarians for providing free and easy access to this MS.

Ownership: NA. Catalogued in the general collections of the library. The author had initially suspected it to be among Ahmed Cevad Pasha's books.

Writing: neat, clean naskh. No rubricated text save the headpiece-title in page 1.

Features: 64 fo, 128 pp. Paginated with red ink pagination at the line of the top text line in each page. Slightly wormed around the spine without significant damage to the text. Red ink overlines and red circles for ornamentation and proto-punctuation. This copy too has the long 22nd Chapter but again does not feature Friedrich's engravings from the original text.

The paragraph structure, orthography errors-oddities, punctuation (viz. rubricated dots in EY_513 and fleurons-stops in Bulaq), over linings of the MS EY_513 and the Bulaq version, and the textual additions (e.g. the colophon and the eulogy-poem for Mehmed Ali Pasha) found in both correspond to each other, establishing this MS as the basis text used for the 1822 Vesayaname print at Bulaq, Egypt. The question that arises is, how did either book move between Istanbul and Cairo? Also, the reviewed, expanded text suggests that Ataullah Efendi must have had some say in this copy, but the writing is surely not his. EY_513 has many orthographic mistakes unbecoming of a scholar of Şanizade's stature, meaning at best it could be a scribal copy edited or controlled by Şanizade for its content.

Zahriyye/Flyleaf:

Opening pages: 1 A-verso: "Terceme-i Vesaya-Name-i Fredrikâ Şanizade Mehemmed Ataullah Efendi." Prologue: "200 seneden beru meşgul olan milel-i mütenevvia..."¹⁵⁰

iv) The Bulaq Print Edition:

Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 805,

Printed: AH 30 Rabi I 1238/ 15 December 1822 CE in Bulaq, Cairo.

¹⁵⁰ Şanizade's use of the term "millet/millah" in its plural form "milel/milal" remains a subject worth further investigation. Throughout VS, MKfSB and the Tarih, he seems to be sometimes using *millet* to refer to peoples within the umbrella of the same religion, most often Christianity. Whether he means denominations per the Ottoman millet system or ethnic communities per the early 20th century definition is not always clear.

In the later MS EY_513 and the Bulaq print edition that followed it, Şanizade kept most of the text intact and merely added an inscription and a dedication coupled with a Persian eulogy for Mehmed Ali Pasha to the end.¹⁵¹

General evaluation of the MS copies and the Bulaq copy at Hüsrev Pasha's library:

The *zahriyyes*/flyleaves and first folio/pages of all four copies display single provenance information, and the books as a whole have no reader notes and none displays wear of use, suggesting no circulation of these volumes if any after their initial transfer to their first owners. The fact that three MS copies of Vesayaname exists, however suggests some success for the text among Istanbul's Ottoman political elites. Accounting that Ata's divan has four identified MS copies in Istanbul libraries¹⁵² may give us an idea to compare.

3.5. Choice of text for translation: Why a manual by Friedrich II?

A question that begs for an answer is Şanizade's choice of text for translation. Why did Şanizade translate a military treatise, specifically dealing with tactics, of Friedrich II? Where does this translation fit within his 'translation program', if he had any? To help strengthen his state and sovereign, why did Şanizade not produce any standalone work specifically dealing with politics or economics via translation from the corresponding writings of Friedrich, who was beside his military character, also an arduous 'Enlightened' state builder and *Kameralwirtschaft* theorist. Or as a scholar interested in botany and public health, why did Şanizade for instance not translate the Potato Epistles or works dealing with agriculture from the Prussian king? How well was he acquainted with warfare and military organization as a scholar that did not assume any state post pertinent to those fields. Of course, he must have developed a certain familiarity with warfare during the long years he accompanied his father Mehmed Sadık Efendi, an army qadi at the time. That episode of his life is frankly an oddity about Şanizade, hinting that

¹⁵¹ See the last page at the end of the critical edition, p 151.

¹⁵² Coşkun, V. "Hezarfen bir Şair" (2020): p 164.

he could have devised an unconventional program for scholarship-expertise in his mind already in his early days.

Şanizade's assorted scholarly work hints at a program in his thinking on information transfer and reform, attesting to the programmatic work of the Nizam-ı Cedidists and the second-generation Mühendishane faculty. The fields he chose and/or delegated to write in eventually came to be the locomotives of Ottoman efforts at reform and 'modernization', though he did not live to see it. Şanizade's main scholarly fields were medicine; military and its auxiliary disciplines such as geography; and governance/political administration, were from the late Mahmudian era onwards institutionalized in the Tanzimat period Tıbbiye, Harbiye and Mülkiye organizations respectively. Together, these three domains formed the trivet/basis on which the modern Ottoman state and society were built. And we see that Şanizade wrote prolifically in the first, and also in the second ground-laying "modern" books, while also providing ideas and critical commentaries pertinent to the latter within his Tarih and occasionally in other works as well.

The question/problem of access should remain a constant analytical concern as we approach the choice of texts for translation by Ataullah Efendi. Which and how many book on any given technical subject Şanizade and others at and around the Mühendishane could access via European experts and diplomats and both Ottoman and Frankish merchants must have both defined what literature was followed by the Nizam-ı Cedid cadres and which areas of inquiry they interested themselves in. The material at hand we reviewed for this study could provide a larger motive for Şanizade's translations. However, as we also highlighted in our discussion of Eldem's studies on Şanizade's translation-adaptations from Voltaire there was a real problem of access to European literature. It could be well, that Şanizade only secured access to the works he benefited for his own output, and that they happened to provide a nice assortment of miscellaneous scientific, technical and historical subjects that now would make us reach unwarranted conclusions about his translation strategies.

My own personal choice rests on a desire to study Ottoman political thought in the pre-Tanzimat era, to acquire a sense of changes and continuities in mentality. However, due to the nature of the text at hand, I was not able to glean much meaningful hints at Şanizade's political mind from Vesayaname alone. First of all, it is a tactical manual of Frederick for his generals that mostly draws from Friedrich's own military experience as a commander, often interspersed with tactical accounts and lessons from recent-immediate history of European warfare in the 17th and 18th centuries. As Şanizade produced a mostly loyal translation without any interpolations or amendments, reading between the lines of the main text body does not yield any further ideas than those stated openly by the translator himself in the preamble and the dedication to Mehmed Ali Pasha in the later MS EY_513 and the subsequent Bulaq print edition. The main text body of Vesayaname, could have offered Ottomans a fair account of recent European military history in addition to its value for tactics, logistics and military organization, if the Ottomans readership - be from the ulema or bureaucrats- took an interest in reading it with that purpose.

3.6. Reception of the Vesayaname

It is difficult to gauge the impact of Vesayaname -a work ahead of its time- in Istanbul, especially at the sultanic court and among the bureaucrats, during Şanizade's lifetime. Şanizade himself states that he presented his previous translations to Selim III and received presents and blessings from the Sultan before.¹⁵³ However, it is difficult to assess the impact of Vesayaname on the Ottoman military tactical organization after its submission to the court. The literature illustrates how the trailblazing medical works of Şanizade left an imprint on Ottoman medicine and medical education immediately during and after his life, yet our sources are conspicuously silent on the Vesayaname or any other unknown military writing by the author during his lifetime. Therefore we need

¹⁵³ Vesayaname. p. 2. 'atabe-i aliyye-i mülûkâneye arz ve takdim ile mazhar-ı 'avatıf-ı aliyye-i şehinşah-ı deryâ-nevâl ve nâil-i 'avârif-i behiyye-i padişah-ı Hâtem-hemâl olduğuma teşekküren, *ba'de-zâlike* gerek *Ştörck-nâm* tabib-i meşhurun "tıbb-ı cedid-i amelîde" te'lif eylediği iki cild kitab-ı makbûlün tercümesine bezl-i nakdîne-i kudret-i bî-dirîğ ve gerek "Müfredat-ı Külliyye fi Sevahil-i Bahriyye"-nâm kitâb-ı kebîrû'l-hacmin tertib ve tercümesine sa'y-ı belîğ üzere olup, hattâ mukaddimesini pâye-i serir-i â'lâya arz ve tebliğ itmîştîm."

to use circumstantial evidence to estimate the impact Şanizade may have had on military discussions of his time and later.

3.7. Text content and style analysis

Both the manuscripts and the print edition of Vesayaname start with an eloquent dedication to the sovereign of the time -Selim III at 1221-1806- of writing per classical Ottoman custom. This shows that Şanizade intended to present this book to His Majesty. Whether he ever got the opportunity, we cannot deduce from existing resources. However, it is certain that the book later circulated among some Ottoman bureaucrats and eventually caught the attention of Mehmed Ali Pasha, the wayward governor of a burgeoning autonomous province in Egypt.

The print edition of Vesayaname dates from 1822/3-1238 and came out of the newly established Egyptian emir's press (*Dār al-Tib 'aāt al- 'Āmirah*) also known as the Bulaq Press after its location in the port of Cario on the Nile. This printing date indicates that the Vesayaname was the first book ever printed by the Bulaq Press. However Egyptian official historiography retains that the first book produced by Mehmed Ali Pasha's modern press was an Italian-Arabic dictionary printed in 1822. Of course we do not know when the internal prepublication work began on these two works, the dictionary may indeed have been commissioned first. Nonetheless, judging by the printing dates, Vesayaname seems to this author to have been the Bulaq Press' first book publication. If correct, this would complicate the official historiography concerning the first official printing press in the Arab world as a "civilizational project". Rather, the primacy of a work on military affairs shows the pragmatic nature of the modernization program Mehmed Ali Paşa undertook in his realm.

3.8. On schnapps and barley juice, and Şanizade's loyalty to the source text

When translating Friedrich's manual, Şanizade remained loyal to the original text, not resorting to poetic license or self-insertions-interpolations but in very few places (Chpt

14 & Kandemiroğlu), unlike many Ottoman translators of foreign texts before and after him. Whether his ‘academic’ approach would indicate a shift towards enlightenment style ‘rational’ writing or rather a mere continuation of the long chain of Mamluk and Ottoman military manuals also written in rather simple language remains a question. In the Vesayaname, we see that the book form is still quintessentially Ottoman, consisting of: an opening with *basmalah*, *hamdalah* and *salwalah* followed by *tabyīn al-gharad* and dedication to the reigning sultan; followed by the book content. We see that the author employs two different registers of Turkish in his translation. For his preface (*mukaddime/dibace*), epilog (*hatime*) and colophon, he employs a classic, florid, high-Ottoman style typical of pre-Tanzimat prose. For instance, he translates “Winterquartier” in the original as “meştâ” in his high-Ottoman intro and as simple Turkish “kışlak” in the main text. Idiomatic phrases, adverbs and joiners are of a simpler kind in the main text as well. şanizade expresses “yegân yegân” in the introduction and casts his words simply “bir bir” in the main text.

şanizade transplanted most of the content loyally to Turkish. He does not omit the Chapter “*Von den Marketendern, vom Bier und Brandtwein*”, nor does he censure or “Islamize” the content of it dealing with ideal beverage rations of soldiery. Similarly, şanizade also translated his medical manuals verbatim. In *Miyaru’l-Etibba* for instance, he wrote drug recipes containing alcohol without censorship.

3.9. Vesayaname’s philosophical content? Scholars and technical subjects

I was frustrated that this work was not a specimen of “Ottoman political philosophy” *par excellence*. In the wake of my thesis research I intended to study Ottoman political philosophy before the Tanzimat but also after the damaging of trust in classical thinking in the tumultuous 18th century. By virtue of the bibliographic list where I discovered the title of şânîzâde’s “*siyasetnames*”, I assumed that his writings would be interwoven with philosophical discussion about the grand notions-concepts of justice, governance, the role of military, the advantages or perils of modern warfare etc. much like *Ahlak-i Alai* or Pirizade’s Ibn Khaldun translation. However, what I encountered instead was a

simple manual of military tactics and logistics that the author most loyally translated from French without any intervention into the source text, save for the addition of a brief preface, and an even shorter encomiastic dedication (encomium-panegyric/*medhiye*) to Mehmed Ali Pasha for the MS EY_513 and its subsequent Bulaq edition. The text -both the main body and Şânîzâde's brief foreword- does not contain any mention or discussion of meta-concepts such as the circle of justice from the Ottoman canon; or Enlightenment themes of "efficient" governance for that matter from the European discourse. Rather, aside from the classic topoi of buttressing the Sultan and protecting the Ummah that occur in the mukaddime and the main body, Vesayaname is a mere military manual explaining in detail how to organize armies and to wage different types of military operations.

An alim occupying himself mainly with such technical-practical matters raises the question whether this could signify a part of a larger shift from classical Ottoman scholarly occupation with Platonic-Aristotelian "universals / *kulliyyât* and *küllî düşünce* - realism" to a voracious engagement with empirical-technical study concerning "particulars / *juz'îyyât*" - nominal thinking or not. When Europe shifted away from Aristotelian-Thomist scholastic universals thinking, the enterprise of studying and measuring everything ultimately resulted in the *Encyclopedié*. Such massive and detailed study of the particulars of the universe would be deemed a rather marginal or ancillary area of scholarly inquiry in both classic Christian scholasticism and Islamic philosophy and *tasawwufî kalâm* scholarship. It could however fit neatly into an Ashari-Sunni and nominalist framework.

BÖLÜM IV – CHAPTER IV

ANALYSIS OF MKfSB

“Gönül mellâh-ı bahr-i ‘ışk olaldan keştî-i tende
Dem â dem mâ’il-i girdâbdır meyl-i kenâr itmez.”¹⁵⁴

4.1. Analysis of Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili’l-Bahriyye (MKfSB)

The second MS under study in this thesis is Şanizade’s *Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili’l-Bahriyye* (MKfSB), a book on geography, navigation and astronomy that the young scholar translated around the same time as the *Vesayaname* -presented to Selim III in 1221-1806/7- but, which he only was able to finish 2-3 years later in 1223. The title Şanizade chose for the translation emphasizes the second and the larger part of the book providing detailed accounts of the shores of the “known world”, known of course to the British cartographer-geographers whose expertise by the last quarter of the 18th century the original author John Hamilton Moore (1738-1807) distilled into *the New Practical Navigator*. Moore, a retired officer of the Royal Navy and a merchant of nautical charts and publications, originally published the NPN in 1772, and the book assumed massive success. So much so that it had seen 16 editions and many imitation-plagiarisms by 1804, illustrating its unparalleled popularity as a textbook on navigation and astronomical-geographical calculations.

¹⁵⁴ Coşkun, Vildan. 2020. p 171. “Ever since the heart became the helmsman of the body on the sea of love \ It steers towards maelstroms at all times, not tending to the shore.”

4.2. Choice of text for translation

The New Practical Navigator was easily the most popular work on navigation in the late 18th century. Based on the immense popularity the NPN enjoyed, it is not difficult to see why the Ottoman authorities selected to translate it and how it ended up as a project delegated to the young scholar affiliated with the Mühendishane, Şanizade Ataullah Efendi. Although we are not certain about the exact French edition Şanizade used for his translation -the sizable additions to the book by the French translator suggest that MKfSB is the translation of at least two different geographic works collated with the original NPN- we know that the French Directorate government also recognized the value of Moore's book as a foundational text for teaching seamanship, and had the French translator Bernard-Henri Lamarre's translation of the *Le Navigateur Anglaise* financed in 1798.¹⁵⁵ However the source text for Şanizade's translation cannot be that initial French translation of the NPN, since Şanizade's text includes the last small sections of the NPN about miscellaneous naval operations and procedures first appearing in the 16th edition of 1804.

It is important to know that only a few years before Şanizade translated the NPN, an American mathematician and sailor, Nathaniel Bowditch produced an influential book *The New American Practical Navigator* in 1802 by plagiarism-cum-development of Moore's NPN,¹⁵⁶ which eventually surpassed the NPN in popularity and to this day remains the reference book for sailors in America with its modern editions. By the time of the Ottoman translation, Bowditch's work had not eclipsed Moore's in Europe yet though. A further example for the NPN's popularity as a textbook in Euro-America at the time is the fact that my own alma mater Georgetown University –then the new Georgetown Academy- had the book of John Hamilton Moore as a part of its curriculum in its first decades before becoming a chartered university in 1815,¹⁵⁷ within the same time frame as Şanizade's translation. At the Hilltop, the book saw use as “a useful application for geography, geometry, trigonometry and astronomy” for teaching the

¹⁵⁵ Chappay; Martin. "À la recherche d'une «politique de traduction.» (2017).

¹⁵⁶ Cotter. "John Hamilton Moore and Nathaniel Bowditch." (1977): 323-326.

¹⁵⁷ Curran. *The Bicentennial History of Georgetown University*. Vol. 1. 1993, p 44.

children of the mostly Catholic new American gentry of the East Coast. As it was in Europe and the Ottoman Empire, the inclusion of these works of “practical/useful knowledge” like the NPN into higher education was part of the vernacularization trend of the 18th century. The Jesuit *Ratio Studiorum* curriculum consisting of the humanities-liberal arts and religious studies, roughly corresponding to a classical Ottoman madrasah education, was expanding to include practical domains.¹⁵⁸ However, despite the contemporariness of this text entering Ottoman education, Mühendishane students reading Şanizade’s translation would be bereft of the benefits of modern mathematics, geometry and trigonometry used for celestial navigation and even most of the astronomical tracts of the book, that their contemporaries at Georgetown and other American and European academies and colleges incorporating vocational training into their coursework benefitted from. For, Şanizade’s translation -and possibly its French intermediary- left those sections unfortunately out.

When we regard the Ottoman background of geography and cartography in the late Selimian era, we can better appreciate the value of Şanizade’s contribution with the MKfSB. It is safe to say that both the indigenous Ottoman map-making tradition had died out, and that the indigenized reproductions of the state-of-the-art European works had long ceased by Selim III’s rule.¹⁵⁹ Ottoman cartography was weak, bordering almost non-existent between 17th-18th c., Topkapı has limited specimens from that time period, despite the progress in European mapmaking and its singular reflections in Ottoman lands via European experts serving Ottomans from Abdulhamid I onwards. Save for few atlases not on par with the European state-of-the-art, no work from (Muslim) Ottoman subjects survives according to Bouquet.¹⁶⁰ However, even after Şanizade and MKfSB formal training in cartography commenced at an annex to the Mühendishane only in 1818.¹⁶¹ Despite this step however, not much would change until the late 19th century,

¹⁵⁸ *ibid.* pp 42-43.

¹⁵⁹ Bouquet. "Une coproduction impériale." (2016), pp 3, 5.

¹⁶⁰ *ibid.* p 6. Also on the same page: “La cartographie était l’affaire des spécialistes étrangers et, secondairement, des militaires ottomans qui les accompagnaient dans leurs expéditions. Longtemps imprécises, les cartes ottomanes n’étaient pas diffusées en Europe.”

¹⁶¹ *ibid.* p 5.

when Ottoman diplomats partook in the Congress of Berlin 1878 without any charts, and the British representatives lent them theirs when the need to consult arose.¹⁶²

In spite of the rather fallow scene of Ottoman cartography and geographic faculties in the long decades after Katib Çelebi and İbrahim Müteferrika, we should not assume that the Ottoman state elites were completely oblivious to the modern status of those arts and crafts in Europe. The Ottomans were not totally alien to modern hydrography, even if Ottoman Muslims did not engage in the work, European experts frequented the city to lend their services either privately or on diplomatic missions. For instance, the last diplomatic mission of Royal France to Istanbul before the Revolution had brought along, among others, skilled navy personnel and hydrographers. The last French royal ambassador to the sublime Porte, Count of Choiseul-Gouffier arrived with an entourage that included the likes of Jean François Truguet¹⁶³ (1752-1839, later Minister of Navy and state councilor under Napoleon), who produced a hydrographic map of the Dardanelles in 1785-1786, and in 1787 published a "Traité de Marine" (Naval Treatise), which soon in 1202 -1877/8 was translated to Turkish as *Usulü'l-maarif fi vech-i tasnif-i sefain-i donanma*,¹⁶⁴ and military mapmaker François Kauffer (d. 1801), who served Sultan Selim III between 1793-1801, while also working for the Russians, covertly from 1799 onwards.¹⁶⁵

4.3. The MKfSB copy under study

The MS under study is held at the Berlin State Library (StaBi Berlin), Hs. or. oct. 1003. The manuscript made its way to Berlin through German-Jewish historian of science and medicine, Karl Süßheim (1878-1947), and bears his *ex libris* on the zahriyye/flyleaf. Otherwise, it is completely devoid of any Ottoman or Turkish library/*waqf* stamps and ownership statements, and has no signs of readership such as notes or markings. This copy of MKfSB looks pristine and unused -much like the three Vesayaname MSS we

¹⁶² *ibid.* p 7.

¹⁶³ Pedley. "Enlightenment Cartography at the Sublime Porte." (2012), p 32 quoting Barbier, F. *Le Rêve Grec de Monsieur de Choiseul-Gouffier*. Armand Colin, 2010.

¹⁶⁴ Adivar. p 204.

¹⁶⁵ Pedley. p 37.

analyzed- with the text only damaged by the sticking of the pages due to humidity damage during storage in the modern era.

Physical features of the MS: This copy is not a holograph of Şanizade. It is a later copy of the MKfSB in a riq'ah hand dating at the latest from 1860. Both the book title in the first text page, and the fore-edge inscription in the Ottoman script: [Müfredât-ı Külliyye fi Sevâhil-i Bahriyye] leave no doubt as a solid proof that the book was known with this name during the Ottoman era.

4.4. MKfSB Content Analysis

The Mukaddime/Preamble:

MKfSB's preamble repeats a common theme in Şanizade's works, "the spread and multiplication of the corpus of *ulûm*/knowledge". For instance, in the mukaddime of MKfSB it occurs as "teksîr-i ulum ve efzâl".¹⁶⁶ Within Vesayaname we see "...işâ'a-i 'ulûm-ı hikemiyye ve teksir-i fûnûn-i harbiyye..."¹⁶⁷ praised as policies of the New Order of both Selim III and Mahmud II. This emphasis on the expansion and 'spread' of knowledge could be a very early precursor to the late Tanzimat, 19th, and early 20th century campaigns of *neşr-i ulûm*, i.e. popularization of knowledge.¹⁶⁸

The section has an interesting excerpt illustrating the linguistic-cultural borders of Ottoman scholarly inquiry. In a statement, that could well be a simple exaggeration or the truth,¹⁶⁹ Şanizade claims that the collective of Ottoman scholars have studied, predictably Arabic, Persian, but also Greek, Hebrew, and even Latin and Chagatai Turkic books on the subject matter of his book, namely geography and navigation. It is plausible that Şanizade saw books in the aforementioned languages himself in the

¹⁶⁶ MKfSB fo 2, p 2.

¹⁶⁷ Vesayaname p 1.

¹⁶⁸ Critical studies on the subject of the popularization of knowledge, science, scientism etc. in the late Ottoman empire are: Asil, Ercüment. "The Pursuit of the Modern Mind." 2017; Burçak, Berrak. "Modernization, science and engineering in the early nineteenth century Ottoman Empire." (2008): 69-83; Yalçinkaya, M. Alper. *Learned Patriots*. 2015.

¹⁶⁹ MKfSB fo 2, p 2.

libraries of Istanbul, or that he liaised with scholars knowledgeable in those sources. Although a solitary datum unfit for generalizations, these lines could imply that beyond the staple *elsine-i selâse*, Greek and Hebrew works were also occasional references for the Ottoman scholars of the field by 1800, while Latin and Chagatai studies remained outright arcane.

Later, Ataullah Efendi presents his defense and justification for translating European-Frankish texts, based on “the absence of the new operations and stratagems in Arabic-Persian-Turkish books of old and new”.¹⁷⁰ In the same page, he lists his standing works to the date, revealing two small works thus far unknown to historians, the first a French *reglement* for the internal service order of the cavalry corps, and the second a small epistle on “navigation based on charts”.¹⁷¹ Şanizade then describes the book he translated in the following pages, and notes that it was recently translated to French from its English original, and proceeds to describe it as a work containing explanations of all winds, tides, naval charts (does not deliver in this regard much), naval operations (short sections towards the end of the book), and all geographic features –e.g. currents, ears of sea, shoals- of “the known world”/*arazi-i malume*.¹⁷²

We also find out from the preamble that Şanizade was commissioned -he makes it sound like from the top echelons- to render the text in “simple and clear Turkish”.¹⁷³ The need for simplicity in the instruction of engineering and its related disciplines was a global

¹⁷⁰ ibid, fo 2, pp 3-4: “...sebeb-i galebe ve iftihar ve vesile-i âsâyiş ve i’tibar olan â’mâl-i nev-zuhûr ve desâyis-i mestûr, kütüb-i kudemâda ma’dum olduğundan başka, Arabî ve Fârisî ve Türkî kitablarda dahi olmadığı ma’lum olmağla, tettebbu’-i te’lifat-ı Efrenciyye’ye hâcet der-kâr oldıkda...”

¹⁷¹ idem.: “... bundan aqdem Bossut-nâm mühendis-i meşhurın, “Cümle-i ‘Ulûm-ı Ta’lîmiyye” (*Cours de Mathématiques*) ile müsemma olan kitabı, İtalyan lisanından terceme ve itmâm, ba’dehu Fransız lisanı üzere mü’elîf “Süvari Asâkirin Hidemât-ı Dâhiliyyeleri Şurût-nâmesi” bâ-emr-i ‘âlî kezalik Türkî’ye nakl u tamam oldıktan sonra “Tesyîr-i Sefîne ber-muktezâ-yı Harita”-nâm risaleyi terceme ve tekmil ‘akabinde, Prusya Kralı Koca Federiko’nun “Vesâyânâme-i Seferiyye” nâmıyla be-nâm olan kitâb-ı *mûrisü’l-istiğrâbı* dahi mezbûrlar misillü Fransız lisanından terceme ve tanzîm olunup, yegân yegân pâye-i serîr-i â’lâya arz u takdim olunarak...”

¹⁷² ibid, fo 3, pp 5-6: “...işbu cemî’ rüzgarlar ve medd ü cezirler ve bahrî haritalar ve sâir sanâyi’-i bahriyyeyi ve arazi-i malumın tamamen iskeleler ve limanlar ve koylar ve körfezler ve sahillerini ve akındılar ve dökündiler ve topuklar ve sığlar ve kumsallarını ve demür yerleri ve yatak yerleri ve cümle muzır ve nâfî’ olan mahallerini ve bunlara müteallik sa’ir nesnelere câmi’ ve hâvî olup, *karîbü’l-’ahdde* İngiliz zebanından Fransız lisanına menkul ve mütercem olan işbu “*Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili’l-Bahriyye*”-nâm kitab-ı nâ-yâb-ı girân-kadr...”

¹⁷³ idem. “...*mehmâ-emkene* sâde ve vâzih ta’bîrâtile zevârik-ı hurûf-i lisan-ı Türkî’ye imlâ ve ifâza olunmak hususı dahi bu hakîrin refrefe-i vüs’-i âcizâneme lutfen tahmîl buyurulmağla...”

phenomenon. As Pedley notes, engineering schools established throughout Europe in the 18th and early 19th centuries contributed to a general vernacularization of both learning and writing.¹⁷⁴ This vernacularizing trend influenced Ottoman authors associated with the Mühendishane as well, ranging from İsmail Gelenbevi's¹⁷⁵ generation to Şanizade. However, in the Ottoman case, we do not see a spread of this trend of vernacularization and simplification found within the engineering-technical community and writing to the general literate society. Even Şanizade himself did not think of composing anything but a classical florid and prolix text for his Tarih, and language simplification and science popularization debates had to wait until the second half of the 19th century, the late Tanzimat period and Constitutional Eras.

Dwelling upon his commission for this translation, Şanizade notes how he quickly executed the translation of the preamble/mukaddime of the French text and received accolades and a rescript/*hatt-ı hümayun* from the 'Martyr Sultan' –i.e. Selim III- upon presenting the work in 1221 - 1806/7, the last, tumultuous year of Selim III's rule.¹⁷⁶ We do not know whether there was a *hatt-ı hümayun* specifically, but the Ottoman archives have a document from the time period, namely from the year 1222,¹⁷⁷ where the (Grand) Vizier suggests rewarding “Şanizade Mustafa Efendi” [sic] for his work on the/a “*Bahriyye Lugati*”/Naval Glossary, an obvious reference to what would become MKfSB. Two points stand out of this document: that despite what the young Şanizade may have thought about the power of his connections and self scholarly promise, the viziers did not even recall his name properly; and that the definer ‘*lisân-âşinâ*’ (lit. possessing working knowledge of the (European) language(s)), often seen in documents of the period defining ‘*lisân-âşinâ*’ Rum/Greek dragomans, now saw use with a Muslim

¹⁷⁴ Pedley. 2012: vernacularization and engineering in Europe, pp 44-45.

¹⁷⁵ Umut. 2011, pp 92-96.

¹⁷⁶ MKfSB fo 3, p 6: “...itmâm ve tekmîl bâbında Hatt-ı Humâyûn-i meymenet-i mevfûr şeref-bahş-sudûr olmağla...”

¹⁷⁷ TS.MA.e. 874/14. Şanizade's name is confused in this piece official correspondence, conveying several action-items pertaining to both the Tibbhane and the Mühendishane, suggesting that the same people could be running the affairs of those two as twin institutions: “Veliyyü'n-niam Efendim,... [text on the upper left corner, reverse diagonal.] “... ve hâlen Bahriyye Lugati tercemesiyle meşgûl olan Şanizade MUSTAFA Efendi dâ'ilerine dahi lisân-âşinâ olduğu için hakkında sunûh-ı 'âtîfet suretleri mahzûrdan sâlim olduğu sûretde müsâ'ade-i 'aliyye erzân buyurulsa...”

figure, hinting at where the State's attention would concentrate on building human capital starting from the *Tercüme Odası* onwards.

Afterwards, Şanizade narrates how he was not able to conclude the translation until the year 1223-1808/9, the year of Mahmud II's enthronement by Alemdar Mustafa Pasha's pro-Nizam-ı Cedid coalition, despite the sultanic encouragement and assistance he received under Selim III. Şanizade explains his excuse with a poem from Hafez describing a turn from pessimism to optimism, and remarks that he was only able to resume his work, interrupted by "gales of disorder" when Mahmud II finally resumed power and showed immediate concern for the *nizâm*/order of the State's naval affairs and the Imperial Navy Yard: "umûr-ı bahriyye ve Tersâne-i Ma'mûre nizâmı".¹⁷⁸

4.5. French translator's foreword

Şanizade's translation of the French translator's foreword introduces some interesting concepts to the Ottoman reader. Chief are Geography as a "noble" field of learning; "humanities"; and "the arts and sciences". Atallah Efendi's translations for "the Humanities" and "the Arts & Sciences" are "ulum-i insan", and "ilim ve sanatlar" respectively.¹⁷⁹ Of course, it is unclear how well this attempt of locating Geography and its sister disciplines listed by the French translator such as Hydrography and Chorography, within the arts and sciences -and one of the 'highest' sciences, *Hendese*/Mathematics with that- resonated with the Ottoman audience. I suspect not that well; unlike for instance Katib Çelebi's defense, which imparted the urgency of the need for Geography in relatable terms.¹⁸⁰

¹⁷⁸ MKfSB, folios 3-4, pp 6-7.

¹⁷⁹ *ibid.* fo 6-7, pp 12-13.

¹⁸⁰ Katib Çelebi's defence of Geography in *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*. Kâtib. *The History of the Maritime Wars of the Turks*. 1831. (Transl. Mitchell, James). p 3: "...no science is so necessary as that of geography. ... the infidels by application to it have discovered America, and become masters of India: and even the despicable Venetians,... have opposed their power to that of our august Monarch, who rules from the east to west."

4.6. Scientific discussions from MKfSB

In addition to listing the shores of the known world and particulars of navigational calculus and specific naval operation and tricks, the text of MKfSB also introduces important discoveries of the 17th and 18th century European ‘science’ to a Turcophone Ottoman readership. The first theory introduced is Earth’s axial rotation.¹⁸¹ It likely was no surprise by this date for those Ottomans who would be reading this text –likely from the Mühendishane and its related circles- to read that the world rotates on its axis. The axial rotation was experimentally still not established yet, pre-accurate tower fall tests and the Foucault pendulum, but Şanizade nonetheless translates the factoid on earth's axial rotation as a proven/*müsbet* fact.

On another interesting ‘scientific’ note, we see that the fourth section from the end of MKfSB on plague/pestilence avoidance¹⁸² on ships did not bother Şanizade as a student of ‘modern’ medicine. The French translator included a cure prescription proposed by a British merchant-cum-representative in Alexandria, Egypt, George Baldwin (d. 1826), which suggested oily friction therapy to ward off plague contagion and to cure the sick. Atallah Efendi translated this theory of Baldwin -contemporarily regarded as pseudoscience by some in Europe- based on the Britisher’s observations on the plague avoidance of olive oil producer and merchants in Egypt without any apparent criticism.

4.7. Rûzgârlar Ahvâline Dâ’ir: (Of Winds)

This section explains atmospheric dynamics, such as the impact of solar rays and gravity on the air, and the formation of precipitation and winds. Using the theories of Edmond Halley, John Hamilton Moore wrote this section illustrating the mechanics and patterns of the trade winds and the necessary navigation guidelines for the tropical oceans and beyond. If comprehended and practiced, this knowledge could have unlocked ocean

¹⁸¹ MKfSB, fo 10, p 20: “Zîrâ, arzın dâ’imâ şark ve garb istikâmeti üzere araba tekerleği gibi mihveri üzere devr eylediği müsbetdir.”

¹⁸² *ibid.* fo 74, pp 147-148: Section title: Ta’ûn ve vebâ marazının ve dahi ifrât-ı meşakkatden hudûs iden emrâzın tedbir ve ‘ilâcına dâ’ir kelâmdır. (On the prophylaxis and cure of the plague and pestilence and the diseases originating from extreme strain (on ship crews)).

sailing to the Ottomans, if they did not already have experience in it. However, an oddity of Şanizade's translation stands out when we compare his rendering with the original section in JHM's New Practical Navigator.

In the excerpt detailing the irregular wind regime of the ocean off West Africa based on Dr. Halley's observations on St. Helena,¹⁸³ it seems that there is a discrepancy between the wind directions in the original text NPN, and Şanizade's translation. Of course the blame could be also on the French translator, or on both. With the complex denomination for cardinal and ordinal directions Ataullah Efendi came up with -I have not encountered this system elsewhere- he may have confused himself as well. It appears that in Şanizade's system of directions used throughout the MKfSB, that "şitevî" (hibernal/French: hivernal) stands for the intercardinal south (S_), e.g. *maşrik-ı şitevî/şitâ*: southeast (SE); while "sayfî" (æstival/French: estival) denotes intercardinal north (N_), e.g. *maşrik-ı sayfî/sayf*: northeast (NE). Şanizade represents cardinal directions with their usual Ottoman-Arabic names: *şark/maşrik*, *şimâl*, *garb/mağrib*, *cenûb*. However, for ordinal/intercardinal directions he utilized this peculiar system. It is unclear to me what the logic behind this terminology/method was, and whether it had a precedent. If the terminology was reversed, then one could think of the ancient association of the south with heat and summer, and the north with cold and winter, but here the wisdom escapes the author.

4.8. Medd ü Cezirler Ahvâline Dâ'ir: (Of Tides)

In this section, Şanizade introduces Newton's theories on the formation of tides. Citing the observations derived from scientific experiments/*tecrübiyyât* this "consummate philosopher" (*feylesof-ı kamil*) conducted, the text explains how the gravity affected by the moon (*kanun-ı sıklet ve cezb*, the law of gravity) is the motor behind the ebbs and flows of the sea.¹⁸⁴ It is important to discern an important peculiarity of Ataullah Efendi's language here, which may point to a gradual shift in Ottoman elite mentality.

¹⁸³ *ibid.* folios 22-25, pp 44-49.

¹⁸⁴ *ibid.* folios 28-29, pp 55-57.

Throughout the Şanizade corpus, we see that the scholar mentions the original sources and authors for the European texts he interpreted when known with praise and appreciation; bar the curious case of -universally abhorred heathen for Ottoman Muslims and Christians- Voltaire in the mukaddime of the Tarih. This open appreciation of contemporary European non-Muslim figures appears to the author as an unprecedented phenomenon. Among others, we find praise for contemporary non-Muslims *Koca* “Great” Federiko, “consummate philosopher” Newton, and “virtuous” (Edmond) Halley in Ataulлах Efendi’s texts. Of course, Ottoman literati often praised and presented as examples the great man of distant antiquity from the Greeks and the Persians, but Ataulлах Efendi's praise for contemporary European Christian scientist-thinkers and statesmen, one of whom -*Granda Öcen* / Prince Eugen of Savoy-¹⁸⁵ actively fought the Ottomans as a hostile infidel/*kafir*, seems rather unconventional.

4.9. Question of accuracy, and scientific literacy of the translator Şanizade

MKfSB, despite lacking the extensive sections of the original NPN on calculus, celestial navigation and advanced geo-trigonometry, still features sections beyond theoretical and descriptive explanations of geography and seamanship. Some of these mathematical sections concern for instance finding the epact, the beginning and end of lunar months; and calculating the days of ebbs and flows. I unfortunately was not equipped to assess Şanizade’s translation in this regard for actual proficiency in math and *hendese*, and a historian of science with the knowledge of these calculations should go over MKfSB in order to ascertain whether he got the mathematical sections right or not. For, we know that Bowditch, who cannibalized JHM's NPN to produce a best-selling 19th century book on navigation himself, claimed to have corrected thousands - ‘more than 8000’ to be exact-¹⁸⁶ of errors by the latter. Did Şanizade transfer the calculations intact, or did he intervene and alter where he deemed necessary? This remains a question to be solved to better understand the grasp of this ‘universal’ scholar.

¹⁸⁵ Ataulлах Efendi kept the epithet “Grand” next to the name of this legendary Habsburg general, who himself thought that he was fighting the *Erbfeind*/archnemesis of Christendom, when once mentioning him in the Vesayaname. See Vesayaname, Chapter 10, ft. 316.

¹⁸⁶ Cotter. 1977, pp 323, and 326 endnote 3.

4.10. Peculiarities of the Translator's Choices

Analyzing the toponymy used by Şanizade in the geographic descriptions of MKfSB yields insights into the geographic-spatial imagination of this distinguished member of the Ottoman scholarly and technical community at the turn of the 19th century. The most common intervention of Şanizade into the text was the indigenization of familiar names and terminology. All naval toponyms for seas under -current or recent- Ottoman rule transformed to their 'correct' Ottoman versions¹⁸⁷. Şanizade attempted to do the same for non-Ottoman Arabic-Islamic areas, but only got less than the half occurring when describing Iberia/*Andalus*¹⁸⁸ and *Maghreb*/North Africa¹⁸⁹ for instance.

4.11. Shrinking of Ottoman Geographic-Spatial Imagination

Ataullah Efendi showed a keen interest in and displayed detailed knowledge of a geography roughly bound by a line between Salonica and Yaş/Iaşi in the West and maybe İskenderun/Alexandretta and Samsun in the east. Beyond these areas, we cannot sense that his geographical information is any more nuanced than the French translator of the original text. For instance, his sections on the coasts (especially the west coast) of the Black Sea hint at more affinity than even the eastern Mediterranean exclusively under Ottoman suzerainty. As is apparent from his subtle shows of knowledge in both the early *Vesayaname* and the late-career *Tarih*, Ataullah Efendi had special interest in the affairs of Greeks, Russians and the Danubian Principalities amidst. There lies a sad irony in an interpolation he adds to the text of MKfSB in the section describing the western shores of the Black Sea. Soon after Ataullah Efendi added his comments on the Ottoman ownership of the shores of the Black Sea, "Bucak (southern half of Bessarabia (east Moldova), i.e. Bender-İsmail-Akkerman triangle) shores extending until the River

¹⁸⁷ Example: MKfSB. fo 46, p 91: "Pes, Gelibolu Boğazi'nın şarkında vâki' Karadeniz'i ve işbu denizin maşrik-ı sayfi (N.E.) tarafındaki Azak Denizi'ni (Sea of Azov) ol-bir denizlere 'ilave ve isnad eylemek mümkündür. Zira, mezbur bahirlerin cümlesi birer kulaktır. Ve kezalik Bahr-i Hazar (Caspian), ve Bahr-i Süveys (Gulf of Suez), ve Basra Körfezi (Persian Gulf)..."

¹⁸⁸ *ibid.* fo 56-57, pp 112-113: Ataullah Efendi uses *Sebte* instead of *Ceuta*. Yet, misses even prominent localities such as *Ghirmātah* and *Balansiyah* and refers to them with their Franco-Spanish names instead.

¹⁸⁹ *ibid.* fo 60, p 119.

Turla (Dniester)"¹⁹⁰ region specifically, those lands would be permanently lost to Russia by the Treaty of Bucharest in 1812, as a result of the Ottoman-Russian war going on as this work was also produced between 1806-1812.

Of course, we cannot posit that Ataullah Efendi was the most versed and/or experienced person in geography in the Ottoman Empire. Various Ottoman envoys, itinerant Muslim and non-Muslim merchants and spies, along with Frankish experts and diplomats in Istanbul and at certain important provincial power houses such as Mehmed Ali Pasha's Cairo and Tepedelenli Ali's Yanya could be much more knowledgeable about specific regions outside the Ottoman core regions and abroad. However, we can also safely assume that based on the sultanic commission Şanizade received, in addition to the fact that he both was an effective at the Imperial Engineering School and the first *lisân-âşinâ* alim, that he was at least one of the most up to date Turcophone experts in Geography in the imperial capital. Does this lack of intimacy then suggest a shrinking of the Ottoman geographical-spatial imagination from its intercontinental scope of the classical era, or was this a mere reality of the pre-modern state, which lacked both the program and the tools and methods to survey, quantify and ultimately objectify its territories and subject populations in a detailed manner beyond communal taxation purposes?

While the Ottoman elite subjects did not command detailed spatial knowledge of their own realms, European geographers and cartographers were categorizing the Ottoman space. And Şanizade exhibited no qualms about assuming these Frankish categories for Ottoman lands, though it remains a puzzle what Ottoman readers would understand from these geographical markers. For example, in the section describing the shores of modern Anatolia from north to south, Şanizade recognizes three familiar regions and indigenizes their names: Circassia > “Çerkes”, Asia Minor/Anatolia > “Anadolu”, Constantinople > “İslambol”, and Dardanelles > “Gelibolu”:

Karadeniz sahillerinden ibtidâ eylediğimizde, şark tarafında evvelâ Çerkes (Circassia), ba'dehu Karadeniz'in cenûbındaki Ermenistan (Armenia) sevahili gelür ki, Anadolu Sahili bunların mağrib ve mağrib-i şitevî caniblerindedir.

¹⁹⁰ ibid. fo 59, p 117: “...Karadeniz'in garb sevahili Rumili, andan sonra [Bulgari]/Bulgaria ve Bucak sahilleri olup, [Turla]/Dniester Nehri'ne kadar mümtedd olurlar ki, bunlar Devlet-i Aliyye-i Ebediyye zabtındadır.”

Bundan sonra sahil, İslambol Boğazı'na doğru gidüp, şark sahilini (teşkîl) iderek, Gelibolu Boğazı'nın cenubına gider. Andan Karaman Sahili (Caramania) gelüp...¹⁹¹

However, he left the European exonyms *Caramania* as the odd “Coast of Karaman”, a nonsensical naming for the Ottomans, who would not use this name for the central Mediterranean coast of Anatolia, where the pre-Tanzimat Eyalet of Karaman did not have a sea shore; and *Armenia* / “Ermenistan” for what is modern East Anatolia and the East Black Sea region of Turkey. What the latter exonym Armenia would denote and connote to Ottoman readers remains unclear, but its occurrence was certainly not a problem. This is further proof that before the Armenian-Eastern Question and the emergence Armenian separatist nationalism that the Ottomans had no insecurity about using toponyms pertaining to Armenia/ns for Ottoman realms. However, this security would vanish in the late 19th century, when the Ottomans would resort to removing mentions of Armenia/Ermenistan from contemporary editions of Katib Çelebi's work for instance.¹⁹²

Lastly, the theory about the shrinkage of Ottoman geo-spatial imagination may be substantiated by the utter lack of interest on behalf of this knowledgeable elite Ottoman author and his target audience in discovering even regions pertinent to the Ottoman political-strategic context. For instance, during descriptions of its geography we find no comment on Sweden, an important 18th c. Ottoman ally, and not even a mention of the name “Sweden” as the country's shores are described.¹⁹³ Likewise, Şanizade produces no comment on the most imminent threat on the Ottoman State, its expansionist neighbor, Russia, and again does not even mention the name “Russia”, although without notifying the reader he both describes Russia's Baltic Sea coast -with even a mention of [Petreburg]/St. Petersburg as the seat of (some) government,¹⁹⁴ and the Muscovites' newly de-Ottomanized north coast of the Black Sea.¹⁹⁵ This conspicuous silence on contexts does not really align with the general style of the scholar in translations, where

¹⁹¹ *ibid.* fo 59, p 108.

¹⁹² Bouquet. (2016), pp 19-20: "...dans la seconde moitié du XIXe siècle, la désignation « Ermenistan » est définitivement expurgée des rééditions de Kâtib Çelebi."

¹⁹³ MKfSB. fo 55, pp 109-110.

¹⁹⁴ *ibid.* fo 55, p 109.

¹⁹⁵ *ibid.* fo 59, pp 117-118.

he generally intervenes into texts via alterations, omissions and interpolations on topics he assumes a certain degree of expertise. Beyond the Ottoman world, we cannot expect Ataullah Efendi to be very knowledgeable about the nuances of faraway realms due to the sheer constraint of access to European texts describing those quarters. Bouquet suggests that the Ottomans only accurately (re-)acquainted themselves with non-Ottoman realms, first with English, and then increasingly Russian charts from the mid-19th century onwards, and finally via the benefits of the alliance with Germany in the Hamidian era.¹⁹⁶

4.12. Miscellaneous Observations on the Text

Throughout the MS, we get to see some hints of Şanizade's interest in etymology. In the notes of the translator, he proposes an unconventional and interesting, yet likely incorrect, theory for the origin of the name of *Algeria*.¹⁹⁷ In a similar but subtle etymological exercise, Ataullah Efendi realizes the connection between the surnames *Davis* and the name *David*, and translates Davis Strait as “Davud” Strait.¹⁹⁸ In the name's second occurrence in the MS, he leaves it simply transliterated as “Davis” though.¹⁹⁹ He calls the Pacific, *Mar Pacifico* (lit. Peaceful Ocean) “Bahr-i Muhit-i Mutedil”, ie. the Temperate Ocean, throughout.

While largely clinging to the Arabo-Ottoman geographical tradition in his terminology - names for the Tropics, latitude, longitude etc. occur the same way as in Katip Çelebi's corpus- he also came up with unique and novel contributions to nomenclature such as the term “yerli kaya”²⁰⁰ for the geological *bedrock*, which remains in use to this day in modern Turkish geography. There could be other neologisms he coined²⁰¹ that the historians of Ottoman science and geography would be better at identifying. Lastly,

¹⁹⁶ Bouquet. (2016), p 12.

¹⁹⁷ MKfSB, fo 5, p 10. Şanizade argues that the toponym has no relation to the Arabic word for “island(s)” and insists that the actual origin is shared with the word *Caesar*.

¹⁹⁸ *ibid.* fo 46, p 91.

¹⁹⁹ *ibid.* fo 63, p 125 and ft 498.

²⁰⁰ *ibid.* fo 17, p 24.

²⁰¹ The term “karşulama” which I think corresponds to the word “tornado” in the NPN in the rather confused chapter on winds could be one such Ataullah Efendi calque. *ibid.* fo 23, p 46.

upon closer study we also realize that in some terms, he was not exact, though this remained a common denominator of Ottoman cartography and geography well until the end of the 19th century. For instance the term “kıt‘a” stands for multiple meanings, such as continent and region/sector,²⁰² similar to the late 19th century usage.²⁰³

Some formal novelties of the text are among others, the occasional use of hyphens, which Şanizade translated as *hattcağız* (line-lings),²⁰⁴ use of end- and footnotes indicated with letters of the alphabet in order as in the French text, rather than the traditional style of using marginal notes/glossa (*sharh/hasiya*). Otherwise the MS appears in line with the classical Ottoman-Islamic manuscript culture with its textual and visual elements.

²⁰² *ibid.* fo 54, p 108: “...Avrupa’nın bir kıt‘ası misillü tasavvur olunan [İspitberg]/Spitsbergen (Svalbard) -yani [Groenlanda-i Şimâlî] adalarına nazar...”

²⁰³ Bouquet. (2016), pp 9, 18, 20.

²⁰⁴ *ibid.* fo 6, p 11 and ft 451.

BÖLÜM V – CHAPTER V

SONUÇLAR - CONCLUSION

Şanizade's writings do not impart the impression that he was an oriental taken aghast by the gap between the West and his own domains. While also deploring the sad state the Ottoman state fell into militarily, medically, and authority-wise, his writings, recognize the value of the new sources of knowledge and techne from Europe, but still exhibit confidence in the Ottomans' own epistemological framework. This differentiates Şanizade and other, contemporary ulema and statesman such as İsmail Gelenbevi, Kethüdazade Arif Bey, Ahmed Vasıf Efendi et al., from the later Tanzimat era münevver-intellectuals, whose confidence was irreversibly shaken. Indeed, as an alim in the Selimian and Mahmudian eras, Şanizade was not an average figure with his intellectual interests, but nor was he totally unique. He was part of a cohort of madrasa or kalem/bureaucracy trained traditional Ottoman literati, who explored and appropriated fields of European knowledge, especially in practical fields. This would not be a an oddity from a *longue durée* perspective as Ottomans and earlier Muslim societies and scholars similarly explored, critiqued and appropriated 'foreign' domains of knowledge in historic moments of forceful civilizational encounters.

Assessing the full impact of Şanizade remains difficult. He contributed pioneering works towards two of the locomotives of Ottoman modernization: *Tıbbiye* (Medicine) and *Harbiye* (Military). He had an attentive mind for policy and diplomacy, but got to only obliquely express his ideas about *Mülkiye* (politics and government) with his economy-politic suggestions and criticism in the *Tarih* and never occupied a bureaucratic post of note. However, this prodigal man became yet another victim of Ottoman Empire's

political vicissitudes during the decades of crises and reform from Küçük Kaynarca to the Tanzimat.

Ultimately, a broader and deeper study with cross-readings between Şanizade's texts, with Tarih being the pivot, and others from the era, is ultimately required to accurately draw the mind map of this great person and scholar. A broader, cross-reading of the Vesyaname, together with MKFSB and his mathematical and medical works; coupled with a prosopographical study of his associates and contemporaries among the Ortaköy Fellows, instructors and students at the Süleymaniye Medical Madrasa, and others from the larger ilmiye and kalemiye cadres, such as Ayntabi Mehmed Munib Efendi, would yield beneficial insights.²⁰⁵

How did Şanizade and his associates and contemporaries receive the Enlightenment, the new 'science', the Military Revolution and how did they differ from or share continuities with their immediate predecessors, and successors in the Tanzimat Era? How were their personal lives, tastes and how did these change in relation to their mentalities? What was the extent of the impact of visits to Europe and embassy reports? Did Freemasonry have a role in Muslim socio-intellectual life as early as the late 18th century? Did freethinking reach Ottoman shores by then? Questions abound. I would like to conclude with a final, critical question of Faroqhi to indicate which direction further studies of Şanizade's and other pre-Tanzimat Ottoman authors' mentality should assume:

Perhaps the time has come to highlight the fact that while ((1)) European examples ((2)) and Ottoman military weakness certainly gave the elite of the sultans' empire a major impetus toward reform of the educational system, ((3)) INTELLECTUAL CONCERNS had a role to play as well. Then as now some scholars were able to look beyond the limits that their training and professions

²⁰⁵ A clue for the potential figures of a prosopographical study may lie in the biographical compendium Osmanlı Müellifleri, where Bursalı Mehmed Tahir Efendi described who the pioneers of the 'new Ottoman maârif' in the Selimian and Mahmudian eras were in the eyes of the last generation of Ottomans. OM. Vol. III. p 1178: "Merhûm... Hoca İshak, Hüseyin Rıfkî, Kethüdâzâde Mehmed Ârif, Münecçimbaşı Osman Sâib, İsmâil Ferruh efendilerle birlikte mücerred Sultan Selîm-i Sâlis ve Mahmûd-ı Adlî hazerâtının himâye-i mülûkâne ve teşvîkât-ı maârif-pervaneleriyle ala tarîki't-teceddüd husule gelen maârif-i cedide-i Osmaniyyemizin ilk vâzî'ları olmak dolayısıyla tarih-i ilm ü fennimizde namları kemal-i takdir ve ihtiramla yâd edilmekte olan fuzalâmızdan olup..."

imposed upon them. The input of such people, Şânî-zâde among them, also was an important factor in the “mentality change” of the early nineteenth century.²⁰⁶

ERRARE HUMANUM EST.
GOD KNOWS BEST.
All deficiencies are mine alone.

²⁰⁶ Faroqhi. (2016): p 526.

BIBLIOGRAPHY

Core Primary Sources: (MSS & Print)

Vesâyânâme-i Seferiyye. Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi. Istanbul, AH 1221 – 1806 CE.

____ Print: Bulâq Press; AH 1238 – 1822 CE, Cairo.

Müfredât-ı Külliyye fi Sevâhili'l-Bahriyye (MKfSB). Istanbul, AH 1223 – 1808/9 CE.

Târîh-i Şânizade. Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi b. el-Hâc Mehmed Sadık; Édition-critique by Ziya Yılmaz; Çamlıca Yayınları; 2008, İstanbul.

____ Ceride-i Havadis Matbaası AH 1284 – 1867.

Friderich. *Die General-Principia vom Kriege, appliciret auf die Tactique und auf die Disciplin derer Preußischen Truppen*. Friedrich II (Fridericus II. rex Borussiae; 1753)

____ *Principaux-Generaux*. Transl. Faesch. Paris, 1761.

____ *Instructions Militaires.*, Paris 1821.

Moore, John Hamilton. *The New Practical Navigator*. London, 1804.

Archival Documents:

Başkanlık Osmanlı Arşivleri (BOA):

Hatt-ı Hümâyûn (HAT): 1343/52514, 277/16255, 22672, 464/22720, 639/31485, 667/32557, 669/32675, 1402/56587, 500/24493

Cevdet Adliye (C.ADL): 77/4629

Belediye (C.BLD.): 140/6969, 4540

Maarif (C.MA.): 2368

Babialı Evrak Odası (BEO) Sadaret Teşrifat Defterleri: 453/72, 453/173

Ali Emiri I. Abdul Hamid (AE.SABH.I): 119/8046

III. Selim (AE.SSLM.III): 388/22370

II. Mahmud (AE.SMHD.II): 120/9988

(TS.MA.e.): 639/35, 874/14

İSAM Şeriyeye Sicilleri Arşivi:

Kısmet-i Askeriyye: V/1193

Books:

Abdullah, Muhammad S. *Halbmond unter dem Preußenadler: Die Geschichte der islamischen Gemeinde in Preußen (1731–1934)*. Altenberge 1984.

- Adivar, Adnan A. *Osmanlı Türklerinde İlim*. Remzi Kitabevi, 4th edition, 1982.
- Ágoston, Gábor. *Guns for the Sultan: military power and the weapons industry in the Ottoman Empire*. Cambridge UP, 2005.
- _____. "Empires and Warfare in East-Central Europe, 1550–1750: the Ottoman–Habsburg Rivalry and Military Transformation." In *European Warfare, 1350–1750*. edited by Frank Tallett and D. J. B. Trim, Cambridge UP, Cambridge, 2010. 110–134.
- _____. "Ottoman warfare in Europe 1453–1826." In *European Warfare 1453–1815*. Palgrave, London, 1999. 118–144.
- Aksan, Virginia H. *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi, 1700–1783*. Brill, 1995.
- _____. *Ottomans and Europeans: Contacts and Conflicts*. Isis Press, 2004.
- _____. *Ottoman Wars, 1700–1870: An Empire Besieged*. Routledge, 2014.
- _____. "The Ottoman Absence from the Battlefields of the Seven Years' War." In (eds. Danley, Mark; Speelman, Patrick.) *The Seven Years' War*. Brill, 2012. 165–190.
- Anonymous. *Geschichte und Thaten des jungstverstorbenen grossen Kriegs-Helden, Ludwig Andreas des heil. Röm. Reichs Grafen v. Knevenhüller*. Breßlau and Leipzig, 1744.
- Arslan, Mehmet (Haz.); Efendi, (Sahaflarşeyhizade) Esad. *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*. Kitabevi, 2005.
- Artan, Tülay. "A Composite Universe: arts and society in Istanbul at the end of the eighteenth century." In *Ottoman Empire and European Theatre Vol. I: Sultan Selim III and Mozart 1756–1808*. (eds. Hüttler, Michael; Weidinger, Hans Ernst) Hollitzer Wissenschaftsverlag, Vienna. 2013. 751–794.
- Auji, Hala. *Printing Arab Modernity: Book Culture and the American Press in Nineteenth-Century Beirut*. Brill, 2016.
- Aydoğdu, Nergiz Yılmaz. "Machiavelli Enters the Sublime Porte: The Introduction of The Prince to the Eighteenth-Century Ottoman World." in Biasiori L., Marcocci G. (eds) *Machiavelli, Islam and the East*. Palgrave Macmillan, Cham, 2018. 177–198.
- Babanzade, Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*.
- Baratta, Antonio. *Costantinopoli effigiata e descritta con una notizia su le celebri sette chiese dell'Asia minore ed altri siti osservabili del Levante*. Stabilimento Tipografico di Alessandro Fontana. Torino, 1840.
- Benninghoven, Friedrich; Lowenthal-Hensel, Cécile; Hauser, Oswald. *Neue Forschungen zur brandenburg-preussischen Geschichte*. Vol. 5. Böhlau, 1984.

- Berk, Süleyman. "18. Yüzyıl Hat Sanatına Genel Bakış ve Hattat İsmâil Zühdi Efendi." In (eds. Furat, Ahmet Hamdi; Yorulmaz, Nilüfer Kalkan; Arı, Osman Sacid. *Sahn-ı Semân'dan Dârülfünûn'a Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası (Âlimler, Müesseseler ve Fikrî Eserler) - XVIII. Yüzyıl*. Vol. 2. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları. 2018. 301-318.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. (29th Edition) Ed. Ahmet Kuyaş. Yapı Kredi Yayınları. 2019.
- Berzeg, Ersin. *Kafkas Diasporasında Edebiyatçılar ve Yazarlar Sözlüğü*. Samsun, 1995.
- Beydilli, Kemal. *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. yüzyılda Osmanlı-Prusya münâsebetleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No. 3318. 1985.
- _____. *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishane, Mühendishane Matbaası ve Kütüphanesi (1776-1826)*. Eren Yayıncılık, İstanbul 1995.
- _____. *Savaş Eğitiminde Okullaşma (1775-1807)*. In, *XVIII. Yüzyıl Başından XX. Yüzyıla Kadar Türk Denizcilik Tarihi 2*. Eds. Zeki Arıkan; Lütfü Sancar. Boyut Yayıncılık. 2009. 269-283.
- _____. *III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar*. In, *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi-Selim III and His Era from Ancien Régime to New Order* (Ed. Kenan, Seyfi) İSAM Yayınları. (2010). 27-58.
- _____. *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı: Meydana Gelişi, Tahlili, Tatbiki*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 1981.
- Beydilli, Kemal; Şahin, İlhan. *Mahmud Râif Efendi ve Nizâm-i Cedîd'e Dâir Eseri*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2001.
- Beyhan, Mehmet Ali (Ed.). *Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri: Nizâm-ı Cedîd Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle*. Kitabevi, 2014.
- Black, Jeremy. *Warfare in the Eighteenth Century*. Cassell, 1999.
- Blanning, Tim. *Frederick the Great: King of Prussia*. Penguin UK, 2015.
- Bouquet, Olivier. *Quand les Ottomans firent le point: histoire graphique, technique et linguistique de la ponctuation turque ottomane*. Brepols, 2019.
- Bulmuş, Birsen. *Plague, Quarantines and Geopolitics in the Ottoman Empire*. Edinburgh UP, 2012.
- Burke, Peter. *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Vol. 1. Polity, 2008.
- Coxe, William. *History of the House of Austria, from the Foundation of the Monarchy by Rhodolph of Hapsburgh to the Death of Leopold the Second: 1218-1792*. Volume 3. Henry G. Bohn. London, 1847.

- Curran, Robert Emmett. *The Bicentennial History of Georgetown University: From Academy to University, 1789-1889*. Vol. 1. Georgetown UP, 1993.
- Çaksu, Ali. "Janissary coffee houses in late eighteenth-century Istanbul." In Sajdi, Dana, ed. *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and Lifestyle in the Eighteenth Century* (2007): 117-133.
- Çelebi, Kâtib. *The History of the Maritime Wars of the Turks (Tuhfetu'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr)*. Transl. Mitchell, James. Oriental Translation Fund. London, 1831.
- Çetin, Engin. "1812-1814 Veba Salgınının Üsküdar'a Tesirleri". In *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu X 19-21 Ekim 2018, Bildiriler*, Vol. I (2019): 191-215.
- Dallal, Ahmad S. *Islam without Europe: traditions of reform in eighteenth-century Islamic thought*. U of North Carolina Press, 2018.
- Dilbaz, Mahmut. *Askeri Modernleşmenin Dini Müdafaası Es'ad Efendi'nin Şerhli Es-Sa'yü'l-Mahmud Tercümesi*. Dergah Yayınları. 2014.
- Duffy, Christopher. *Frederick the Great: A Military Life*. Routledge, 2015.
- Eldem, Edhem. "The Ottoman Empire and Orientalism: An Awkward Relationship." In *After Orientalism*. (Eds. Pouillon, François; Vatin, Jean-Claude) Brill, 2014. 89-102.
- El-Rouayheb, Khaled. *Islamic Intellectual History in the Seventeenth Century: Scholarly currents in the Ottoman Empire and the Maghreb*. Cambridge UP, 2015.
- _____. *Relational Syllogisms and the History of Arabic Logic, 900-1900*. Brill, 2010.
- Emiralioglu, Pinar. *Geographical Knowledge and Imperial Culture in the Early Modern Ottoman Empire*. Ashgate Publishing, 2014.
- Emiralioglu, Pinar. "Mapping the Boundaries of the World: India and the Indian Ocean in the Early Modern Ottoman Geographical Imagination". In *Turkish History and Culture in India*. (Eds. Peacock; McClary.) Brill, 2020.
- Faroqhi, Suraiya. "Did cosmopolitanism exist in eighteenth-century Istanbul? Stories of Christian and Jewish artisans." In Freitag, Ulrike, and Nora Lafi, eds. *Urban Governance under the Ottomans: between cosmopolitanism and conflict*. Routledge, 2014. 33-48.
- _____. "Fear, Hatred, Suspicion, and Attempts to Protect the Legitimacy of the Sultan: Istanbul Fires as Reflected in Şânî-zâde's Chronicle." In *History From Below: A tribute in Memory of Donald Quataert*. Eds. Karahasanoğlu, Selim; Demir, Deniz Cenk. İstanbul Bilgi University Press. 2016. 515-527.
- Fahmy, Khaled. *All the Pasha's men: Mehmed Ali, his army and the making of modern Egypt*. Vol. 8. Cambridge University Press, 1997.

- Fahri, Ziyaeddin (Fındıkoğlu). *Türkiyede İlmî ve Felsefî Hayatın İnkişafı Şartları*. Çığır Dergisi Neşriyatı, 1938.
- Findley, Carter Vaughn. *Bureaucratic reform in the Ottoman Empire: the sublime porte, 1789-1922*. Princeton UP, 1980.
- _____. *Enlightening Europe on Islam and the Ottomans: Mouradgea d'Ohsson and His Masterpiece*. Brill, 2019.
- Fleischer, Cornell. *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Ali (1541-1600)*. Princeton UP, 1986.
- Flemming, Barbara; Schmidt, Jan. *The Diary of Karl Süssheim (1878–1947): Orientalist between Munich and Istanbul*. Steiner, 2002.
- Flügel, Gustav Leberecht. *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*. Vol. 2. Vienna, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1865.
- Fridericus II; (ed.) Jost, J.M. *Gesammelte Werke Friedrichs des Grossen in Prosa*. Lewent Verlag. Berlin, 1837.
- Gibb, Elias J. W. *A History of Ottoman Poetry*. Luzac & Co. London, 1905. Vol. IV.
- Gray, John. *Enlightenment's Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*. Routledge, 2007.
- Gunasti, Susan. *The Qur'an Between the Ottoman Empire and the Turkish Republic: An Exegetical Tradition*. Routledge, 2019.
- Gürpınar, Doğan. *Ottoman/Turkish Visions of the Nation 1860-1950*. Springer. 2013.
- Hagen, Gottfried. *Ein osmanischer Geograph bei der Arbeit: Entstehung und Gedankenwelt von Katib Celebis Gihannüma*. Berlin, Klaus Schwarz Verlag, 2003.
- _____. *Bir Osmanlı Coğrafyacısı İşbaşında: Kâtib Çelebi'nin Cihannümâ'sı ve Düşünce Dünyası*. (Transl. Görgün, Hilal). Küre Yayınları, 2015.
- Hagen, Gottfried; Menschinger, Ethan. "Ottoman Historical Thought." In Duara, Prasenjit; Viren, Murthy; Sartori, Andrew eds. *A companion to global historical thought*. Chichester, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- Hsu, Cheng-Hsiang. "A Survey of Arabic-character Publications Printed in Egypt during the Period of 1238–1267 (1822–1851)." in *History of Printing and Publishing in the Languages and Countries of the Middle East*, ed. Philip Sadgrove. Oxford UP, 2004.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları: Mehmed Ali Paşa'dan günümüze basılı Türk kültürü bibliyografyası ve bir değerlendirme*. Vol. 3. OIC Research Centre for Islamic History, Art and Culture (IRCICA), 2006.

- _____. *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi: Yeni Araştırmalar Yeni Görüşler*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1992.
- _____. (Ed.) *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi (History of Geographical Literature During the Ottoman Period)* I-II. IRCICA, 2000.
- _____. (Ed.) *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi (History of Mathematical Literature During the Ottoman Period)* I-II. IRCICA, 1999.
- _____. (Ed.) *Transfer of Modern Science & Technology to the Muslim World*. IRCICA, 1992.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. MEB. 1969.
- _____. *Son Hattatlar*. İstanbul Maarif Basımevi, 1955.
- Kabacalı, Alpay. *Türk Yayın Tarihi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1987.
- Kahya, Esin; Erdemir, Ayşegül D. *Bilimin Işığında Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tıp ve Sağlık Kurumları*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2000.
- Kazancıgil, Aykut; Mükerrerem B. Zülfikar, and Thomas Xavier Bianchi. *XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda anatomi: Şanizade-Bianchi. Şanizade-hayatı ve eserleri*. Özel Yayınlar, 1991.
- Kenan, Seyfi. "III. Selim dönemi eğitim anlayışında arayışlar." In (ed. id.) *Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi-Selim III and His Era from Ancien Régime to New Order*. İSAM Yayınları (2010). 129-163.
- Kılınçoğlu, Deniz. *İslam, İktisat, Ordu ve Reform: Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk İktisat Eseri ve Tarihsel Bağlamı (Risâle-i Tedbîr-i 'Umrân-ı Mülkî)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Kittel, Harald; House, Juliane; Schultze, Brigitte (eds). *Traduction: Encyclopédie Internationale de la Recherche sur la Traduction*. Walter de Gruyter, 2004.
- Koloğlu, Orhan. *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2010.
- Korlaelçi, Murtaza. *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve İlk Etkileri*. Hece Yayınları. 2002.
- Kunisch, Johannes. *Friedrich der Grosse: Der König und Seine Zeit*. Beck. 2004.
- Kut, Günay; Eldem, Edhem. *Rumelihisarı Şehitlik Dergâhı Mezar Taşları*. Boğaziçi Üniversitesi Yaymevi, 2010.
- Küçük, Harun. *Science Without Leisure: Practical Naturalism in Istanbul, 1660-1732*. University of Pittsburgh Press, 2019.
- Lewis, Bernard. "The use by Muslim historians of non-Muslim sources." In *Historians of the Middle East* (eds. Lewis, Bernard; Holt, P. M.) Oxford UP. (1962): 180-191.

- _____. *What Went Wrong? Western impact and Middle Eastern response*. Oxford UP, 2002.
- Mardin, Şerif. *The genesis of young Ottoman thought: A study in the modernization of Turkish political ideas*. Syracuse University Press, 2000.
- _____. *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İletişim Yayınları, 2015.
- Mazak, Mehmet. *Boğaziçi ve Kayık Kültürü*. Yeditepe Yayınevi. 2010.
- Menchinger, Ethan L. *The First of the Modern Ottomans: The Intellectual History of Ahmed Vâsıf*. Cambridge UP, 2017.
- Menchinger, Ethan L.; Yıldız, Aysel. “On the Identity of a Reformist Intellectual: The Koca Sekbanbaşı Debate Revisited.” Chapter 12 in Castiglione, Frank, Ethan Menchinger, and Veysel Şimşek (Eds.). *Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan*. Brill. 2020: 208-233.
- Mert, Talip. *II. Mahmud’un Sanat Çevresi: Hattat ve Bestekârlar*. Ötüken. 2020.
- Michaud, Joseph-François; Poujoulat, Jean-Joseph-François. *Correspondance d'Orient, 1830-1831*. Vol. II. Paris, 1833.
- Mutlu, Şamil. *Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati; Mehmed Daniş Bey ve Eserleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1994.
- Neumann, Christoph K. *Das indirekte Argument: Ein Plädoyer für die Tanzimât vermittelt der Historie; die geschichtliche Bedeutung von Ahmed Cevdet Paşas Ta'rîh*. Hamburg, Münster (Lit), 1994.
- _____. *Araç Tarih, Amaç Tanzimat: Tarih-i Cevdet'in Siyasi Anlamı*. Transl. by Meltem Arun. İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Nicolle, David. *Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedid 1793-1826*. Transl. Kolçak, Özgür. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015.
- Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. Alkım Yayınevi, 25th edition, 2006.
- _____. *Osmanlı Düşünce Dünyası ve Tarihyazını*. 2nd Ed. Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları, 2010.
- Panzac, Daniel. *Barbary Corsairs: The End of a Legend 1800–1820*. Brill, 2005.
- Parker, Geoffrey. *The Military Revolution: Military innovation and the rise of the West, 1500-1800*. Cambridge University Press, 1996.
- Philliou, Christine M. *Biography of an Empire: Governing Ottomans in an age of revolution*. U of California Press, 2011.

- Porsch, Rudolf. *Die Beziehungen Friedrichs des Großen zur Türkei bis zum Beginn und während des siebenjährigen Krieges*. Diss. Marburg, 1897.
- Preuß, Johann David Erdmann. *Friedrich der Grosse als Schriftsteller: Vorarbeit zu eine echten und vollständigen Ausgabe seiner Werke; bei Annäherung des grossen Preussischen Thronjubelfestes ehrerbietigst der Königl. Akademie der Wissenschaften empfohlen, Vols. 1-2*. Berlin, Veit & Co. 1837.
- Raczyński, Edward. *Dziennik podróży do Turcyi odbytey w roku MDCCCXIV (1814)*. Wilhelm Bogumił Korn. Wrocław, 1823.
- _____. *Edward Raczyński'nin Türkiye Seyahati Günlüğü*. Transl. Sabire Arık. Türk Tarih Kurumu, 2019.
- _____. *Malerische Reise in einigen Provinzen des osmanischen Reichs*. Transl. Von der Hagen, Friedrich Heinrich. Grass, Barth & Co. Breslau, 1824.
- Sajdi, Dana, ed. *Ottoman Tulips, Ottoman Coffee: Leisure and lifestyle in the eighteenth century*. IB Tauris, 2014.
- Salzmann, Ariel. *Tocqueville in the Ottoman Empire: Rival paths to the modern state*. Brill, 2004.
- Sariyannis, Marinos. *A History of Ottoman Political Thought up to the Early Nineteenth Century*. Brill, 2019.
- Schmitt, Carl. *The Concept of the Political: Expanded Edition*. Transl. G. Schwab. U of Chicago Press, 2007.
- Shaw, Stanford Jay. *Between Old and New: The Ottoman Empire under Sultan Selim III, 1789-1807*. Harvard UP, 1971.
- Shefer-Mossensohn, Miri. *Science Among the Ottomans: The Cultural Creation and Exchange of Knowledge*. U of Texas Press, 2015.
- Stanka, Julius. *Geschichte des K. und K. Infanterie Regimentes Erzherzog Carl Nr. 3*. Vol I. The Press of K. und K. Infantry Regiment Erzherzog Carl Nr. 3. 1894.
- Strauss, Johan. "What was (Really) Translated in the Ottoman Empire? Sleuthing Nineteenth-century Ottoman Translated Literature." in, *Migrating Texts: Circulating Translations around the Ottoman Mediterranean*. Ed. Marilyn Booth. Edinburgh UP. 2019. 57-94.
- Sunar, Mehmet Mert. "The Role of Janissaries in Early Nineteenth Century Istanbul Rebellions." in *History From Below: A tribute in Memory of Donald Quataert*. eds Karahasanoğlu, Selim; Demir, Deniz Cenk. İstanbul Bilgi U Press. 2016. 485-514.
- Süreyya, Mehmed, *Sicill-i Osmânî (SO) I-III*. Eds. Akbayar, Nuri; Kahraman, Seyit Ali. Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 1996.

- Szabo, Franz A. J. *The Seven Years War in Europe, 1756-1763*. Routledge. 2013.
- Şenlik, Ahmet Şefik. *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar*. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). 2017.
- Şiviloğlu, Murat R. *The Emergence of Public Opinion: State and Society in the Late Ottoman Empire*. Cambridge UP, 2018.
- Tahir, Mehmed (Bursalı). *Osmanlı Müellifleri I-III (OM)*. Haz. Saraç, M. Yekta. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA). 2016.
- Tanman, Mehmet Baha (Ed.) *Büyük Mecidiye Camii ve Ortaköy*. Kuveyt Türk Katılım Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi (ODATET)*. Haz. Abdullah Uçman. Dergah Yayınları, 2012.
- Tezcan, Baki. *The Second Ottoman Empire: political and social transformation in the early modern world*. Cambridge UP, 2010.
- Tilly, Charles. *Coercion, Capital, and European States, AD 990-1990 (2nd Ed.)*. Blackwell: Oxford, 1992.
- Turnaoğlu, Banu. *The Formation of Turkish Republicanism*. Princeton UP, 2017.
- Uçman, Abdullah (Haz.); Efendi, Ahmed Vâsıf. *Koca Sekbanbaşı Risalesi: Hulâsatü'l-Kelâm fî Reddi'l-Avâm*. Büyüyenay Yayınları; 2017, İstanbul.
- Uluç, Lâle. "The Perusal of the Topkapı Albums: A Story of Connoisseurship." In *The Diez Albums: Contexts and Contents*. (eds. Gonnella, Julia; Weis, Friederike; Rauch, Christoph) Brill, 2016. 119-162.
- Uludağ, Osman Şevki, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, haz., Esin Kâhya, TTK Basımevi, Ankara, 2010.
- Üçsu, Kaan. "Cartographies of the 'Eastern Question': Some Considerations on Mapping the Sea of Marmara and the Black Sea in the Nineteenth Century." In *Philosophy of Globalization* (Eds. Roldán; Brauer; Rohbeck) De Gruyter, 2018. 253-268.
- Varol, Muharrem. *Islahat Siyaset Tarikat: Bektaşiliğin İlgasından Sonra Osmanlı Devleti'nin Tarikat Politikaları (1826-1866)*. Dergah Yayınları. 2013.
- Von Hammer-Purgstall, Joseph. *Geschichte der osmanischen Dichtkunst bis auf unsere Zeit: mit einer Blüthenlese aus zweytausend, zweyhundert Dichtern*. Volume 4: *Von der Regierung Sultan Suleiman's II. bis auf unsere Zeit. 1687-1838*. Conrad Adolph Hartleben. Pesth, 1838.

- Von Schlechta-Wssehrd, Ottocar Maria. *Die osmanischen Geschichtsschreiber der neueren Zeit (OGNZ): Biographien derselben samt Beschreibung u. Inhaltsverzeichniss von deren bisher in Europa unbekannt gebliebenen historischen Leistungen*. K. K. Hof- und Staatsdruckerei. Vienna, 1856.
- Wilson, M. Brett. *Translating the Qur'an in an Age of Nationalism: Print Culture and Modern Islam in Turkey*. Oxford UP, 2014.
- Yalçinkaya, M. Alper. *Learned Patriots: Debating Science, State, and Society in the Nineteenth-Century Ottoman Empire*. U of Chicago Press, 2015.
- Yaycioglu, Ali. *Partners of the Empire: The crisis of the Ottoman order in the age of revolutions*. Stanford UP, 2016.
- Yenidünya Gürgen, Süheyla. *Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*. Dergah Yayınları, 2018.
- Yeşil, Fatih. *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu: Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyoekonomik ve sosyopolitik değişim üzerine bir inceleme (1793-1826)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- _____. *Aydınlanma Çağında bir Osmanlı Katibi: Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- _____. "Drill and Discipline as a Civilizing Process: The Genesis of the Modern Soldier in the Ottoman Empire, 1789–1826." Chapter 5 in Castiglione, Frank; Ethan Menchinger; and Veysel Şimşek (Eds.). *Ottoman War and Peace: Studies in Honor of Virginia H. Aksan*. Brill, 2020. 101-123.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok: Zorunlu askerliğe geçiş sürecinde Osmanlı Devleti'nde siyaset, ordu ve toplum, 1826-1839*. Kitabevi, 2009.
- Yıldız, Aysel. *Crisis and Rebellion in the Ottoman Empire: The Downfall of a Sultan in the Age of Revolution*. Bloomsbury Publishing, 2017.
- Yılmaz, Hüseyin. *Caliphate Redefined: The Mystical Turn in Ottoman Political Thought*. Princeton UP, 2018.
- Yüksel, Ahmet. *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*. Kitap Yayınevi, 2013.
- Ze'evi, Dror. "Ottoman Intelligence Gathering During Napoleon's Invasion of Egypt and Palestine." In *The Ottoman Middle East: studies in honor of Amnon Cohen*. Eds. Eyal Ginio and Elie Podeh. Brill, 2014. 45-54.
- _____. *Producing Desire: Changing sexual discourse in the Ottoman Middle East, 1500-1900*. U of California Press, 2006.

Articles:

- Abu-Manneh, Butrus. "The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya in the Ottoman lands in the early 19th century." *Die Welt des Islams* 1/4 (1982): 1-36.
- Ágoston, Gábor. "Ottoman artillery and European military technology in the fifteenth and seventeenth centuries." *Acta orientalia academiae scientiarum hungaricae* 47.1/2 (1994): 15-48.
- _____. "Firearms and military adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450–1800." *Journal of World History* 25.1 (2014): 85-124.
- Ağaoğlu, Mert. "Sultan III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid Devri İstanbul Çeşmeleri" *Sosyal Bilimler Dergisi* 5 19 (2018): 70-115.
- Aksan, Virginia H. "An Ottoman Portrait of Frederick the Great." *Oriente Moderno* 79.1 (1999): 203-215.
- _____. "Breaking the spell of the Baron de Tott: reframing the question of military reform in the Ottoman empire, 1760–1830." *The International History Review* 24.2 (2002): 253-277.
- _____. "Ottoman political writing, 1768–1808." *International Journal of Middle East Studies* 25, no. 1 (1993): 53-69.
- Alif Art Galeri. "Osmanlı & Karma Sanat Eserleri Müzayedesini Kataloğu." 2017.
- Aslantaş, Selim, "Sırp İsyânının Uluslararası Boyutu (1804-1813)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009): 109-136.
- Avcı, Mustafa. "Shifts in Sexual Desire: bans on dancing boys (köçeks) throughout Ottoman modernity (1800s–1920s)." *Middle Eastern Studies*, 53:5 (2017): 762-781.
- Aydoğdu, Nergiz Yılmaz. "Osmanlı Siyaset Düşüncesinde "Politique/Politika" Kavramının Kullanımı Üzerine Birkaç Not." *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları* 37 Mart (2018): 415-439.
- Beydilli, Kemal. "İlk Prusya-Osmanlı Münasebetleri Hakkında Bazı Kayıtlar ve Düzeltmeler." *Münchner Zeitschrift für Balkankunde* Sonderband I (1981): 219-231.
- _____. "Küçük Kaynarca'dan Tanzimât'a Islâhât Düşünceleri." *İlmi Araştırmalar* 8 (1999): 25-64.
- Beyhan, Mehmet Ali. "Şanizade Tarihi'nin Kaynaklarından Cabi Tarihi." *Osmanlı Araştırmaları* 15.15 (1995): 239-283.
- Bilici, Faruk. "La Révolution française dans l'historiographie turque (1789-1927)." *Annales historiques de la Révolution française* n°286, (1991): 539-549.

- Bouquet, Olivier. "Une coproduction impériale. Saint-Petersbourg-Istanbul: transfaires cartographiques (XVIIIe-XXe siècles)." *European Journal of Turkish Studies (EJTS). Social Sciences on Contemporary Turkey* 22 (2016).
- Brown, Jonathan AC. "The rules of Matn criticism: There are no rules." *Islamic Law and Society* 19.4 (2012): 356-396.
- Burçak, Berrak. "Modernization, science and engineering in the early nineteenth century Ottoman Empire." *Middle Eastern Studies* 44.1 (2008): 69-83.
- Chappey, Jean-Luc; Martin, Virginie. "À la recherche d'une «politique de traduction»: traducteurs et traductions dans le projet républicain du Directoire (1795-1799)." *La Révolution française. Cahiers de l'Institut d'histoire de la Révolution française* 12 (2017). DOI: <https://doi.org/10.4000/lrf.1732>
- Cotter, Charles H. "John Hamilton Moore and Nathaniel Bowditch." *The Journal of Navigation* 30.2 (1977): 323-326.
- Curry, John (2012). "An Ottoman Geographer Engages the Early Modern World: Katip Çelebi's Vision of East Asia and the Pacific Rim in the Cihânnümâ", *Journal of Ottoman Studies* 40, pp. 221-57.
- Çelik, Yüksel. "II. Mahmud Devrinde İdari-Askeri Bir Üs: Rami Kışlası." *Osmanlı Araştırmaları* 52, (2018): 227-266.
- _____. "Siyaset-Nasihât Literatürümüzde Nadir bir Tür: Mısır'ın İşgali Üzerine III. Selim'e Sunulan Tesliyet-Nâme." *Türk Kültürü İncelemeler Dergisi* 22 (2010): 88-95.
- _____. "XIX. Yüzyılda Osmanlı'da Anatomi Eğitimi ve Kadavra Temininde Yaşanan Sorunlar." *Tarih Dergisi* 48 (2009): 47-63.
- Chambers, Richard L. "The Education of a Nineteenth-Century Ottoman Alim, Ahmed Cevdet Pasa." *International Journal of Middle East Studies (IJMES)*, Vol. 4, No. 4 (1973): 440-464.
- Charki (Pseudonym). "Une page de l'histoire ottomane." *La Nouvelle Revue*, Year 8, Vol. 41. Paris (1886): 827-845. (Section: "Études Historiques").
- Coşkun, Vildan. "Hezârfen Bir Şair Şânîzâde Mehmed Atâullâh Divan'ı ve Bir Gazelin Şerhi." *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)* 6.12 (2020): 155-191.
- Çolak, Orhan M. "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1 (2003): 339-78.
- Çuluk, Sinan. "Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Esad Ağa'nın Mektubu." *Arşiv Dünyası Dergisi* 12 (2009): 108-112.

- Dilbaz, Mahmud. "Askeri Modernleşmenin Dini Müdafaası Es'ad. "II. Mahmud'un Askerî İslahatlarına Dair Tercüme Bir Müdafaanâme: el-Kevkebü'l-Mes'ûd fi Kevkebeti'l-Cünûd". *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (2011): 175-200.
- Dontas, Domna. "Greek Historians on John Capodistrias: a selective bibliography." *Balkan Studies* 31.1 (1990): 87-106.
- Eldem, Edhem. "Début des Lumières ou simple plagiat? La très voltairienne préface de l'Histoire de Şanizade Mehmed Ataullah Efendi." *Turcica* 14 (2014): 269-318.
- _____. "Hayretü'l-azime fi intihalati'l-Garibe: Voltaire ve Şanizade Mehmed Ataullah Efendi." *Toplumsal Tarih Dergisi* (2013): 18-28.
- Emiralioglu, Pinar. "The Ottoman Enlightenment: Geography and Politics in the Seventeenth- and Eighteenth-Century Ottoman Empire." *The Medieval History Journal*, vol. 22, no. 2, (2019): 298–320. doi:10.1177/0971945819897449.
- Erdoğan, İsmail. "Kethudâzâde Ârif Efendi ve Felsefî Görüşleri." *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15.1 (2005): 171-188.
- Erol, Halil İbrahim. "Şanizade Mehmet Ataullah: Bir Osmanlı Tarih Tasavvur ve Yazımı Örneği." *İnsan & Toplum Dergisi* 2, no. 3 (2012): 33-56.
- Esin, Taylan. "Felaketleri Yönetmek: Osmanlı Kent Yangınlarının Kullanımları (16-18. Yüzyıl)." *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmalı Dergi* 45 (2018): 297-327.
- Fahmy, Khaled. "Medicine and Power: Towards a Social History of Medicine in Nineteenth-Century Egypt." *Cairo Papers in Social Science* 23.2 (2000): 1-46.
- Gazette nationale ou le Moniteur universel. 26 Aug 1826.
- Günergun, Feza. "Deneylerle Elektriği Tanıtan Bir Türkçe Eser: Yahya Naci Efendi'nin Risale-i Seyyale-i Berkiyye'si." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 9.1 (2008): 19-50.
- Halley, Edmond. "An Historical Account of the Trade Winds, and Monsoons, Observable in the Seas between and Near the Tropicks, with an Attempt to Assign the Physical Cause of the Said Winds." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* 16.183 (1687): 153-168.
- Heffening, W. "Über Buch- Und Druckwesen in Der Alten Türkei: Ein Bericht Des Preußischen Gesandten Zu Konstantinopel Aus Dem Jahre 1819." *Zeitschrift Der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 100 (n.F. 25), no. 2, 1950, pp. 592–599.
- Heyd, Uriel. The Ottoman 'Ulema and Westernization in the Time of Selim III and Mahmud II', in U.Heyd (ed.), *Studies in Islamic History and Civilization* (Scripta Hierosolymitana IX) (Jerusalem: Magnes Press, Hebrew University 1961): 63-96.

- İhsanoğlu, Ekmeleddin. "19. Asrın Başlarında–Tanzimat Öncesi–Kültür ve Eğitim Hayatı ve Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi Olarak Bilinen Ulema Grubunun Buradaki Yeri". *OİMC-1. Milli Türk Bilim Tarihi Sempozyumu-3/5 Nisan* (1987): 43-74.
- _____. "Osmanlı Türkiyesinde Kültür ve Bilim Hayatında Tüzel Kişiliğin Gelişmesi ve Teşkilatlanmanın Başlaması." *Erdem* 9.25 (1996): 265-292.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, and Hatice Aynur. "Yazmadan basmaya geçiş: Osmanlı basma kitap geleneğinin doğuşu (1729-1848)." *Osmanlı Araştırmaları* 22.22 (2003).
- İmamoğlu, Abdullah Taha, and Veli Karataş. "İrâde-i Seniyyeyi Hadislerle Desteklemek: II. Mahmud Dönemi Şeyhülislamlarından Yâsincizâde Abdülvehhâb Efendi ve Hulâsatu'l-Burhan fî İtaati's-Sultan Adlı Risalesi." *Artuklu Akademi* 3, no. 1 (2016): 21-54.
- Kafadar, Cemal. "Janissaries and other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause?" *International Journal of Turkish Studies* (IJTS) 13 1&2 (2007): 113-134.
- Kadercan, Burak. "Strong Armies, Slow Adaptation: Civil-Military Relations and the Diffusion of Military Power." *International Security*, vol. 38 no. 3, (2013): 117-152.
- Kâhya, Esin. "Osmanlı İmparatorluğunda Deneysel Fizyolojinin Kuruluşu." *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 2.2 (1991): 127-140.
- Karateke, Hakan T. "Interpreting Monuments: Charitable Buildings, Monuments, and the Construction of Collective Memory in the Ottoman Empire." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, vol. 91, 2001, pp. 183–199.
- Karpat, Kemal H. "The transformation of the Ottoman State, 1789-1908." *International Journal of Middle East Studies* (IJMES) 3.3 (1972): 243-281.
- Kaya, Süleyman. "Vekalet Akdine Dair Bir Tartışma Bağlamında Osmanlı Döneminde Fetvanın Müftâ-bih Hale Geliş Süreci." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 20 (2012): 71-86.
- _____. "Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (TALİD) 5 (2005): 379-416.
- Keleş, Erdoğan; Ercoşkun, Tülay. "Stratford Canning'in Kaleminden Osmanlı İmparatorluğu'nun Durumu ve İstanbul'daki Üç İsyân (1807-1809)." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 33.56 (2014): 265-318.
- Kurt, Namık Kemal. "Şanîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kânûnü'l-Cerrâhîn Adlı Eserinin İncelenmesi." *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, 6 (2000): 237-338.
- Kurtaran, Uğur. "Osmanlı Prusya İlişkilerinin Gelişiminde Prusya Elçisi Karl Adolf Von Regin'in Faaliyetleri (1755-1761)." *Uluslararası İlişkiler Dergisi* 12 (2015): 115-131.

- Küçük, Harun. "The Case for the Ottoman Enlightenment: Natural Philosophy and Cosmopolitanism in Eighteenth Century Istanbul." *Perspectives on Europe* 42. 2 (2012): 108–110.
- . "Natural Philosophy and Politics in the Eighteenth Century: Esad of Ioannina and Greek Aristotelianism at the Ottoman Court." *Osmanlı Araştırmaları* 41.41 (2013): 125-159.
- Küreli, İbrahim. "Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risâlesi." *İlmî Araştırmalar* 5 (1993): 177-197.
- Levend, Ağâh Sırrı. "Siyaset-nâmeler." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (1962): 167-194.
- . "Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız." *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı* (1963): 89-115.
- Lewis, Bernard. "Review: *The Development of Secularism in Turkey* by Niyazi Berkes." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, vol. 29, no. 2, 1966, pp. 384–387.
- Maden, Fahri. "Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler." *Turkish Culture & Haci Bektaş Veli Research Quarterly* 73 (2015): 173-202.
- Ortuğ, Gursel; Ortuğ, Alpen; Kurt, Namik Kemal. "Miratü'lEbdan Fi Teşrih-i Azaül-İnsan: first printed illustrated anatomy book in Ottoman-Turkish medicine." *Folia morphologica* 77.4 (2018): 764-770.
- Özcan, Abdülkadir, "II. Mahmud ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 10 (1995): 13-23.
- Özdiñç, Rıdvan. "Allah'ın Kaderine Kaçmak: Veba ve Kolera Etrafında Tedbir Düşüncesi." *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 12.1 (2014): 295-317.
- Özmen, Ceyda. "Translating Science in the Ottoman Empire: Translator-educators as "Agents of Change" in the Ottoman Scientific Repertoires (1789-1839)." *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 143-170.
- Pedley, Mary. "Enlightenment Cartography at the Sublime Porte: François Kauffer and the Survey of Constantinople." *Osmanlı Araştırmaları* 39.39 (2012): 28-53.
- Ragsdale, Hugh. "Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project." *The Slavonic and East European Review*, vol. 66, no. 1, (1988): 91–117.
- Roudometof, Victor. "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization, and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821." *Journal of Modern Greek Studies* 16.1 (1998): 11-48.
- Sajkowski, Wojciech. "Morlachs, or Slavs from Dalmatia in French Encyclopedias and

- Dictionaries of the 18th and 19th Century.” *Poznańskie Studia Slawistyczne* 15 (2018): 207–218.
- Sariyannis, Marinos. "Ottoman Ideas on Monarchy before the Tanzimat Reforms: Toward a Conceptual History of Ottoman Political Notions." *Turcica* 47 (2016): 33-72.
- _____. "Ruler and State, State and Society in Ottoman Political Thought." *Turkish Historical Review* 4.1 (2013): 83-117.
- _____. "The limits of going global: The case of “Ottoman Enlightenment(s)”." *History Compass*. 2020; <https://doi.org/10.1111/hic3.12623>.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. "The Rise and Development of the Liberal Thought in Turkey." *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı* (1998): 151-161.
- Soyyer, A. Yılmaz. "Türk Tarihinde Bir Sosyo-Kültürel Facia: Bektaşî Tekkelerinin Kapatılışı.” *Journal of Alevism-Bektashism Studies* 7 (2013): 21-41.
- Subrahmanyam, Sanjay. "Beyond the usual suspects: on intellectual networks in the early modern world." *Global Intellectual History* 2.1 (2017): 30-48.
- Şakul, Kahraman . "Nizâm-ı Cedid Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme." *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (2005): 117-150.
- Uyanık, Feyzullah. "İsyân İkliminde Kadim Nizamı İhya Etmek: 1821 Rum İsyanı Akabinde Yapılan Eflak ve Boğdan İdarî Düzenlemeleri." *History Studies* 11.1 (2019): 303-328.
- Uyar, Mesut. “Mühendishane-i Berr-i Hümayun Kütüphanesinin Akibeti I.” *Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Bülteni* (2003): 34-39.
- Uysal, Halil; Harmancı, Mehmet. "Osmanlı Çağı Türkçe Siyaset Kitabiyatı." *Makâlât, S* 2 (1999): 109-130.
- Uzluk, Feridun Nafiz. “Şani Zadenin mezar taşı.” *Türk Tıp Tarihi Arkivi* vol. 2 no. 6 (1937): 55-57.
- Ülker, Necmi. "Tire'de Osmanlı Dönemi Türk Kitâbeleri." *Türk Kültüründe Tire* (1994): 97-112.
- _____. "Tire Müzesindeki İslami Kitabeler.” In *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı* (1985): 5-33.
- Ünver, Süheyl. “Türkiyede Tababet ve Hıfsızsihha Tarihi Hakkında.” *Türk Tıp Tarihi Arkivi* (1935): 20-29. +
- _____. “Sur l’histoire de la médecine et de l’hygiène en Turquie.” *Ibid.* 30-45.

- Üstüner, Ahmet. "Klasik Çağ Sonrası Osmanlı Coğrafya Çalışmaları." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (TALİD) 17 33 (2020): 41-104.
- Vatin, Nicolas. "Les médecins au chevet des sultans ottomans (XVe -XIXe siècles)." *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 89 (1999): 225-251.
- Verdery, Richard N. "The Publications of the Būlāq Press under Muḥammad'Alī of Egypt." *Journal of the American Oriental Society* 91.1 (1971): 129-132.
- Wisnovsky, Robert. "The nature and scope of Arabic philosophical commentary in post-classical (ca. 1100-1900 AD) Islamic intellectual history: Some preliminary observations." *Bulletin of the Institute of Classical Studies. Supplement* (2004): 149-191.
- Yaycioglu, Ali. "Guarding Traditions and Laws—Disciplining Bodies and Souls: Tradition, science, and religion in the age of Ottoman reform." *Modern Asian Studies* 52.5 (2018): 1542-1603.
- Yenidünya (Gürgen), Süheyla. "Atabegân-ı Saltanat: Avrupa'ya Özenen Müceddidler Mi? Heterodoks Zındıklar Mı?" *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 16.25 (2018): 63-86.
- Yeşil, Fatih. "The Transformation of the Ottoman Diplomatic Mind: The Emergence of Licensed Espionage." *Wiener Zeitschrift Für Die Kunde Des Morgenlandes*, vol. 101 (2011): 467–479.
- _____. "Bir Fransız Maceraperest'in Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri: Humbaracı Ahmed Paşa'nın (Kont Alexander Bonneval) Lâyhaları." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi (HÜTAD)* 15 (2011): 205-228.
- Yeşil, Fatih; Gezer, Ömer. "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sürat" Topçuluğu II (1773-1807): Taktik, Talim, Muharebe Performansı ve Nizâm-ı Cedid." *Osmanlı Araştırmaları* 52.52 (2019): 231-285.
- Yılmaz, Hüseyin. "Osmanlı Tarihçiliğinde Tanzimat Öncesi Siyaset Düşüncesine Yaklaşımlar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1.2 (2003): 231-298.
- Yılmaz, Çoşkun. "Osmanlı Siyaset Düşüncesi Kaynakları İle İlgili Yeni Bir Kavramsallaştırma: Islahatnâmeler." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1.2 (2003): 299-338.
- Yücel, Hasan Ali. "Garba yönelme nedir?" *Unesco Haberleri Seri IV Sayı 34.* (1961): 28-30.
- Zorlu, Tuncay. "Süleymaniye Tıp Medresesi I." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 3.2 (2002): 79-124.
- _____. "Süleymaniye Tıp Medresesi II." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* 4.1 (2002): 65-98.

Encyclopaedia Entries:

Beşikçi, Mehmet, "Army, Ottoman (1700-1923)", Encyclopaedia of Islam, THREE (EI 3), Eds.: Kate Fleet, Gudrun Krämer, et al. Consulted online on 01 December 2019 <http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_27344>

Kılıç, Hulusi, "BAĞDATLI İSMÂİL PAŞA", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), <https://islamansiklopedisi.org.tr/bagdatli-ismail-pasa> (20.11.2019).

İnalçık, Halil, "HÜSREV PAŞA, Koca", DİA, Vol. 19, 1999. <https://islamansiklopedisi.org.tr/husrev-pasa-koca> (20.11.2019).

Yetiş, Kazım, "BEŞİKTAŞ CEM'İYYET-i İLMİYYESİ", DİA, Vol. 5, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/besiktas-cemiyyet-i-ilmiyyesi> (18.11.2019).

Kut, Turgut, "BULAK", DİA, Vol. 6, 1992. <https://islamansiklopedisi.org.tr/bulak#2-bulak-matbaasi> (20.11.2019).

Yılmaz, Ziya, "ŞÂNİZÂDE MEHMED ATÂULLAH EFENDİ", DİA, Vol. 38, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sanizade-mehmed-ataullah-efendi> (20.11.2019).

_____, "ESAD EFENDİ, Sahaflar Şeyhizâde", DİA, <https://islamansiklopedisi.org.tr/esad-efendi-sahaflar-seyhizade> (20.11.2019).

İhsanoğlu, Ekmeleddin M. "Bahcat Muşafâ Efendi", EI 3, Eds.: Kate Fleet, Gudrun Krämer, et al. Consulted online on 02 June 2020 <http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_23148>

Findley, C.V. "Madjlis al-Shūrā", EI 2, Eds.: P. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel, W. P. Heinrichs. Consulted online on 02 June 2020 <http://dx.doi.org.proxy.lib.duke.edu/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4745>

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin. "İsmail Ferruh Efendi", EI 3, Eds.: Kate Fleet, Gudrun Krämer, Denis Matringe, John Nawas, Everett Rowson. Consulted online on 03 June 2020 <http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_ei3_COM_32597>

Davison, R.H., "Shānī-Zāde", EI 2, Eds.: P. Bearman, Th. Bianquis, C.E. Bosworth, E. van Donzel, W.P. Heinrichs. Consulted online on 02 June 2020 http://dx.doi.org.proxy.lib.duke.edu/10.1163/1573-3912_islam_SIM_6819

Shefer (-Mossensohn), Miri. "Tibbiyye-i Adliyye-i Shahane", EI2, Eds.: P. Bearman, Th. Bianquis, et al. Consulted online on 02 June 2020 http://dx.doi.org.proxy.lib.duke.edu/10.1163/1573-3912_islam_SIM_6819

Unpublished Dissertations and Theses:

Aksoy, Arslan, Elmas Zeynep. "Circassian Organizations in the Ottoman Empire (1908–1923)." *MA Thesis. Boğaziçi University*, (2008).

- Altunsoy, Rabia. "XIX. Yüzyıl Vakanüvislerine Göre Tarih Kavramı." *MA Thesis*. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (2019).
- Arslan, Hülya. "Son Bostancıbaşı Defterine Göre Boğaziçi ve Haliç Sahilleri." *MA Thesis*. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. İstanbul, (2019).
- Arslantaş, Yasin. "Confiscation by the Ruler: a study of the Ottoman practice of Müsadere, 1700s-1839." *PhD Diss. The London School of Economics and Political Science (LSE)*, (2017).
- Asil, Ercüment. "The Pursuit of the Modern Mind: Popularization of Science, the Development of the Middle Classes, and Religious Transformation in the Ottoman Empire, 1860-1880." *PhD Diss. The University of Chicago*, (2017).
- Aydın, Dilaydan. "Osmanlı Tarih Anlayışında Vakanüvislik ve Vakanüvis Şânizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Hayatı." *MA Thesis*. Kayseri Erciyes Üniversitesi, Tarih, (2019).
- Aykurt, Çetin. "Şâni-Zâde Mehmed Atâullah Efendi'nin Tarih Yazıcılığı." *Ph.D. Thesis. Hacettepe University*, (1999).
- Balcı, Sezai. "Osmanlı Devleti'nde Tercümanlık ve Bab-ı Ali Tercüme Odası." *PhD Diss., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara* (2006).
- Bond, Robert Charles. "The Office of the Ottoman Court Historian or Vak'anüvis (1714 1922): An Institutional and Prosopographic Study." *Ph.D. Diss. U of California Los Angeles*, (2004).
- Çipiloğlu, Adviyi. "Şânizâde Ataullah ve Divanı." *MA Thesis*. Boğaziçi University, (2005).
- Dervişoğlu, Fatih M. "Abdülhak Molla ve Tarih-i Liva Adlı Eseri." *MA Thesis*. İnönü University, Malatya. (1996).
- Doğan, Ayşe. "İbnülemin Hat Koleksiyonundaki Sülüs-Nesih Kıt'aların İçerik ve Sanat Yönünden İncelenmesi." *MA Thesis. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü*, (2015).
- Erdoğan, Mehmet. "Şani-zade Mehmed Ataullah Efendi (Hayatı, kişiliği, eserleri, etkileri)." *MA Thesis. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (2016).
- Erol, Halil İbrahim. "Şanizade Mehmet Ataullah Efendi'nin Tarih Anlayışı." *MA Thesis. Istanbul University*, (2010).

- Güldöşüren, Arzu. "II. Mahmud Dönemi Osmanlı Uleması." *PhD Thesis*. Marmara University SOBİ, (2013).
- Hsu, Cheng-Hsiang. "The First Thirty Years of Arabic Printing in Egypt, 1238-1267 (1822-1851): a bibliographical study, with a checklist by title of Arabic printed works." Vol. I-II. *Ph.D. Dissertation*. U of Edinburgh, (2004).
- Karaçavuş, Ahmet. "Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim Cemiyetleri." *Ph.D. Thesis*, Ankara Üniversitesi, (2006).
- Kaymakci, Said Salih. "The Constitutional Limits of Military Reform: Ottoman Political Writing During the Times of Revolutionary Change (1592-1807)." *Ph.D. Diss*, Georgetown University, (2020).
- Kurt, Namık Kemal. "Şanîzâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kânûnü' l Cerrahîn Adlı Kitabının İncelenmesi." *Ph.D. Thesis*. Istanbul University Cerrahpaşa Medical School, (1999).
- Mert, Talip. "II. Mahmud'un Sanat Çevresi." *MA Thesis*. Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, (2002).
- Özmen, Sabri. "Darlegung des Ilmiye-Systems und der wissenschaftlichen Basis im Osmanischen Reich am Beispiel von Ahmed Cevdet Efendis Werk "Tarih-i Cevdet"." *PhD Dissertation*. University of Vienna. Historisch-Kulturwissenschaftliche Fakultät, (2017).
- Ramazanoğlu, Gözde. "Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı." Vol. I. *PhD Diss*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, (2003).
- Selçuk, Hüseyin. "Benderli Selim (Sırrı) Paşa'nın Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri (1771-1831)." *MA Thesis*. Istanbul University, (2019).
- Tekin, Kenan. "Reforming Categories of Science and Religion in the Late Ottoman Empire." *Ph.D. Diss*. Columbia University, (2016).
- Thanasakis, Konstantinos. "The Ottoman Geographer Osman b. Abdülmennan and his Vision of the World in Tercüme-i kitâb-ı coğrafya (ca. 1749–1750)." *MA Thesis*. Boğaziçi University, Istanbul, 2006.
- Tugay, Biray. "Aydın Vilayeti'nde Sürgün (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e)." *PhD Diss*. Ege Üniversitesi, (2013).
- Umut, Hasan. "İsmail Gelenbevi at the Engineering School: The Ottoman experience of European science through logarithms." *MA Thesis*. İstanbul Bilgi University, (2011).

Üstün, Kadir. "The New Order and Its Enemies: Opposition to Military Reform in the Ottoman Empire, 1789-1807." *PhD Diss.* Columbia University, (2013).

Yıldız, Fatma. "Ondokuzuncu Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri." *MA Thesis.* Pamukkale University (2014).

Yıldız, Mehmet. "Abdülhak Molla ve Tarih-i Liva'sı: Tahlil ve Tenkidli Metin." *MA Thesis.* İstanbul University, (1995).

Internet Articles:

Cündioğlu, Dücan. "'Mason" olduğu söylenen Kur'an mütercimi (1)." 3 October 2000. Link: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2000/ekim/03/dcundioglu.html>

_____. "'Mason" olduğu söylenen Kur'an mütercimi (2)." 6 October 2000. Link: <https://www.yenisafak.com/arsiv/2000/ekim/06/dcundioglu.html>

Çuluk, Sinan. "Farmasonlardan Bahseden En Eski Arşiv Belgesi Gümrükçü Mehmed Esad Ağa'nın Mektubu." 24 June 2012. Link: <http://sinanculuk.blogspot.com/2012/06/farmasonlardan-bahseden-en-eski-arsiv.html>

_____. "Farmason kelimesine rastladığım en eski tarihli belge." 25 December 2014. Link: <http://sinanculuk.blogspot.com/2014/12/farmason-kelimesine-rastladigim-en-eski.html>

_____. "Gâvura gâvur diyen Padişah II. Mahmud." 21 March 2013. Link: <http://sinanculuk.blogspot.com/2013/03/gavura-gavur-diyen-sultan-ikinci-mahmud.html>

Erdem, Hakan. "Koca Sekbanbaşı'nın Türkleri vafettiğidir." 04 November 2017. Link: <https://karar.com/koca-sekbanbann-trkleri-vasfettiidir-1505534>

Parry, Richard. "Episteme and Techne", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2020 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/sum2020/entries/episteme-techne/>

Su Vakfı. "Şanizade Elhac Mustafa Oğlu Mehmed Sadık Çeşmesi (H.1198 ; M. 1783)." Link: <http://www.suvakfi.org.tr/cesme/sanizade-elhac-mustafa-oglu-mehmed-sadik-cesmesi-h-1198-m-1783/1049/>

Reference Works:

Ayverdi, İlhan; *Kubbealtı Lügati, Büyük Misalli Türkçe Sözlük.* Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.

Pakalın, Mehmed Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-II.* Milli Eğitim Bakanlığı. 1993.

Pickthall, Muhammad Marmaduke. *The Meaning of the Glorious Koran*. A. A. Knopf, New York, 1930.

Redhouse, James William. *A Turkish and English Lexicon: shewing in English the significations of the Turkish terms*. A. H. Boyajian, Constantinople, 1890.

Sunnah.com: <https://sunnah.com/>

VOHD. *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland*, XIII (türk. Hdschr.).

- Parturiunt montes, nascetur ridiculus thesis. -

EKLER – APPENDICES

EK A – APPENDIX A

Overview of Şanizade's Life

Full name and <i>kunya</i> : <i>Mirza oğlu Tarakçı/Şânî Ahmed Dede oğlu Şânîzâde/Tarakçıoğlu el-Hâc Mustafa oğlu Şânîzâde Mehmed Sâdık oğlu Mehmed Atâullah Efendi</i>	
Poetic <i>nom de plume</i> : “Atâ” (Cevdet Pasha also wrote <i>Atâî</i>)	
Place of birth:	Ortaköy, Istanbul
Date of birth	Uncertain, most likely some time 1765-1770.
Muh 1200 - Nov/Dec 1785	Attained ru'us, completed the madrasa training/curriculum.
1786-1794	Accompanying his father, army qadi M. Sadık Efendi
X Ay 1794	Appointed mudarris
1208-1231 / 1793/4-1815/6	Teaching as a mudarris
X Ay 1806	Finished writing <i>Vesayaname-i Seferiyye</i>
1221 - 1806/7	Finished and presented MKfSB's preamble to Selim III
May 1807	Kabakçı Mustafa Rebellion and regicide of Selim III
1223 - 1808/9	Presented the complete MKfSB to Mahmud II
Before 1235 - 1819	Sojourn in Egypt
1 Jum II 1231 / 29 Apr 1816	Appointed Qadi of Eyyüb/Havass-ı Refia, attained the paye-titular appointment of Mûsile-i Süleymaniye (9 th highest rank of the 12-ranked system of post-Süleyman I era the Ottoman madrasa system) and appointed mudarris of the Çorlu Medrese, henceforth a member of the ilmiye.
1233 - 1817	Haramayn Awqaf Inspector
15 Safer 1235/ 3 Dec 1819	Appointed vak'anüvis/chronicler by Mahmud II
Raj 1235 - Apr/May 1820	Printing of <i>Hamse-i Şanizade</i> (first three books only: <i>Miratü'l-Ebdân</i> , <i>Usulu't-Tabia</i> and <i>Miyaru'l-Etibba</i>) by the order of Mahmud II, the first printed medical book in Ottoman Turkish.
Muh 1237 - Sept/Oct 1821	Awarded Mekke-i Mükerrreme payesi/sinecure (the actual Mekke kadılığı was among with Madina the penultimate ranking Haramayn Kadılığı before the top position of Istanbul)
29/30 Rabî I 1238 /14/15 Dec 1822	Bulaq Press Cairo prints Şânîzâde's <i>Vesayaname-i Seferiyye</i> as one of its first -if not the first- publications.
1238 – 1822/3	2 nd work of Şânîzâde printed at Bulaq: “ <i>Tarjamat Qawanin al-Asakir al-Jihadiyya</i> ”
15 Safer 1241 - 29 Sept 1825	Removal from the post of Vakayinüvis
15-17 June 1826 / 9-11 Zilk 1241	The last Janissary revolt and Vak'a-yı Hayriyye*

- 9 Zilk 1241/15 Jun 1826 Exile to Tire -his arpalık- due to allegations of Bektashism
Tire as one of the first exiles. ²⁰⁷
- 1 Muh 1242 - 5 Aug 1826 Death in Tire per his tombstone inscription
- 7 Jumad II 1242 - 6 Jan 1827 Late Mehmed Ataullah Efendi's property divided and
distributed to heirs, acquaintances and creditors by *askeri*
kassam (military executor) of Istanbul, tereke organized.
- 1 Rabī' I 1244 – 11 Sept 1828 3rd work Şânîzâde printed at Bulaq: Kanunü'l-
Cerrahîn

*Vaka-yı Hayriyye: the eve of 15 June: Janissary rebellion starts > 16 June: culmination,
Mahmudian response > 17 June: Janissaries, vanquished, desist.

²⁰⁷ Though reported by Yılmazar this date seems to be too early: the night between 15-16 June was the night of and the day of 16 June was the day of Zilkade 9. Could Şanizade have been exiled right within the first day of the last Yeniçeri/Janissary rebellion?

**Comparison of the tables of contents of Vesayaname, its French source text
(*Instruction Militaire*) and German original (*General-Principia*):**

<u>Ottoman Turkish</u>	<u>French</u>	<u>German</u>
-	Avertissement de l'Imprimeur	-
-	Reflexions de M. le Chevalier	-
-	De Chatelus	-
Mukaddime	Preface	Vorrede
1) Prusya askerleri ve asakir-i mezburenin tazarrur ve intifa'ları beyanındadır	1) Des Troupes Prussiennes, de leur défauts, de leur avantages	1) Von den Preußischen <i>Troupen</i> , von ihren Mängeln und von ihren Vortheilen
2) Asâkirin ekvât-ı lâzime ve zehâ'ir-i sâ'ireleri beyanında olup zahîre nezaretine dâ'irdir	2) De la subsistence des Troupes, & des vivres	2) Von der <i>Subsistance</i> einer <i>Armée</i> und von dem Feld- <i>Commissariat</i>
3) İşçi ve karakollukçu zümresinin lâzime-i hâli ve askerî tâ'ifesinin bazı meşrûbâtları ahvâli beyânındadır	3) Des Vivandieres, de la Biere, & de l'Eau-de-vie	3) Von denen <i>Marquetenders</i> , vom Biere und vom Brandtwein
4) Hayvanatın gerek taze ve gerek kuru 'alafleri ahvaline dairdir	4) Des Fourrages au Sec & au Verd	4) Von trockener und von grüner Fourage
5) Memalik ve biladın ahval ve eşkâllerini tashîh etme hususlarına dairdir	5) De la Connoissance du Pays	5) Von der Kentniß eines Landes
6) Mübâsare beyanındadır	6) Du Coup-d'Œil	6) Von dem Coup d'Oeil
7) Taksîm-i asâkir beyanındadır	7) De la Distribution des Troupes	7) Von der Distribution derer Troupen
8) Ordular ve ordu yerlerinin ahval ve eşkallerine müteallık nesnelere beyanındadır	8) Des Camps	8) Von den differenten Lägern
9) Bir orduyu hıfz ve te'min tariki beyan olunur	9) Comment il faut assurer son Camp	9) Von denen Sicherheiten welche man in seinen Lager nehmen muß
10) [Reneşmal]/Detachements tabir eyledikleri müstakil asker firkalarının irsalleri ne vechile ve ne sebeble olmak iktiza eylediğine dairdir	10) Comment, & par quelle raison il faut envoyer des Detachements	10) Wie und warum man Detachements schicken muß
11) Bazı hiyel-i harbiyye beyanındadır	11) Des Strategêmes & des Ruses de Guerre	11) Von den Strategêmes und Krieges-Liften

12) Casuslar tarifi ve ânların istihdam (?) suretleri ve düşmandan havâdis tashihinin tarikleri beyanındadır	12) Des Espions, comment il faut s'en servir en toute occasion & de quelle maniere en peut avoir des nouvelles de l'Ennemi	12) Von Spions und von den Gebrauch, so man von solchen in allen Fällen machen kan; Auch auf was Art man Nachrichten von dem Feinde bekommet
13) Düşmanın kasd u niyyetini anlamağa bâ'is olan bazı alametler beyanındadır	13) Des certaines marques par lesquelles on peut découvrir l'intention de l'Ennemi	13) Von gewissen Kennzeichen, wodurch man des Feindes Intentions errathen kan
14) Gerek kendi memâlikimize gerek bî-tarafların ve gerek düşmanın memleketlerine dâir bahisler ve muhtelif dinlere müteallik husus ve bunlardan iktizâ iden bazı nesnelere zikr u beyânındadır	14) De nos Pays, des Pays Neutres, des Pays Ennemis, de la Différence dse Religions, & quelle conduit ces différens objet requirent	14) Von Unsern Lande; Von einen neutralen Lande; Von den feindlichen Landen; Von der differentz der Religion; Auch was vor eine Conduite alle diese differente Sachen erfordern
15) Bir ordunun idebileceği envâ' meşy ve hareket beyanındadır	15) De toutes les Marches qu'une Armée peut faire	15) Von allen denenjenigen Marchen welche eine Armée thun kan
16) Katana tâifesi ve Nemçelulerin Pandur tesmiye eyledikleri asâkir karşularında ric'at esnâları iktizâ iden ihtiyâtlar beyânındadır	16) Quelles précautions on prendra dans une Retraite contre les Hussards & les Pandoures	16) Was vor Precautiones man bei Retraiten, gegen die Husaren und Panduren zu nehmen hat
17) Prusya'nın Cerdanlu ve sair hafif askerleri Katana ve Pandur askerleri ile ne suretde cenk itmek iktiza iderini beyan ider	17) De quelle maniere les Troupe légère Prussiens combattont contre les Hussards & les Pandoures	17) Welchergestalt die Preußen die leichten <i>Troupen tractiren</i> müssen, wenn man gegen sie <i>offensivement agiret</i>
18) Şol hareketler beyanındadır ki, düşmanı dahi harekete muhtac itmeye muktedir olalar	18) Par quels mouvemens on peut forcer l'Ennemi, d'en faire aussi	18) Durch was vor <i>Mouvements</i> man den Feind <i>obligiret</i> , daß er seines Ortes dergleichen nothwendig machen muß
19) Köprüler kurulub bazı nehirler mürur olunmak tarikleri beyanındadır	19) Des Passages des Rivieres	19) Von denen <i>Passagen</i> über Flüsse
20) Köprüler kurulub nehirler mürur olunmağı men'in tariki beyanındadır	20) Comment il faut défendre le Passage des Rivieres	20) Welchergestalt man Flüsse zu <i>defendiren</i> hat
21) Şehirler ve müstahkem yerler basub fethetmek tarikleri beyanındadır	21) Des Surprises des Villes	21) Von <i>Surprises</i> der Städte
22) Cenke ve mukâtale tarikleri beyanındadır	22) Des Combats & des Batailles	22) Von deren Treffen und von <i>Bataillen</i>
23) Cenge ne sebebden ve ne takrîb ile mübâşeret olunmak lazım geldiğidir	23) Par quelle raison & comment il faut donner Bataille	23) Warum und wie man <i>Bataillen</i> liefern soll
24) Seferlerde <i>keyfe ma ittefeka</i> vukû' bulan bazı nesnelere müteallik kelimelerdir	24) Des hazards, & des accidens imprévus, qui arrivent à la Guerre	24) Von denen <i>Hazards</i> und von denen ohngefährlichen Zufällen, so im Kriege <i>arriviren</i>

25) Bir orduya serasker olan kimesneye umur-ı seferiyyeye müteallik müşavere etmek elbet lazım mıdır deyu bahisdir	25) S'il est absolument nécessaire qu'un Général d'Armée tienne conseil de guerre	25) Ob es nöthig und rathsam sei, daß ein <i>commandirender General</i> , Krieges-Rath halte
26) Harekât-ı askeriyeye dair kelamlar zikreder	26) Des Manœuvres d'une Armée	26) Von denen <i>Manœuvres</i> bei der <i>Armée</i>
27) Kışlak tertibine dairdir	27) Des Quartiers d'Hiver	27) Von denen Winter- <i>Quartieren</i>
28) Müstakil kış seferlerine dairdir	28) Des Campagnes d'hiver en particulier	28) Von denen Winter- <i>Campagnen</i>
Hatime/Colophon	-	-
İthaf/Encomium-cum-dedication	-	-
Şiir/Poem	-	-

PART II

VESÂYÂNÂME-İ SEFERİYYE

Critical Edition of *Vesâyânâme-i Seferiyye*

Vesâyânâme-i Seferiyye Tahkikli ve Şerhli Metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[Bismi[’z-]Zâti’l-Ehadiyyet]²⁰⁸

((Mukaddime)) (Sf. 1-5)

__(Sf.1) Tasfîf-i sipâh-ı sipâs Rabb el-Vedûd ve tertib-i mukaddimeti’l-ceyş teslimat-ı sahib-i livâ-i’l-Mahmûd olunduktan sonra, sâka²⁰⁹-i cünud-i hîyâl bu nizam üzere tertib-i sufûf makal ider ki; çün hıfz-ı namus-i [Zü’l-fikâr]/Zülfikar, düşmen-şikâr Devlet-i Aliyye te’sîs-i kavâ’im-i haymegâh-ı Millet-i Beyzâ-i İslâmiyye, cenab-ı şehinşah-ı İslamiyan ve sipahsâlâr-ı mülûk u şâhân, Hidiv-i zaman ve dâver-i dâverân-ı devrân, [Tertîbât-ı Cihân]²¹⁰ Sultan ibnü’s-sultan ibnü’s-sultan, el-gâzî Selim Han *-halled Allâhu devletuhu ilâ intihâ’i’z-zaman-* Efendimiz’in matlub-ı hakiki ve maksud-ı aslıleri olduğu *kemâ-hiye* âşikâr ve ‘âyân olub, husus-ı mezburun husulu ise umur-ı mezbure ikiyüz (200) seneden berû leylen ve nehâren *bilâ-futûr* meşgul olan milel-i mütenevvi’anın ahvâl ve ef’âllerine ittilâ‘ eylemişiz²¹¹ ve düvel-i müteferrika meyanlarında cari olan hile ve hud’âlara vukuf ile mukarrar olmağa²¹², *erbabü’l-elbab* ve ashab-ı fikr-i savab’indlerinde zâhir ve nümâyan olmağla, mahz-ı gayret-i kamile-i Hüsrevane ve vufûr-ı nâ-mahsûr himmet-i şamile-i daveranelerinden işâ‘a-i ‘ulûm-ı hikemiyye ve teksir-i fûnûn-ı harbiyyeye ihtimam, ve ahalisine rağbet-i tâm buyurmak âdet-i makbule-i şahaneleri olmağın, işbu __(Sf. 2) hidemat-ı merğube ifâsına²¹³ mecd olanların kimi ravatib-i eltaf-ı *‘amîmetü’l-eknâf-ı*²¹⁴ şehinşahiden behremend ve kimi meratib-i aliyye ihsanıyle *beyne’l-akrân* ser-bülend olub, cümlesi hisar-ı üstüvâr²¹⁵ murâda zafer-yâb ve hisn-ı hasîn-i maksuda pür-tâb itmekle edâ-yı hakk-ı şükür-güzârî ve icrâ-yı lazime-i [rıkkıyyet/rakıyyet]-kârîde herbirleri bezl-i *mâ melike/mülk-i*²¹⁶ kudret ve arz-ı kâlâ-yı hizmet-i ‘ubdiyyet idegeldiklerinden nâşî, bu ‘abd-i dâ‘i-i Devlet-i Aliyye’leri **Şânîzâde Mehmed Atâullâh** bendeleri dahi, vetîre-i sereşt u nihâd ve tarîka-i üns ü i’tiyâd üzere Devlet-i Aliyye-i Ebediyye’nin umur-ı müntefi‘ bahâsına yarar kütüb-i hikemiyye ve harbiyyeyi der-meyân ve ihzâr ve mütâla‘a ve müzakeresiyle varak-

²⁰⁸ In T 2677 only.

²⁰⁹ Arab. ساقه. Pl. of sâ‘iq. Artçı birlik, dümdar. Rear guard.

²¹⁰ In T 6920 only, rubricated.

²¹¹ Bulaq and T 2677: [eylemiş[r]]

²¹² T 2677: [olmak]

²¹³ Bulaq: [ibqâsına]

²¹⁴ Arab. ‘umûm “herkese âit ve şâmil olmak”tan ‘amîm. Umûmî, yaygın. ‘amîmetü’l-eknâf: Çok taraflı.

²¹⁵ Pers. استوار. sağlam, muhkem. firm.

²¹⁶ T 2677: [Mâ melike]

gerdân-ı leyl ü nehâr olarak, bundan akdem gerek lisan-ı Talyan²¹⁷ ve gerek zebân-ı²¹⁸ Franseviyân'dan nâdîde ve nâ-yâb bir kaç kıt'a kitab tercüme ve terkiym, ve 'atabe-i aliyye-i mülûkâneye arz ve takdim ile mazhar-ı 'avatıf-ı aliyye-i şehinşah-ı deryâ-nevâl ve²¹⁹ nâil-i 'avârif-i²²⁰ behiyye-i padişah-ı Hâtem²²¹-hemâl²²² olduğuma teşekküren²²³, *ba'de-zâlike* gerek [İsturog]/Störck²²⁴-nâm tabib-i meşhurun "*tıbb-ı cedid-i amelîde*"²²⁵ te'lif eylediği iki cild kitab-ı makbûlün tercümesine²²⁶ bezl-i nakdîne-i kudret-i bî-diriğ ve gerek "*Müfredat-ı Külliyye fi Sevahili'l-Bahriyye*"-nâm kitâb-ı kebîrû'l-hacmin tertib ve tercümesine sa'y-ı belîğ üzere olub, hattâ mukaddimesini pâye-i serir-i â'lâya arz ve tebliğ itmiştim. Lakin, yalnız bu meşgalelerle imrar-ı cümle-i evkat ve ancak bu maslahatlara hasr-i makdurat reva görülmeyib, *eğer cî* sahrâ-yı vesîa-i fikr u emâl-i gûn-â-gûn işgal-i pür melal ile her ne kadar mâl-â-mâl ise dahi yine ifa-yı vacibe-i zimmet-i __ (Sf. 3) 'ubudiyyet ve devam-ı tekayyud-i rabita-i [rıkkıyyet/rakiyyet] zımında bazı hâlî vakitlerde tercüme olunarak müddet-i yesirede itmamı müyesser ve Devlet-i Aliyye-i Ebed Peyvendleri hakkında menafi'î âşikâr ve ezhar olacak bir kitab mülâhazasında iken, Prusya ülkesinde hükümran-ı kraliyet olub civar devletleriyle müddet-i medîde idare-i ekdâh-ı kâr-zâr ve icâle-i semend²²⁷-i ceng u peykâr ederek, ekser me'ârifden behre-dâr ve bâhusûs fenn-i harbde tahsil-i meleke ve iktidar birle, ol bâbda nice²²⁸

²¹⁷ [Tâlyân] was a conventional way for spelling "Italian" in pre-Tanzimat Ottoman Turkish. For an example of its occurrence in a work copied in the early 18th century, see: Şenlik. *Tiryâkî Hasan Paşa Gazavât-nâmesi*. 2017. p 103: "talyan...: İtalya'ya ait, İtalyalı, İtalyan...Metindeki imlası < طالیان > biçimindedir. Kelime Türkçeye bu şekliyle Slav dillerinden -özellikle Hırvatçadan- geçmiş olsa gerek. Hırvatçada Talijan- [talyan] şeklindedir."

²¹⁸ Bulaq: [lisân-ı]

²¹⁹ Omitted in Bulaq

²²⁰ Arab. sg. 'ārife. kerem, ihsan. largesse.

²²¹ T 2677, T 6920 and Bulaq: [Khâtem]

²²² Hâtem-like: Extremely generous like Hâtim aṭ-Ṭā'ıyy, archetype of ancient Arab generosity.

²²³ Bulaq [te[s]jekkuren]

²²⁴ Anton von Störck (1731–1803): Austrian physician, native of Saulgau in Upper Swabia. First Deacon of the Medical Faculty, then the rector of the University of Vienna. Personal physician to Empress Maria Theresa and Franz I and other royals and aristocracy.

²²⁵ Erdoğan. "Şâni-Zâde" (2016) p 35: Despite his good will –he is one of the few researchers working on the biography of Şanizade, who bothered to see the manuscripts included in their bibliographies- Erdoğan read this phrase falsely and incriminated other historians based on his verdict: [sic] "Şâni-zâde bu kitabı Störck'ten tercüme ettiğini kendi eseri Vesâyenâme-i Seferiyye'nin önsözünde yazar: "...gerek İstörk nam tabib-i mezhurun tıbb-ı cedid Halebde telif eylediği iki cild kitab-ı makbûlün tercemesine bedel-i nakidesine kudret..." Buradaki Halebde kelimesi Şâni-zâde hakkında araştırma yapan çoğu araştırmacı tarafından çevrilmemiş, atlanmıştır. Örneğin Bedizel Zülfikar bu konudan bahsettiği kitabının 50. sayfasındaki alıntısı şöyledir: "gerek Störk nam tabib-i meşhurun tıbb-ı cedide telif eylediği iki cilt kitab-ı makbûlün tercemesine." Burada atlanan Halebde kelimesinin farklı nüshalarda kullanılıp kullanılmadığı belirlenememiştir." His attempt at providing the reading of a short chapter as a specimen of Vesayaname's content was also not fruitful. The transcription of the third bab/chapter is unfortunately full of mistakes, to the extent that the meaning is lost: p 125. Ek 18.

²²⁶ Şanizade. *Kânûnu'l-Cerrâhîn*. Original: Anton von Störck, *Medicinischn-praktischer Unterricht für die Feld und Landwundärzte der österreichischen Staaten*, 2 vols. Vienna: J T Trattner 1776; in Latin. Şanizade translated von Störck from the Italian translation of Bartolomea de Battistidi San Giorgis, *Istruzione Medico-Practica Ad Uso dei Chirurghi Civilie Militari*. For further information, see: Kurt, N Kemal. *Şâni-zâde Mehmed Ataullah Efendi'nin Kanûnü'l-Cerrahin Adlı Kitabının İncelenmesi*. (2000) and Ortug; Kurt. "Miratü'IEbdan Fi Teşrih-i Azaül-İnsan: first printed illustrated anatomy book in Ottoman-Turkish medicine." (2018).

²²⁷ Persian word meaning "kula veya süratli, çevik at" in Turkish, and dun and/or agile, fast horse in English.

²²⁸ T 2677: [ni[ç]e]

kütüb telif ve tasnif edüb *ilâ fevtihi* [mecmû']²²⁹ sa'y ü gayreti nizam-ı asker ve tedbir-i mülk ve leşkere masrûf, ve kemal-i himmeti tevsi'-i dâire-i memlekete mâ'tuf olmağla, **fünûn-ı seferiyyede** üstâd-ı meşhûr ve hiyel-i harbiyyede mükemmel ve mâ'mûr, Prusya Kralı İkinci [Federiko]/**Friedrich(II)**-nâmdarın cümle-i âsârından olub, **muallem askerden ibaret bir orduyu** cânib-i hasma tahrîk ve tenfir ve *ba'de itmâmi'l-maslaha* gerü meştâlarına²³⁰ ircâ' ve tesyîr eylemek esnâsında idâre-i²³¹ asker ve tertîb-i mühimmât ve zehâ'ir-i²³² leşker maslahat-ı mühimmesinden sipahsâlâr olan zevâta ne gûne hareket ehemm ve ne vechile tedbîr ve idareye mübâşeret elyağ ve elzem idiğini yegân yegân ifade ve beyan ederek, *bi'd-defâ'ât* seferlerde vaki olan tecrübe ve müşahedatının cümlesini hâvî seraskerlerine verdiği "**Vesâyânâme-i Seferiyye**" ki, *fi'l-asl* Nemçe Lisanı üzere mâ'mûl ve *bâ'dehû* düvel-i Evrupa lisanlarına mütercem ve menkul olub, *el-yevm* beynlerinde muteber ve makbul ve halen 'indlerinde *kânûne'l-harb* ittihaz olunarak derece-i bî-ğâyet râğbet ve itibara mevzul olmuştur.

__ (Sf. 4) Zikrolunan vasiyyetnâme-i funûn-ı allâme, resîde-i dest-i 'acz-i peyvest-i bendegânem olub, vakit ve hâle muvâfakat ve "*takdîmü'l-ehemm*" kaidesine riayet birle, kitab-ı mezbûru işbu binikiyüzyirmibir sene-i hicriyyesinde (AH 1221-1806/7 CE) kalub elfâz-ı Fransevî'den zurûf-ı hurûf-ı lisân-ı Türkî'ye *bi-kadri'l-inkân sâdece tabirat ile* isâğa ve ifrâğ itmek hizmet-i 'ubûdiyyetine vüs'-i âcizânem kadar sâ'id-i himmet teşmîr olunub, dest-i-yâri-i teveccüh-i Sultan-ı bülend-himmet birle, az müddette karîn-i itmâm ve cenâb-ı şehinşâh-ı rû-yi zemîn ve padişah-ı 'adl-i âyîn hazretlerinin nâm-ı nâmi-i hümayun ve ism-i sâmi-i meymenet makrûnlarıyla²³³ ma'nûn ve müzeyyen olmağla rehîn-i hüsn-i hitâm oldu. Eğer çî, bu eser-i ahkâr, zatında nâcîz ve bî-kadirdir²³⁴. Lakin, nazar-ı kimyâ-eser-i padişah-ı haft (7) kişver mikdar-zerre te'allük eder ise her lafz-ı sakîmi, girân-mâye bir gevher ve her mâ'nâ-yı gayr-i müstakîmi bir gencîne-i pür cevher olmak mukarrerdir. Şehsuvârân-ı meydân-ı irfân ve farisân-ı arsa-gâh-ı iz'ândan niyâz olunur ki, sufûf-i sutûr-i ibaresinde vukû'u muhtemel olan kusûr ve kesûre, edhem hâme-i belâğat²³⁵ allâmeleriyle imdâd ve i'âne buyuralar.

[انما النصر إلا من عند الله]

Inneme'n-Nasru illâ min 'indillâh²³⁶

((Prologue))²³⁷

²²⁹ In T 2677 only.

²³⁰ Arab. kışlak-kışla. Winter quarters (later: barracks).

²³¹ Bulaq: [irade]

²³² T 2677: [zehâyir]

²³³ In Bulaq and T 6920: [makrînleriyle]

²³⁴ T 6920: [makdûrdır]

²³⁵ Bulaq: [belâğa]

²³⁶ Allusion to the Quranic verse from the chapter, Surah Âl-i 'İmrân, 126: " وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ - Victory cometh only from Allah, the Mighty, the Wise" and/or Surah Anfâ, 10. Şanizade also included this verse with a slight modification in the Mukaddime of his Tarih, Vol. I, p 17.

²³⁷ This prologue of course does not exist in the 1753 print of Friedrich's General-Principia, which appeared 7 years before the subject of this section. Furthermore, Şânîzâde used a French edition to translate Friedrich's text, and the earliest text with this additional episode included as prologue is the 6th edition of *Instructions Militaires* printed by the Parisian publisher Magimel in 1803/4 (French revolutionary year XII), which also factoring in other traces I shall point at later in the text, must be the edition the Ottoman scholar used. The short excerpt narrates events that occurred during the Third Silesian War (Aug 1756-Feb 1763), cause and part of the world-spanning Seven Years' War (1756-1763).

[Prusya Kralı'nın g/[c]enerallerine hitaben irad eylediği kelimadır ki, bu mahalde zikrolunur = Kral-ı mezbur binyedyüzaltmış sene-i miladi teşrin-i sanisinin üçünde (3 November 1760) vuku bulan “[Tûrgû]/**Torgau** Cengi”nden²³⁸ bir gece mukaddem seraskerler ve **iş erlerini** cem' ettikten sonra, mezburlara hitaben bu vechile kelama âğâz edüb:

“Ey seraskerlerim! Ve ey iş erlerim! Sizi cem' __ (Sf. 5) etmekten muradım hal ve hatrınızı istifsar olmayub; ancak yarınki gün [**Marşal Dük**]/**Maréchal Duc-nâm**²³⁹ seraskere mukabil olacağımızı ifade ve ihbardır, ve serasker-i mezbur çıkmaz sokak (“cul-de-sac”) tabir olunan mahallerin birinde olmağla mevzi'i [kendüye]/kendine münasib [ve muvafık]²⁴⁰ olduğunu bilirim. = **Pes** ben mezbura galebe eder isem, cümle ordusu ya zabt olunub yahud **Elbe** Nehri'ne gark olur. Amma eğer mağlub olur isem, cümlemiz nehr-i mezburda helak oluruz ve ibtida helak olacak benim. Bu sefer beni usandırdı. Elbet²⁴¹ size dahi fütür icab eder; lakin, yarınki gün kârı tamam ederiz. = Ey [**Zidhan**]/**Zieten General**²⁴²! Ordumun sağ cenahını sana sipariş eyledim, ve senin maslahatın **Torgau Şehri** üzerine doğru yürüyüb, Nemçelilere galebe ettiğimde enseleri[ni]²⁴³ kesmek ve [**Aspid**]/**Süptitz**²⁴⁴-nâm mahallin üst tarafından mezburları sürüb çıkarmak²⁴⁵ olsun.”

Temme'l-kelâm.

Kral-ı mezbur mah-ı merkumun (**Kasım**) üçüncü günü mukabele ve [ahşama]/akşama dek cenk ve mukatele edüb, ertesi gece Nemçeliler **Torgau-nam** mahalli terk ve **Elbe** Nehri'ni gerü geçtiler, [**Ludun**]/**Loudoun**²⁴⁶ dahi **Silezya**'yı terk edüb, İmparator

²³⁸ Battle of Torgau (3 November 1760): The last big battle of the Third Silesian War, which ended in a pyrrhic Prussian victory.

²³⁹ Field Marshal Leopold Josef Graf Daun (1705-1766): One of the few generals who could defeat Friedrich II in his long career. Humbaracı Ahmed Pasha (de Bonneval) served under him in Italy during the War of the Spanish Succession before eventually “turning Turk” and entering Ottoman service. Yeşil. “Bir Fransız Maceraperestinin Savaş ve Diplomasiye Dair Görüşleri.” (2011): p 208.

²⁴⁰ Omitted in Bulaq.

²⁴¹ Bulaq: [Elbetde]

²⁴² General Hans Joachim von Ziet(h)en (1699-1786): Prussian cavalry general from Brandenburg. Famed for his successful command record with his Zieten-Hussars.

²⁴³ EY_513 and Bulaq.

²⁴⁴ Süptitz Hills north-west of Torgau.

²⁴⁵ Bulaq: [çık[m]armak]

²⁴⁶ Field Marshall Ernst Gideon Freiherr von Laudon (1717-1790): Austrian generalissimo of Baltic German-Livonian extraction. Defeated Friedrich II twice. He was also a figure known to the Ottomans, for he was active in Austrian wars against Ottoman Empire principally in Serbia and Bosnia, lastly seizing Belgrade in 1789. He desired his grave to be “decorated” with looted fragments of Elçi Ibrahim Pasha's ((or Şehid Ali Pasha's)) grave and two tughras of Sultan Mahmud I that adorned the Istanbul Gate (Serb. Stambul Kapija) of Belgrade Fortress since their placement there after the reconquest of Belgrade under the same Sultan in 1739. His will not materialized, he rests next to his palace in Hadersdorf, while the Ottoman fragments were laid into a seperate monument in a nearby section of the Viennese Forest –albeit the tughras and some inscriptions displayed up-side down in an implicit offense- now called “Türkensteine”. See Karateke. “Interpreting Monuments”. 2001. Pp 190-191, 202-203. Karateke's study only lacks the factoid that there is another known specimen of pre-18th century use of tughra in architecture-inscriptions aside the very early use of Murad II's tughra at the Heptapyrgion/Yedikule Citadel of Selanik/Thessalonica he too notes. The late-16th century mosque of Nişancı Mehmed Pasha in Fatih, Istanbul, has a tughra of Murad III placed atop the main sanctuary gate designed by Nişancı Mehmed Pasha himself. However, this omission would not cancel his hypothesis that the external-architectural use of tughras in Ottoman buildings signifies a novel development in Ottoman state ideology and its exposition starting from the 18th century onwards. Indeed, the new visibility/exposition of tughras was a trend concurrent with the

Ordusu [**Frankuniya**]/Franconia-nâm²⁴⁷ mahalle çekildi, ve İsveçliler [İstralzun]/**Stralsund** Şehri'nde kışlayub, Rusyalılar dahi [**Vistul**]/Vistula-nâm mahalli zabt ve istirdad eylediler.]

1. __ (Sf. 6) Evvelki Fasil (Sf. 6-17) = Iter Articul = Article II:

Prusya askerleri ve asakir-i mezburenin tazarrur ve intifa'ları beyanındadır:
Von den Preußischen *Trouppen*, von ihren Mängeln und von ihren Vortheilen.
Des Troupes Prussiennes, de leur défauts & de leur avantages.

Benim **asakirim** (Troupen) terki ve tertibi müdirleri tarafından bir hoşca mülahaza ve tekayyüd-i tām u bî-nihâye sarf-ı ihtimam olunmağı icab eder. Pes, anları ziyade mükemmel ve tam olan rusum ve erkana *ale'd-devam* ri'ayet ettirmek babında sarf-ı dikkat olunmak gerekdir, ve hıfz-ı sıhhat ve te'ayyüşleri hususuna dahi gereği gibi ihtimam olunarak hemân *bi'l-cümle* Avrupa askerlerinden a'lâ olmak üzere it'âm edilmeleleri elzemdir.

Bizim **askeri ortalarımız** (Regimente), nısfı ahali-i memleketden nısfı dahi hariçden akçe ile cem' ve tahrir olunmuş askerden ibaret olub, işbu hariçden cem' olunanlara fâ'ide ve ziyana dair isabet eden bir nesne olmamağıla hemân mahallinden çıkub gitmeğe cüz'ice bâ'is ve mukaddime olacak fırsata müterakkibdirler. İmdî, **fırâr** (Desertion) hususunu men' ve def'e ikdam ve ihtimam olunmak gerektir.

Bizim seraskerlerimizin ekseri bir adam; ancak nefsi-i vahid olmağıla ma'dûm olunduğı suretde andan cumhura hiç bir noksan terettüb etmez zannederler; lakin, bu maddede sair askerleri bizim askerlere kıyas-ı hakiki ile tatbik etmeğe muktedir değildir.

Eğer istî'dâd ve selâhiyyet kesbetmiş bir adam firar edüb, yerine yine bir âhar sahib-i meleke kimse vaz' olunur ise, imla-i fark olur. Amma [kenduye]/kendine bir rütbe-i refi'a verilmek üzere iki sene alat-ı harbiyye kullanmağıla imtizâc kesbetmiş bir askeri kimesne firar edüb, mahallinde bir (aslacak?/[اصلاجق])/ (asalak) gelse, yahud yeri hâlî kalsa, bu husus '*ala't-tevâli* alet yanında olanlara sirayet eder.

Ortaların bazı umur-ı sağiresinde zabitanın ihmal ve tekâsüllerinden naşi kem-nâm ve rüsvây ve bed-nâm oldukları ve firar-ı neferi ile eksilüb noksan buldukları çok kere tecrübe olunmuşdur, ve işbu zayıat sebebi ile tamam ve mükemmel olunması elzem ve mukteza olan bir vakitte ordu zayıf ve zebun bulunur. Pes, kemal-i dikkat olunmayub bu zayıatın bir çaresine her-bâr tekayyüd üzere olunmadığı takdirce, kuvvet-i kaviyyeniz zâyî' olub rüsva ve bed-nâm [olursız]/olursunuz.

Eğer **çî** memleketimizde adam çokdur; lakin [anlardan]/onlardan benim askerîlerimin kadd ü kâmet ve teşekkül ü cesametlerine (Taille)²⁴⁸ mutabık vâfir adam tedarik idebilür misiz? Farz idelüm ki, bu suretde bir vâfir adam bulunsa dahi, mezburları *fi'l-hâl* terbiyye idüb bu tarza komak mümkün olur mı? İmdî, **ordulara** (Armée)

(often unsustainable) centralization efforts of successive Ottoman administrations in the troubled 18th century.

²⁴⁷ Franconia, Franken. Historic region of Germany between Saxony and Bavaria.

²⁴⁸ Likely reference to the "Lange Kerls", Prussian Guard regiment established by Friedrich's father Frederick William I. Ineffective in combat, a largely image-making unit. (Blanning. *Frederick*. (2015): p 15).

yahud asker gürühtarına (Corps) reis olub hükmeden seraskerana firar hususını men' ve def' itmek elzem levazımdandır. Bu ise zikrolunacak maddeler ile müyesser olur ki, evvel mevad bunlardır:

Evvelki madde, ahval-i seferiyyeden naşi mukteza olmadıkça orduları orman ve kuru olan mahallere yakın kurmayalar (campire).

İkinci madde, be-her gün müteaddid nidalar ve yoklamalar ideler.

Üçüncü madde, ordunun etrafını dolaşmak için "Kâtana"²⁴⁹ askerinden müteaddid kolluklar (Husaren-Patrouillen) irsal ideler.

Dördüncü madde, akşamlarda tarlalarına avcı askerleri²⁵⁰ nasb ve ta'yin olunub, etrafa zincir gibi vaz' olunan asker silsilelerine kuvvet verilmek için gecelerde atlu (Cavallerie) nöbetçilerini dahi çoğaldub tad'if ideler.

Beşinci madde, askerîden kimesneye bir tarafa gitmek (*debandiret*) için izin virilmeyub zabıt olan adem kendi taifesini gerek suya ve gerek saman ta'yinine bile götürer.

Altıncı madde, cemî' nizamsızlığın (*desordres*) menba'-ı münşi'-i olan mâl-ı mîrî sirkatine (*marodiren*) cesaret idenleri eşedd ve şedîd te'dîb ideler.

Yedinci madde, yola 'azimet olunan günlerde asâkir ordularına dahil olmadıkça köylere vaz' olunan muhafız kollukları kaldırılmayalar.

Sekizinci madde, hareket ve 'azimet günlerinde askerîden kimesne kendi rütbesini ve kolunu terk itdiği surette şediden te'dîb olunur deyu yasâğ ideler.*

Dokuzuncu madde, zarurî iktizâ itmedikce gice ordu kaldırub meşy ve hareket itmeyeler.*²⁵¹

Onuncu madde, piyade askeri ormanlu mahalden murur eylediklerinde katana! (Husaren/Hussards) taifesinden yemîn u yesârda kolluklar ta'yin ideler.

Onbirinci madde, tüfengciler yerlü yerlerinde tertib üzere bulunalar deyu bazı dar geçidlerin (*defilées*) ağrına? ve nihayetine zabıtlar vaz' ideler.

²⁴⁹ Katana is Şanizade's translation for "hussar". The word derives from Hungarian *katona* for "soldier". In Turkish, it came to also mean a large military horse breed, probably sourced from Hungarian lands. Both meanings could be the source for derivation of the meaning hussar as a peculiar Hungarian-origin cavalry unit. Almost two decades after this translation of Vesayaname, Şanizade still used the term to refer to hussars and troops organized on their pattern/uniform with the same term, demonstrating his "academic" consistency. See Yılmazer, Şanizade Tarihi: first reference, to Russian hussars operating in Wallachia Vol I, p 273; second reference, to the Greek nationalist troop of Alexander Ypsilantis, the so-called Sacred Band, who wore hussar-like uniforms had a small cavalry unit mimicking hussars Vol II, p 1063.

²⁵⁰ Jaeger riflemen.

²⁵¹ In Friedrich's original General-Principia the ninth article here is the eighth and the ninth the eight. Faesch confused the order when translating the book into French, whence it also appeared reversed in Vesayaname.

Onikinci madde, gerü tarafa ric‘at ve ‘avdet iktizâ iderse, hareket-i mezbur[eni]n²⁵² sebebini asker ortasından ketm idüb, yahud ana/ona müteallik bir bahane (Prætext) beyan ideler.

Onüçüncü madde, iktizâ iden me’kulat ve meşrubat hâzır ve mevcud olmak için kemal-i dikkat u ihtimam ideler ve asâkire et ve etmek ve sair meşrubat (du Brandevin, de la biere &c.)²⁵³ ve emsâlini virmekte tekâsül itmeyeler.

Ondördüncü madde, bir orta yahud [birülükde]/birlikte firar[ı] hudus eyledikte, kabahat-ı mezbur[eni]n²⁵⁴ sebebini tefahhus idüb: “Firâr iden kimesne ‘ulufesini aldı mı, ve kendüye mâ-lezimehu’ya dair bir nesne virilmedi mi, ve bölükbaşısı bazı mâl-ı mîrîyi sirkat ile müttehem midür?” deyu tecessüs ideler. Zîrâ umur-ı seferiyyeye kemâl-i dikkat ve ziyade tekayyud ve himmet olunmak hususunda tekâsül lâyük değildir ve binbaşısı olan kimesne umur-ı merkumeye gereği gibi mukayyed olmak gerektir. = Lâkin, bu dahi kifayet itmez; zîrâ bir orduda icra olunan masalihin mecmû‘ı bir ademin ameli yani sipahsalar olan zatın hüsn-i tedvirine mevkuf olduğunu isbat itmek için cümlesini tam ve mükemmel olarak müretteb olmak gerektir. = Bir ordunun ekser halkı mütekâsil ve mühmel adamlar olmağla eğer serasker olan zat iktizâ iden __ (Sf. 9) masâlihe tekayyud itmez ise bu makule tam ve mükemmel olmayub der-‘akîb muhtell ve müşevveş olacağı der-kâr olan bi’l-‘amel tanzim olunmuş bir ordu ve hakikaten²⁵⁵ muntazam ordu olmayub belki hemân lafzı murad bir ordu olmuş olur. = Pes bu bâbda bi-lâ fâsıla sa’y u tekayyud ülfet ve meleke tahsil itmek gerektir. Ve bu hususda sa’y u gûşîş itmekden hâlî olmayub daima ihtimam üzere olunarak tecrübeleri bu gûne tekayyud ve sa’y olunmak hususunun elzem ve ehemm bir nesne olduğunu kendilere isbat ve izhâr ider ve be-her gün gûn-â-gûn bid‘at seyyi’eler hudus idüb vâkıf olmağla cidd u cehd itmeyenler malum olmaz ve işbu mertebede zahmet ve meşakkat îrâs iden ihtimam ve tekayyud ‘ala’d-devam serasker olan kimesneye sa‘b ve müşkil görünüyor, lakin böyle bir hasen ve böyle bir latîf ve bu mertebede muntazam bir asker ile ne mikdar fevaid hâsıl olacağı dahi bir hoşca teemmül ve mûlahaza itmek lazımdır. = Ahar milletler ‘indlerinde gözü bek ve cesaretde ifrât ider kıyas olunan serasker bizim ‘indimizde tamam şartınca bir seraskerdir ki nev‘-i Benî Âdem’in başa çıkub muktedir olabileceği nesnelere cümlesine ‘alâ-bahtihî²⁵⁶ mübaşeret idebilür. = Taife-i askeriyye yoldaşları beyninde bazı maraza müsta‘id adamlardan nâşî muazzeb olunmadığından²⁵⁷ mâ-‘adâ sair ordularda sahihu’l-mizâc olmak üzere askerden aslâ ifrâz (ayrılma) olunmayan cüz’ice tabiatı illete mâ’il adam sebebiyle dahî rencîde olmayalar. =

²⁵² EY_513: [mezburun] Note: Both “mezbur” and “mezbure” would be grammatically correct, since for non-intelligent objects, gender agreement with the adjective is not required in Arabic. I preferred the feminine form for flow.

²⁵³ Unlike his verbatim and rather unusual translation in Chapter 3, where he translated *Schnaps* and *beer* as “arak/spirit” and “barley juice” respectively, Ataullah Efendi completely omitted translating the two drinks here and instead went with the oblique/euphemistic “other beverages”, without naming any other drink in the first place.

²⁵⁴ Ibid.: [mezburun]

²⁵⁵ EY_513 features a scribal mistake, instead of a tanwîn, the word ends with a nûn and tâ.

²⁵⁶ A *terkib*/compound meaning of “perchance”. Occurs several times both in this text and MKFSB.

²⁵⁷ EY_513: [olunmadığınd]

Zabitan ve neferatdan havf olunacak mertebelerde yara al(ın)mış²⁵⁸ bazı kimesneleri gördüm ki ol-o halde iken yine mahallerinde sebat üzere dururlar idi ve yerlerini birâğub gerüye çekilmek istemezler idi. = Peş, galebe ve tefevvuk bunlara düşmanlarından ziyade müşkil ve 'asir olmadığı __ (Sf. 10) suretde bu makule gayretkeş asker ile cihani feth ü zabt itmek müyesser olur. = Zîra te'ayyüşleri hususunda kusur olunmadığı takdirce ânlarla-onlarla her işe mübâşeret idebilürsüz. = Meselâ bir mahalle seyr ve hareket itdiğinizde sür'atiniz sebebiyle düşmanı²⁵⁹ ilerüye geçüb sebkat idersiz ve eğer düşmana bir ormanlık mahalde mukabil olunur ise mezburı ol-o mahalde tazyik idersiz ve eğer mezburlar kûhistan bir mahalde sarub bazı mahallere su'ûd itmeği murad iderler ise mahall-i mezburda mukavemet murad idenlerini sürüb red itmeğe muktedir olursuz ve eğer atlu askerini kullanur iseniz düşmeni tu'ma-i (lezzet) şîr-i şimşîr idüb harab u yebâb iderler, lakin mutlak â'lâ askerinin dahi fâ'idesi yokdur zîrâ, yersiz asker cehaleti sebebiyle cem' fevaidini zâyî' ve hebâ ider ve li-zâlike biz dahi serasker olan zatın keyfiyyat ve havâssından bahs idüb gerek kendim sarf iderek eylediğim tecrübeler ve gerek mu'teber seraskerlerimin 'arz itdikleri masârifat mücebince bazı kava'id dahi zikr ideriz.

2. İkinci Fasil (Sf. 11-17) = İter Articul = Article II:

Asâkirin²⁶⁰ ekvât-ı lâzime ve zehâ'ir-i²⁶¹ sâ'ireleri beyanında olub zahîre nezaretine dâ'irdir:

Von der *Subsistance* einer *Armée* und von dem *Feld-Commissariat*.

De la *Subsistence* des *Troupes* & de *vivres*.

Bazı seraskerler²⁶² dediler ki, bir orduyu tanzim murad olundukta, ibtidâ me'kûlât ve meşrûbâtı tertib olunmak gerektir ve bu husus mecmu'-i â'mâl-i sairenin mebde ve esasıdır (Fundament). = İmdî, biz dahi madde-i mezbureyi iki fasıl ile beyan ve tarife şuru' idüb, fasl-ı evvelde anbarların ne mahallerde bina ve inşa[ları]²⁶³ ve ne vechile rabita ve tanzimleri bercâ olduğunu tarif ve fasl-ı sanide ol anbarları ne tarz ile isti'mâl elyağ ve zehâ'iri ne tarîk ile nakletmek münasib ve müstehak olduğunu beyan ve tavsif ideriz. = Evvelen, kaide olan ziyadece kebir anbarları ordunun ense tarafına tasmîm ve tertib idüb, eğer mümkün olur ise birer müstahkem şehir derununda bina ve inşa eylemekdir = Nite ki, Silezya ve dahi Bohemya seferlerinde [Odera]/Oder Nehri'nin anbarlarındaki zahîreyi isti'mâl ve tevdîd (rafraichiren) hususlarında bizlere îrâs eylediği suhuleti mülâhaza birle, kebir anbarlarımızı [Breslav]/Breslau-nâm²⁶⁴ mahalle tertib eylemiş idik.

Zahîre anbarları ordunun yanında olduğu takdirce bir defa inhizâm vaki' olduğu hâlde²⁶⁵ mezbur anbarlar dest-i â'dâya giriftâr olmak havfı der-kâr ve bu suretde askerinin zebûn ve nâ-çâr olacağında şübhe yokdur. Lakin, bu anbarların birbirleri ardınca tertib olundıkları takdîrce, sefer-i mezburda tedbir-i hakîmâne olunmuş olub, cüz'î kaza ve sadme-i inhizâm-ı külliye bâ'is ve bâdî olmaz. = Pes bu suretde [Mars

²⁵⁸ T 2677 & EY_513: [alınmış]

²⁵⁹ EY_513: scribal mistake, has an phoneticizing wāw not found in the original Persian word. The scribe-copyist of EY_513, made this mistake almost always throughout the text.

²⁶⁰ Bulaq: [Asâkire]

²⁶¹ T 2677: [zehâ'ir-i]

²⁶² In Principia, rather a single specific general.

²⁶³ In Bulaq only.

²⁶⁴ Breslau/ Polish: Wrocław. Largest city of Silesia, situated in Lower Silesia.

²⁶⁵ T 2677 and T 6920: [ânda]

Elektural]/Churmarck-nâm²⁶⁶ mahalde anbarlar inşası için [Spandan]/Spandau ve dahi [Mağde-burğ]/Magdeburg-nâm mevziler²⁶⁷ ihtiyar olunmak gerektir ve işbu Magdeburg-nâm mahall-i Saksonya üzerine bazı ta'arruz²⁶⁸ seferler de münasib ve muvafık olub, Bohemya seferlerine dahi [Esvedniz]/Schweidnitz anbarları muvafık ve mutabık olur.

Ve dahi zehâ'ir hususı için sadâkat-kâr kâtibler ve nuzul eminleri intihab olunmakta dikkat-i tam ve kemal-i ihtimam lazımdır. = Zira, bunlar hâ'in ve hîle-kâr oldukları suretde devleti vâfir izrâr iderler. Binâberîn

Pes, serasker olan zat kendüye ehemm ve elzem olan umurda asla tekâsül itmemek²⁶⁹ gerektir.

Saksonya tarafına olan seferlerde zahire nakli âsân olmak için, Elbe Nehri'ni vasıta idinüb, nehr-i merkum ile nakl ve celb olunmak gerektir. Ve Silezya seferlerinde Odera Nehri ile nakl olunmak gerektir. Prusya semtinde derya olub, Bohemya ile Moravya'da *lâ-cerame* araba isti'mâli muktezî olur.

Bazı kere dahi, bir sırada üç-dört anbar tertib olunmak lazım olur. Nîte ki, binyediyüzkırkiki (1742) sene-i miladiyyede Bohemya ülkesinde²⁷⁰ düşman²⁷¹ üzerine hareket²⁷² olunub [Prâga]/Prag -nâm mahalle varmak mümkün olmak için cânib-i mezbura 'azimet olunacağı tahakkuk itdiğinde vech-i mezkur üzere tanzim olunmuş idi, hatta anbarların biri [Yardubitz]/Pardubitz-nâm mahallde, ve biri [Nivburg]/Nimburg'da²⁷³ ve biri [Podyubrad]/Podiebrad'da²⁷⁴, ve biri dahi [Parandis]/Brandeis-nâm²⁷⁵ mevzi'de idi, ve Bohemya'da olunan sonraki seferde²⁷⁶ [Breslav]/Breslau anbarından [Eskudniz]/Schweidnitz anbarına, andan-ondan [Çaromirka]/Jaromirs'ya andan-ondan dahi zehâ'ir orduya nakl olunur idi...

Düşman²⁷⁷ ülkesine²⁷⁸ duhul olundukda dağlık vaz' olunacak mahall orduya karîb bir şehir derununda olub muhafız dahi ta'yîn oluna, nite ki, binyediyüzkırkbeş (1745) senesi ordusunda on (10) anbarlarımızın o ikisi [Nevstad]/Neustadt'da, diğeri [Çaromberka]/Jaromirs'da, ve nihayet anbarımız [Taratnav]/Trautenau'da idi. Ve eğer vakt-i merkumede dahi ilerüye varmak iktizâ itmiş olsaydı, un vaz'ına [Pardubitz]-nâm şehrinde(n) münasib ahar bir mahall bulunamaz idi. = Orduya ziyade nâfi' olsun deyu her bir bölük için müteaddid el değirmenleri tertib eyledim, ol-o değirmenlere un çekmeğe zikri sebkat iden anbarlara un nakl iden askerlerden istihdam olunub etmeklerini ol-o mahallden ahz ideler...

²⁶⁶ Marche-Électorale, Ger. Chur/Kurmark: Western part of the Margraviate of Brandenburg. "Kur" denotes the position of elector at the Holy Roman Imperial Diet that the margraves of Brandenburg had since 1356.

²⁶⁷ T 2677: [mevzû'lar]

²⁶⁸ Bulaq and T 6920: [ta'arruz]

²⁶⁹ EY_513: p 13: [itmâmek]

²⁷⁰ ibid. [ülkasinde] alternative spelling of *ülke*.

²⁷¹ ibid. orthographic error: [düşman] with an additional wâw.

²⁷² 1742 Campaign:

²⁷³ Nimburg – Neuenburg an der Elbe/Czech: Nymburk

²⁷⁴ Podiebrad/ Czech: Poděbrady

²⁷⁵ Brandeis/ Czech: Brandýs nad Labem. All these three towns mentioned together are in central Bohemia.

²⁷⁶ 1743 Campaign:

²⁷⁷ ibid. p 14: the same scribal error as above.

²⁷⁸ Ibid. [ülkasinde] alternative spelling of *ülke*.

Balkan orman, çay, göl, bataklık ve emsalini hâvî olan yerlerde zahire ve mühimmat ve muhafazası için, piyade askerleri ta'yîn olunmak gerektir. Lakin, yollarında şayed²⁷⁹ düşman olmaya deyu tecessüs ve düşman gezililmek ihtimali olan yerleri yoklayub haber virmek için mezburlara kâtana atlularından dahi bir mikdar süvari ilhâk oluna, süvari askerine tercih iderek sahra yerlerde dahi piyade muhafızlar istihdâm idub, nef'ini dahi müşahade eyledim.

Zahire ve mühimmat muhafızlarına dair ahvalin *Kanun-ı Harbiyye*'mde (*Militair – Reglement: Another military guideline by Friedrich II*) tafsili olmağla ol-o mahalle müraca'at ide[siz]²⁸⁰, eğer çi, serasker olan zât nakl olunan zahire ve mühimmatın muhafazasında vech-i layıkî üzere ihtimal ve ihtiyat itmekde âcizdir. Lakin, eşya-i merkumenin hıfz u hirâseti için â'lâ tarik, hemân ol-o eşyanın mürur ideceği boğaz ve geçidlerini mukaddemce zabturabt itdirmek için askerler göndermek ve muhafızları düşman cânibine doğru bir mil kadar ilerüye sürmektir. Bu tarik ile hıfz u setr olunmak kâbildir.

3. Üçüncü Fasil (Sf. 18-19) = IIIter Articul = Article III:

İşçi ve karakollukçu zümresinin lâzime-i hâli ve askerî tâ'ifesinin bazı meşrûbâtları ahvâli beyânındadır:

Von denen *Marquetenders*, vom Biere und vom Brandtwein.

Des Vivandieres, de la Biere, & de l'Eau-de-vie.

Düşman üzerine hareket (Expedition) ve bir maslahata mübaşeret murad eylediğinizde, zehâ'ir nâzırı (Comissariat) tarafından yol üzerinde bulunan arpa suyu²⁸¹ (Bier) ve 'arak²⁸² (Brandtwein) makulesi cem' ola, hatta bunlar ordudan eksik olmayub lâ-ekall evâ'il günlerinde olsun mevcut olalar, ve ordu düşman ülkesine duhul eyledikde ol-o havalide bulunan bu makule meşrubat yapıcı adamlar tutulub askeri taifesinin terkine tahammül edemedikleri mükeyyifât mevcut olmak için mezburlara arak tahtîr²⁸³ ettireler ve bu hususları görüb gözetmek askerin me'kûlât-ı meşrûbâtında me'mûr karakollukçu zümresinin (Marquetenders) lazime-i hali olub 'ale'l-husûs şol mahallerde ki, [anların]/onların sükkânı firâr ve terk-i hânûmân ü diyâr eylemiş olalar; zîrâ, bu suretde ahâlisini sıyanet iktiza [etmeyân]/etmeyen mahalle varılmış²⁸⁴ olur; lakin, mezburlar eşyâ-ı mezkureyi aslâ

²⁷⁹ Ibid. p 15: [şâyet] instead of the correct şâyed. Also a crossed-out [dû], beginning of the scribe's rendering of *düşman* precedes this word.

²⁸⁰ EY_513: [idemez].

²⁸¹ Literally "barley juice". Atallah Efendi used the same calque-term in his medical works as well. For an example, see Kurt. "Şanizâde Mehmed Atallah Efendi'nin Kânûnü' l Cerrâhîn Adlı Kitabının İncelenmesi." (1999) p 86/[*Kânûnü'l-Cerrâhîn* p 66]: Şanizade compares the colour and texture of the urine of hypochondriacs to beer, "arpa suyu tabir ettikleri mükeyyif şerbet". The term bira/beer would not enter Turkish until its use by late Tanzimat-era literary figures such as Ahmed Midhat Efendi. The open, verbatim translations of Friedrich's recommendations for an army to receive regular rations of alcoholic drinks appears interesting in an Ottoman military advice text presented to the Sultan.

²⁸² Brandtwein is a general term for distilled alcoholic drinks, i.e. spirits and liquors. It could specifically also mean schnapps or brandy. While beer (Modern Turkish: bira) was still unfamiliar to Ottoman Muslims by 1805, local spirits were of course known. Since schnapps/brandy is distilled like the rakı/arak, the author may have thus chosen to translate them as equivalents. I also located another contemporary use of *arak* to refer to non-beverage spirit/ispirto, pure/ethyl alcohol, which the novel rapid-fire artillery corps of the late 18th c. used for various technical processes for artillery bombardments. See, Yeşil; Gezer. "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Sûrat" Topçuluğu II". 2019, p: 247, ft 42: Arak [ispirto]

²⁸³ Arab. تقطير. Damıtma. Distill. Brandtwein brennen.

²⁸⁴ Bulaq: [varmış]

zabt ve temellük eylemeyeler, ve [lev]²⁸⁵ akçe ile [satun]/satın almak tarîkiyle dahi olursa, bundan mâ-‘adâ sebze ve hudravât ve me’kûl olan hayvanatı arayub getürmek için dahi yine mezburlar irsâl olunur. Lakin, askerî taifesi, zümre-i mezburenin malik oldukları işbu eşyadan [satun]/satın almağa muktedir olub getürenler dahi vech-i layıkî üzere fâ‘ide ideler deyu zikrolunan²⁸⁶ eşyanın münasib bahâ ile bey‘ olunmasına dikkat olunmak __ (Sf. 19) lazımdır.

Bir soldatın²⁸⁷ be-her gün iki [librâ]/libre²⁸⁸ (2 pounds) [etmek]/ekmek, ve haftada iki librâ lahm hissesi olduğunu dahi bu makamda zikrederiz ve bu hisselerini tâ‘yîn olmak üzere orduda taraf-ı mîrîden²⁸⁹ ahz iderler, ve bu bir ednâ soldatın müstehak olduğu tâ‘yîndir²⁹⁰. Hususen [Bohemya]/Bohemia misüllü bir mahalde ki, [ânda]/onda sefer, çöl seferi gibidir.²⁹¹ Binâberîn orduya zahire nakleden [kârbân]/karavan ile asakire tâ‘yîn verilmek için, sığır ve öküz sürükleri dahi celb oluna.

4. Dördüncü Fasl (Sf. 19-23) = IVter Articul:

Hayvanatın gerek taze ve gerek kuru ‘alafleri ahvaline dairdir:

Von trockener und von grüner *Fourage*.

Des Fourrages au Sec & au Verd.

‘Alaf makulesinden olan yulaf, arpa, kuru ot, saman ve bunların emsali nesnelere anbarlara (Magazins) naklolunub, lakin arpa ve yulaf makulesi bozulmuş ve müte‘affin olmaya. Zîrâ, hayvanâtda gıcık/kıçık²⁹² (le farcin – Eng. farcy) ve uyuz (le gale – Eng. scabies) emrâzı itdiğinden mâ-‘adâ bir mertebede za‘af îrâs ider ki, sefere çıkılmakda süvari askeri işe yaramaz olur, ve samanın²⁹³ hayvanât²⁹⁴ karnını doldurmaktan gayrı bir menfa‘ati olmayub, mezburlara saman virilmeğe sebep mücerred ‘âdet olduğudur. =

Ot ve ‘alaf makulesi nesnelere cem‘ ve anbarlara nakl itdirmeğe hakikatde bâ‘is olan ya düşmandan mukaddem eşya-i merkumeyi ahz u kabz...

... Eğer çi Silezya sahrasında ((Campaign of 1741)) cümle süvari bâr-gîrlerini kuru ot ile beslemiş idim; lakin, ancak [İstrahale]/Strehlen‘den²⁹⁵ [Esvedniz]/Schweidnitz‘e varılıb, anda-onda ise bir anbarımız var idi. Andan-ondan dahi [Karago]/Grotkau-nâm²⁹⁶ mahalle varub [Prağa]²⁹⁷/Brieg²⁹⁸ Şehri ve dahi [Odera]/Oder Nehri kurbına vasil olduk idi. =

²⁸⁵ In T 2677 only.

²⁸⁶ T 2677: [zikir olan]

²⁸⁷ T 2677: [soldâdın]

²⁸⁸ It is noteworthy that Şanzade did not localize-translate units of measurement found in the texts such as pounds, miles and feet. Would these be recognizable to Ottoman statesmen and military organizers if need be, maybe via European experts and military advisers?

²⁸⁹ Bulaq: [mîrden]

²⁹⁰ Bulaq: [tâ‘yînden]

²⁹¹ It is rather surprising to see Bohemia characterized as a desert, but that is exactly what Friedrich II wrote: “...insonderheit in Böhmen, wo man den Krieg nicht viel anders, als in einer Wüstenen führet.”

²⁹² EY_513 p17: [keçimek]

²⁹³ ibid.: [tamanın]

²⁹⁴ ibid.: [hayvanatı]

²⁹⁵ Strehlin/ Polish: Strzelin, in Lower Silesia, on the left-tributary of Oder, Oława, downstream from the Glatzer Neisse-Oder confluence. C.a. 35 km S-W of Brieg.

²⁹⁶ Grottkau/Polish: Grodków. C.a. 20 km S of Brieg.

Kış esnasında düşman üzerine hareket murad olundukda süvariler beş günlük ot zimmetlerini terkilerine bağlayub götüreler. Eğer Bohemya yahud Moravya tarafına sefer murad olunur ise, çayır mevsimini beklemek muktezî olur, *ve illâ*, süvari askerinin külliyyen perişan ve berbad olacakları mukarrerdir. Bu dahi malum ola ki, evrâk mevsimi tamamına dek gerek yeşil ot ve gerek zahireye dair nesnelere harman ve tarlalarda teccüs olunarak tedârik, ve evrâk tamam olduktan sonra köylerde²⁹⁹ arayarak celb u tahsil olunur. Bir müddet meks ve karar murad olunan ordu mahalline nüzûl olundukda, ot ve ‘alaf yoklanub, ne nikdar iktizâ ideceği dahi tahmin olunduktan sonra, kaç gün ikamet olunacak ise gün hesabıyla tevzî’ oluna. Külliyyetlü ot ve ‘alaf cem’ine gidildikde otlakçıları muhafaza için bir güruh süvari irsâl olunur, ve güruh-ı merkume düşman ne mertebe yakın olur ise ol-o mikdar takvî ve mezburlardan ne rütbe havf olunur ise ol-kadar kuvvet virilür, ve bu vechile külliyyetlü ot tedâriki bazen *bi’l-cümle* ordu için alub bazı kerre dahi her bir cenâhı için başka ahz olunur. =

Ot ve ‘alaf makulesi nesnelere gidilecek yollar üzerine cem’ ... çarhacı...

Külliyyetlü yeşil ot tedarikine gidildikde ziyade vâsi’ zemine dağılmaklarına rıza vermeyüb, bir defada ahz olunacak çayırın yeni defada ahz olunmamasını tercih ideriz, ve bu suretde *sâlifü’z-zikr* müselsel askerler birbirlerine ziyadece yakınrak vâki’ olmak takribi ile, ot ahz idenler gereği gibi mahfuz ve emîn olurlar. O vüs’atlı mahalli isti’âb murad ider iken, zikrolunan müselsel askerlere bazı keser hâtrı mûcib ola mertebelerde za’af târî olur. =

5. Beşinci Fasil (Sf. 23-27) = Vter Articul:

Memalik ve biladın ahval ve eşkâllerini tashîh etme hususlarına dairdir:

Von der Kenntniß eines Landes.

De la Connoissance du Pays.

Bazı havalinin ahvalini bilmek için iki suret vardır ki, [anlardan]/onlardan ibtida’-i emirde mübaşeret lazım olan suret ol-o derununde cenk murad __ (Sf. 20) olunan ülkenin haritasını gereği gibi mütâlaa etmek ve cesîm şehirler ve dağlar ve nehirlerin isimlerini güzelce tab’ ve tahrir ettirmektir.

Ve bu takrîb ile bazı havâlînin tasavvur-i icmâlîsi tahsîl...

Eğer etrâf ve civârda olan havâlîyi...mevâd kendülerine ta’lîm ve tefhîm olunduktan sonra irsâl olunalar ve hîn-i avdetlerinde gördükleri yerler ve ordu mahalleri cümle bir harita üzerine takrirleri mûcibince kayd u işaret oluna. Lakin, bir mahalli *bi’n-nefs* rü’yet kâbil oldukda mahall-i mezburın tashihi bir ahar kimesneye sipariş olunmak câ’iz değildir.

6. Altıncı Fasil (Sf. 27-29) = Viter Articul:

Mübâsare beyanındadır: (Reconnaissance)

Von dem *Coup d’Oeil*

Du Coup-d’Œil.

²⁹⁷ Ibid. has [Prağa] but it must be Brieg. Prag is not on Oder! Both General-Principia and the French editions have it correctly as Brieg.

²⁹⁸ Brieg/Polish: Brzeg. Last town in Lower Silesia moving upstream on Oder.

²⁹⁹ ibid. p 18: [kurlarda]

Bu makule ameliyyata müteallik olub husus üzre “mübâsare” tabir olunan nesne iki maddeyi müntic olur: + Evvelkisi, bir zeminin ne mikdar asker alacağını idrak etmektir, ve bu bir nev’ melekedir (Talent) ki, ancak kesret-i tevaggul ile çok kere tecrübe (Practique) ederek mâlik olunur. Yani, müteaddid ordular görüb defaatle kıyas ve tahmin olunarak nazar, bir mertebede ülfet hasıl eder ki, tahmininden fark eden nesne gayet cüz’î olur. +

İkincisi zikrolunan idrâke vâfir fâ’ikdir, ol-dahi bir zeminde hâsıl olacak fâ’ideleri evvel-emirde fark ve temyîze muktedir olmakdan, bu hüneri kesb u tahsil ise fitrat-ı fûnûn-i ‘âliyye-i harbiyye üzere mevlûd olan bazı zevâta müyesserdir. Yani, bir isti’dâd-i halkî ve tecelli-i ilahidir. Ve işbu mübâsare fennini te’allüm ve tahsilin usul-i mebâdîsi istihkâmât fenni olduğu zahirdir ki, fenn-i mezburda bir ordunun mevzi’ ve eşkaline müte’allik nice mübâhase vardır ve serasker olan zat, müsta’id ve mütefennin oldukda cüz’îce mürtefi’ bir mahalle yahud bir dar yol ve yahud bazı dağ yolları ve bataklık ve bu makule nesnelere sebebi ile fâ’ide celbine muvaffak olur. İki mil murabba’ı (2 mi²) bir mesafeye bazı kerre ikiyüz tarz ile asker vaz’ ve tertib olunmak kâbil olmağla, hakikatde serasker olan zât ziyade münâsib olan sureti evvel-emirde intihâb idebilür. Bir zemini keşf idüb anlamak için cüz’îce yüksek yerlere varılmak lazım olur, ve kezâlik istihkam kâ’ideleri, serasker olan zâta düşmanın ceng kâ’idesindeki za’afını gösterir. Bu dahi malum ola ki, vakit müsâ’ade eylediği takdirce sipahsâlâr olan zât asâkirin cümlesini tertib ve tasfif eyledikten sonra buldukları zeminin kaç hutve olduğunu hesap eylemek bî-gâyet elzemdir. +

İşbu zikritdiğimiz istihkâmât kâ’idelerinden nice fâ’ideler dahi hâsıl olur. Mesela, bazı cüz’îce yüksek yerleri intihâb ve düşmanın dönüb müdahale ve ta’arruz idemeyeceği suretde zabt u isti’âb itmek ve ordunun iki taraflarını muhafaza itmek için cenâhlarını daimâ birer nesneye istinad itdirmek ve asâkir, düşmanın men’ ve reddine muktedir olabilecekleri tarz ile tasfif ve taksîm idüb, nâmdâr u bahadır kimesnelere kendülerini rüsvây u bed-nâm olmak muhâtarasına ilkâ itmeyerek, ve tahaffuz ve teterrüs itmeğe muktedir olmayacakları suretde tertib ve tasfif itmekden hazer ve ictinâb itmek gibi. Bes, usul ve kavâ’id sebebi ile düşmanın gerek bulunduğu kendüye bî-fâ’ide ve muzırr mahalliden ve gerek asâkirinin tasfifinde olan bazı rabitasızlıktan za’îf olan tarafı anlayub, yahud cüz’îce bir hamle ile za’af gelecek semti fark ve idrâk olunur. İmdi, bir mahallin keyfiyyetinden nâşî fâ’ide hâsıl itmek için ol-o zeminin muktezâsınca askerleri ne vechile tasfif ve taksîm iktizâ itdiğini beyana muhtâc oluruz. +

7. Yedinci Fasl (Sf. 29-32) =VIIter Articul:

Taksîm-i asâkir beyanıdır:

Von der Distribution derer Troupen.

De la Distribution des Troupes.

Eğer [çi]/ki zemini anlayub münasib ve muvafık olan mahallini intihab etmek elzem levazımdan iki nesne olub, lakin asakiri münasib mahallere taksim edüb bu cihetle dahi fâ’ide-mend olmak kezalik ehem mühimmatındandır. Pes, süvari askerleri (Cavallerie) ki, sürat birle hareket etmek için tertib olunmuşlardır. Onlar arazi-i mütenevvianın cümlesinden istihdamı kabil olan piyade askerleri (Infanterie) bedeline ancak düz yerlerde cenk etmeğe muktedir olurlar ve mezbur piyâdegânın

ateşleri, düşmanı men' ve redd (Defensive) için olub, harbeleri³⁰⁰ (Bajonet) dahi müdahale ve hücum (Offensive) içündür ve cenge her zaman müdâfa'a suretiyle başlanur. Zîrâ, düşmanın kurbiyyeti her ânda bir iş çıkarub gün-â-gün vukû'ât ihdâs itmeğe lazım, ibtidâ askerinin bulundığı mahallin istihkâmı için ihtiyat ve tekayyüd lazımdır. =

El-yevm müsta'mel olan ceng kâ'idelerinin ekseri eski kâ'idelerde ve bir zemin üzerinde kendi askerine nizam ve rabita virilmeksizin eski adetlere ittibâ' iderler, bu ise hemân bir kâzib ve 'abes cidd ü sa'y olub, hiç bir fâ'ideyi netice virmez. =

Malum ola ki, kendüye muvafık ve münasib olan zemin muktezasınca orduda mevcut asâkirin cümlesini cenge meşgul idüb, lakin süvariler için bir düz mahall intihâb olunmak gerekdir. Amma yalnız bu zikrolunan kifâyet itmez, zîrâ, eper mezbur düz mahall ön tarafı hemân bin hutve-hatve (1000 ft.) kadar olub, bir tarafında dahi bir orman olmağla, düşman kendü atlu askerini korumak için mezbur orman derunına bazı piyade askeri gizlemek melhûz olacak vir mahall ise ol-zaman zikrolunan tarsi tahvîl ve yanında duran süvâriyâna mu'ayyen ve piyade olmak için cenâhlarına piyade askerleri vaz' olmak iktizâ ider. =

Bazı kerre bir ordunun cümle süvarileri ordu-yı mezburın yalnız bir cenâhına vaz', bazen ikinci saffına naklolunub, bazen dahi süvari cenâhları bir yahud iki kol piyade askeri ile muhafaza olunur. =

Bir orduya ziyade nâfi' olan karakul yerleri yüksek mahaller ve mezarlıklar ve dağ yolları ağızları ve hendeklerdir. Bu dahi malum ola ki, asâkir her dürlü-türlü intizam ve rabitalarından nâşî bir fâ'ide hâsıl olacağı me'mûl olduğu suretde düşmana mukâbil olmaktan asla hazer olunmamak gerekdir. =

Eğer süvarilerin ön tarafı bir bataklık mahalle tesâdüf ider ise mezburları³⁰¹ ol-o mahallde istihdâm asla mümkün olmaz, ve eğer bu ormanlık mahalle yakınrak vâki' olurlar ise ol-o ormanda düşmanın gizlü askeri olmak muhtemel olub, süvarilere karşı yağdırdıkları suretde mezburlar müdâfa'aya muktedir olmağla nizamlarına hâlel gelür ve düz sahralarda piyade askerinin dahi cenâhlarına istihkam virildiği takdirce, piyadegân-i mezbûrîn kezâlik bir kazaya dûcâr ve bu makule bir emr-i nâ-şâyesteye giriftar olmaları melhûz olur. Zîrâ düşman, piyade askeri üzerine mezburların müdâfa'a idemeyecekleri taraftan hamle ve hücum itmekte fâ'ideden hâlî olmaz. Binâberîn, her [kangı]/hangi mahalle varılır ise, ol-o zeminin muktezâsınca tertib ve intizam üzere bulunmak lazımdır. Pes, dağlık yerlerde atlu askerleri ikinci saffda duralar ve hareket ve cevelân kâbil olur mahallerde plmadıkca evvelki saffa tertib olunmayalar. Lakin, yürüyüş ve hücum kasd iden düşman piyadelerine yan taraflarından varub çatmak için müretteb olan süvariler bunlardan müstesnadır. Zîrâ bunlar evvelki saffda bulunmak lazımdır. =

³⁰⁰ Arab. حربيه: Initially denoted a short spear used by janissaries. In the 18th century, the term came to mean bayonet after the latter's introduction to the Ottoman army by Baron de Tott (1733-1793, served the Ottomans under Sultan Mustafa III, as an equipment of the *sür'atçı* (rapid-fire) artillery corps he formed. By Friedrich's career and later by Atallah Efendi's translation, the early and impractical plug bayonets were replaced by the modern socket bayonet, invented by Vauban, which allowed bayonets to be deployed while preserving the ability to fire and thus finally secured their popularity with European armies.

³⁰¹ The sentence until here was first omitted and then added into EY_513 on the margin of p 27.

Muntazam orduların cümlesinde eğer cenk mahalli düz ova ise yalnız atlu askerinden ve eğer sa‘b ve ‘usretlü bir mahall ise bazı avcı ve katana askeri kolları ile maḥlût piyade askerlerinden bir [debkh?] ³⁰² asker tertib olunub hâzır ve müheyyâ olunmak kâ‘ide-i külliyyedendir. =

Bir zeminin muktezâsınca asâkiri taksim itmek san‘atı didikleri, ol-o askerleri istedikleri gibi harekete muktedir olacak surette tarh u tertib ve cemî‘ orduya nâfi‘ olacak tarz ile vaz‘ taksim tarikini bilmekten ibaretdir. Fransalu [Vilervâ]/Villeroy-nâm ³⁰³ ceneral galibâ işbu kâ‘ideye vâkıf olmamağla, [Ramelya]/Ramilly Sahrası’nda ³⁰⁴ sol kolu önüne bir bataklık tesadüf itdirüb, ne cenâh-ı merkum istihdâma muktedir ve ne sağ cenâhına imdâd itmeğe kâdir olub, sol kol tarafından *bi’l-külliyye* münhezim olmuştır. =

8. Sekizinci Fasil (Sf. 32-45) =VIIIter Articul:

Ordular ve ordu yerlerinin ahval ve eşkallerine müteallik nesnelere beyanındadır:

Von den differenten Lägern.

Des Camps.

Ordu kurulmak için intihab olunan mahallin münasib yahud na-münasib olduğu [şol]/şu tarik ile tecrübe ve imtihan olunur ki, eğer cüz‘ice hareket (Mouvement) etmekle düşmanı bir azim harekete mecbur etmek mümkün olur ise, yahud bir mahalden bir aḥar mahalle kalkılmak ile düşmanı dahi bir başka mahalle kalkmağa muhtac idüb her [kangı]/hangi tarafın yolu az olmak iktizâ ider ise ol-o orduyu güzel yere kurulmuş olur, ve serdâr olan zât ordusunun mahallini kendi *bi’n-nefs* intihâb etmek gerekdir. Hatta mübaşeret itdiği yeni hususun semere ve fâ‘idesi hâsıl ve ol-o fâ‘idelerin ekserine sebep kendinin ceng meydanı ola. =

Umur-ı seferiyyeden işbu zikritdiğimiz ordu maddesi üzere nice nice tecrübeler vardır... İngiltere Kralı işbu zikrolunan ihtiyatları itmeyerek câhilâne (imprudement) gelüb, [Mane]/Main ³⁰⁵ Nehri kenarında Fransalular ordusuna karşı [Detingan] ³⁰⁶/Dettingen-nâm mahalde darb-ı ḥiyâm-ı nüzül itmekle mahall-i merkumda münhezim olmuştır.

...[Prens Karlo]/Carl von Lothringen... [Köyninggranz]/Königgrätz... ve bizim dahi kezâlik [Kolum]/Chlum-nâm mahalldeki ordumuz bi’l-‘amel müstahkem idi, yani sağ cenahı tarafında tertib u i‘mâl olunan “*dökindiler*” (Verhack/abatis), ve piyade ordusu önünde... “*Metrislerin*” (General Principia: “das *Retranchement*”, French ed. “les lignes de contrevallation”, Eng. gabion) uçlarını birer nesneye dayayub gereği gibi istinâd itdirmek için dahi bir nehre dayanub müntehi eylemekdir...

³⁰² Bulaq: [bir dinc]. All the other additions read either like [bir debh] or [bir denah], which I was not able to decipher.

³⁰³ General Duke of Villeroy/i: François de Neufville (1644-1730), Marechal of France under Louis XIV.

³⁰⁴ Battle of Ramillies (23 May 1706) of the War of the Spanish Succession, where the Anglo-Dutch forces of the Grand Alliance defeated a Franco-Bavarian army in the Spanish Netherlands.

³⁰⁵ Friedrich II wrote confusedly “Necker”: General-Principia, p 48: “Der König von Engelland *campirte* daher sehr unvorsichtig auf erwehnte Arth, an den Ufern der Necker, gegen über der Französischen *Armée*, und lief darüber Gefahr bey Dettingen geschlagen zu werden.” However, Dettingen on Main (in modern Karlstein am Main) was the battlefield of Allied forces under British king George II, against the French on 27 June 1743 during the War of the Austrian Succession. The French editor Faesch got it right as Main.

³⁰⁶ EY_513: [Tebgan]

Nite ki, Prens [Konde]/Condé-nâm ceneralin Arras öninde [Turan]/Turenne-nâm ceneral istihkam mahallerini urub mezbur Konde dahi galiba Velaçyâne-Valenciennes Şehri öninde kezâlik [Turan]/Turenne merkurumın istihkamatını zorlayub berbad eyledi. Bundan sonra fenn-i cendidde mâhir işbu iki üstad-ı kamiller asla istihkamata i'timâd u iltifat itmeyüb, buldukları mahallin hıfz u hiraseti için ancak ihtiyat ve basiret üzere âmâde ordular kullanmağa başladılar. Pes, biz dahi bu mahalde yalnız zeminin vaz' u keyfiyeti hasebiyle müstahkem ve kasd u hücum kâbil olmayacak tarz ile düşmanı ancak def' u red matlub olan tedâfu'î suretde kurulmuş ordulardan bahs ideriz. =

Çün bir zeminin vaz' u keyfiyeti ol-o mahalde icra olunacak nesnelere muvafık ve münasib bulunmak gerekdir ki, ordu yerinin ön tarafı ile iki...Nite ki Prens Karlo-nâm³⁰⁷ ceneralin [Markovit]/Marschwitz-nâm mahalde nüzûl itdiği ön tarafı bi bataklık çay ile, ve cenâhları birer gölçeğiz kesilmiş ordu yeri; ve kezâlik bizim binyediyüzkırkdört (1744) sene-i miladında intihab itdiğimiz [Konupat]/Konopitz ordu yerimiz vech-i meşruh üzere idi. =

Bazı kerre dahi [Nuperg]/Neipperg-nâm (Maréchal de Neuperg/Neipperg) mareşalin [Molvitz]/Mollwitz-nâm mahalde inhizâmından sonra [Nisa]/Neisse³⁰⁸ kurbında kurduğu meşhur ordusu gibi bir müstahkem kal'a altına girüb siperlenür. = Hakikatde bu veçhile odru kuran serasker ol-o mahalde her ne kadar durabilür ise esnâ-yı mezburda düşmanın hamle ve hücumından emin ve sâlim olur. = Lakin, ...

[Nevstâd]/Neustadt-nâm mahalle ordu kurulduğu suretde ordu-yı mezbura [Moravya]³⁰⁹/Moravia'da bulunan düşman ordusunun zaruretde Aşağı Silezya'nın cümlesini hıfz ider ve ol-o mahalle ordu kurulmak iktiza itdiğinde [Nevstad]/Neustad Şehri'ni ve yanındaki ((Hotzeplotz))³¹⁰ nehri ordunun ön tarafına almak gerekdir. = Eğer düşman [Otmaşav]/Ottmachau ile Glatz arasına sokulmak ister ise [Nisa]/Neisse ile [Ziyegal]/Ziegenhals arasından geçilüb Moravya yolunu kesmek için ol-o mahallerde bir münasib ordu yerine nüzûl olunmak gerekdir. = Bu suretde düşman Cosel tarafına gitmeğe cesaret idemez. = Zîrâ, [Atropav]/Troppau ile [Yagerndof]/Jägerndorff beynine olduğu gibi, ol-o mahalde gayet muvafık ve fâ'ideli mûte'addid ordu yerleri olmağla ol-o mevzi'lerin yerine nüzûl olundıkda onların onların zahire nakitmeklerine mâni' olunur. = Kezâlik cümle Aşağı Silezya'nı Bohemya tarafından hıfz idecek ordu yeri dahi [Liyebav]/Liebau³¹¹ ile

³⁰⁷ Prince Charles Alexander of Lorraine (Ger. Prinz Karl von Lothringen) 1717-1780: Prince Karl features frequently in Vesayanameboth in narrations of his encounters with Friedrich II and in other contemporary European battles. As the brother of the Prince (later Emperor Charles VI) of Lorraine, husband of Empress Maria Theresa, he was kept in a position of top military leadership for almost two decades despite his less than stellar record. His commanding career that started by fighting, unsuccessfully, against Friedrich II at Chotusitz in 1742, was also terminated by being vanquished by the Prussian King 15 years later at the Battle of Leuthen 1757. During his earlier days, he too took part in the Austrian-Russia-Ottoman War of 1736-1739 against the Ottomans, where he served as a Generalwachtmeister/*Maréchal de camp*.

³⁰⁸ EY_513: Written like [Nisbe] or [Tisbe]

³⁰⁹ ibid.: [Veravya]

³¹⁰ Absent in both *Instructions Militaires* and Şanizade's translation, Friedrich II actually wrote 'Neustad and the Hotzeplotz river next to it' in General-Principia.

³¹¹ General-Principia: p 61: Proof that Friedrich II meant Liebau: "Zwischen [Liyebav]/Liebau und [Iskomberg]/Schömberg ist ein Lager von gleicher Importantz, um gantz Nieder-Schlesien gegen Böhmen zu decken, da von ich schon oben erwehnung gethan." + 1761 French ed. p 55: "Il y a encore un autre Camp de la meme importance entre Liebau & Schœmberg, qui garantit toute la Basse-Silésie contre la Bohême." These excerpts point exactly to Liebau/Lubawka. The town of Schömberg is modern village Chelmsko Śląskie in Poland, located a mere 7 km E-S of Lubawka/Liebau at the entrance of Silesia coming down from Bohemia.

[İskomberg]/Schömberg arasındadır. Bu tarz üzere olan mahallerde dahi zikride geldiğimiz kâ'idelere mümkün mertebelerde ri'âyet ve dikkat ideler...

[Brande-Burg'ın Marş-Elektural]/(Marche-Electorale/Brandenburg Churmark) didikleri kıt'ası bir mahalldir ki, anda-onda mahfuz olarak bir ordu yeri bulunmak kâbil değildir. = Zîrâ, mahall-i merkumın altı milden ziyade yeri açık ve boş bir ovadır. = Pes, bu kıt'ayı Saksonya tarafından hıfz itmek iktiza eyledikde ordu [Viritenberg]/Wittenberg-nâm mahalle kurulmak lazım olur. = Yahud binyediyüzkırkbeş (1745) şitâsında vukû' bulan suretlerin harita ve tariflerine nazar u mürâca'at olunmak gerekdir. = Ve bu tarafların cümlesini [Hanverya]/Hannover semtinden hıfz idüb, o havâlîye sedd olacak [Vezban]/Werben ordu yeridir. = Ta'arruzî olan orduların, yani düşman üzerine varacak orduların, gerek ön tarafları...Breslav ordusunda bu vechile...

...= Nite ki Fransalu [Vilaris]/Villars-nâm ceneralin [Mâl-Plâk]/ Malplaquet-nâm mahallde inhizâmına bâ'is bu maddedir. Zîrâ, ceneral-i mezbur sağ kolundaki gerçek zanneylemişdi. Ol-o ise hemân çayır olub sağ bir yer idi. Vaktâ ki, bizim askerimiz, ceneral-i mezburın sağ cenahına kasd idüb üzerine yürüdüklerinde mezbur çayırın üstünden geçüb gitdiler = *ve li-hâzâ cemî' umûr ra'y el-ayn* = müşahede olunmak gerekdir. = Yoksa bu kadar vakitden hâsıl olacak nesne cüz'ıyyât makulesindendir zannolunub gaflet itmek câ'iz değildir.

9. Dokuzuncu Fasil (Sf. 45-47) = IXter Articul:

Bir orduyu hıfz ve te'min tariki beyan olunur:

Von denen Sicherheiten welche man in seinen Lager nehmen muß.

Comment il faut assurer son Camp.

Evvvelki saffin önünü piyade ortaları gözedeler + eğer ol-o mahalde bir nehir vâkî' olmuş ise çarhacılar (Piquets) nehr-i mezburun kenarına kondurular: + ikinci sıranın çarhacıları dahi ordunun ense tarafını gözedeler, ve bu çarhacılar minşârî (saw-teeth like angle, zig-zag pattern) zaviyelerin siperinde mahfuz olub, ol-o zaviyeler dahi istihkamât-ı hafife ile birbirlerine muttasıl olmuş olalar. (French ed. p 58: "Les piquets seront couverts par des redans, que l'on joindra par des retranchements légères") Böyle olduğu takdirce orduya Rûmiyân kâ'idesi üzere istihkam virilmiş olur. Bundan mâ-'adâ cenâhlarda vâkî' olan köyleri yahud cenâhlarda vâkî' olan köyleri yahud cenâhlardan yarım mil kadar irak mahallde düşmanın geçidlerini kesecek mahalleri zabt ideler. + Süvari askerinin bekçileri Kanun-name'miz (Friedrich's *Réglement*) mucibince konalar. + Ve kâ'ide üzere seksen (80) kol süvari askerinin ancak üçyüz (300) kamil üstad bekçileri olur. + Lakin, düşmana ziyadece yaklaşmakta anları-onları bir mikdar artırmak iktiza ider. + Nite ki [Hohan-Fridberg]/Hohenfriedeberg Cengi'nden mukaddem [Nevburg]/Naumburg-nâm mahalle varılmak için [Esvedniz]/Schweidnitz tarafına gitdiğimiz vakitlerde kezalik [Lersas]/Lausnitz-nâm³¹² mahalle dahil olduğumuzda öylece itmiş idik. + İşbu zikrolunan çarhacılar³¹³ her dürlü askerlerden mahlût olalar. + Mesela, ikibin (2000)

³¹² Both the original 1761 French edition of Faesch and later French editions write "Lusace"/Lausitz, which is a whole region, not in, but adjacent to Saxony. However, Friedrich wrote and meant the village of Lausnitz c.a. 55 km south of "Naumbourg" inside Saxony.

³¹³ What did a "çarha" mission consist of in Ottoman military usage by 1800? The literature suggests that it meant some sort of cavalry attack. However, Ataulah Efendi uses it to correspond to a few related terms at the same time such as *avant-garde* and *piquet*. It seems Şanizade adapted *çarha* to

katana ve binbeşyüz (1500) ejder askeri, ikibin (2000) “el humbaracısından” (Grenadier) mürekkeb olalar. + Ve ilerüye bu makule bazı asker grupları irsâl olunmak iktiza eyledikde mezburlara serasker nasb olunan kimesne sahib-i temkin ve umûr-dîde ola. + Zîrâ, serasker-i mezkur, ol-o asker ile beraber ceng itmek için irsâl olunmayub, andan-ondan matlub, zîr-i hükminde olan askeri güzelce idare ve sıyanet itmekdir. + Böyle ise serasker-i mezbur, ordularını intihab itmeğe muktedir adam olub, seraskerini daima hıfz u hirasat olunmuş dar geçidler ve ormanlar enselerine kondıra. + Ve düşman ordusunun ahvâlini haber alarak vakit-be-vakit ana-ona göre tedârik itmek için müte‘addid karakollar göndere. +

Ordu yanında kalan katanalardan dahi ordu-yı mezburun ense tarafı ile iki cenahları için başka başka karakollar tertib ve ta‘yin olunub bu tarikler ile düşmanın kasd u mazarratından emin olunacak ihtiyatlar yerlü yerlerince icra olunmuş olalar. + [Eğer bir vâfir düşman askeri, [askerî] ordu ile dümdâr³¹⁴ ordusu arasına duhul ider ise, düşmanın kasdı mezburlara olduğu zâhir olub, merâmı anları-onları ordudan bulub ayırmak olmağla asker-i mezkûra imdad olunmak lazımdır. Hülâsa-i kelim olmak üzere bu dahi malum ola ki, gerek nefis-i orduda ve gerek etrâfında her bir fırka askere hükmeden seraskerler iki saffin arasında vâki‘ olan köylerden mâ-‘adâsını zabt itmeyeler. + Böyle oldukda hakkında havf ve hazer olunacak bir nesne olmaz.]³¹⁵

10. Onuncu Fasl (Sf. 47-52) = Xter Articul:

[Re(n)taşmal]/“Detachements” tabir eyledikleri müstakil asker firkalarının irsalleri ne vehile ve ne sebeble olmak iktiza eylediğine dairdir: +

Wie und warum man *Detachements* schicken muß.

Comment, & par quelle raison il faut envoyer des Détachements.

___ Sefere müteallik kaidelerden olmak üzere ötedenberu meşhurdur ki, kuvvetini kıt‘a kıt‘a tefrik edenler, yani askerini parça parça bölüb ayıranlar cengde mağlub (“*en detail geschlagen*”) olurlar. + Binâberîn ceng itmek murad eylediğinizde askerlerinizi bir yere cem‘ itmeğe sa‘y idesiz. + Zîrâ, mezburları andan-ondan â‘lâ kullanacak vakit olmaz, + ve işbu kâ‘ide hezar kerre tecrübe ve imtihan olunmuş bir nesne olmağla, bu bâbda tekâsül iden seraskerlerin elbet işleri ber-‘aks olur, dinlemekte be‘is yokdur. + ([Eldenarde]/Oudenarde)³¹⁶/Denain Şehri kurbinde bozgun viren İngilterelu [Elbe-Marlu]/Albemarle-nâm kral-zâdenin hükminde olan yerlerin cümlesini Nemçelu [Granda Öcen]³¹⁷/Eugen-nâm ceneralin zabtına sebep + *mezbûrun ileyh* Marlo’nın (Albemarle’in) askerini bölüb ayırdığı olmuştur. + Ve

both offensive-recon and defensive-sentry pickets in general and did not mean solely cavalry lunges.

³¹⁴ EY_513: [medâr]

³¹⁵ The author added this section later in a proto rik’a hand on the right margin of the same recto page with a rubricated word “fasl” and two marks indicating the section’s proper place.

³¹⁶ Must be Denain. In fact Friedrich wrote “*Denain*” (p 69) but Faesch copied “*Oudenarde*” (p 61) and placed a footnote to notify that it was at Denain and not Oudenarde where Albemarle was defeated. It seems that Şanizade missed the clarification found in the footnote. As far as I was able to determine, Şanizade did not translate and did not even draw from footnotes of the French edition of Faesch that he translated.

³¹⁷ French ed. p 61: “le grand Eugene”. *Grand Eugene* became [Granda Öcen]. Was *granda* an epithet familiar to Ottomans then? The scribe of EY_513 wrote it as [Gavanda]. It is noteworthy that Şanizade kept the laudatory epithet of Prince Eugene, who roughly a century ago destroyed many Ottoman armies and razed numerous Ottoman cities of Rumelia and Hungary to the ground, while also enslaving thousands of Bosnian women and children.

kezâlik, Nemçe [İsnaharmberg]³¹⁸/Starhemberg-nâm ceneral İngiliz askerlerinden bölünüb ayrılmağla İspanya'da vâki' [Vila-viskoza]/Villaviciosa Cengi'nde mağlub olmuştur. Yine bu madde Nemçeluleri sonraki³¹⁹ Macaristan seferinde [bir] azim musibete giriftar eyledi: + Nemçelu [Hosan]/Hildburghausen ceneralin [Banya Luka]³²⁰/Banja Luka'da bozgun virüb, [Valis]/Wallis ceneralin dahi [Timak]/Timok³²¹ kenarında bozıldığına bâ'is yine budur.³²² + Hem-çün-ân (in like manner) Saksonyalular [Kesildorf]/Kesseldorff-nâm mahalde [Prens Karlo]/ ceneral ile iktizâ itdikde cem' olurız zann idüb, iki ordu birbirlerinden ayrı bulunmağla mağlub oldılar. + Eğer seraskerimin meleke ve isti'dâdları ve asâkirimin gayret ve şecâ'atleri olmasaydı [Sor]/Soor-nâm mahalde biz dahi bozgun yer idik. Amma, "Hiç bir vakitte bu makule bazı askerleri ayırub irsâl eylemek iktizâ itmez mi?" deyu su'al olunur ise cevâb viririz ki: "Ger çi bazen iktizâ iderise dahi yine bu hususa şayeste-i dikkat bir nazik madde olmağla hemân lazım ve gayr-ı lâzım irsâl

³¹⁸ The reason for this rendering of Starhemberg's name is the constant French rendering of "Stahremberg" in the French edition.

³¹⁹ EY_513 p 43: [sudaki]

³²⁰ ibid: [Yanbe-Luka]

³²¹ ibid. EY_513 spells it correctly as "Timok" with an extra wâw filling for "o".

³²² Friedrich -writing before/around April 1748 when he completed *Principes Généraux*- was discussing in this section "the last" Habsburg campaign against Ottomans in "Hungary", i.e. the Bosnian-Danubian theatre of the Ottoman-Russian-Habsburg War of 1735-1739. An investigation of contemporary accounts and histories of the aforementioned war in pursuit of the clue river "Timok" revealed interesting connections and facts to the author of this study. Vesayaname's source Instructions Militaires had for this section: "Dans les dernières Campagnes, que les Autrichiens ont fait en Hongrie, les Détachemens leur furent très funestes. Le Prince de Hildburghausen fut battu à Banjaluka, & le General Wallis reçut un Echec sur le bord de la **Timok**." While the corresponding excerpt in *General-Principia* runs: "...In denen letzteren *Campagnen* welche die Oesterreicher in Ungarn gegen die Türcken gethan, war ihnen das *detachiren* sehr *funeste*. ((Joseph von 1702-1787)) Hildburgshausen wurde bey Banjalucca ((Battle of Banja Luka 4 Aug 1737 where Hekimoğlu Ali Pasha (1659-1758) repelled the Habsburgs)) geschlagen, und ((Marshall George)) Wallis bekam eine Schlappe am Ufer des Flusses **Timoc**." However, Wallis did not directly command any battle around the small river Timok, a right tributary of the Danube with its confluence at the modern Bulgaria-Serbia border. Friedrich confused Wallis with another Austrian general, namely Ludwig Andreas von Khevenhüller (1683-1744) and the battle he meant was the Action(s) at Radojewatz (Serb. Radujevac) between 27 August-1 September 1737, where the latter fought a successful rear guard action against an Ottoman force on the left bank of Timok where it flows into Danube, slightly north-east from the important Ottoman fortress Vidin. Khevenhüller defended the rear of the retreating Austrian army that called off its siege of Vidin from a supposedly larger Ottoman force sallying thence, thanks to h's employment of the infantry/tactical square formation. To be exact, Wallis partook in the same campaign against Ottomans and was even present as a commander in an adjoining front in Wallachia Minor (Tur. Küçük/Kara Eflak, Romanian: Oltenia). The reason why Friedrich associated this negative memory of defeat with Wallis could have to do with the fact that Wallis was almost universally hated by all he worked with, a report even conveyed in one of Friedrich's historical writings. (Coxe p 210: Friedrich wrote. "[Wallis] a man hating all, and detested by all", Quote from: *Œuvres Posthumes de Frédéric II, Roi de Prusse*. p 34: "Khevenhuller avoit un parti dans le conseil de guerre [Hofkriegsrat], & Wallis, qui se savoit gloire de hair & d'être hai de tout le monde, n'en avoit aucun.") In general, this understudied campaign, where the Ottoman armies fought in a rather disciplined and organized manner thanks to the reforms of the Grand Vizier Ali Pasha and Humbarac Ahmed Pasha (de Bonneval), merits deeper study -drawing also from Ottoman documents- to elucidate both its political-technical background and the psychological impact it caused on Vienna as an unexpected defeat after the great wars of Prince Eugen. For detailed information, please refer to: Coxe. *History of the House of Austria, from the Foundation of the Monarchy by Rhodolph of Hapsburgh to the Death of Leopold the Second: 1218-1792*. Volume 3. 1847, Chapters XCII, XCIII, XCIV Account of the Austro-(Russian)-Ottoman War of 1736-1739: pp: 192-224; Stanka. *Geschichte des K. und K. Infanterie Regiments Erzherzog Carl Nr. 3*. Vol I. 1894, pp: 54-59; and *Geschichte und Thaten des jungstverstorbenen grossen Kriegs-Helden, Ludwig Andreas des heil. Röm. Reichs Grafen v. Khevenhüller*. 1744. Chapter IV, pp 105-118.

olunmayub, belki ziyadesiyle iktizâ itdikde lâ'iki mertebede olarak tertîb ve irsâl oluna.” +

Bu dahi malum ola ki, ta'arruzî suretde olduğınızda, yani düşmanın üzerine varmak için hazır olduğınızda askerinizi bölüb bazı firkalar ifrâz itmeyesiz. + Bundan mâ-'adâ bir açık mahalde bulunur iseniz ol-o havâlîde bazı kal'alara mâlik olduğunuz suretde dahi ancak zahirenizi getüren kâr-bân ve mekârîleri muhafaza için iktizâ idenlerden başka asker ayırmayasız. + Lakin, Bohemya yahud Moravya taraflarına sefer iktizâ itdikde zahireyi selâmet üzere naklitdirmek için askerden bazı güruhlar ayırub irsâl eylemeğe lâ-cerame muhtâc olursız. + Bazı yerlerde dahi birkaç aylık zahire nakloluncaya kadar ve ol-o mahallerde derunine anbarlar tertib oolunacak bir kal'a fetholuncaya kadar zahire getüren mekârî kâr-bânlarının mürûr ve 'ubûra muhtâc oldukları dağlar ve balkanlarda ordu kurub beklemek için bazı askerler irsâl olundığı müddetlerde orduyu bir münasib mahalle kurub mezburların avdetlerine dek ol-o mahalde meks u karâr ideler. + Amma ordu çarhacıları bu makule müstakil güruhlardan 'adâ olunmaz. + Zîrâ anlar-onlar orduya yakın bulunmak lazım olub 'alâ-bahtihî ordudan ayrılıub düşmana ziyade yaklaşmaları aslâ câ'iz değildir.

Ordu tedâfu'î suretde durmağa muhtâc oldukda, yani üzerine gelen düşmanı def' ve red idecek tarz üzere bulunması iktizâ eyledikde, + ordu-yı mezburdan baz asker güruhları ifrâz ve bazı yerlere irsâl olunmak ekseriyâ iktizâ ider. + Lakin, mezburları münâsib mahallere irsâl eylemek gerekdir. + Nite ki, Yukarı Silezya'da irsâl eylediğimiz asker firkaları buldukları yerlerde emîn idiler. + Zîrâ mukaddem zikrettiğimiz tarz üzere herbirleri birer müstahkem kal'a kurbında idiler. +

Bu dahi malum ola ki, işbu zikrolunan müstakil firkaları idare iden zabitler sabit-kadem ve cesur u müdebbir olmak gerekdirler. + Ve anlara/onlara sergerde nasb olunan kimesne iktizâsına gore düşmanın üzerine varmak yahud gerüye çekilmek gibi 'umum üzere iktizâ idecek tenbîhler ve ihtiyâtları tahrîr idüb, mezbur zabitlere birer suretini vire. + Pes, bunlar tâkat getüremeyecekleri mertebede kuvvetlü bir düşmana karşı geldiklerinde birbirleri arasından atub çekilerek, girüye ric'at ideler. + Lakin, düşman her ne kadar ziyade ise dahi yine ne vechile fâ'ide hâsıl olacağını bilmek gerekdir. +

Bazı kerre dahi gice vaktinde tekrar düşman tarafına yaklaşıub mezburlar bunları fîrar itmiş zannider iken 'ale'l-gafle şiddet birle üzerine hücum ideler, + ve bazı hafif askerleri saymayub ol-o makulelerden aslâ havf ve hazer itmeyeler. + Bu makule bir güruha sergerde olan zabit ibtidâ ol-o güruhın emn u selametini, + ve ba'dehu düşmana bir gûne kasdı varise ol-o husu fikr u mülâhaza itmekden hâlî olmaya. + Pes, eğer zabit-i mezbur, râhat ve âsâyîş üzere uyumak murad iderise düşmana hâb u râhat idecek vakit virmeyüb gûn-â-gûn kasd u ta'arruz itmekden hâlî olmayarak, düşmanı ancak kendi muhafazasına meşgul itmekle müdâfa'a suretine koya. + Eğer bir firkalar orduya yakın yerlerde iseler bir kasaba yahud bir orman vasıtasıyla, orduya münâsebeti olub ol-tarik ile bazı iktizâ iden hususları rü'yet ve tanzim oluna. + Bizim işbu müstakil firkalardan bahsimiz hakikatde sebab-i tedâfu'î seferlerdir; yoksa ta'arruzî seferlerde bunlar nadir iktizâ ider. + Bu dahi malum ola ki, çok tecrübesi sebkât itmeyen seraskerler cümle umûrî yalnız kendileri görmek isterler. + Amma kâmil olanlar maddenin ancak esâsına nazar u dikkat idüb azim mazarratlardan ihtirâzın tarîkini tecessüs iderek, cesîm musîbetlerden sakınmak için bazı sağır belalara sabr u tahammül iderler. Zîrâ, meşhurdır ki: “Ağrıyun altına giren

getüremez.”³²³ + Dâ'imâ fikr u mülâhaza olunacak bir nesne dahi düşman ordusudur ki, gün-be-gün kasd u hareketini hiss idüb niyyetini anlayarak ana-ona göre tedârik ve mukâbele olunmak gerekdir. + Nite ki, binyediyüzkırkbeş (1745) sene-i mîlâdında Prens Karlo ceneralin niyyetini anlayub mezbura gereği gibi mukabele olunmak için Yukaru Silezya'yı Macar tâ'ifesinin yağma ideceklerini bilerek terk, ve ceneral-i merkumin ordusını bozuncaya kadar hiç bir semte asker ayırub irsâl eyleme(me)k idi. + Lakin, ordu-yı mezkurı bozduktan sonra [Naso]/Nassau ceneral onbeş (15) gün zarfında *sâlifü'z-zikr* Yukaru Silezya'dan Macar askerlerini külliyyen sürüb ihrâc eyledi. Bazı seraskerler dahi bir nesneye mübaşeret olundıkda düşmanın ensesini almak için bazı askerler ayırub etrâfa irsâl eylediler. + Lakin, bu dahi ziyade muhataralu bir şeydir. + Zira, ol-o askerlerin yollarını şaşırub, tasâmim ve sipariş olunan vakt-i merhunlarından mukaddem yahud sonra gelmekleri muhtemeldir. Nite ki, [Şal-döz]/Charles XII-nâm İsveç Kralı [Potava]/Poltava Cengi'nden mukaddem bir fırka + [denaşman]/detachements tertib idüb, lakin asker-i mezbur yollarını gâ'ib itmekle + kral-ı mezkurın ol-o mahallde inhizâmına sebep olmuştır. + Kezalik, Prens [Öcen]/Eugen-nâm ceneral [Karamonya]/Cremona Şehri'ni basmak murad idüb, asker göndermekle ordusına za'af gelüb, Prens [Vandemont]/Vaudemont Ceneralin dahi [Port-Po]"porte du Pô"-nâm mahalli urmak-vurmak için irsâl eylediği asker, vakt-i merhundan çok sonra vâsıl olmuştı.

Hele ceng günlerinde askerden bazı fırkalar bölüb ayırmak aslâ câ'iz değildir. + Olduğu suretde dahi bari Fransalu [Turan]/Turenne-nâm ceneralin tedbiri üzere olmak gerekdir ki, + ceneral-i mezbur, ordusunın evvelki saffını [Federiko Gilliyom]³²⁴/Frédéric-Guillaume-nâm³²⁵ [elektörün](#) ordusu mukabelesine çeküb, ikinci

³²³ A Turkish proverb known then, it seems. The section between “Bu dahi malum ola ki” and this point, expressing an important life wisdom, got an English translation for its corresponding French text by Christopher Duffy. *Frederick the Great*. (2015) p 77: “Small minds want to cling on to everything, but sensible men keep their attention on the principal object...The man who tries to hang onto everything ends up by holding nothing.”

³²⁴ EY_513: [Kadriko-kula]. It seems like Ottoman scribes would often confuse “f”s with “k”s when copying foreign words. A copy of Şanizade’s Tarih also has “Fed(e)riko” as [Kadriko]. See Yılmaz, Şanizade Tarihi, Vol I, p 274, ft 5. For a similar f-k (scribal/copyist or reader) confusion in transcribing or reading foreign names, see Tarih, Vol. II: pp 1233-1234: The question of “Fimpolik” or “Kimpolik”: When describing the quelling of the Etairist revolt of 1821 in the Danubian Principalities/Memleketeyn by the Ottoman forces pacifying Bucharest, Şanizade narrates how co-rebels Etairist Ypsilantis [İpsilandi-oğlu (1792-1828) in Tarih] and Wallachian pandur leader Tudor Vladimirescu [Todori Vladimiraşko] fell out with each other, Şanizade apparently mentions a town by the name Fimpolik in Wallachia as a locus of the events. This was transcribed by Ahmed Cevdet Efendi as Kimpolik, while the Ottoman letters could actually also be read as “K/Fimpuluk”. In light of encountering this frequent f-k confusion by readers and scribes, I think Şanizade must have intended it originally as Kimpolik (per Yılmaz)/Kimpuluk. The town in question must be *Câmpulung* by phonetic resemblance and geographic correspondence, south-east of Curtea de Argeş. However, Greek nationalists actually seized Tudor at *Goleşti* -still in the same Argeş basin but to south-east of Târgovişte- where Vladimirescu’s pandurs had camp at that specific time of their retreat ahead of Ottoman forces subduing Wallachia. However, both historians - or rather Şanizade’s European sources - were incorrect, , for, Tudor was thence taken to the Etairist-controlled Târgovişte and murdered only once there after much torture and insult by the Greeks, who regarded Tudor a traitor of the cause. I noticed this episode after encountering, Selçuk. *Benderli Selim Paşa*. 2019, p 26: “Üst üste yenilgilerin alınması üzerine kaçmak zorunda kalan İpsilanti, Fimpolik Kasabası’na gitmiş, kısa süre sonra kendisine karşı çıkan Tudor’u da burada ele geçirerek idam ettirmiştir. Şanizade Tarihi’nde Fimpolik, Cevdet Paşa Tarihi’nde Kimpolik olarak zikredilen bu kasaba hakkında Osmanlı yer adları sözlüğünde herhangi bir bilgi yer almamakla birlikte İpsilanti’nin kaçış güzergahında Bükreş’in kuzeydoğusunda yer alan ufak bir kasaba olması muhtemeldir.”

saffını dahi elektör-i mezburın iki yanlarında geçid yerlerine ve boğazlara vaz' itmekle bu tarik ile, mezbur, galebe eylemiştir.³²⁶ + Yahud yine Fransalu Mareşal [Luksemburg]/Luxembourg ceneralin binaltıyüzdoksan (1690) senesi [Flores]/Fleurus Cengi'nde eylediği tertib üzere ola. + Şöyle ki, ceneral-i mezburın zahiresi kifayet mikdarından ziyade iken ol-o bahane ile [Prens Valdek]/Prens de Waldeck ordusunın bir yanına bir guruh piyade askeri yerleşdirmekle mezbur ol-o tarik ile galebe eyledi. + Ordudan bazı askerler ayırmak ancak iki suretde câ'iz olub, + Biri düşmana galebe eyledikten sonra zahire getüren mekârî kâr-bânlarını muhafaza için olur ise³²⁷ biri dahi ordudan yarım milden ziyade ayrılmayarak bunlarda be'is yokdır. + Ve ordunun kuvvetine sülüs yahud nisf mertebede noksan getürecek kadar asker bölüb ayırmak bî-gâyet muhataralu bir nesnedir. +

11. Onbirinci Fasil (Sf. 52-57) = Xİter Articul:

Bazı hiyel-i harbiyye beyanındadır: (Tactical deception)

Von den *Strategèmes* und *Krieges-Liften*.

Des Strategèmes & des Ruses de Guerre.

Seferler esnasında gâh şecâ'at edüb şirâne hareket + ve gâh [dilku]/tilki gibi hiyel ve hud'â tariklerine müsâra'ât olunur. + Ve kuvvet fâ'ide itmediği vakitlerde hîle ile iş görülür. + Pes, her birini vaktiyle isti'mâl iderek her birile fâ'ide hâsıl itmek gerekdir. + Çok kere bir kuvvet ahar kuvvetle def' u redd olunur. + Ve ekser kerre dahi kuvvet hîleden sâdır olmağla muhtâc olur. + Yani kuvvete bir güne hîle ile mâlik olunur.

Malum ola ki, ceng, hîlelerinin (strategèmes) envâ'ı pek çokdır. Lakin, onların-onların cümlesini bu mahalde zikritmek münâsib görülmedi. + Zîrâ onların mecmû'ından garaz ancak düşmanı murad olunan vech üzere bazı 'abes hareketlere ve fâ'idesiz olarak bir mahalden bir ahar mahalle kalkmağa muhtâc itderek bazı neticesiz meşy ve azimetlere mecbur itmekdir. + Ve bu hîle ve hud'aları...

...+ Nite ki, biz bu hileyi [Hohan-Fridberg]/Hohenfriedeberg? Cengi'nden mukaddemce eylemez idik. Şöyle ki, Breslav-nâm mahalde Prens Karlo ceneralin... Eğer binyediyüzkırkbeş (1745) senesi seferinde Königingraetz dahi Yardubitz-nâm mahalleri zabt murad itmiş olsa idik, Moravya tarafına doğru [Glanz]/Glatz Kazası'na varılmak için ancak iki def'a harekete muhtâc olub, Prens Karlo dahi ol-o semte gelmeğe mecbur olur idi... Bohemya tarafını terk ideceği muhakkak idi. + ...Nemçeluler bu san'atda mahirlerdir. + Ve 'indlerinde bu fenni öğrenmek elzemdir. Kendi halinizde durmak murad eylediğiniz vakitlerde düşmana hücum idüb kovulmağa kasd u niyyet ider gibi gösterişler iderek bî-gâyet...

Mütekaddimînin hîleleri ve bu vakitlerde ancak hafif askerler ve cerdânluların³²⁸ idebileceği nesnelere. Meselâ bir mahalle gezililmek yahud düşmanı bir boğaz ya bir dar geçid ağzına çeküb kılıc üşürmek gibi. + Lakin, bu vakitlerde ol makule hîle ile aldanacak ma'rifetsiz ve hod-re'y seraskerler nadirdir. + [Şal-döz]/Charles XII-

³²⁵ Friedrich Wilhelm, the "Great Elector" of Brandenburg-Prussia (1620-1688): Great-grandfather of Friedrich II.

³²⁶ The locus of this action, Colmar, is mentioned in both Şanizade's source French text and Friedrich's original. The episode depicts the Battle of Turckheim (1675) during the Franco-Dutch War, where the French under Vicomte de Turenne defeated a force led by Friedrich's ancestor.

³²⁷ EY_513, p 47: a crossed out text fragment by the copyist: [bunlarda be'is yokdır, ve bunların]

³²⁸ EY_513 p 51: [cerdatlu]. The scribe of this copy writes "cerdanlu" as *cerdatlu* throughout.

nâm İsvec Kralı, Kazak tâ'ifesinden bir kimesnenin hıyaneti³²⁹ sebebiyle aldanub iğfâl olundu. + Kezâlik, bu madde Prut Nehri kenarında ol mahallde voyvoda bulunan Kantemir-oğlu'nın gafleti sebebiyle Mosko/Moskof Kralı Birinci Petro'ya (Peter I "the Great") dahi *bi-'aynihi vâki* oldu. + Eğer çi mezburlar zikrolunan orduların zahirelerini virmeğe ta'ahhüd itdiler, lakin encâmında muktedir olamadılar. + Gerek her bir kısım askerın ve gerek müstakil fırkaların ne tarz ile ceng idecekleri *Kanun-ı Harbiyye*'mizde (Reglement Militaire/"Krieges-Reglements" of Friedrich II) kifâyet mikdarı başka başka beyan olunmağla, murâd idenler ol mahalle mürâca'at ideler. + Ve düşmanı ordusından bazı askerler bölüb ayırmağa mecbur itmek gibi nesnelere öğrenmek için + Fransalu Mareşal Luksemburg-nâm ceneralin binaltıyüzdoksan (1690) tarihinde + İngiliz Kralı ile mukâbele için [Fland(i)re]/Flanders-nâm mahallde tertib eyleyüb, + [Nerunide]³³⁰/Neerwinde Cengi³³¹ ile tamam olan ordu-yı muntazamı tarihini mütâla'adan â'lâ nesne olmaz. +

12. Onikinci Fasl (Sf. 58-61) = XIIter Articul:

Casuslar tarifi ve [ânların]/onların istihdam (?) suretleri ve düşmandan havâdis tashîhinin tarikleri beyanıdır:

Von Spions und von den Gebrauch, so man von solchen in allen Fällen machen kan; Auch auf was Art man Nachrichten von dem Feinde bekommet.

Des Espions, comment il faut s'en servir en toute occasion & de quelle maniere en peut avoir des nouvelles de l'Ennemi.

Mâdem ki düşmanın kasd u niyyetini mukaddemce haber alub zamirine vakıf ve ana-ona göre tedbir oluna, + o askerle galebe etmekten hâlî olunmaz. + Ger çi ordularda re'îs ve hâkim bulunan seraskerler bu fâ'ideyi tahsile sa'y ü himmet iderler. + Lakin, anlardan-onlardan bu kârı başa çıkarub muvaffak olanlar nadirdir. Malum ola ki, casusların envâ'ı çokdır: + Evvelkisi, 'avâm nâsdan bu san'atle ülfet idenlerdir. + ikincisi, *zû'l-vecheyn olan casuslar* (p 77: "doubles Espions"), yani iki tarafa dahi casusluk idenlerdir. + Üçüncüsü, bazı nesne için casusluk idenlerdir. + Dördüncüsü cebr u zor ile casusluk iden kimesnelerdir. + 'Avâm nâsdan olan casuslar, köylü ve şehirli (p 78: "les bourgeois") ve papas³³² makulesi adamlardır ki, + düşman ordusına irsâl olunurlar. + Ve bunlardan fâ'ide ancak düşmanın ne mahallde olduğunu haber almaktır. + Ve bunların esker takrîrleri bir mertebede muhtalat ve müşevveş olur ki, vardıkları yerler dahi malum olmayub, yine, ol-o mahallere dâ'ir kelâm söylerler. + Kaçgın adamların dahi sözlerine kemâl metebede i'tibâr olunmaz. + Zîrâ, soldat yalnız ortasında vukû' bulan nesnelere mâ-'adâya vâkıf değildir. + ... Ammâ iki tarafa dahi casusluk idenler düşmana bazı kâzib havâdis virmek için kullanılır. + Nite ki, [Simderburg]/Schmiedeberg-nâm mahallde bu vecih üzere Nemçelulara

³²⁹ Friedrich wrote that Charles XII suffered the desertion-betrayal of a Cossack chief, p 75: "par la trahison d'un des Chefs des Cosaques". The person in question became simply "one of the Cossacks" here.

³³⁰ EY_513: [Nuyende]

³³¹ Battle of Neerwinden/Landen (1693): A French victory under François Henri, Duke of Luxembourg against an allied coalition under the English King William III in Spanish Netherlands during the Nine Years War (1688-1697).

³³² The occurrence of this specific word "papas"/priest corroborates my identification that Şanizade consulted another French edition than Faesch's original French translation of 1761, Frankfurt. Additions like this together with the prologue taken from a speech of Friedrich at the Battle of Torgau, point at the 6th edition of *Instruction Militaires* in 1803/4, Paris, by the publisher "Magimel". Friedrich's German original (p 85), and all consecutive German editions too have "Priester" after "Bürgers-Leuthe, Bauren", however this is no proof that Şanizade could consult a text in German.

casusluk ider bir İtalyalı var idi ki, + casus-ı mezbura düşman yaklaştıkda girüye Breslav tarafına çekilmek niyyetinde olmak üzere ifâde + ol-dahi mezburlara böylece haber virmekle, + Prens Karlo merkurumın kelâmına i'timâd idüb, iğfâl ve tağlît olundu. + Nemçe beylerinden Prens Öcen-nâm kimesne [Varsalye]/Versailles Menzilhanesi zabıtine çok zaman akçe ta'yîn idüb... Fransalu Mareşal Luksemburg ceneral dahi İngiltere Kralı'nın bir sırkatibine mâlik olub, katib-i mezbur vukû' bulan mevâddın haberlerini ceneral-i mezkure gizlüce irsâl ider idi. Pes, kral-ı mezbur maddeye vâkıf olub, bir gün evvel hâ'ine birle yarınki gün külliyyet üzere un ve saman tedârikine gidilecektir deyu tahrîr itdirüb, Lüksemburg tarafına irsâl itdirmekle, ol-o ince san'atdan bu tarîk ile fâ'ide hâsıl eyledi. Ve ol-o gün [İstenkerge]/Steinquerque-nâm mahallde Fransızlar ordusu...

... + Nemçeluler tarafına itdiğimiz seferlerde anlardan-onlardan böyle casuslar tedâriki bize gâyet müşkil olur idi. + Zîrâ onların-onların beyninde sâ'ir milletler gibi ifsâd u idlâl olunacak adamlar nadir bulunduğundan başka, mezburların cerdâtlu-cerdanlu ve sâ'ir hafif askerleri ordularının cümle etrâfını sehâb-ı azâb gibi kuşatmağa, + bir kimesneyi üzerini ve başını yoklayub hakikatine irmedikce koyuvirmezler. + ...Ba'dehu yine bir tarik ile orduya 'avdet ider. + Amma düşmanın havâdisini tashîh hiç bir tarîk ile kâbil olmadığı takdirce her ne kadar zulm ü cevr ise dahi, zikrolunacak tarîka *bi'z-zarûre*³³³ teşebbüs olunmak iktizâ ider. Tarîk-i mezbur budur ki: + bir belde ahâlisinden olarak...

Zîrâ, sizin hizmetiniz için nefsinizi katl u salb gibi mühlikeye ilkâ iden kimesne, + tamam ecr ü mükâfât ve nihâyet lütf u 'inâyete şâyeste ve sezâ-vâr olur. +

13. Onüçüncü Fasal (Sf. 62-64) = XIIIter Articul:

Düşmanın kasd u niyyetini anlamağa bâ'is olan bazı alametler beyanındadır:

Von gewissen Kennzeichen, wodurch man des Feindes *Intentions* errathen kan.

Des certaines marques par lesquelles on peut découvrir l'intention de l'Ennemi.

Düşman sahraya çıkıb ordu kurmazdan mukaddem muradı ne semte hareket olduğunu anlamağa bâ'is olan alametlerin âlâsı zahire anbarları-ambarları tertib eylediği mahaldir. + Mesela, Nemçeluler zahire anbarlarını [Olmütz]/Olmütz-nâm³³⁴ mahalle tertib eyleseler, + bundan bu mezburların kasdı Yukarulu Silezya (Upper Silesia) tarafına olduğu his olunur. + Amma [Köynigingranz]/Königgrätz³³⁵ tarafına tertib eyleyeler, ol-o vakit [Esvedniz]/Schweidnitz³³⁶ semtinden havf olunur. + Ve Saksonyalular, [Marş-Elektural]/(Brandenburg Churmark) tarafını istîlâ murad eyleseler, + ol-o suretde zahire anbarları [Krusan]/Crossen yolu üzerinde olan [Zino]/Zittau - [Korliniz]/Görlitz - [Koyan]/Gubben-nâm mahallere tertib olunmak iktizâ ider. + ... Lakin, bu tarihte Fransızlar muradlarını gizlemek için bir kısmı [Moza]/Maas/Meus tarafında ve bir kısım [Askot]/Schelde/Escaut semtinde olarak iki takım anbar tertib eylediler. Exempel...

Cenk meydanlarının vâki' olduğu etraf ve havâlîyi, ve idare eylediğiniz ordunun keyfiyyet ü ahvalini ve zahire anbarlarınız olan mahallerin emn ü selametini ve kal'aların kuvvet ve istihkamatını ve düşmanın zabt u istila eylemesi muhtemel olan bazı vasita misüllü nesnelere ve düşmanın hafif askerleri ordunuzun cenahları tarafına yahud ensesine ve yahud bir ahar semtine geldikleri suretde sizlere idebilecekleri

³³³ EY_513, p 55: [zarurî]

³³⁴ Olmütz, Czech: Olomouc. Old capital of the Land of Moravia/Mähren.

³³⁵ Königgrätz, Czech: Hradec Králové. Bohemia.

³³⁶ Schweidnitz, Polish: Świdnica. Lower Silesia.

ziyanları ve yahud kuvvetinizi bölmek için ol-o askerleri [diversiyon]³³⁷/diversiones ta'bir eyledikleri suretde istihdam eylediği takdirce sizlere îrâs idebilecekleri mazarratlar ve sa'ir buna da'ir cüz'î ve küllî nesnelere cümlesini gereği gibi fikr ü mülâhaza eyledikten sonra âlim ve müdebbir olan düşmanın sizlere bunlardan başka dahi zarar idebileceğini hatırdan çıkarmayarak hakkınızda eylediği kasta ve garaza '*alâ-kadri't-tâkati* dâimâ mukâbele olunmak bâbında gaflet ve tekâsül iylemeyesiz.

14. Ondördüncü Fasal (Sf. 64-) = XIVter Articul

Gerek kendi memâlikimize gerek bî- tarafların ve gerek düşmanın memleketlerine dâir bahisler ve muhtelif dinlere müteallik husus ve bunlardan iktizâ iden bazı nesnelere zikr u beyânındadır:

Von Unsern Lande; Von einen *neutralen* Lande; Von den feindlichen Landen; Von der *differenz* der Religion; Auch was vor eine *Conduite* alle diese *differente* Sachen erfordern.

De nos Pays, des Pays Neutres, des Pays Ennemis, de la Différence dse Religions, & quelle conduit ces différens objet requirant.

Malum ola ki, = sefer üç nev' memalikde olur ki: = [anların]/onların biri, bir devletin kendi memleketi, ve biri bî-taraf olan bir devlet yahud bir **milletin** memleketi, = ve biri dahi düşmanın memleketidir. = Pes, eğer matlub ancak kendi ırz u vakar ve şan u iftiharımızı muhafaza ve sıyanet itmek olur ise, = kendi mülkümüzde oldukça hakkımızda vukû' bulacak fâ'ideleri mülâhaza birle, asla kendi memleketimizden hariçde sefer itmek iktiza ider. = Zîrâ, kendi ahâlimizin herbirleri bizim tarafımızda casusluk idüb düşmanımız dahi [kenduye]/kendine hıyânet olunmaksızın memleketimize bir hutve-hatve duhul idemez. = Ve der-'akib bazı cesîm askerler (gros détachemens) çıkarmak kâbil olmağla satranç oyunu mansûbesi gibi düşmana dürlü dürlü hareketler itdirmek mümkün olur. = Eğer düşman mağlub olur ise = köyli makulelerinin herbirleri [bire] askerî olup ta'kîb iderler. = [Nite ki Federiko Gulyam]³³⁸/Friedrich Wilhelm-nâm elektör [Ferblin]³³⁹/Fehrbellin = Cengi³⁴⁰ 'akabinde³⁴¹ bu hususı tecrîbe eylemiştir, ve ol-o esnada köyli ve çiftci makuleleri İsveç askerinden cengde katlolunan adam[lar]dan ziyade nüfus helak eylemişlerdir. = [Hohan-Fridberg]/Hohenfriedeberg Cengi 'akabinde³⁴² bu maddeyi biz dahi müşahede eyledik, hatta ol-o mahalldeki Silezya Dağları sükkânı, = Nemçe ordusu firarîlerinden bize katı (exceedingly) çok adam tutub getürdiler. =

Eğer sefer ol-o iki hasımdan birinin dahi tarafdarı olmayan bî-taraf bir ahar devlet = yahud bir milletin mülkünde olur ise = ol-o memleket ahâlîsinden hâsıl olacak fâ'ide iki hasmın beyninde müsâvî olur. = ol-o vakit sükkân-ı memleket ile hasmından ziyade = dostluk [peydâ] itmeğe sa'y olunmak lazım olmağla, = bu maddenin husûlü için kanun-ı seferiyye ve nizam-ı askeriyeye kemal-i ihtimam u dikkat-i tam olunarak gasb ve yağma gibi nesnelere men' ve yasağları babında te'kîd-i ekîd ve ol-o makule fi'l-i nâ-ber-câya taşaddî idenleri sezâ-vâr te'dîb-i şedîd itmek gerekdir.

³³⁷ EY_513: [dipersiyon]

³³⁸ EY_513 p 58: [Kadriko-Kulyam]

³³⁹ ibid.: [Fezilin]

³⁴⁰ Battle of Fehrbellin (1675): A battle of the Franco-Dutch War (1672-1678), where Friedrich II's great-grandfather Friedrich Wilhelm, Elector of Brandenburg-Prussia defeated as an ally of the Dutch, a Swedish invasion force in Brandenburg, who were acting in alliance to the France of Louis XIV.

³⁴¹ ibid: ['akîbinde]

³⁴² ibid: ['akîbinde]

= Ve düşmanın ahâlî-i memleket haklarında bazı muzırr olacak kasd u garazına iğmâz u müsâmaha iderek mezburları düşmana bazı []³⁴³ itdirmeğe cehd itmek lazımdır. = Amma, sefer Saksonya misillü Protestan memleket[in]de olur ise, = yani, [Luteriyân, Kalvin, Anglikân] (religion luthérienne) gibi mütenevvi' milletler ile memlû bir mahallde olur ise, = Ol zaman Luteriyân milletini himâyet [ve sıyânet] ider gibi, = riyâlar izhâr ve [âhâd/r?](avam-ı) nâsa (petit peuple) bazı bî-asıl gösterişler iderek = anları/onları sâde-dil ve ahmak olduklarından nâşî suhûlet birle aldatmak³⁴⁴ mümkün olma[ğla]³⁴⁵, tarafgir eylemeğe (inspire le fanatisme) sa'y ideler. Eğer Katolik hududı ise, = hüsni mu'âmele ve tahammül olunub hilm ve lütuf ile va'z u nasihat olunarak beyinlerinde olan bazı mebâhis u ihtilâfâtıdan kat'-ı nazar, = usul-i dinlerinde ittifak üzere olan milel-i mesîhiyye³⁴⁶ (sectes chrétiennes) ve tavâ'if-i 'îseviyye meyânelerinde vukû' bulan garaz-ı nefsanîlerin cümlesi papas makulelerinin dûş-i fesâdlarına hamlolunarak = mezburlara atf u isnad oluna. = Ve asker irsâl olunacak mahallere müte'allik maddeleri ol etrâfın ahâlîsini himâyet ve sıyânet idecek tarz ile rü'yet ü tanzim eyleyeler. = Zîrâ ancak kendi memâlîğinizde istediğiniz gibi tasarruf idebilürsüz. = lakin bî- tarafların memleketinde cümle ahâlînin yahud ekserinin meyl u mehabbetlerine halel gelmemek³⁴⁷ için kemâl rütbede ihtiyat olunmak lazımdır. =

Amma Bohemya yahud Moravya misillü düşman ülkelerinde lazım [olan], hemân hakikat-i hâl üzere hareket ve *kemâ-kâne* icrâ-yı maslahat olunmaktadır. = Ve zikrolunan mülâhazalar misillü bazı maddelerden nâşî ol-o makule yerleri, hâli üzere birağub, = iğmâz u müsâmaha olunmak hiç bir vechile câ'iz olmamağla, = öyle³⁴⁸ yerlerde umûr u mesâlih hemân muktezâsınca icra olunmak gerekir. = Ve bu surette [cerdan/tlu]³⁴⁹ = ve sâ'ir hafif askerlerin (troupes légères) ekseri zahire getüren kâr-bânları muhafaza hizmetine kullanmak gerekir. = Zîrâ, bu makule mahaller ahâlîsinden aslâ dostluk ve sadâkat me'mûl olmaz! = Nite ki, [Köynigingranz] da'iresinde/cercle de Königingrätz olan kavimden ((Hussites))³⁵⁰ dostluk melhûz değildir. = Ve ol mahallin â'yân u erkânı (seigneurs) her ne kadar bize sadakat ve meveddet gösterirler ise dahi, hâ'in olduklarında şüphe yokdur. Ve ol havâlînin rahib ve nâ'ibleri (prêtres et baillis/bailiffs) dahi böyledir. Ve mâdâmki onların/onların menâfi'i tarafımıza ta'alluk itmeyüb, Nemçe Devleti hanedanına merbutdur. = Anlara-onlara itimad itmek bir vecih ile caiz değildir.

³⁴³ The sentence is missing a particle. It seems a verb-gerund meaning "to agitate against/galeyana getirmek" would be fitting the intended meaning.

³⁴⁴ ibid p 59: [aldanmak]

³⁴⁵ ibid: [olmak]

³⁴⁶ It is peculiar how Ataulah Efendi chose to translate "Christian sects" as "Christian millahs" rather than e.g. "Christian mazhabs". Was this a natural continuation of the Ottoman practice of discerning between Armenian-Greek-Catholic communities, or could he be using millah to refer to different "nations" in the post-1789 sense? He also demonstrates in this paragraph his knowledge about the different sects within contemporary Christendom by expanding the "Lutheran" group in Friedrich's original to also include Calvinists and Anglicans, in order to encompass all the Protestants he knew and the Ottomans could have to interact with.

³⁴⁷ ibid & T 2677.: [gelâmamek]

³⁴⁸ EY_513: [ol]

³⁴⁹ T 2677: [cerdatlu]

³⁵⁰ Şanizade missed Friedrich's point about the Hussites. Friedrich remarks how (despite the expectation that they could assist the Protestant Prussians against the Catholic Habsburg) the Hussites of the Königingrätz Circle have not shown any sympathies for the Prussians campaign in their lands.

Dîniyyâta müte‘allik kelimeler ile bir millet tahrîk [itmek] kâbil oldukda celb olunmak için bazı riyâlar izhâr idüb, = dînin müsâ‘adesi olan ve belki usûl-i dînden olan ekser nesnelere papas (une nation... opprimée par les prêtres et les seigneurs) makûlelerinin kendi maslahatlarından nâşî ketm itdiklerini anla[t]mak lazımdır ki, kendi fâ‘idesi için din da‘vâsı (remuer le ciel et l'enfer pour son intérêt) didikleri budur. = *Ma‘kûlâta*³⁵¹ dair olan te‘lifât şuyû‘ bul[an]dan berü Nemçe İmparatorçe’si, Bohemya ile Moravya semtlerinde salgın misillü tekâlîf artırmağla (augmanté les impôts), re‘âyâsı ile dostluk kesb olunarak bu hususdan dahi fâ‘ide hâsıl itmek kâbilidir. = Bâ-husûs, ol memleketler feth u teshîr = olundukları takdirce re‘âyâsına kemâl-i lutf ile muamale olunacağını mezburlar ümmîd ideler. =

15. Onbeşinci Fasil = XVter Articul: Bir ordunun idebileceği envâ‘ meşy/meşî ve hareket beyanıdır:

Von allen denenjenigen *Marchen* welche eine *Armée* thun kan.
De toutes les Marches qu’une Armée peut faire.

Bir ordunun hareketi ya düşman memleketine girüb gitmek için ya bir fâideli ordu yerine konmak için ve ya da bir imdada yetişmek için yâhûd ceng itmek için veyâhûd düşman karşusundan gerüye çekilmek için olur. Fe li-zâlike orduya istihkâm virilüb tahssîn olunduktan sonra vukû‘ı mümkün olan bazı mûlahaza olunmuş keyfiyetler muktezâsınca vakt-i hâcette tertîb üzere hareket olunabilecek tarz ile bulunmak için ibtidâ ordu yerinden etrafa giden yolların cümlesini taḫhîh idüb enlemek-anlamak-eklemek kâ‘idedir. Binâberîn, ...

__(Sf.65) ... [The Süleymaniye-Bulaq copy is missing pages 65-72.] __(Sf. 66)

__(Sf. 73) Zemîn iktizâsından ne ziyâde ve ne nâkıs olub, = hemân lâıyıkı mertebede ola. = Bu ise gâyet müşkil bir nesnedir. = [Anınçün]/Onun için ekser kere bazı kollara tahsîs olunan mevzi‘ ve mekanlar kifâyet mikdârı olmayub, = ... ba‘zen dahî seraskerlerin mezburlara tayin eyledikleri mahaller ziyadece vüs‘atlı olur. = Düşmana saf üzere varılmakda asla be‘is olmamağla = ... bu sureti cümlesinden â‘lâ olmak üzere intihab eylemişizdir. = Asakiri cenge sürer iken = kemal-i rütbede ihtiyat lazım olmağla, = [ol]/o esnalarda serasker olan zatın [kenduyi]/kendini muhafaza itmekte hakkı vardır. = Pes, serasker-i mezbur [ol]/o arazi bi-... lazım olub, = lakin, [kenduyi]/kendini tehlike ve muhataraya ilka eylemeyerek anlaya ...? = Ta ki, düşmana mukabil olduğu halde kenduye-kendine fâ‘ideli yerler mukaddemce malum ve mustahzarı ola. = Bir zemini görüb anlamak için = kulelere ve mürtefi‘ binalara ve bazı yüksekçe depelere (tepelere) çıkarlar, = ve dahi çarhacı ordusu ile bir mikdar hafif asker irsal = ve mezburlara gidilecek yolları açdırub, tanzim itdiriler. = adet üzere dülman karşusundan gerüye çekilmekte = Kaide: = ric‘at olunmazdan bir yahud iki gün mukaddem ağırlığa müteallik nesnelere ayırub, bir fırka yarar muhafız asker ile gerüye irsâl eylemekdir. =

³⁵¹ The emphasized section is Atallah Efendi’s own interpolation possibly drawing the spread of “rational(ist)” literature, and increasing unrest, in part also due to the worsening tax burden, in Habsburg Bohemia. Here the original text simply has: “Depuis le temps que ce Mémoires ont été composés, l’Impératrice...” Also, it is noteworthy that Friedrich calls General-Principia *Memoires* here.

16. Onaltıncı Fasil (Sf. 77-80) = XVIter Articul = Article XVI:

“Katana” tâifesi ve Nemçelülerin “Pandur”³⁵² tesmiye eyledikleri asâkir karşularında ric‘at esnâları iktizâ iden ihtiyâtlar beyânındadır:

Was vor *Precautiones* man bei *Retraiten*, gegen die Husaren und Panduren zu nehmen hat.

Quelles précautions on prendra dans une Retraite contre les Hussards & les Pandoures.

Katana ve dahi Pandur askerleri, mezburların hal ve şanlarına vakıf olan kimesneler indlerinde [ol]/o kadar hıvaf olunacak (redoutable) asakir değildirler. = Zira, [anlar]/onlar kemâl üzere kuvvet ve cesârete mâlik askerlerden³⁵³ olmayub, meğer ki yağma ve ğârât arzusu mezburları tahrik ve teşvik eyleye. __ (Sf. 78) = Ve bunların asıl cesaretleri zahîre ve mühimmat nakleden kâr-bânlar (Bagage) haklarında cârî olub, = bir nev‘cesaretleri dahi gerüye çekilmeğe muhtac olan asker güruhları hakkında cârî olur ki, = ric‘at ider iken [anlara]/onlara çatub bazı zarar verirler. = Gerçi, bizim askerin teveccüh ve mukabele semtlerinde -yani ön taraflarında- mezburlardan hıvaf îrâs ider bir noksanıyetleri yokdur. = Lakin, [anların]/onların çarhacılık kaideleri, askeri düşman üzerine yürütmek hususlarında = bazı ‘avk ve te’hîre bâ‘is olduğundan yürüyüşe mani‘ olub, = beyhude yere biraz adam katil olunmağa dahi fırsat vermedikleri suretde = mezburlar ile bî-vecih uğraşub meşgul olmakdan ferağat idüb = gerüye çekilmek hususunda â‘lâ ve elyakk zannettiğimiz tarîki beyâna³⁵⁴ şurû‘ ideriz. Mâlûm ola ki: = Eğer ric‘at olunan mahal düz ova ise, Katana askerini toplar ile def‘ = ve Pandur askerlerini mezburların ziyade hıvaf üzere oldukları Kâtana ve “Ejder”³⁵⁵ askerleri ile men‘ ve redd ideler. = Pandur askerlerinin en ziyade mazarrat ve hasârat³⁵⁶ verecekleri müşkil ric‘atler [anlardır]/onlardır ki, = [ol]/o ric‘atlerde bazı orman ve dar geçid ve dağ makulesi bir mahalden mürur itmek muktezâ ola, = zîrâ, bu suretlerde nüfus-ı kesire telef olmaya deyu ihtiraz olunmak hemân adem-i imkan rütbesindedir. = Binâberîn, [ol]/o makule ric‘at³⁵⁷ esnalarında çarhacı askerleriniz bazı yüksekcin³⁵⁸ yerleri zabt u isti‘âb = ve [ol]/o mahallerde düşmana teveccüh idüb duralar. = Siz dahi ric‘at halindeki __ (Sf. 79) cenahlarınıza biraz askerler ile istihkam ve takvît veresiniz ki, = [ol]/o askerler ordunun iki yanlarında yürüyüb, daima yüksekcin yerler üzerlerinde = yahud bazı ormanlar derunlarında³⁵⁹ vaki‘ olalar. = Bunlardan ma‘adâ müsâid olan mahallerde kullanmak için = münasib görülen yerlerde bazı süvari kolları dahi hazır eylesiniz. =

³⁵² Pandur: Light infantry of the Austrian Military Border (Militärgrenze) derived mostly from Croat-Serb warriors. These warriors mimicked the Turkish combat style and garment, had tuğs and even their own mehter (probably rather mehter-esque) band. An infamous Habsburg unit was Trenck’s Pandurs, named after their imperial inhaber, with troops chiefly raised from Slavonian Croatia and the Slavonische Militärgrenze. For information on the term/troop pandur, its etymology and its entry into the Ottoman context, see Şenlik. *Tiryâki Hasan Paşa Gazavâtname*. (2017) pp 41-43: Based on an archival document presented by Şenlik, as late as 1280-1864 local militias organized as Pandurs were employed by the Ottomans in Hercegovina. Ottomans used the term Pandur even later until the early 20th century to refer to Balkan Slav militia-troops. For information and an illustration of Ottoman-Bosnian pandur/panduks, see Nicolle, David. *Osmanlı Ordusunda Nizam-ı Cedid 1793-1826*. Trans. Kolçak, Özgür. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 2015. pp 19, 24-25.

³⁵³ T 2677: [askerlerinden]

³⁵⁴ T 2677: [beyanına]

³⁵⁵ “Ejder askeri” is Şanizade’s verbatim translation for “dragoons”.

³⁵⁶ T 6920: [cesaret]

³⁵⁷ The section [imkan rütbesindedir. Binâberîn, ol makule ric‘at] is missing in T 6920.

³⁵⁸ T 6920: [yüksek]

³⁵⁹ T 6920: [ormanlar ötelinde]. T 2677: [ormanlarında].

Bu dahi malum ola ki, [ol]/o makule vakitlerde asakire “Dur!” deyu çağurub eğlendirmek asla caiz olmayub, = belki hemân sa’y idüb, yol almağa meşgul olmak gerekdir. = Zira, [ol]/o esnalarda asâkiri eğlendirmek abes yere bu kadar halkı kurban etmeye bâ’is olur. =

Pandur askerleri atlarından inüb silahlarına ateş verirler, = şöyle ki, darb ve sadmenin ne taraftan geldiği görünmez. = Vaktâ ki, ordunun yürüyüb çekilmesi gerek dümdâr askerini (Arrieregarde) ve gerek [ana]/ona tâbî’ olan salifü’z-zikr kıt’a kıt’a askerleri (detachirte Peletons) = zabtettikleri mahalleri bırağub kezalik gerüye gitmeye muhtac idecek rütbelere getireler. = [Ol]/o zaman bunlar buldukları kemîn-gâhlarda durup düşmanın gerüye avdet idenlerine tüfenk kurşunu yağdırılar, ve bunlar bazı yüksekcin yerler enselerinde = yahud bazı ağaçlar ardlarında sırlanub = dağmık durduklarında (eparpillir) top ve “salkım” makulesi³⁶⁰ nesnelere küllî zarar görmezler. = Tarih-i miladın binyediyüzkırkbeşinci (1745) senesi vech-i meşruh üzere iki defa ric’at etmiş idik, = ve [ol]/o ric’atların biri [Liyebental]/Liebenthal Deresi’nde³⁶¹ = [Estudniz]/Staudentz³⁶² tarafına, = biri dahi [Trutnu]/Trautenau-nam³⁶³ mahalden [İstazlar]/Schatzlar³⁶⁴ semtine olundu idi. = (Sf. 80) ihtiyatların birisi terk olunmamış iken, = yine evvelki ric’atımızda gerek mecruh olanlardan altmış (60) kadar adam telef³⁶⁵, = ve ikinci ric’atımızda dahi ikiyüzden (200) mütecaviz adam zayi’ oldu idi. = Bazı müşkil ve s’ab yollarda ric’at olunur iken sürat = suret-i akıl ve tedbir-i hakîmâne birle, iktiza eden ihtiyatları iderek ric’at olunmak için asakiri az az yürüderler, = ve bir mahalden bir mahalle itdikleri hareketlerin en etvalinde iki mil yahud bir Nemçe mili kadar yol almış olalar, = ve bu makule ric’atde acele iktiza eylediğinden naşi, Pandur askerini vakit-be-vakit zorlayub def’ ve redd itmek dahi kabil olur. = Bâ-husus ki gaflet idüb etrafını kuşatmak mümkün olan bazı küçük ormanlar arasına sokulmuş olalar.

³⁶⁰ “Salkım makulesi nesnelere” is Şanizade’s translation for “canister shot”, a type of anti-personnel cannon shot. There is evidence that this weapon was recognized and used with the same name (or at least a related one) by Ottoman authors and soldiers in the late-18th century. Canister shot called previously “(salkım) peşrev(i)” as opposed to “dane”-solid shots. See Yeşil; Gezer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu II” (2019): pp 240, 247 ft 40.

³⁶¹ A small creek (Pol. Lubomierka) by Liebenthal/Lubomierz, a village in Lower Silesia southwest of Löwenberg/Lwówek. The actual location of Liebenthal is 80 km away from Staudentz, behind the Krkonoše/Riesengebirge Mountains that separate Bohemia from Lower Silesia. However, Friedrich II wrote that it was the intended destination in late September 1745 for Friedrich’s retreat from Jermer/Jaroměř[mitz] via Staudentz, ahead of the larger Austrian army under Prince Charles of Lorraine. Still, the apparent distance of Liebenthal and the presence of other larger towns and cities on the way there from the road descending from Bohemia raise the question whether Friedrich himself had confused the name of his retreat’s terminus. Could he have meant “Liebau thal” instead? He must have. Liebau/Lubawka is a town situated in a small valley-plain by the confluence of Schwarzbach/Czarnuszka stream with Bobr/Bober and the small brooks of Raba/Rabe Graben and Nidka, on the Silesian side of the mountain pass “Liebauer Tor/Pass / Polish: Brama/Przełęcz Lubawska: lowest-lying N-S pass in the Sudeten mountain range with an elevation around 510-550 m”, only about 30 km north of Staudentz. Furthermore, Liebau lies on the historic way between Bohemian Trautenau and Lower Silesian Landeshut/Kamienna Góra separated by the aforementioned mountains. The only other Liebenthal I was able to locate in or around Silesia is modern Liptaň in Czech Upper Silesia, almost 160 km away from Staudentz to the East.

³⁶² Staudentz, Czech: Studenec (Trutnov). Bohemian village located in a clearing off the northern edge of the Königreichwald/Kingdom Forest. Situated north-east of Praunitz/Hajnice village and west of Eipel/Úpice town by the river Aupa).

³⁶³ Trautenau, Czech: Trutnov. A city in north Bohemia by the Aupa/Úpa River.

³⁶⁴ Schatzlar, Czech: Žacléf. Bohemian town 11 km north of Trautenau and at the Bohemian-Lower Silesian border.

³⁶⁵ 60 killed and wounded in Principia. “wir bei der ersteren 60 Mann todt und blessiret,...”

17. Onyedinci Fasil (Sf. 80-81) = XVIIter Articul = Article XVII:

Prusya'nın "Cerdânlu" ve sair hafif askerleri Kâtana ve Pandur askerleri ile ne surette cenk itmek iktiza iderini beyan ider:

Welchergestalt die Preußen die leichten *Trouppen tractiren* müssen, wenn man gegen sie *offensivement agiret*.

De quelle maniere les Troupepe légere Prussiens combattrent contre les Hussards & les Pandoures.

Düşmanın Cerdânluları (leichte Troupen) zabtında olan bir mahallin üzerine varmakda = kaidemiz ol-o mahalle şiddet üzere birden hücum eylemekdir. = Zira, anlar-onlar karışık ve dağınık cenk itdikleri sebebden, muntazam ve müretteb askerlere (*regulirte Troupen*) mukavamet idemezler. = Binaenaleyh ol-o makulelerin üzerlerine varılmakda tereddüd iktiza itmez. = Hemân lazım olan hücum idecek güruhun cenahlarını (Flanquen) muhafaza itmek için maiyyetine bazı askerler ta'yin __ (Sf. 81) olunmaktadır, = ve bunlar öylece şiddet üzere hamle eyledikleri takdirce anları-onları *lâ-cerame* oldukları yerden sürüb çıkarırlar. = Bizim Ejder (Dragoner) ve Katana askerlerimiz, = kılıçlarını çeküb birbirlerine muttasıl olarak cism-i vahid gibi üzerlerine hücum eylediklerinde, = anlar-onlar bu tarz ile olunan hamleye takat getüremeyüb = bunlardan her ne kadar ziyade iseler dahi mağlub olurlar.

18. Onsekizinci Fasil (Sf. 81-85) = XVIIIter Articul = Article XVIII:

[Şol]/şu [hareketler](#) (Mouvements/maneuvers) beyanındadır ki, düşmanı dahi harekete muhtac itmeye muktedir olalar:

Durch was vor *Mouvements* man den Feind *obligiret*, daß er seines Ortes dergleichen nothwendig machen muß.

Par quels mouvemens on peut forcer l'Ennemi, d'en faire aussi.

Bir orduya bir mahalden bir mahalle nakil birle, = bazı hareketler itdirmek düşmanı dahi harekete muhtac itmeye kafidir zannolunmak mahz-ı hatadır. = Zira, düşmanı nakil ve harekete mecbur itmeye bâ'is olacak madde = yalnız hareket olmayub, = belki anlara-onlara icra olunacak maslahatlar gösteriş makulesi hareketler dahi = 'akil ve kamil olan düşmana teşviş getürüb tebdil ve tağyirini icab itmez. = Binâberîn, düşmana gu-na-gun fikir ve mülâhaza getürecek = ve ordusunu mahallini bi'z-zarur(e) tebdile muhtac idecek kavi mahaller ve münasib mevziler intihab olunmak gerekdir. = Ve *li-zâlike* etraf ve havalinin vaz' ve keyfiyyetini = ve hasmı olan seraskerin hal-u şanını, = ve derununa ordu anbarları tertib eylediği kıt'ayı ve kendüye-kendine ziyade münasebetlü olan, = ve hayvanatına yem ve 'alaf nakil olunan __ (Sf. 82) şehirlerini bilmek lazımdır, = ve bunların cümlesi mübaşeret olunacak maslahata tatbik ve tevfiik olunmak muktezi olmağla, = "*Sebbit el-'arşe, sümm'enkuş!*"³⁶⁶ mazmûnu üzere evvel-ol-o? bunlara nazar u dikkat, ba'de murad olunan kâra mübaşeret ideler. = Tarafeynin iki seraskerlerinden 'akibet-endiş olub fikr ü hayalinde kendi maslahatın revacına çare ve medar olacak çok tedbirler hazır, = ve hasmını defaatle tecrübe idüb = hal ve şanını idrak ve der-hatır iden serasker, = çok zaman mürurıyla hasmına galebe ve tefevvük hasıl ider. = Yine ol-o seraskerlerden ordu mevsimi dahil oldukda = asakirini olbirinden-öbüründen evvelce cem' ve umurunu tanzim idüb bir şehre kasd-ı taarruz yahud bir mevzi'i zabt u

³⁶⁶”تثبيت العرش ثم انقش“: Arabic proverb meaning: “Settle the surface and inscribe then”. This familiar proverb is a literary addition by Şanizade.

isti'âb itmek için mukaddemce hareket iden serasker, *lâ cerame* [olbir]/öbür seraskeri kendi hareketi muktezasınca hazırlanmağa = ve müdafaa tarzında durmağa muhtac ider. = Sahrada olduğunuz esnalarda düşmana ordu birini tebdil itdirmek murad eylediğiniz suretde = bu matlubunuzun gerek düşman ordusu ile teallük ve münasebeti olan bir şehri zabta niyyet itmek gibi = ve gerek ordusunu ol-o mahalden kaldırdığı suretde ol-o hareketin size külli fâ'ide îrâs idecek bir nesneye bâ'is olacağı me'mul ve melhuzunuz olmak gibi = bir sebep-i kâfisi olmak gerekdir. = Eğer buna dair bazı mülâhazalarınız olur ise, maddeye mübaşeret ve husulüne sa'y u himmet³⁶⁷ idesiz-edesiniz. = Lakin, bu maslahata başladıkda gideceğiniz yollar = ve karar ideceğiniz ordu-yerleri __ (Sf. 83) sizi düşmanın gideceği mahallerin renc u zahmetinden ziyade azim zahmet ve meşekkatlere giriftar eylemeye deyu gereği gibi teftiş ve tefahhus eyleyesiz. = Meselâ layıkı mertebelerde istihkam olmayub, = derununda ordu anbarlarınız olan kal'adan-kaleden vâfir irilüb gitmek gibi ki, = ol-o tarafda hazır olunmadığı suretde = düşmanın cerdanluları 'ale'l-ghafleh ol-o mahalle hücum itmek ihtimali ola yahud şöyle bir mevzi'e varub konmak gibi ki, = düşman bir tarik ile gelüb kendi memleketiniz ve kal'alarınız-kaleleriniz ile ol mevzi'in beynini kat' itmek kâbil ola = ve yahud kaht u galâdan nâşî az vakitde terk idüb avdet itmeğe muhtaç olacağınız bir mahalli zabt u isti'âb itmek gibi ve bunlara dair maddeler bir hoşça mülâhaza olunmuş olalar. İşbu zikrelediğimiz maddelere müteallik ahvâli bir bir mülâhaza idüb düşmanın dahi idebileceği bazı ihtimalatı *kezâlik* fikr u mütalâ'a eyledikten sonra ordusu cenâhları taraflarından birine varub konmak, gerek zahire celb itdirdiği ülke³⁶⁸ tarafına yaklaşmak = gerek kürsi-i memleketi (Capitale) olan belde ile ordusu beynini kat' itmek = gerek ordusu anbarlarına kâsd u taarruzundan nâşî havfe düşürmek = ve gerek zahiresini kat' idecek mevzi'leri zabt u isti'âb itmek gibi bir maddeye mübaşeret idesiz. = Bu makaleye ekser zabitanımızın malumı olan bir maddeyi misal itmek için, binyediyüzkırkbeş (1745) senesi = [Prens Karlo]/-nâm³⁶⁹ cenerali [Köynigingranz]/Königsgrätz³⁷⁰ ve dahi [Pardupitz]-nâm mahalleri terke mecbur ittiğimiz suretdi, zikr u tafsil ideriz: = [Çondubiltz]/Divetz-nâm³⁷¹ ordu yerinden hareket ittiğimizde sol tarafa gidüb [Glânz Kazası]/County of Glatz yanından mürur birle = [Hohânmon]/Hohenmauth³⁷² semtine gitmeye muhtaç olmuş idik. = ol-o vakit Nemçe ordusu anbarları = [Tosfabru]/Teutschbrod-nâm³⁷³ mahallde olub zahirelerinin ekserini dahi = [Moravya]/Moravia semtinden celb ider olduklarından nâşî = bu hareketimiz sebebi ile anlar-onlar [Landskiron]/Landskron³⁷⁴ tarafına gidüb *salifu'z-zikr* = Königsgrätz ile [Yarubitz]/Pardubitz-nâm mahalleri = bize bırakmağa mecbur oldılar idi. = Bu takrib ile Saksonyaluların dahi memleketleri ile orduları beynini kat' olunmuş olmağa = Kendi semtlerine (Teutschbrod?) muhafaza itmek için Nemçelulardan ayrılmağa muhtaç = oldılar idi. = Lakin, ol-zaman bizim Königgrätz tarafına hareketimize mâni' olur bazı maddeler var idi, = *ez-cümle* eğer varub ol mahalli zabt itmiş olsak idi, andan-ondan *mâ- 'adâ* bir nesneye mâlik olamaz idik. Zîrâ, Saksonyalular kendi semtlerine 'avdet itdikleri takdirce = biz dahi Prens

³⁶⁷ EY_513: different, shorter text between "himmet" and "sizi": ...himmet [ideceğiniz ordu yerleri].

³⁶⁸ EY_513: orthographic difference: [ülkâ]

³⁶⁹ Carl, prince de Lorraine/Karl von Lothringen.

³⁷⁰ Modern Königgrätz, in the text [Königsgrätz]. Şanizade's "Köynigingranz" reflects the rendering in the French edition(s) he used: [Königingraetz].

³⁷¹ Divetz. Camp de Divetz/[Dubletz]: A townlet 8 km northeast of Königgrätz in Bohemia.

³⁷² Hohenmauth/Czech: Vysoké Mýto in Bohemia.

³⁷³ French: Teutsch-Brod/Czech: Havlíčkův Brod, until 1945 *Německý Brod* in Bohemia.

³⁷⁴ Gen-Prin: [Landskron]/Czech: Lanškroun, a town in the extreme East-North of Bohemia.

Anhalt³⁷⁵ ceneral tarafına takvîrirmek için = bazı askerler ayırub irsâl eylemeğe muhtac olur idik. = Bundan başka Glatz anbarlarında tamamen ordu mevsiminde = bize kifayet idecek kadar zahiremiz yoğidi. = Düşman bir semte külliyyet üzere hücum itmeğe muktedir olmaya deyu = bir tarafına bazı askerler irsâl iderler ki, = [ekâd-porsiyon]/diversions (“Les/Die *Diversion(e)s*” welche man durch *Detachements* machet) ta’bîr olunur. Bu dahi düşmanı ordu yerini değışdirmeğe muhtac ider, = ve mutlaka düşmanın kendüye virdiği rabita-i mezkuresine halel getirmeğe, oldığı mahalden ordusını kaldırmağa muhtac ider. = Bu hususlara ilm u tefennün hasıl eylemek için hemân Prens [Öcen]/Eugen-nâm ceneralin binyediyüzbir (1701)³⁷⁶ senesi ordusının³⁷⁷ (Campagne) tarihi mütâla’a olunmak gerekdir, = ve Nemçelu Prens Karlo (of Lorraine) ceneralin binyediyüzkırkdört (1744) senesi = [Ren]/Rhein Suyu’nı geçüb, Fransalular ordusını basdikda ordu-yı merkumun nizamsızlığını³⁷⁸ bilmek bu hususa kâfidir. = Hasıl-ı kelim, bu makule matlûbdan nâşî icrâ olunan ameller daima ol-o matlûba muvâfik olmak gerekdir, = ve bir seraskerin ordusına virdiği rabita ve nizam her ne kadar âlimâne = ve her ne mertebede tedbîrât-ı hakîmâne üzere bina olunur ise, hasmını ol-o rütbe kendini muhafaza kaydında olmağa mecbur idüb, = ve daima anın-onun harekât ve sekenâtı muktezasınca³⁷⁹ = hazırlanmağa muhtâc ider.

19. Ondokuzuncu Fasil (Sf. 85-88) = XIXter Articul = Article XIX:

Köprüler kurulub bazı nehirler mürur olunmak tarikleri beyanıdadır:

Von denen *Passagen* über Flüsse.

Des Passages des Rivieres.

Düşman geçilecek suyun öte tarafında hazır olduğu suretde kuvvet ve kudret kâr-ger olmayub, = [ol]/o vakit hile ve hu’dâ teriklerine teşebbüs olunmak iktiza ider, = ve bir büyük nehir geçilmek lazım geldiğinde = Rum(i)yan’dan Kayser-nam³⁸⁰ sergerdenin [Ren]/Rhein* Suyu (Rhône)³⁸¹ mürurunda eylediği dekk ve desiselere ve Prens Öcen-nam (Prince Eugene) ceneralin Po Nehri’ni mürur esnasında eylediği

³⁷⁵ Leopold I, Prince of Anhalt-Dessau (3 July 1676 – 7 April 1747): nicknamed “der alte Dessauer/Old Dessauer”, perfected the modern drill and volley fire of the soon-to-be famous Prussian army -the latter thanks to his introduction of the iron ramrod around 1700- as a Prussian Generalfeldmarschall under both Friedrich II and his father. Although Friedrich II found it difficult to manage this battle-hardened and most trusted general of his father, he respected him immensely. (Blanning. *Frederick*. (2015): p xxvi, pp 14-15: Friedrich’s father –then Prince- Frederick William I and Leopold of Anhalt commanded Prussian units side-by-side during the War of the Spanish Succession). In this text (and also in its original), he is mentioned four times, while his son and likewise general, Lepold II also gets an honorable mention from Frederick for his surprise capture of Glogau in Chapter 21. In General-Principia, Leopold I is mentioned as *Fürst* and Leopold II as *Prinz*, however the French editions (Faesch and later) and therefore the Turkish edition of Ataullah Efendi did not reflect that nuance and mentioned them both simply as “Prince Anhalt”.

³⁷⁶ Friedrich wrote 1700, but the French edition corrected it to 1701. Both Friedrich, and the French edition clarifies that this was Eugene’s crossing of the Alps to campaign in Italy against the Duke of Vendôme, a factoid Şanizade omits.

³⁷⁷ 1701 campaign of Prince Eugen in Italy: Eugene’s illustrious string of victories against superior French armies South of the Alps in Italy during the early phase of the War of the Spanish Succession (1701-1714).

³⁷⁸ 1744 attack of Charles of Austria-Lorraine to France: Campaign in the Alsace against France during the War of the Austrian Succession.

³⁷⁹ EY_513: orthographic error: [mužteqasınca - (مضتقاسنجه)]

³⁸⁰ Cæsar: The original, eponymous Gaius Julius Caesar.

³⁸¹ *Friedrich, GP: “Rôsne”, River Rhône. The French edition notes that Friedrich must have meant Caesar’s unprecedented crossing of the Rhine via two bridges constructed by the Roman army.

hile ve hud'alara = yahud Prens Karlo (Carl von Lothringen) ceneralin yine Ren Suyu'nu³⁸² geçer iken icra eylediği funun ve sanatlara müracaat ve nazar olunmak gerektir. = İşbu __ (Sf. 86) zikrolunan seraskerler düşmanlarını aldatmak, = ve tasmim eyledikleri geçid yerlerini [anlara]/onlara anlatmamak için = ordularından bazı asker grupları bulub, ayırırlar idi, ve ol-o esnalarda külliyetlu askerleri bir gece hareket ve hakikatde tasmim olunan geçid yerine dek düşmandan vafirce ayrılıb, askerin mürurina mümâna'at etmeye memur düşman askerleri haber alub yetişmezden mukaddem, asker-i merkurum suyu gesünler deyu = hile olarak geçid yeri tasmim eylemedikleri mahallere güya köprüler kurulacak gibi mühimmata müteallik bazı nesnelere dahi hazır iderler idi. Nehirler ve ırmakların köprü kurulmak için bazı küçük adacıklar olan mahalleri intihab olunmak kaidedir. = Bunlarla amelde kolaylık hasıl olur. = Bundan başka, köprüyü karşı yakasında bir orman yahud düşmana mani' olacak ahar bir nesne olan mahalle kurmağa cehd iderler. = Ta ki, asker üzere gelüb karşılamağa muktedir olmaya. = Bu makule maslahatlarda ziyade ihtiyat gereği gibi fikir ve mülahaza kazım olmağla, = gerek **tombazlar**³⁸³ = ve gerek köprü takımına dair sâ'ir mühimmat getürenler = mahall-i memurelerine sipariş ve ta'yin olununan vakit ve saatde varub hazır olmak gibi = gece vakti icra olunmak iktiza iden maslahatlarda ekseriya vuku' bulan perişanlıktan ihtiraz olunmak için = köprü amelesi ve tombaz kayıkçılara (Pontonier oder Schiffer) idecekleri hid(z)metleri bir bir sipariş ve ta'lim = ve her birine güzelce ifade ve tefhim eylemek gibi nesnelere takayyüd ve ihtimam __ (Sf. 87) olunmak gerektir, = ve bunların cümlesi nizam bulub tamam oldukda, suyun karşı kenarına vaz' ve tertib olunmak için bazı askerler imrar ve irsal oluna. = Köprüler kurub bazı nehirler(in) geçmek iktiza eyledikde, = daima ol köprülerin iki başlarına dahi tahassun olunacak bazı nesnelere bina = ve ol-o mahallere ihtimam üzere askerler vaz' ve imlâ olunmak hususunu hatırdan çıkarmayub = zikrolunan tahassun yerlerine kuvvet ve i'ânet olmak için, = o mahallere yakın olan bazı adacıklara dahi istihkam vireler. = Ta ki, ol-o maslahatlara meşgul iken, düşman gelüb köprüyü zabt yahud hedm itmeye. = Eğer mürur olunacak nehir dar olur ise = köprü kurulmak için nehr-i mezburun dirseklü olan yerleri cüz'ice yüksek olmak takribi ile top vaz' olunduğı takdirce karşı kenarını dönüb ol-o semte müstevlî olacak mahalleri intihab olunub, = ol-o mahallere tahammülleri kadar toplar vaz', ve hıfz u isti'mâlleri için askerler tertib ve ta'yin ve ba'dehu köprüler ol-o istihkâmâtın saye ve himayelerinde bina ve inşa idüb, askeri geçirmeğe başlarlar, = ve bu makule nehirlerin köprü mahalleri zikrolunan kâ'ide mücibince = bazı dirsek ve bunlar takribi ile dar olub sahilleri birbirlerine yakın olmağla berü tarafda mukaddem bina olunan tahassun mahallinin saye ve himayesinde bulunmak için mürûr iden askerler birden ilerüye gitmeyüb gerüden asker gelüb yetişmek için yavaş yavaş yürüyeler, = ve eğer nirde **topuk** makulesi geçid virir yerler vâkî' olmuş ise = süvari askerleri geçmek kâbil olsun deyu ol-o mahallere **inişler** ve **şevler** açdıralar.

20. Y(eg)irminci Fasl (Sf. 88-90) XXter Articul = Article XX:

Köprüler kurulub nehirler mürur olunmağı men'in tariki beyanındadır:

Welchergestalt man Flüsse zu *defendiren* hat.

Comment il faut défendre le Passage des Rivieres.

³⁸² River Rhein. Şanizade got the correction that the first crossing mentioned by Friedrich meant Caesar's crossing of the Rhein and not Rhône as corrected by the French edition, for he names the first as Rhein and uses 'yine' again for the second crossing of the river in question.

³⁸³ Tombaz-duba denotes both the pontoons and the pontoon bridge set up on those boats.

Düşman bir nehri geçmek murad eyledikde, = [ana]/ona mani' olmak hemân kabil değildir, dinlenmekde be'is yokdur. = Bâ-husûs ki, müdafaa olunacak mahalden karşı yaka vâfirce ba'îd olmuş ola, = ve bunların bini sekiz **Nemçe milinden**³⁸⁴ ba'îd olduğu suretde, = yahud mesafe-i mezburede nehir kenarında bir-ya-iki aded tabya olmadığı takdirce, = [ol]/o makule maslahata meşgul olunmağı caiz göremem, = ve bunlardan başka nehir-i merkumun geçid verir hiç bir mahalli dahi olmamak gerekdir. = Farazâ, bunların cümlesi zikrettiğimiz minval üzere olmuş olsalar dahi. = Düşmanın kasd u garazı hilafına tertib olunmak iktiza iden nesnelere fi'le götürüb = icra eylemeye kâfi olacak kadar vakit olmak *lâ-cerame* muktezidir. = Bu dahi der-kâr olur ise, [ol]/o zaman lazım gelen umur, işbu zikrolunacak maddelere dair nesnelere dir: =

Nehir üzerinde bulunan kayık ve **pereme**³⁸⁵ (org. "Fahrzeuge und Schiffe"/French. "tous les bateaux, & toutes les barques") makulelerinin cümlesini çekdirüb, zikri mürur iden tabyaların yanına kayd u bend itdireler. = Ta ki, düşman [anları]/onları alub bazı umurına isti'mal eylemeye. =

Köprü yeri olabilecek mahalleri anlamak için nehrin iki sahilleri yoklanub, keşif olunduktan sonra, = [ol]/o __ (Sf. 89) makule mahalleri hedmoluna, = ve düşmanın müruruna muvafık olan sâir yerleri dahi tahmin olunub, = her bir mahalle vech-i münasıbı üzere cenge dair bazı nesnelere tertib ve tanzim oluna. =

Düşman tarafına gidilmekte ziham olmayub, = suhulet birle, yürütmek kabil olsun deyu = nehir boyunca müdafaa olunacak mesafe dahilinde müteaddid asker alayları için bir bir vâsi' yollar açdıralar. =

İşbu ihtiyatların (Præcautiones) cümlesi tamam olduktan sonra, = orduyu hatt-ı müdafaa'nın -yani müdafaa olunacak mesafenin- çâk orta yerine bir suretde kuralar ki, = hatt-ı merkumun iki-üçşerinden ordunun iki tarafları yalnız dört mil ba'îd ola, = ve dahi kâtana yahud ejder askeri zabitlerinden ziyade [çâpık/چاپق]/(çabuk?) birer kimesnenin hükmünde olarak onaltı fırka asker tertib = ve bunların sekizine bir serasker nasb olunub, = sağ kol mukabelesine irsal = ve baki sekizine dahi başka bir serasker nasb olunub, = sol kol mukabelesine irsal oluna. = Ve bu fırkalar düşmanın bazı hareketlerini = ve bir ve tarafa geçmek murad eylediği mahalleri haber virmeğe memur olalar. =³⁸⁶

³⁸⁴ Austrian mile: Per *Allgemeines Maßpatent* Maria Theresa issued in 1756: 1 Meile/mile = 24000 Fuß/ft. = 4000 Klafter/fathom = 2400 Ruten/rod = 7,585 935 360 SI km. The standardized Austrian mile used in southern Germany and the **Austrian Empire** was 7.586 km.

* I also located an Ottoman conversion for Austrian miles in a manuscript from the same MS collated volume/mecmua as Vesayaname's print version located in the collection of Husrev Pasha's library held at the Süleymaniye Manuscript Library. See, HUSREVPASA 805-M3, Cild/Vol. I, in "Kısm-ı Sâni: İlm-i Harb usulünün mefrûz olan bir darulharbe tatbiki beyanındadır. Bâb-ı Sani: Darülharbe dair mülahazatın beyanındadır." p 66: Gloss/sidenote on the margin: "(9) Nemçe Mili iki saatden ibaret olduğu bu mahalle şerh verildi." Meaning: Austrian miles are equivalent to two hours of walking.

³⁸⁵ Author's translation for "barque/bark". Ottoman Turkish had the cognate "barça/barca". It is interesting that Şanizade opted for "pereme/prama" instead, which denoted a small freight transport boat used on the Bosphorus dating from Roman times. For more info on the *peremes*, see: Mazak, Mehmet. *Boğaziçi ve Kayık Kültürü*. Yeditepe Yayınevi. 2010. Pp 33-35. The boat name pereme/pram seems to me a cognate with other flat-bottomed vessels -found mostly in Northern Europe- which must ultimately derive from the Latin verb *premere*, "to press".

³⁸⁶ This section continues for a page more in the Principia.

21. Yegirmibirinci Fasıl (Sf. 91-92) = XXİter Articul = Article XXI:

Şehirler ve müstahkem yerler basub fethetmek tarikleri beyanındadır: (Siege warfare)
Von Surprises der Städte.

Des Surprises des Villes.

Bir beldeyi basmakta şart olan, [ol]/o beldenin hıfz ve harâsetinde noksan, ve istihkâmında bazı kusur olmaktır. + Suyla dolu hendekleri var ise kış gelüb ol-o hendekler buz tutmadıkca yürüyüş olmak kâbil olmamağla vaktine muntazır olmak gerekdir. + Kezâlik bir nehri basmakda kâ'ide olan ol-o şehirn üzerine tamam ordu ile varılmaktadır. Nîte ki, binyediyüzkırkbir (1741) senesi [Pârânca]³⁸⁷/Prag Şehri³⁸⁸ böyle basılmışdır (Bloquade). Bazen dahi Prens [Levpâld]/Leopold-nam³⁸⁹ (ceneralin), [Ğulûğû]/Glogau³⁹⁰ Şehri'ne itdiği gibi çok zaman muhâsara itmekle³⁹¹ içindeki muhafız askerlerine kesel ve fütûr getürdikden sonra yürüyüş olunur, + yahud Prens Eugene-nâm ceneralin [Karamonya]/Cremona Şehri'ne eylediği gibi. + (Ve) Nemçelulerin [Qûzel]/Cosel-nâm³⁹² mahalle itdikleri misillü fırka fırka askerler tertib + ve taraf taraf hücum itdirmek tarikiyle basılıb fetholunur. + Baskına hazır olunmak esnalarında asıl lazım olan madde basılacak mahallin vaz'ı muktezasınca tedbir ve tertib olunmak için ol mahallin gerek istihkamatını + ve gerek içerusini güzelce anlamaktır.

[Ğulûğû]/Glogau baskını üstad-ı kamil ameli olmağla, + baskın murad idenlerin cümlesi ol-o tarike ittibâ' etmek gerekdir. + Amma, [Parâga]/Prag Baskını ol kadar ki *hâriku'l-âde*³⁹³ değildir. Zîrâ, belde-i merkume ziyade vüs'atlı olmağla deruninde muhafız askerlere öyle bir azim belde üzerine taraf taraf olunan hamle ve hücum tahammülden fütur gelmiş idi. + Cosel ve dahî Cremona baskınları ise hıyanet sebebi ile vuku' bulmuşdır. + Ve zikrolunan Cosel Şehri istila olunmağa bâ'is şehri mezburun muhafız askerleri zabitinden bir kimesnedir ki, + mezbur, firar ve Nemçelulere henüz hendekler açılıb tekmil olunmadığını ihbar itmeğle, anlar-onlar dahi hendeklerden geçüb şehri mezburi zabt u istila eylemişlerdir. + Eğer fethi murad olunan mahaller bazı küçük kal'alar ile mahsur olur ise, + yürüyüş esnasında kapuları top fişengi envâ'ından "Petardo"/petard³⁹⁴ tesmiye eyledikleri nesne ile hedm eyleyeler. ("On pétarde les portes des petites villes.") + Ve ol-o esnalarda derunindeki muhafız askerler firar eylesünler deyu sâ'ir kapularına dahi fırka fırka askerler ta'yin ideler. + Ve eğer top isti'mâli iktizâ ider ise topları bir-bir tarz ile vaz' ideler. + Topçular düşman tarafından atılan salkımdan mahfuz olalar. + Amma böyle olmadığı surette düşman toplar zabt etmek ihtimâli der-kâr olur.

22. Yegirmiikinci Fasıl (Sf. 92-121) = XXİİter Articul:

Cenk ve mukâtale tarikleri beyanındadır:

³⁸⁷ EY_513: [Parga]

³⁸⁸ Capture of Prague (1741): Friedrich's capture of Prague

³⁸⁹ Leopold II. Maximilian, Fürst von Anhalt-Dessau (1700-1751). A son of -and likewise Prussian general- the Old Dessauer, Leopold I, mentioned elsewhere in Vesayaname.

³⁹⁰ Glogau, Pol. Głogów. City in Lower Silesia.

³⁹¹ EY_513: [itmek ile]

³⁹² Siege of Cosel. Cosel/Polish: Koźle in Upper Silesia, c.a. 50 km south-east of Oppeln/Opole.

³⁹³ EY_513: [hârik-i 'âde]

³⁹⁴ Petard: a small, metallic, gunpowder filled container-bomb lit with a fuse to blow up gates and fortifications. The literal meaning of the word could hint at the wisdom behind Şanizade's non-translation of this technical term unlike others he successfully indigenized.

Von deren Treffen und von *Bataillen*. (Note: the longest chapter, with plates in the German original and most French editions)
Des Combats & des Batailles.

Nemçeluler ordusunu basmak gayet müşküldür. + Zirâ [anların]/onların orduları cerdanlularla (leichte Troupen) ihâtâ olunmuştur. + İki hasmın orduları __ (Sf. 93) birbirlerine yanlaştıklarında beynerinde ya maslahat az vakitte tamam olub, der-‘akîb madde hitâm bulur. + Yahud ol-o ordulardan biri baskında emin olacak bir mahfuz mahalli zabt etmiş olmağla, + bu makule hadiseler bazı müfrez askerler³⁹⁵ beynerinde daima vukû‘ bulur. + ...

... = Nîte ki, [Molvitz]-Mollwitz Cengi’nden mukaddemce müsâ‘ade-i bahtım ile fırsat bulub, = Mareşal³⁹⁶ [Nûburg]/Neipperg-nâm³⁹⁷ ceneralin ordusına askeri üç aded köylere taksim olunmuş olduğu halde yaklaşmak müyesser olmuş idi. = Lakin, ol-o zaman bu hususdan fa’ide hasıl idebilecek kadar hünerim yoğidi. Meğer ol-o vakitte bize lazım olan Mollwitz Köyü’ni iki alay üzere = kuşatdıktan sonra urmak-vurmak imiş. = Ve Nemçe’nin süvarileri zabtında olan ahar iki köylere dahi mezburların nizamına hâlel virmek için birer kere? ejder askeri irsâl olunmak iktiza iderimiş. = Zîrâ, ol-o güruhların kâ‘ide üzere ardınca gidecek piyade askerleri mezbur süvarileri atlarına yetmeğe komazlar idi. = Ve bu tarikler ile ceneral-i mezkur ordusunun külliyyen bozub berbâd olacağı muhakkak idi. Gerçi, bu baskın maddesinden ihtiraz için = ordularımızda oluna-alına? gelen ihtiyatları cümlesini = ve ordularımızın ne güne muhafaza itdiğimizi bundan akdem beyân eyledik. = Lakin *ma‘-mâ-fih* düşman bir tarik ile orduya yaklaşabilmek ihtimaldir farz olunmağla şöyle nush u pend ideriz ki, böyle bir vâkı‘a zuhûr eylediği takdirce cenge duran askerleri ihtiyaten her birine mukaddem işâret ve sipariş olunan = mahallere çıkub atlu askerlerine dahi yerlerinde metanet üzere duralar deyu emr u tenbîh ideler, = ve bunlar sabaha kadar kâ‘ideleri üzere düşmana takım takım ateşler saçub, top ve tüfeng atmakdan hâlî olmayalar. = Seraskerler dahi “İlerüye varılmak iktiza ider mi?” = ve “Süvariler galib midirler, yoksa düşman atları gerüye sürüb redd itmiş midir?”, = ve “Ne güne tedbir lazımdır?” deyu tehassus ve tashîh eylemekden hâlî olmayalar. = Bu makule tûnek???tez? vakitte serasker olan kimesnelor ordu sipahsâlârının emr u fermanına muntazır olmayub = anlar-onlar hall u ‘akde muktedir adamlar olmağla mühtahsen gördükleri vecih üzere hareket ideler. = ‘İnd-i müdde-i gice cenge varılmak aslâ ve kat‘â câ‘iz değildir. = Zirâ, gicenin zulmeti ifrât ile nizamsızlığa bâ‘is olub, = bundan *mâ-‘adâ* askerî taifesinden olanların ekseri zabitlerinin gözleri önünde te’dîb havfında olmadıkça üzerlerine lazım gelen umûr icrâ itmeyüb hizmetlerinde tekasül iderler. = Gerçi, [Şal-döz]/Charles XII-nâm İsveç kralı binyedyüzon (1710) sene-i miladında = Prens Anhalt (Leopold, Alte Dessauer)

³⁹⁵ T 2677: [askerleri]

³⁹⁶ EY_513: [Mâl-şâl].

³⁹⁷ Yeşil; Gezer. “Osmanlı İmparatorluğu’nda “Sürat” Topçuluğu II” (2019) pp 232-235: General Wilhelm Reinhard von Neipperg (1684-1774): Yeşil and Gezer give the name Johann Reinhard which must be a confusion. Neipperg was both an active combatant against the Ottomans and also a Habsburg tactician theorizing about the optimal tactics against the Ottoman army -especially cavalry. Then, Ottoman sipahi cavalry still reigned supreme in assault over classic 18th century European linear formation tactics (ibid. p 279). Neipperg recommended using infantry squares/karrées to counter tempestuous but un-concentrated Ottoman charges. Consequently, the late 18th century and the 19th century saw numerous Ottoman conflicts against Habsburg, Russian, and French forces, where, first attacking Ottoman cavalry and then even fierce but often unconcentrated yeniçeri and infantry attacks vanished against European tactical squares of infantry and artillery working in tandem.

cenerale [Rûcye]/Rügen Adası'ndan gelüb henüz asker dû-ger??? iken gice mukabil olmuştur. = Lakin, kral-ı mezburın böyle itdiğinin sebebi olub, muradı askerinin azlığını anlatmamak idi. = Amma, gündüz mukabil olmuş olsaydı, askerinin kıletü düşmanının ma'lum ve meşhûd olur idi. = Zîrâ, ol-o vakit, mezburın ancak dört bin (4000) mevcut adamı olub, yigirmi bin (20000) adam ile mukabil olduklarından nâşî mağlub oldılar.

Ceng kâ'idelerinde(n) biri dahi 'asâkirin gerek ense tarafına ve gerek yanlarına takvît virdikten sonra düşmanın ense ve cenâhlarını öküz boynuzı kuşatmaktır. Ve bu gün-â-gün tarikler cümlesi bir asıldan tevellüd ider: = olduğu mahalle istihkam virüb, tahassun itmek üzere olan düşman üzerine varub ceng itmeğe muhtaç olur iseniz maslahatı tamam itmeğe = vakit komayub hemân cenge mübaşeret idesiz. = Bir gün mukaddemki fırsat irtesi gün ele girmez. = Lakin, cenge başlamazdan evvel düşmanın tarz u tavrını gereği gibi anlamak [gereksiz]/(gerekli)³⁹⁸ ve cenge mübaşeret olunduktan kendinize mukaddem virdiğiniz rabıta ve nizam birle matlub hasıl olmakda kolaylık yahud 'usret olduğu malum ve aşık olur. = Ve bu dahi malum ola ki, bir nesneye arka yahud yan virüb gereği gibi istinad olunmayan tahassun yerlerinin ekseri zabt u istîlâ olunmak kâbidir. = Nîte ki, [Turan]/Turenne *(Torino)-nâm mahallin tahassun mahalli zabt olunmuştur. = Başka³⁹⁹ bir tahassun mahalli dahi etrafında kuşadılacak kadar açıklığı olmamağla, Prens Anhalt-nâm ceneral kuşadub, feth ve teshîr eylemiştir.⁴⁰⁰ = [Mâlpplâke]/Malplaquet-nâm mahallin tahassun yeri dahi = [Mâşâl]/Mareşal [Vilâr]/Villars ceneralin sol tarafındaki orman sebebiyle öküz boynuzı kuşadılmıştır. = Eğer cenge mübaşeret olunur iken bu maddeyi mülâhaza itmemiş olsa idiler ol mahalde **müteâhidin** ((military contractors, mercenaries/condottieri)) ordusundan onbeş bin (15000) adam zâyî olmaz idi. Tahassun mahalli eğer geçid virir bir nehre istinad olunmuş ise, ana/ona nehr-i mezbur tarafından varılmak gerektir. = Nîte ki, İsveç askerinin [İstralsund]/Stralsund-nâm mahalde yaptıkları tahassun⁴⁰¹ yerine derya tarafından varılıb yanındaki ismi nâ-mâlûm nehir⁴⁰² keçid virmeğle⁴⁰³ ol semtinden feth u zabt olundu. =...

... zikrolunan kaidelere ri'âyet idesiz. = Malum ola ki, nâ-çâr iş ber-aks olub gayrı ne düşmanın hareketlerine mukavemet olunmağa ihtimal = ve ne karşısında çok zaman

³⁹⁸ It appears to me that the negative verb here should have been the opposite, positive: "gerekli".

³⁹⁹ Faesch, the first French translator, and thus Atallah Efendi too omitted the name of this fort. Some later French editions added a footnote "Apparement celui du Schellenberg" for it, but the sentence actually must be "Le retranchement de *Turin* fut emporté du côté de la Doire." Preuss. *Friedrich der Grosse*. (1837): pp 21-22.

⁴⁰⁰ Intended is Prince Leopold I's actions under his Grand Alliance superior Prince Eugen's command at the Siege of Torino/Turin in 1706 during the Italian Campaign of the latter in the War of the Spanish Succession.

⁴⁰¹ T 2677: [tahsîn]

⁴⁰² EY_513, p 87: [[Esmi]/?-nâm malum] This scribal mistake would send the reader searching for a river-estuary with a name sounding like "İsmi/Esmi/Simi" around Stralsund on the Ostsee. However, in his holograph, Şanizade wrote, mirroring the French translation (and its editions) and the German original, that the river/water divide in question was not named by Friedrich II. "Celui de Stralsund, fait par les Suédois, fut emporté, parce qu'on l'attaqua du côté de la mer, où il/[le ...] étoit guéable." In light of the history of the anti-Swedish allied, victorious Pomeranian Campaign led by Leopold I, Prince of Anhalt in the winter of 1715, during the late phase of the Great Northern War, against Charles XII of Sweden defending Stralsund as a possession of Sweden in Pomerania, the water course in question must be the Strelasund strait –or its adjacent bodden-bays- separating Stralsund on the mainland from Rügen Island.

⁴⁰³ *ibid.*: virmeğe

dayanub durmağa kudret u mecâl kalmadığını anlamağa = encâm-kârın muhavvif olacağını teyakkun eylediğinizde = eğer o mahalle yakın ve münasebetlu boğaz ve geçid makulesi bir nesne var ise = ikinci saffını götürüb ol-o boğazı ric'at faslında = zikritdiğimiz minvâl üzere⁴⁰⁴ muhafaza itdiresiz. = Ammâ ol-o tarafda vech-i mezbur üzere bir boğaz yahûd bir geçid yoğise, = ol-o vakit evvelki saffınız, ikinci saffin aralarından süzülüb geçmekle = badehu saff-ı merkumun ensesinde andan-ondan üçyüz hutve baîd olarak ceng tertibi üzere hazır ola = ve süvarilerden mevcut olanların cümlesini cem' idüb = bundan sonra eğer murad ider iseniz ric'at halinde kendinizi muhafaza ve sıyanet itmek için = “**murabbâ**” şekline idhâl olunasz. = Yani, askeri dört köşelü kale resmine koyasz. = Tevarih kitablarında mestûr iki meşhur murabbâ'lar (quarré/infantry square) vardır ki, = anların-onların biri [İskulamburg]/Schulenburg-nâm ceneralin [Ferevstâde]/Fraustadt Cengi⁴⁰⁵ 'akîbinde tertib itdiğidir ki, = ol tarik ile [Şal-döz]/Charles XII-nâm ((Demirbaş Şarl)) İsveç kralının hücumlarından emîn olarak [Oderâ]/Oder Nehri'ni geçüb gitmiştir. = Biri dahî Prens Anhalt'ın tertibi olub ol-o murabba'ı [İsterdem]/Styrum Ceneral [Hûstâd]/Höchstädt-nâm⁴⁰⁶ mahallde vukû' bulan evvelki cengde bozulduğu vakit ihdâs itmiştir ki, = ceneral-i mezbur ol-o vecih ile iki mil bir ovayı geçüb, Fransız süvarileri üzerine varmağa cesaret idememişlerdir⁴⁰⁷. = Hatime-i kelam olmak üzere bu dahi ma'lum ola ki, = bozgunluk vâkî' olduğu surette hemân elli mil kadar gerüye çekilmek [iktizâ itmeyüb], [EY_513: = ve şemni??? bozgunluk haline vâkîf itmek iktiza itmez;] belki gerüye gider iken ibtidâ tesâdüf olunan bir münâsib ve muvafık mahallde meks u karar = ve ol-o mahallde asâkire tekrar rabîta virmek için ve korkub telâş idenler hâlecân ve perişanlıklarına sükunet getürmek için cesaret ve şecâ'at izhâr idesiz.

23. Yegirmiüçüncü Fasil (Sf. 121-125) = XXIIIter Articul:

Cenge ne sebebden ve ne takrîb ile mübaşeret olunmak lazım geldiğidir:

Warum und wie man *Bataillen* liefern soll.

Par quelle raison & comment il faut donner Bataille.

Bir devletin derece-i tâli' (Schicksal) ve bahtı (decisive Moments) cenkler ile malum olur. + Ve seferlerde mutlaka lazım olan, gerek seferin gâile ve meşakkatiyle başa çıkmak tarikiyle olsun, + gerek ol-o gâileye düşmanı mübtela etmek hasebiyle olsun, + ve gerek ebedi munkatî' edilmeyecek kavgayı bir âhar vecih ile kesüb bitürmek suretiyle olsun: + (mihr) her hal nihayet bulacak işlere başlamaktır. + Âkil ve kamil olan kimesnenin-kimsenin bir güzel mülâhazası olmadıkça hiçbir hareket etmediği gibi, sipahsalar olan zatın dahi bir matlub-ı mühimmesi ve bir niyyet-i hasenesi olmadıkça asla ve kat'â cenk __ (Sf. 122) etmeğe, ve bir cenkde düşmandan zor görüb mağlub olduğu halde kendüyi-kendini hasma zebun edüb, + emr ve teklifine

⁴⁰⁴ ibid.: crossed out text between “üzere” and “muhafaza”: [bir boğaz yâhûd bir geçid yoğise].

⁴⁰⁵ (Great Northern War 1700-1721) Battle of Fraustadt 2 February 1706: Saxon general Johann Matthias von der Schulenburg (1661-1747, mercenary general. Fought in the War of Holy League against Ottomans, also later fought the Turks in Corfu, while in the employ of Venetians) battled with the army of “Demirbaş” Carl XII of Sweden and got defeated in modern Wschowa in Poland)

⁴⁰⁶ The first Battle of Höchstädt (20 September 1703): A Habsburg Imperial army under the command of Austrian General Limburg Styrum and sub-general Prince of Anhalt (Old Dessauer) got defeated by a Franco-Bavarian army under French General Villars in Bavaria. The battle occurred during the War of the Spanish Succession (1701-1714). Hermann Otto II of Limburg-Styrum (1646-1704) too was a Habsburg general who partook in conflicts against Ottomans, during the War of the Holy League.

⁴⁰⁷ EY_513: [ide[ma]mişlerdir.]

inhiyâda mecbur eder elbet bazı hatalar etmiş olduğu indinde müselleme ve meczûm ola. + Görürsüz ki, + bu babda kendimi medh ü senâ etmem. + zirâ, askerimin varub düşman ile eyledikleri beş defa cenklerin ancak üç defasında cenk olunmak + mukaddemce tarafımdan re'y ve tedbir olunub, ...

Yoksa Mareşal Luksemburg ceneral misillü bazı fikr-i fâside zâhib olmayalar. Nite ki ceneral-i mezburın oğlu [Flandriye]/Flanders seferlerinin birinde zabt itmek kâbil idi zanniderim didikde ... bâ'is ikbâlimiz olan seferi diz...rüp mekanımıza avdet ve çiftçilikle meşgul olmaktadır deyu cevap verir.

Hülasa-i kelimeler cenk maddesinde Yehud (Jew) taifesinin Sanhadrin-nâm meşveretde irad itdikleri kelâmı ka'ide ittihaz itmek gerekdir ki, ol mecliste “Bir kavmin muzmahil olmasından ise bir adamın telef olması evladır.” demişler idi.

Düşmanın bazı gaflet ve kusuru olmak takribiyle haklarından gelinmek hususlarında [Senf]/Senneff⁴⁰⁸ Cengi ahvâlini mütâla'a kifayet ider ki, Prens [Valdek]/Waldeck ordunun ric'atında suhulete sebep olacak boğazın ağzını zabtta tekâsül itmekle ol-o mahallde Prens [Konde]/Condé-nâm ceneral, Prens [Oranc]/Orange ceneralin dümdar (Arrieregarde) askerine bir iş itmiştir, ve kezalik Mareşal Luksemburg ceneralin galib geldiği ceng (Leuze)⁴⁰⁹ ile [Rokus]/Raucoux Cengi'nin tarihlerinden dahi başka misaller istihrâc olunur.

24. Yegirmidördüncü Fasil (Sf. 125-131) = XXIVter Articul:

Seferlerde *keyfe ma ittefeka* vukû' bulan bazı nesnelere müteallik kelimedir:

Von denen *Hazards* und von denen ohngefährlichen Zufällen, so im Kriege *arriviren*.

Des hazards, & des accidens imprévus, qui arrivent à la Guerre.

Seferler esnâları = bir serasker hakkında vuku'u kabil olan nesnelere cümlesinden bahis murad eyle(di)m. + Bu faslı gayet tatvîl...

... Ve Prens Öcen-nâm sergerdeye binyediyüzotuzüç (1734)⁴¹⁰ senesi [*filan*] ceneral (“General Somebody” = Gen. Stein) hiyanet itmiştir, ve bizim [Kozel]/Cosel Şehri'ni düşmanın istilâsına sebep dahi muhâfız askerî zabitanından bir kimesnedir ki, mezbur firar idüp badehu düşmanı ol mahalle getürdi. Netice-i cümle-i makâline müsâ'ade-i rüzgar hengâmından baht ve tâli'e i'timad mevfûr, ve ne husûl murad ile kibr ü gurûr caizdir. Belki şöyle mülâhaza olunmak gerekdir ki, sizin cüz'ice ta'akkul ve basiret itmeyeniz? kumar oyunu gibi bir ümnâ-i kehânîdir ki, sırr-ı takdir güstâ-i halk ve sırr-ı keşlin? ile âlûde olan bazı adamların kibr ü gurûrlarını anmakla? teskin itmek ister.

25. Yegirmibeşinci Fasil (Sf. 130-131) = XXVter Articul:

Bir orduya serasker olan kimesneye umur-ı seferiyyeye müteallik müşavere etmek elbet lazımdır deyu bahisdir:

Ob es nöthig und rathsam sei, daß ein *commandirender General*, Krieger-Rath halte.

S'il est absolument nécessaire qu'un Général d'Armée tienne conseil de guerre.

⁴⁰⁸ Battle of Senef/Seneffe: French victory in Spanish Netherlands, under Prince de Condé on 11 August 1674 against an allied army under William of Orange during the Franco-Dutch War

⁴⁰⁹ Battle's name omitted in French translations. General-Principia has it as “Leuze”, p 184.

⁴¹⁰ The French edition both mistook the year as 1773, and omitted the treacherous general's name. General-Principia has it as the General Stein – betraying Prince Eugen in 1734, p 192.

[Prens Ocen]/Eugene⁴¹¹ -nâm sergerde, her-bâr işbu kelim-i âtiyi tekrar edüb, + “Bir nesneye mübaşeret etmemeği murad etmiş olan serasker [hemân]/hemen akd-i meşveret-i seferiyye eyleye!” der idi, + yani bir maslahatı görmek murad eylemez ise, hemân durmayup müşavere eylesün dimeği îmâ ider idi. Bu kelâmın esahh ve müsellemlerine delil ol-o meclislerde ekseriyâ nefy ile cevap virilüp “Yok! Yok! Bu olmaz!” kelâmını tekrar itdikleridir. Bundan mâ-‘adâ seferlerde *fevka’l-gâye* elzem ü ehemm olan esrârın ol meclislerde mestur ve mektûm kaldığı dahi yoktur.

Bir serasker ki, Padişah (le Souverain) ana/ona asâkirini inanup teslim eyleye, ol kimesnenin fa’il-i muhtâr olup, *keyfe-mâ-yeşâ’* icrâ-yı amel eylemesi lazımdır. Ve Padişah’ın serasker-i mezbura iktidar ve liyakati olmak üzere eylediği i’tikad u i’timadı ana/ona destur virüp, cümle masâlihini kendi akıl ve zihni muktezasınca görmeği yerine tafvîz ider. Lakin, bir seraskere dahi aşağı zabîândan biri istişareye da’ir bazı kelimeler söylese, anın-onun kelâmını dinleyüp fa’ide-mend olmak ana/ona lazım olduğunu teslim iderim. Zîrâ, “kendi memleket ü milletinin hakikat üzere gayretini çeken kimesne” (un vrai citoyen) kendüyi ma’dûm farz idüp, maslahatın ancak münâsib ve ma’kulına nazar ider ki, hemân maksûd hâsıl olsun deyüp, sebebi kendi yahud ahar bir kimesne olduğına bakmaz.

26. Yegirmialtıncı Fasil (Sf. 131-132) = XXViter Articul:

Harekât-ı askeriyeye⁴¹² dair kelimeler zikreder:

Von denen *Manœuvres* bei der *Armée*.

Des Manœuvres d’une Armée.

Gûn-â-gûn hareket ve isti’mâl-i alet-i fennini asâkirim beyenlerinde de’b ve usulden itdiğimin vechi bu kitabda bast u temhîd iylediğim kelimelerden malum olur, = ve ol hareketleri mevzû’u fırsat vaktini geçürmemek⁴¹³ = ve bir maslahatı şimdiye dek misli mesbûk olmamış rütbe az vakitte bitürmek, = ve dahi süvari askerimiz sâ’ika gibi şiddet ve salâbet birle varub çatmağla = düşmanı yıkub ber-‘aks itmek maddeleridir ki, = bir hücum sebebiyle cesur adamlar gibi işini güzel görmeğe ___ (Sf. 132) muhtaç olan korkaklar hasımlarını böyle seyl gibi sürerler. Malum ola ki, fa’idesiz hiç bir atlu yoktur. Lakin, iş hamle ve mukabelenin şiddetindedir (Il n’y aucun cavalier qui soit inutile. Tout dépend de la vivacité de l’attaque).

Şöyle ümmid iderim ki, “terbiyye-i askeriyeye ve talim-i harbiyyenin” (discipline) muktezi ve nafi’ olduğuna mülzem olup teslim eyleyen seraskerler, bizim terbiyye ve talimimiz öğrenmeğe daima sa’y idüp, gerek sefer ve gerek hizada [anın]/onun tekmiline cehd iderler. Zira, Latin musanniflerinden [Veces]/Végèce-nâm⁴¹⁴ kimesnenin vecdî halinde Rumiyân hakkında irad eylediği kelâm her-bâr hatırımdadır ki, bu vecih ile bast-ı makâl idüp âkıbet “Rumiyân talim-i harbiyyesi” (la discipline romain”) ile Alaman milletinin azamet-i cismaniyye ve hîle u hud’alarına, [Gal]/Gaul milletinin kuvvet ü salabetine, ve [Berberiyeye]/Barbares ahalisinin ekserine [gâlib gelüp]⁴¹⁵ arazi-i malumenin (l’univers connu) cümlesini

⁴¹¹ Prince Eugene von Savoy

⁴¹² EY_513 & Bulaq: [askerîye]

⁴¹³ EY_513 & Bulaq: [geçürmâmek]

⁴¹⁴ Publius Flavius *Vegetius* Renatus: Late Roman Latin (late 4th century) author of the famous/canonical military treatise commonly known as *De re militari* (Epitoma rei militaris).

⁴¹⁵ In T 2677 (the holograph) Ataullah Efendi wrote these two words in reverse order at the top of the recto page of fo. 55 and made ticks on each to indicate that they must be replaced.

taht-ı hükümetlerine aldılar demiştir. Pes, bir devletin sa'adet tâli'i asâkirinin meşk ve terbiyyesi derecesine göredir.

27. Yegirmiyedinci Fasil (Sf. 132-139) = XXVIIter Articul:

Kışlak tertibine dairdir:

Von denen Winter-*Quartieren*.

Des Quartiers d'Hiver.

Ordu mevsimi (Campagne) tamam oldukça kışlak olacak mahalleri [mülâhaza ve tasâmîm ederler, + ve [ol]/o mahallerde] vakt u halin muktezasınca tertib olunurlar. + Ve ibtida asker silsilelerine, yani, iktiza eden taraflarda zincir gibi ser-a-pa bir askerler vaz'ına rabita verirler. + Ve bu müselsel askerleri üç vechile tanzim edüb, ya bir nehrin berû yakasına, __ (Sf. 133) yahud dağlar ile kesilmiş bazı *nüzul*gahların siyanet ve siperlerine + ...

İşbu kışlak tarifi münasabetiyi ile şöyle vasiyyet iderim ki, düşman ordusu asâkirinin birbirlerinden tamam ayrılıp yer yer taksim ve tevzi' olundıklarının sahih haberleri alınmadıkça asâkirinizi kışlaklarına vaz' ve idhal eylemekten ziyade hazer eyleyüp [Federiko-Gilyom]/Friedrich Wilhelm-nâm elektörü [Alsas]/Alsace kışlağında Mareşal [Turan]/Turenne-nâm ceneral basdıktâ, elektör-i mezbura vaki' olan ahvâli bir ân hatırınızdan çıkarmayasız.

28. Yegirmisekizinci Fasil (Sf. 140-144) = XXVIIIter Articul:

Müstakil kış seferlerine dairdir:

Von denen Winter-*Campagnen*.

Des Campagnes d'hiver en particulier.

Kış mevsimi seferleri askere gûn-â-gûn hastalıklar arız olmağa ba'is olduklarından mâ'adâ + devam üzre harekete muhtaç olunmak sebebiyle ne mevcut askerde derman u kabiliyet + ve ne yeniden devşirme askeri yazmağa kudret olur + *fe li-hâzâ*, kış seferleri askere külli zarar verüb zahire ve mühimmata dahi kezalik noksan ve ziyân tertib etmeğe sebep olur. + Muhakkaktır ki, + ru-yı arzda mevcut olan asâkirin en alası dahi böyle kış seferlerine çok müddet tahammül edemez. + Binaenaleyh bu mekûle Seferleri alelacele asker çeküb mübaşeret idecek umur-ı seferiyyenin en mezmum ve nâ-makbulu olmak üzere tasavvur ve mülâhaza birle, + anlardan-onlardan ictinabe cidd ü sa'y olunmak gerektir; +lakin bazı maddeler dahi vuku bulabilir ki, + [ol]/o vukuat sebebiyle serasker olan zat bazen bu mekûle seferler((i)) etmeğe mecbur olur. + Bu devrin (Seculo) seraskerlerinde benim kadar kış seferleri etmiş hiç bir kimesne-kimse yoktur zannediyorum. + Pes [ol]/o seferleri itmeğe indimde karar verildiğine bâ'is olan maddeleri bu mahalde zikir ve tafsil emek abes olmaz: +

Çünkü binyediyüzkırk (1740) senesi beşinci ((günü)) [Karlo Empir Oturk]/Kaiser Charles VI hîn-i fevtinde Silezya derununda ancak iki orta (Regimente) Nemçe askeri olub + [ol]/o beylikten (Herzogthum Schlesien) hânedânımın (Haus Brandenburg) hukukunu isabet ettirecek vakit mahlûl olmağa, + hakkımda nef'i melhûz olan __((Sf. 141)) nesnelere cümlesine nâil olmak için [Sine]/Neisse Nehri kenarını “meydân-ı bâzîçe-i ceng ü âşûb”⁴¹⁶ (théâtre de la guerre) etmek üzere + kış

⁴¹⁶ Krieger-Theatrum: This is almost the only military term Şanizade repeatedly missed in this detailed and comprehensive military manual of Friedrich II. His literal translation for a ‘theater of

mevsiminde ol tarafa sefer etmeğe muhtaç olmuş idim. + Amma, eğer bahar eyyamını beklemeği tercih etmiş olsaydım + ol vakit [Krusan]/Crossen ile [Ghulughu]/Glogau beyninde tertib olunmak iktiza edüb, yalnız bir kere gidilmekle malik olacağımız nesnelere üç-dört defa ‘usretlü ordu mevsimleri (Campagnen) imrarından sonra ancak nail olabilirdük. + Anıñçün suret-i mezkure bana her veçhile münasib göründü idi. + Gerçi, binyediyüzkırkiki (1742) senesi [Bâvyerâ Elektörlüğü] (Bäyerschen Lande) arâzîni tahlis-i tertib eylediğim kış ordusundan bir netice hasıl edemedim. + Ammâ ne çâre? Fransızlar ol-o havâlîde serâsime dolaşub Saksonyalular dahi hıyanet etmekte idiler. + Binyediyüzkırkbeş ve kırk altı (1745-1746)⁴¹⁷ seneleri beyninde dahi üçüncü defada yine bir kış seferleri eylemiş idim. + Zîrâ ol vakit Nemçelüler Silezya’yı zabt etmiş olmağa mezburları ol-o havâlîden sürüb çıkarmağa muhtaç olmuşum, + ve işbu ili senelerin beyninde Nemçelüler ile Saksonyalular kış eyyamı duhulünden sonra hücum edüb memalik-i mevrusemi külliyyen yakub-yıkmak + ve ahâlisinin kanını dökmek kasdında olduklarından nâşî + ben dahi kendi re’yim üzere hareket edüb, maslahatı onlardan evvel gördüm, + ve kış ortasında memleketlerinin çâk-ı kalb-gâhına sefer ettim. + Ve eğer yine bunlar misüllü bazı umur-ı ittifakiyye ve masâlih-ı müsta‘cele vuku bulmuş olsaydı + tekrar bu sureti tercih __((Sf. 142)) edeceğime şübhe yoğidi. + Ve ol-o vakit bu misale itibâ eden generallerimin re’yelerine razı olur idim. +

Amma bu zikrelediğim maddeler gibi bir mülâhazası olmayarak kış seferine mübâşeret edenleri daima zemm ederim. + İşbu kış seferleri husûsâtına müteallık nesnelere biri dahi budur ki: + [ol]/o seferlerde mümkün olur ise asâkiri daima birbirlerine yakın dairelerden dairelere nakil birle yürüterek + [ol]/o dairelerin her bir köyüne yine iki yahud üç orta süvari ile yine [ol] kadar piyade kondurmak gerektir. + Ve bazen cümle piyade askerini yalnız bir şehre koydurub iskan eyledikleri dahi olur. + Nite ki, **Prens Anhalt**⁴¹⁸-nâm general asakirini mukaddemleri **Torgau**, **[Olenburg]/Eulenburg [Mis]/Meissen’de** ve bunlardan başka Saksonya derununda vâkî’ isimlerini der-hatıra edemediğim iki yahud üç aded küçük köylere kondurub + ba’dehu ordu kurmağa başladı idi.⁴¹⁹ + __

Vaktâ ki, düşmana yakın varıla? + [ol]/o vakit asakire varacakları mahaller işaret ve ifade olunduktan sonra, + kâ’ide üzere müteaddid alaylar bağlayub - yürüyeler. + Bu minval üzere maslahatı fasl edecek hareket derecelerine vâsıl olunduktan, + yani düşmanın kışlağına girmek, yahud mezbur ile cenk etmeğe yürümek mertebelerine varıldıktan, + gayrı çadırlar kurulmayub asakir hemân bârgâh-ı bî-sütûn-i âsumân altında cenk tertibi üzere karar edeler. + Ve ol-o geceyi imrâr etmek için her bir bölük azim ateşler yakalar. + Lakin bu makule meşakkatler şedîd olmağla insan anlarına müddet-i medide tahammül edemediğinden __((Sf. 143) naşi, + böyle maslahatlarda mümküni mertebe acele ve sür‘at, ve işi az vakitte bitürmeğe sa’y u himmet olunmak gerektir. + ve asla muhataraya bakmayalar. + Belki hemân-hemen

war’ is nonetheless vivid though.

⁴¹⁷ “In den Winter von 1744. bis 1745. that ich die 3te Winter-Campagne, weil die Oesterreicher in Schlesien einbrachen, und ich also obligiret war, sie wieder herausjagen zu lassen.” p 210.

⁴¹⁸ Leopold I, Fürst von Anhalt, Old Dessauer.

⁴¹⁹ 28th (Last) Chapter: Friedrich forgets places, names, confuses figures and battles at times, General-Principia is his retrospective account of battle experiences.

“Man leget auch wohl zu Zeiten, und nachdem es die Umstände erfordern die ganze *Infanterie* in einer Stadt, sowie es der **Fürst** von Anhalt machte, als er in Sachsen *marchirete* und sich in Eulenburg, Torgau, Meissen, auch noch in 2 oder 3 andere kleine Oerthern, deren Nahmen Ich vergessen habe, *quartierete*, und darauf *campirete*.”

tereddüd etmeyerek niyyet-i katı'a edün ol-o niyyet üzre kavi ve sabit olalar. + Müstahkem kaleler ile memlû olan havâlîye eyyâm-ı şitâda sefer etmekten hazer eyleyeler. + Zîrâ baskın ve şücûn (intrigue tarikleriyle fethi mümkün olmayacak böyle cesîm hisar ve kilâ'î muhâsaraya vakit müsaid değildir ki, + hatta bu mekûle maddenin başa çıkacağına mukaddem itikad olunmuş ola. Öyle ise maslahat-ı mezbureyi icra kâbil olmayacağı müsellemdir. + Amma eğer o mekûle yerlere sefer ihtiyar olunur ise, kış içinde asâkire rahat ve ârâm verilüb müddet-i mezbureyi ordunun ancak tertib ve nizamına sarf ideler. + Tâ ki, gelecek bahar mevsimi ibtidasında düşmandan evvel hareket ve andan-ondan mukaddem icra-yı maslahat kâbil ola. + __

((**Tetimme**)) (Sf. 143-144)

Pes, seferde vukû' u muhtemel olan azîm hareketlerin tarîk-i aslîleri bunlardır ki: [ol]/o tarîklerin usul ve mebadîlerini 'alâ-kadri'l-*imkân* zikir ve ta'dâd eyledim, + ve her bir maddeyi vâzihan beyan ve tahrir ve tefhîm⁴²⁰ olunabilecek ibârât ile tabir eylemeğe eğer çî mahsusen sa'y eyledim. + Lakin, eğer bazı fasıllarda şâyed bir şübheniz olur ise, + [ol]/o maddeyi benden suâl ve istiksâ⁴²¹ birle, beni memnun ve mesrur idesiz. + Hatta, ben dahi meramımı mufassalan size ifade ve takrir, + yahud â'lâ ve enseb olduğu takdirce zihniniz kabul idebileceği tarz ile tabir ideyim. +

Şöyle malum ola ki, + seferlerde sebkât eden cüz'îce tecrübem sebebiyle bu fenn-i harbi __ ((Sf. 144)) *kema hüve hakkuhu* bilüb ka'rına⁴²² vasıl olmak kâbil olmadığını, ve fenn-i merkum dikkat birle mütâlâ'a olundukça yeniden bazı şeyler âşikâr olub gûn-â-gûn maddelere muttalî' olunacağını anladım. +

İmdî, bu kitab zabitanımın evvelen⁴²³ kesb-i şân u iftihar için + sâniyen⁴²⁴, isimlerini gaflet ve nisyân ile zikr ü yâd olunmadan hıfz ve himayet için, + Sâlisen, amel ve eserleriyle *ebediyyü'l-istimrâr* bir nâm-dârılık der-kâr olmak için + hüner icra itmeğe iktidar îrâs eder bir sanata + sarf-ı *mâ-melike-i*⁴²⁵ efkar eylemeği arzu etmelerine sebep olabildiği takdirce + bununla tazyî'-i evkat itmek değil, belki te'lîfine muvaffak oldum deyu itikâd iderim.

T 2677, Folio 60 B/recto: [*Temme(tü)'l-kitâb*]. T 6920, folio 97 B/recto: [Tamâm şod]

EY_513, Folio 60 A/verso: (rubricated) [*El-hamdu li'llâhi 'alâ't-tamâm ve's-salâtu 'alâ hayri'l-enâm*]

Finis motif: [ç]

((**Colophon of EY_513 and the subsequent Bulaq edition**)) (Sf. 145)

İşbu zîver-i zebân-ı 'azb'ül-beyân-ı Türkî ile müzeyyen ve müzehheb olan, + nüsha-i nadire-i fûnun-ı cihâd + *münâfi'un li'l-ibâd*, bir üstad-ı kâmilin âsâr-ı cemil ve bir [gedâr-ı?] cezîli olub, + mütezammın usul ve üslub-ı harb ü gazâ ve *lâzimu'l-implâ*

⁴²⁰ T 2677: [tefehüm]

⁴²¹ (استقصاء) *i.* (Ar. *kaşâ'* "uzaklaşmak"tan *istikşâ'*) Bir şeyin aslını dikkatle araştırma:

⁴²² فَعْر. Arab. derûn. depth

⁴²³ Bulaq: [evvela]

⁴²⁴ Bulaq: [sâni]

⁴²⁵ Bulaq & EY_513: [mâlik]

olmağla, + muhâfaza-ı kâffe-i Ümmet-i Hayri'l-Enâm⁴²⁶ + ve muhârese-i 'âmme-i bilâd-ı ehli'l-İslam için, + tab' ve temsîl ile teksîrine, + hâlen müşîr-i müşterî-i tedbîr ve vezîr-i 'adîmu'n-nazîr, + merhametlu, veliyyu'n-ni'am, + ve'l-hâmî li-riqâbi'l-ümem, + el-Gâzi, el-Hâc, Muhammed/Mehmed Ali Paşa -veffakahu Allah bimâ yurîdu ve mâ yeşâ⁴²⁷ - + Efendimiz Hazretleri'nin irâde-i 'âliyye-i sâmiyyeleri tealluk itmekle, + Mahruse-i Mısır iskelesi olan Bulak'da inşa buyurulan *Dârü't-Tibâ'a*'da⁴²⁸ + binikiyüzotuzsekiz (1238) tarihi Rebiülevvel'inin âhirinde⁴²⁹, + 'uyûn-ı sutûr tanzîm ve tekmîli mukahhal-i kuhl-i kemâl, + ve hadûd-ı sahâ'if tab' ve temsili müzeyyen-i hâl, hitâm-ı mâ-lâ-hemâl olunmuştur.

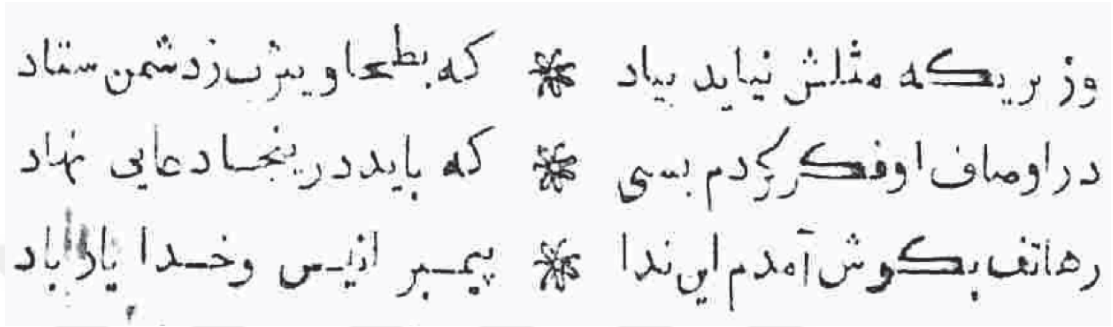

Image 1.5 Şanizade Atâ's encomium/medhiye for Mehmed Ali Pasha of Egypt

Persian original:

وزیر یکه مثلش نیاید بیاد + که بطحا و یثرب ز دشمن ستاد
در اوصاف او فکر کردم بسی + که باید در اینجا دعایی نهاد
ز هاتف بکوش آمدم این ندا + پیمبر انیس و خدا یاد باد

Transliteration:

Vezîrî yeki misleş ne-yâyed be-yâd + kî Bathâ⁴³⁰ u Yesrib⁴³¹ ze duşmen⁴³² setâd
Der evsâf-ı û fikir kerdem besî + kî bâyed der încâ duâyî nehâd
Ze-hâtif⁴³³ be-gûş âmedem ân nedâ + Peyember enîs u Khudâ yâd bâd

English translation:

A wazir for whom no equal comes to mind - Who saved Makkah and Madinah from the enemy

On his traits I thought a while - so that I could pray for him

(Suddenly) A call sounded to my ear from unknown: - "May he be the Prophet's companion and the Lord's mention"

م م
م

⁴²⁶ Khayr al-Anâm: "The Best of Creation", the Prophet/Hazret-i Peygamber.

⁴²⁷ Arab.: "الغازي الحاج محمد علي باشا وفقه الله بما يريده وما يشاء"

⁴²⁸ (بولاق - Bulaq, from a Turkish word literally meaning spring/Tur. göze, is a Nile-side neighborhood of Cairo where the eponymous (دار الطباعة)/ Bulaq Press was established by Mehmed Ali Pasha.)

⁴²⁹ Printing date: End of (29/30) Rabî' I corresponds to 14/15 December 1822.

⁴³⁰ Arab. wadi bed. بَطْحَاءُ مَكَّةَ Batha of Makkah/Quraysh is a depression in the southern portion of Makkah al-Mukarramah. The author used it as a metonym for the holy City.

⁴³¹ Yathrib: the name of al-Madinah al-Munawwarah before the Prophet's migration from Makkah.

⁴³² Enemy: Wahhabi rebels of the First Saudi Uprising (1811-1818), crushed by Mehmed Ali Pasha's army under the command of his sons Tosun and Ibrahim Pashas. Ataullah Efendi also praised Mahmud II in other works for the same feat of redeeming the Hijaz from "usurpers", see for instance Tarih Vol. I, pp 1-2.

⁴³³ Hâtif: a voice from the unknown, originally the name of a jinn from Arab folklore.

PART III

MÜFREDÂT-I KÜLLİYYE FÎ SEVÂHİLİ'L-BAHRIYYE

Annotated Transcription of MKfSB

MKfSB Şerhli Çeviriyazı Metni

((Zahriyye / Flyleaf))

“EX LIBRIS:
Süßheim.
1939”

((fo 1, p 1))

Hs. or. oct. 1003

“Fenn-i Frenk esas(ından?) ve aslından bahisdir.” (Erased)
“Westdeutsche Bibliothek” red-ink stamp

((fo 1, p 2))

Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili'l-Bahriyye

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ⁴³⁴

((Mukaddime))

Emvâc-ı sutûr hamd-ı Hüdâ, nesîm-i teslîm, Habîb-i Kibriyâ ile bu bahr-i sefid sahîfede mütemevvic oldıkda keştî-i yegâne/a? sütun/sinun? şük(k)âta? tahrîr-i sahil-i nakl? lala?-i s/hamîr? bu gûne bâdbân-guşâ-yı teveccüh olur ki, **çûn terfî-i i tibar-ı Mülk u Millet ve tevsî-i iktidar-ı Din ü Devlet'in teksîr-i ulum** ve efzâle merbût ve tevfir-i erbâb-ı kemâle menût olduğı âşinâyân-ı etvâr-ı rûzgâra *ke's-şemsi fî hattî nusfi'n-nehâr*⁴³⁵ âşikâr ve be-dîdâr olmağla, 'uzemâ-yı 'ulemâ-yı **cumhûr-ı Müslimîn** ve küberâ-yı hulemâ-yı zümre-i Muvahhidîn bu babda kemal-i ihtimâm ve bu hususa dikkat-i tâmm iderek, lisan-ı Arabî ve Farisî ve zeban-i Yunanî, ve 'İbrânî'de müellef kütüb-i şettâ ve te'lifât-ı *la-yuhsâyı* tetebbu' ve ta'lim hatta Çagatay ve [Latyin]/Latin ve emsâli elsineyi tahsil ve tefhim birle, bazılarında tasnif-i mücelledat-ı [ilmiyye]⁴³⁶ ve bazılarını birbirine nakl u terceme ile, ((fo 2, p 3)) işâ'a-i fevâ'id-i cemîl(e) ve iktisab-ı ücûr-ı cezîl(e)⁴³⁷ idegelmişlerdir. Bâ-husus, bu

⁴³⁴ Lafza-i Celal -the name Allah- in the Basmalah is abbreviated out of respect and concern for the sanctity of the Divine Name. Throughout the text, the scribe abbreviated the Lafzah as “A-h” in typical riq'ah fashion.

⁴³⁵ Arabic phrase meaning: “like the sun on the meridian line”.

⁴³⁶ The scribe first wrote [‘âliye], which he corrected by altering the letters to the current [‘ilmiyye].

⁴³⁷ Galat/barbarisms: [fevâ'id-i cemîle] and [ücûr-ı cezîle] with feminine/*mu'annath* adjectives agreeing with these feminine nouns would have been more correct for Ottoman purists. However, in

Devlet-i [line-filling ornament]⁴³⁸ *ebediyyü'l-devâmın* sâbite-i Cebbâr (Constellation Orion) tulû'ı işraq ve sitâre-i Şucâ' (Constellation Hydra) zuhûrı pertev-endâz-ı eflâk ve âfâk olaldenberü isticlâb-ı erbab-ı fazl u kemal ve istishâb-ı ashâb-ı fûnun ve i'mâl/a'mâl? [eyleyen]⁴³⁹ Devlet-i zafer-hısâl olmakdan-nâşî, gevher-şinâsân-ı fehm ü iz'ânın ber-mukteza-yı vakt u zaman tahmin ve ta'yin eyledikleri kavânin ve erkan, ba'is-i asayış-ı 'ibâd ve mûcib-i tevsî'-i bilâd olup, hal ve şânını heman dâhil-i kabza-i [Nasr(â)nî]⁴⁴⁰ olan memalik ve büldândan idrâk ve îkân bir kâr-ı âsân iken, mürûr-ı devr ü zaman ve inkılâb-ı sinîn ve evân bir müddetden berü suret-i diğeri îcâb ve tavr-ı müstahsen-i ahârı istısvâb itmekle berây-ı îcâb-ı zaruret-i teşeyyüd-i esâs-ı kaviyye-i Devlet, ve te'yîd-i bünyân-ı merşûş-ı saltanata sarf-ı nakdîne-i cevahir-i 'ukûl olunmak ma'kûl görüldükde, umur-ı mezburın ba'zını telâhuğ-ı efkâr erbab-ı elbâb ile müyesser, ba'zının dahi hukemâ-i mütekaddimin ve [fuzel(â)-yı]⁴⁴¹ mûte'ahhirînin âsâr-ı *vâcibü'l-i'tibar*larına mürâca'ata mevkûf olduğu emr-i mukarrer olup, lakin, ekser evkatde sebeb-i galebe ve iftihar ve vesile-i âsâyîş ve i'tibar olan â'mâl-i nev-zuhûr ve desâyis-i ((fo 2, p 4)) mestûr, kütüb-i kudemâda ma'dum olduğundan başka, Arabî ve Fârisî ve Türkî kitablarda dahi olmadığı ma'lum olmağla, tetebbu'-i te'lifat-ı Efrenciyye'ye hâcet der-kâr oldıkda, gerek *bi-kadri't-tâkati* edâ-yı hıdmet-i vâcibe-i padişahîye ve gerek ihvân-ı Dîn'e mûris-i menfa'at olacakları cihetle misal-i sadakât-ı câriye olmak niyyet-i hâlisânesiyle, bâ'is-i vüs'at-i Devlet u Dîn ve bâdî-i selâmet-i guzzât-ı Müslimîn olmakda elzem ve aqdem zannolunan kütüb ve resâ'ili der-pîş ve der-meyân ve **mütâla'alariyla imrâr-ı vakt u zaman iderek, bundan aqdem Bossut-nâm mühendis-i meşhurın, "Cümle-i 'Ulûm-ı Ta'limiyye" (Cours de Mathématiques) ile müsemma olan kitabı, İtalyan⁴⁴² lisanından terceme ve itmâm, ba'dehu Fransız lisanı üzere mü'ellef "Süvari Asâkirin Hidemât-ı Dâhiliyyeleri Şurût-nâmesi" bâ-emr-i âlî kezalik Türkî'ye nakl u tamam oldıktan sonra "Tesyîr-i Sefîne ber-muktezâ-yı Harita"-nâm risaleyi terceme ve tekmlil 'akabinde, Prusya Kralı Koca [Kadriko]'nın ((Friedrich II))⁴⁴³ "Vesâyânâme-i Seferiyye" nâmıyla be-nâm olan kitâb-ı mûrisü'l-istiğrâbı dahi mezbûrlar misillü Fransız lisanından terceme ve tanzîm olunup, yegân yegân pâye-i serîr-i â'lâya arz u takdim olunarak, cümlesi resîde-i**

Arabic grammar/*Nahw* the adjectives of non-sapient/*ghayr 'âqil* objects do not necessarily always have to agree with their nouns gender-wise. Moreover, as with most galat/barbarisms, not all Ottoman authors would agree, arguing that loanwords abide by the rules of the borrowing language -which in this case is gender-neutral- rather than the original language.

⁴³⁸ In keeping with Ottoman manuscript culture, the scribe drew this shape, almost resembling the word "Hû", several times throughout the MS to complete lines, when the text ended before reaching the left contour.

⁴³⁹ The ink is blotted here. Likely [eyleyen], but [iden/eden] is also possible.

⁴⁴⁰ Scribal error: the copyist forgot to add the alif, producing [Nasr-nî] instead.

⁴⁴¹ Scribal error: the copyist forgot to add the tail of the "l/lâm" and to add the alif, producing [fezâ-yı] instead.

⁴⁴² Aside from the style of the riq'ah handwriting of this MS suggesting a later date, this word provided the earliest clue that this MS cannot be a holograph of Şanizade and should date from a later period in the 19th c. The word for *Italian* is not written as [Talyan] with "t/tā" as in Şanizade's holograph or other MS and print copies of *Vesayaname*, but as [İtalyan] with "t" and an initial alif. This must be a later copy and cannot date from around Şanizade's completion of the original holograph towards the end of the first decade of the century. According to Dr. Mustafa Küçük, a veteran archival expert at the Ottoman Archives, the riq'ah hand of this MS suggests a date range from around 1830 to 1860.

⁴⁴³ We already discussed the common confusion of "f"s with "k"s in foreing names by Ottoman scribes copying Şanizade's works in the analysis of *Vesayaname-i Seferiyye*, and they occur in this MS a few times ([K/Falstborn] 55/p 109, [Luang/fo] 60/p 120, [K/Fokin] 62/p 123) as well. See also notes on [Federiko/Kadriko], [Fimpolik/Kimpolik] etc.

hayr-i kabul-i padişahî ve mazhar-ı ayn-ı ‘inayet-i şehinşahî olmuşlar idi. Vaktâ ki, re’isân-ı ((fo 3, p 5)) akl u ihsâs, Tersane-i Ma’mure’nin dahi ka’r ve sâhilini, sa’irleri misillü bir hoşça kumpas ((compass)) ve mikyasa eylemek, murad-ı Devlet-i kaviyyü’l-esâs oldıkda husus-ı mezkura der-hâl mübaşeret olunup bu maslahat-ı vacibü’l-vaktin husûlî lâ-cerame Hendesetü’l-Mâ’ ((Hydrography)) ve inşâ’ ve Seyr-i Sefâyin’e ((Navigation)) dair fûnun-ı kesireye muhtâc ve bu emr-i zî-bâlin/bâlik??? sanâyi’-i ‘acibe ile irtifâ’ ve istidrâc bulacağı gavvâsân-ı bihâr-ı dâniş ‘indlerinde kemâ-hiye âşikâr ve ‘ayân olduğundan ibtidâ, fûnûn-ı merkûma müteallik ve âsâr-ı me’ârif-nisâr tedarik ve tahsil ve ez-cümle, işbu cemî’ rüzgarlar ve medd ü cezirler ve bahrî haritalar ve sâir sanâyi’-i bahriyyeyi ve arazi-i malumın tamamen iskeleler ve limanlar ve koylar ve körfezler ve sahillerini ve akındılar ((currents)) ve dökündiler ve topuklar ((ears of sea)) ve sığlar ve kumsallarını ve demür yerleri ve yatak yerleri ve cümle muzırr ve nâfi’ olan mahallerini ve bunlara müteallik sa’ir nesnelere câmi’ ve hâvî olup, *karîbü’l-ahdde İngiliz zebanından Fransız lisanına menkul ve mütercem olan işbu “Müfredât-ı Külliyye fî Sevâhili’l-Bahriyye”-nâm kitab-ı nâ-yâb-ı girân-kadr, mehmâ-emkene sâde ve vâzih ta’bîrâtile zevârik-ı hurûf-i lisan-ı Türkî’ye imlâ ve ifâza olunmak hususî dahi bu hakîrin refrefe-i vüs’-i âcizâneme lutfen tahmîl* ((fo 3, p 6)) buyurulmağla, der-hâl bâdbân-ı sa’y u himmeti küşâd ve “*Bismi(lla)hi mecrâhâ*”⁴⁴⁴ kelam-ı hakâyık-peyâmını mu’tâd iderek ‘âzim-i sâhil-i murâd olunup, mukaddime-i kitab az vakitte terceme ve itmam ve binikiyüzyegirmibir (1221 - 1806/7) senesi hilâlinde ‘atabe-i ‘aliyye-i mülûkâneye arz ve i’lâm olundıkda, vâsıl-ı sermenzil-i iltifat-ı Şehriyâr-ı Şehîd⁴⁴⁵ ((Selim III)) ve resîde-i derece-i i’tibâr-ı mezîd olup, itmâm ve tekmîl bâbında **Hatt-ı Humâyûn-i meymenet-i mevfûr şeref-bahş-sudûr olmağla**, eğer çi, der-‘akib imtisâl ve tertîb-i hurûf-ı tehciyeye iştigâl olunup, lakin gâh ‘avâ’ik-envâ’ işgâl ve gâh tesâdüf-i rîh-i ‘akîm-i ihtilâl-i ahvâl ile berây-ı tevakkî lenger-endâz halîc terk ve ihmâl olmakda iken, **Rubâ’î:**⁴⁴⁶ {*Hoş haber [bâd]/bâşi ey nesîm-i şimâl! (*) Ki, be-mâ/[be-câ] mî-resed zamân-ı visâl (*) [Mâyir yed]/Yâ berîde’l-himâ/hamy, Hamâk’A(lla)h! (*) Merhabâ, merhabâ! Te ‘âl, te ‘âl! (*) Bi-hamdi(lla)hi’l-Meliki’l-Müte ‘âl.*} işbu binikiyüzyegirmüç (1223 - 1808/9) sâl-i şeref-hisâlinde *bi’s-şevketi ve’l-iclâl* hâlen dîhîm-efrûz-i serîr-i tâcdârî, revnak-efzâ-yı makâm-ı şehriyârî, Padişah-ı Devlet-i Aliyye, Şehinşah-ı Millet-i Muhammediyye, Hîdiv-i cihan, ferîd-i zamân, sezâ-vâr-ı Hilâfet, Sultan-ı ins ü cân ve zîver-i taht ü

⁴⁴⁴ Quran, Surah Hüd, Verse 41. Pickthall: “And (Noah) said: Embark therein (the Ark)! In the name of Allah be its course and its mooring. Lo! my Lord is Forgiving, Merciful.”

The first alif/long vowel in the second word “mejrâhâ”/[madʒ.re.ha:] is recited raised to [e] with imâlâh in the Hafş Qirâ’ah of the Quran that Şanizade -as most Istanbul Ottomans- would be familiar with. This verse presents the only occasion for this vowel shift in the Hafş recitation. Also, the meaning and Noahide symbolism of the verse serves the general literary device *Berâ’atü’l-İstihlâl* that Şanizade wove skillfully into this preamble by constant use of words and phrases evoking the subjects of his book, navigation and astronomy.

⁴⁴⁵ With the epithet “Martyr Ruler”, Şanizade deferentially commemorates the memory of the first patron of his scholarly output -including this work’s mukaddime- Sultan Selim III, and the fallen *New Order*, which allowed dozens of Ottoman reform-minded scholars and statesmen like Ataullah Efendi rise. 20 years later, while composing the *Tarih*, Ataullah Efendi still referred to the unfortunate Sultan with emphasis on his martyrdom. *Tarih*, Vol. I: pp 28 (“Hudavend-i esbak Şehid-i mazlum Sultan Selim Han merhum”), 30, 64 (“Padişah-ı şehid Sultan Selim Han-ı firdevs aşiyân hazretleri”), 158, 196 (Hudavendigâr-ı şehid), 203.

⁴⁴⁶ This is actually not a rubai of *Atâ/Şanizade*; instead it is a ‘rubai’ -if one could call it as such- made up of the first and the sixth *bayts*/verses from a ghazal of Hafîz-ı Şîrâzî with a last half-verse added by Şanizade, a hemistich prasing God. It is also noteworthy to see that the scribe copying this MS did not know Persian and rendered a few words into unintelligible soundbites. See Hafez’s original mulamma’ Perso-Arabic ghazal at: <https://ganjoor.net/hafez/ghazal/sh302> [].

tâc-1 Âl-i Osman, Sultan ibnü's-Sultan, es-Sultan Mahmud Han ibnü's-Sultan ((fo 4, p 7)) AbdulHamîd Hân [*halledede/hullide ...? devlete/uhu ve e'ân(e) men 'ân(ehu)?*] Cenâb-ı şevket-me'âb Efendimiz teşrif-i taht-ı Keykâvûs'ı zî-şân buyurdıklarında, ber-sebil-i vahdet? tarik-i 'ukalâ câdde-i Hüsrevân'a revân ve şâh-râh-ı [hâ]hakîrâna⁴⁴⁷ 'âzîm ve şitâbân olup, sîret-i şâhân-ı kişver-güşâ olan gayret-i Mülûkânelerinden tertîb ve techîz-i gâziyân ve tanzim-i mühimmât-ı bî-pâyâna meyl ü mahabbet ve düşmandan ahz-ı intikâma sa'y u himmet buyurmağın, **elzem-i levâzım-ı Dîn ü Devlet**, ve yek-bal/(Kimya-yı?)??? Hümâ-yı evc-ârâ-yı saltanat **olan umûr-ı bahriyye ve Tersâne-i Ma'mûre nizamına** kezâlik sarf-ı tefevvür-i himmet olunmak bâbında hareket ve deryâ-yı irâde-i Hâkân-ı Bahreyn vukû' buldukda, mütercim-i kitab Şanizade Mehmed Atau(lla)h bendeleri dahi, müstağrak-ı girdâb-ı hayret ve ıztırâb iken dürr-i yektâ-yı nâm-ı nâmî-i şehinşâhilerini hâsıl ve hâvî işbu sadef-i mü'ellef-i gevher-nisâb ile dâmen-i ümmîde rehâ-yâb olup, Cenâb-ı Perverdigâr'ın 'avn u ihsanına istinâd ile mübâşeret ve ibtidâr kılındı, ve *Huve'l-Muste'ân*. Ger çi bu eser, â'mâl-i üstâdân-ı hüner-cûyâna kıyâsen katre-misâl ednâ ve ahkârdır. Lakin, nazar-ı ayn-i i'tibâr-ı Padişah-ı deryâ-nevâle vuslat-yâb olduğu takdirce her lafz-ı âbdârı bir kâmûs-i muhît ve her terkîb-i piyâde- ((fo 4, p 8)) refâtârı bir sefine-i basît(e) olmak mukarrerdir. Keşfî-bânân-ı muhît-i im'ân ve reh[p]erân-ı⁴⁴⁸ ummân-ı irfândan recâ ve niyâz olunur ki, filike/a-i sevâd-ı hukka-i midâddan sudûrî muhtemel olan hata ve kesûrî dest-i 'inâyet-peyvestleriyle tashîh ve ta'mîr buyuralar. V'A(lla)hu'l-Muvaffiku li's-savâb ve ileyhi'l-merci'u ve'l-me'âb.

Mukaddime-i Mütercim Sâni (in rubric)

Erbâb-ı dikkate hafî değildir ki, bu kitab, lisân-ı Frengî'den ta'bîrât-ı Türkiyye'ye nakl u tahvîl olunduğı gibi **tertîb ve nizâm-ı sâbıkadan birkaç maddesi dahi tağyîr ve tebdîl olunmuşdur**. **Madde-i Evvel** ((in rubric)): Lisâneyn beyninde tertîb-i hurûf [tehcîy(e)de]⁴⁴⁹ ihtilâf der-kâr olduğundan, *kable't-terceme* nizâm-ı hurûf lisân-ı Türkî'ye ifrâğ olunup, badehu tercemeye mübâşeret olunmuşdur. **Madde-i Sâniyye** ((Rubricated)): Bu iki lisanın her birinde bir? ism-i mahsus ile müsemma olan isimler birbirine muğâyir ve muhâlif olmakdan nâşî, Türki'de meşhur olan surete ((fo 5, p 9)) nakil ve tebdilleri mahallerinin tahvîlini müstelzim olduğu âşikâr, ve tahvîl-i mekândan tertîb-i sâbıkın tağyiri lazım geldiğı zâhir ve be-dîdâr olmağla, lisâneyn-i mezkûreynin her birinde müsta'mel ve meşhur isimleri mahallerinde tekrâr ve ta'rîf ve tafsillerini lâyük olan mahalle havâle ile îzâh ve izhâr olunmalarına sarf-ı iktidâr olunmuşdur. **Meselâ**, Gelibolu Boğazı'na tâ'ife-i Efrenc [Dardanelle]/Dardanelles diyüp, İstanbul Boğazı'na [Bosfor]/Bosphorus demekle, cümlesi harf-ı hecâ muktezasınca mahallerinde tahrîr ((olunmuşdur))⁴⁵⁰. Lakin, biri harf-i "kâf"da ve diğeri harf-i "bâ"da "Boğaziçi" maddesinde tafsîl ve tefsîr olunur. **Madde-i Sâlise**: (in rubric) Her bir milletin ahar milletden ahz ve isti'mâl eylediğı elfâz, ve isimlerin ekseri galatdan hâlî olmadığından bahisle bazıları galat-ı fâhiş ile bir rütbede

⁴⁴⁷ The scribe first started to write [hâkir] with a "hâ" but ultimately rewrote the word as [hakîrâne] without erasing the first "hâ" syllable.

⁴⁴⁸ It rather seems like the scribe wrote the word -correctly written with a "b" as [rehberân], as [rehperân] with a "p".

⁴⁴⁹ Scribal error: "de" *bulunma hâl eki*/locative suffix would be correctly written without joining this word's final letter as [tehcîyede/تهجیةءه]. However, the tā marbūṭah/h -which should have been left as an isolated final letter and not joined to the following suffix- got dropped mistakenly, producing the grammatically incorrect [tehcîde/تهجیةءه].

⁴⁵⁰ This sentence ends abruptly, incomplete with a missing particle. The omitted word must be an auxiliary verb such as "olunmuşdur".

muharref olmuştur ki, istikrâz olunan millete değil, lafz-ı mesfûr ile müsemmâ olan mahallin sükkân ve ahâlisine bile telaffuz ve su'âl olursa, fehm ve idrâkinden âciz ve me'yûs ve belki galatdan galata düşmekle külliyyen ser-nigûn ve ma'kûs olmuştur. *Ve li-zâlike* musannif-i kitâbın ber-muktezâ-yı lisan bazen galat olarak zabt ve kayd eylediği isimlerden sahihine zafer? müyesser olanlarını sıhhati üzere tahrîr ve takrîb ((fo 5, p 10)) ile vukuf mukadder olan isimlerde sebab-i vaz' ve tesmiyeyi ve bâ'is-i galat ve tahrîfî beyân ve tefsîre ihtimâm-ı kesîr olundu. Meselâ, ta'ife-i Efrenc, Cezâyir'e [Alcer] diyüp, "El-Cezâyir" lafzından ahz u tahrîf itmişlerdir, amma aslı "kayser" ve "Câsâr" isimlerinin me'hûzı olan "[Cezer] ((c-z-r))" lafzından ahz olunmuştur. Ve bu havâlîde "Cezâyir" dinmekle meşhur olup, *ma'a-hâzâ* eğer *cezîre* yahud *cezâyir* değildir, *ve kıss aleyhi*.

Zikr-i bazı kava'id-i mühimme

Her bir milletin kendüye mahsus bazı âdeti olduğu gibi, lisanının dahi kendüye layık bir faşâhat ve kitâbeti olduğu *'inde'l-bülğâ* zâhir ve huveydâ olmağla, *mebhûsun 'anh* olacak Fransız lisanında dahi bu kıyâs ile bir gûne zarâfet ve bir nev' resm-i kitâbet olmak lazım gelir ki, ol-resim ve kâ'ideye 'adem-i ri'âyet mefhumda iltibâs ve mugâyeret ve erbâb-ı inşâ 'indlerinde sâ'ir bazı nâ-becâ hâletleri müstelzim olur. İmdi, gerek lisan-ı mezburda ve gerek hemcins(i?) olan lisanlarda Arabî'deki "Ba'lebek" / Baalbek ve "Hadara-mevt" / Hadramût⁴⁵¹ 'alem terkîbleri gibi iki kelime yahud ziyadedden mürekkeb olan isimlerde madde-i ((fo 6, p 11)) terkib-i ma'lûm olmak için, ism-i mezkûrın mürekkeb olduğu lafızların beynini birer **hattcağız**⁴⁵² ile fark iderler. Meselâ, "Kap-Blank" / Cap-Blanc ismi ki, "Kap" lafzı ile "Blank" lafzından mürekkeb olup, "kap" *burun* ve "blank" *beyaz* ma'nâsına olmağla, ma'nâ-yı terkîbîsi "Ak Burun" demek olur ki, iki lafızdan mürekkebdir. Ve *kezâlik* İngiliz lisanınca "Aaster-Bom-Gat" / ? ismi dahi üç maddeden mürekkebdir, *ve kıss aleyhi*. Bi(z)⁴⁵³ dahi bazı menâfi' mülâhazasıyla tercememizin ekser mahallinde bu kâ'ideye ri'âyet eyledik. Bu dahi şâyeste-i dikkat mevâridendir ki, ta'ife-i Nasârâ beynlerinde mu'te(b)er⁴⁵⁴ olan nesnelere ekserîsini birer velî ve d(e) veliyyeye isnâd birle, [anın] / onun ismiyle zikr u yâd iderler. Meselâ, "Sant-David" dirler ki, *Hazret-i Davud* dimekdir. Ve "Santa-Mariya" dirler ki *Hazret-i Meryem* demek olur.⁴⁵⁵ Zirâ, müzekkere "Santo" yahud "tâ"yı hafz ile "San", ve mü'ennes[d]e "Santa" dinür. Ve bu kitabda olan isimlerin ekseri bu makule olmağla, musannif, "Kitâb eğer böylece tahrîr olursa kitabımız heman harf-ı "sâd"a münhasır olmuş gibi olurdu. Anıçün takdim ve te'hîr ile yazılup asl-ı ism mukaddem okunmak lazım geldiği ma'lûm olsun deyü "Sant" yahud "Santa" ((fo 6, p 12)) lafzının iki taraflarına birer işâret vaz' olundu." demiştir. Binâ-ber-în, bu hakîr dahi kâ'ide-i mezbûreye ri'âyete muhtâc

⁴⁵¹ Şanizade did not randomly choose these two examples, they feature in most standard introductory Arabic grammar (nahw) books -e.g. *Izhâr al-Asrâr* of Imam Birgivi- as examples of compound names, thus rendering his explanation intelligible to most Ottomans with some intermediary-level education.

⁴⁵² This odd word seems to be a neologism by Şanizade for the term "hyphen", literally translating to: a "line-ling".

⁴⁵³ The MS has the final "z/zel" without a dot as r, [Bir] instead of [Biz].

⁴⁵⁴ The dent of the letter "b/bâ" exists, but its dot is missing.

⁴⁵⁵ Similar to Ataullah Efendi's examples for compound names above, his two examples for "saints" seem also not to be random selections and suggest that he carefully chose them to make the content accessible to the intended Ottoman audience. Aside from being "saints" venerated by Christians, King David and Virgin Mary are also Biblical and Quranic figures well recognized and revered by all Muslims.

oldım. Meselâ, “San-Corci” ismini harf-i “cîm”de zikr olunmak için “Corci” kelimesi tahrîr-i takdim olunup, “Corci San” suretinde tahrîr olunup, *San Corci* okunur. Ve “Santa-Mariya” harf-i “mîm”de “Mariya Santa” resminde yazılır, ve kezâ.

Etvâl-ı Büldâna Müte‘allik Kâ‘idedir:

El-Mukaddime

Müddet-i medîdeden berü Fenn-i Coğrafya’nın enfa‘ ve elzem bir nesne olduğu gerek biğâ‘ası kalîl ve gerek âlim ve fâzıl kimesneler ‘indlerinde umûmen ma‘lum olmağla, müsta‘mel ve matlub bir fenn-i mergûbdır ki, [anda]/onda olan fâ‘idelerin hadd ü pâyânı yokdur. Ve fenn-i merkum devletlerin ve memleketlerin hudûd ve sınırlarını beyan ve tahdîd ve cemî‘ zamanda her mülk ve devletin aslını ve feth u teshîr ve zâyî‘ ve tağyir olunan mahallerini ve inkilâb ve ihtilâlini resm ve tahrir itmek cihetiyle Tarih hususunda dahi bir madde-i asliyyedir.

Fenn-i Coğrafya’yı Ulûm-ı ‘Âliyye’den ma‘dûd olan İlm-i Hendese fürû‘âtından tasavvur birle, ((fo 7, p 13)) ‘Ulûm-ı İnsan’dan (Humanities!) olduğunu ikrâr iderek, “San‘at makulesi nesnelere bir cüz’⁴⁵⁶ değildir.” ta‘birine dahi kâ‘il olmayuz. Zîrâ, “fer” ta‘biri bile böyle bir fâ‘idelü ve menfa‘atlı maddenin kadrini tenzil ve şânını taklîl ider. Çünkü, cümle ilimlerin ve san‘atların (sciences and arts!) kendülerine mahsus ta‘birat ve istilâhâtı olup, ol ta‘birat ve istilâhatın mesned ve merbutları olan ifâdât ve hudûd-ı müstakilleyi câmi‘ ve hâvîdirler. Bes, Coğrafya’nın dahi sâ‘irleri misillü ta‘birat ve istilâhat-ı mahsusası olduğu mülâhaza ve tasavvur bir emr-i tabî‘îdir ki, biz [anları]/onları beyana şurû‘ ideriz.

“Coğrafya” lafzı Yunânî bir terkiib olup, “Bahs-i Arz” ma‘nasını ifade ider. Lakin, murad yalnız **arz-ı meskûne** ve bahr-i muhîtden müstesna arâzi olmayup, belki mecmû‘ arâzi ve bihârî şâmil kürre-i arz ve mâ‘dan bahis ma‘nasını ifade ider. Bu madde müte‘addid şu‘belere munkasım olur ki, [anların]/onların beyan ve tavzipleri lazımdır. İmdi, Bahs-i Arz kelâmının ‘umûm ma‘nasını ifade itmeğe ihtimali olup, ol takdirde nazar-ı cins ve i‘tibar itlâkı ta[h]tında⁴⁵⁷ me’hûz mevâddan, ve *bi’l-iltizâm* umûr-ı tabî‘iyyeye müte‘allik havâss-ı mahsusalarından bahs demek olur. Husus ifâdesi dahi mümkün olmağla münâsebet ve müşâbehetleri ve mevzi‘lerinin ((fo 7, p 14)) muvafakları olup, sınırdaşları olan sâ‘ir mahallerden kat‘-ı nazarla bir eyâlet ya bir memleket yahud bir devletin bahsine münhasır olur. Lakin, bu mahalde muradımız olan Coğrafya, ‘umûm ve itlak i‘tibarıyla olan değildir. Zîrâ, madde-i merkume üzere bundan aqdem bî-hadd ü pâyân â‘mâl-i meşhure ve âsâr-ı ma‘rûfe beyan ve icra olundığından, erbâb-ı ‘ulûmun, ‘ilm-i mezbur hakkında dikkatleri bu vecih ile vâki‘ olmağla, bunca erbâb-ı kemâl, madde-i mezkureye sarf-ı [e/âmâl?] itmişler iken tekrar iştilal, mukaddemâ hasâd olunmuş tarlayı bir kerre dahi hasâd murad itmek gibi bir fâhiş hatadır dirler. Eğer bu ilmi, “Bahs-i Memleket-i Mahsûse” ma‘nasına olan [**Koroğrafya/Chorography**]⁴⁵⁸ tasavvur

⁴⁵⁶ The scribe placed the final hemze on a kursî/silent wāw as [juzw’] rather than correctly writing it on the line without a seat simply as [juz’].

⁴⁵⁷ Scribal error: Written as [tahtında] with a “khāḥ”, instead of the correct [tahtında].

⁴⁵⁸ Chorography: an antiquated Ptolemaic discipline, oft-regarded as a sub-discipline of Geography, dedicated to the description and mapping of specific spaces and regions. Ataullah Ef.’s translation corresponds to “the description of a specific kingdom/realm”. It is noteworthy that the term chorography was losing popularity in favor of topography from the 18th century onwards.

[eylesin/eylesen?], bu madde hakkında şöhret ve şuyû‘ bulan ‘amellerin kesretine rağmen maksûdımızı vücûda getürebileceğimize müte‘ahhid olmak kâbil idi. Ve bunun îcâb ideceği zahmet ve meşakkat ve it‘âb-ı zihin yakinen ma‘lûmımızdır. Lakin, vazîfemiz bu olmadığından, husus-ı merkuma gayrı ta‘arruz olunmadı. **Ammâ** muradımız ba‘de-ez-în, “Bahs-i Belde-i Müstakille” ma‘nasına olan [**Topoğrafya**]/Topography’ya *bi-eyyi-hâl* münhasır olmaktadır zann olunmaya ki, Coğrafya’nın bu kısmı bazı mahsusî şerh ve tafsilden kat‘-ı nazarla nef‘i bundan e‘amm olan “Bahs-i Memleket” ((fo 8, p 15)) maddesinden ekall it‘âb-ı zihn ile husûle gelmek muhtemeldir. Belki sinîn yahud kurûnın müddet-i medîdesi bazı tebdilat ihdâs ve mürur-ı zaman, inkılabat-ı gûn-â-gûn îrâs eyledikde, tebdilat-ı merkumeyi dikkat iderek kâ‘ide üzere resm ü tertîb itmek için bu makule a‘mâlî tekmiîle vesîle olan fenn-i Tarih’e nazar ve mürâca‘at kifayet ider. Coğrafya’nın müstakil bir şu‘besi dahi vardır ki, [ana]/ona “**Hendesetü’l-Mâ**” dirler, ve lisan-ı Frengî’de [**İdroğrafya**]/(Hydrography) dirler. Bu lafz, Türkî “Bahs-i Mâ” ma‘nasını ifade ider ki, ‘ale’-seviyye göller ve denizler ve bahr-i muhit ve bunlara dâ‘ir mecmû‘ mevâddın bahsi demek olur. Coğrafya’nın en lazım ve en nâfi‘ olan işbu kısmı, eğer çî kısım-ı mezburdan bahsidenler kesîr olup, kıt‘a kıt‘a olarak her ne kadar tahrir ve beyan itmişler ise dahi yine heman külliyyen terk ve ihmal rütbesinde kaldığı ziyade ta‘accüb olunacak bir şeydir. Ve cümle nâs yakînen bilürler ki, “**Müfredât-ı Coğrafya**” kemâl mertebede fâ‘idelü bir kitabdır. Lakin, hiç bir kimesne gemicilik fenninde bilinmesi muktezî yahud mutlakâ Hendesetü’l-Mâ’ya dâ‘ir nesnelere cümlesini tekmiilen beyan ider bir kitab te‘lifine bu vakte kadar mukayyed olmamıştır. İmdi, bu kitabda maksud ve mültezemimiz bu zikrolunan makule nesnelere ki, kimi kullanan ((fo 8, p 16)) kimesnelere nâ-gâh muktezi olmadan hâlî olduklarından başka kolay ve âsân tariklerdir. Ve bununla beraber tesyîr-i sefâyin fennine tâlib olan şâkir(d)ân⁴⁵⁹ ve etfâli terbiyye hususına ve [bâzergânlık]/bezirganlık ve ticaret maddelerine elzem ve deryaya müteallik maslahatı ve deniz ile münasebeti olanların cümlesine lazım ve ehemm olan nesnelere câmi‘ bir kitab olmağla fâ‘idesi kesîr olduğu bî-şekk ve bî-irtiyâbdır. İmdi, tavr-ı bî-edebâne ve hareket-i küstâhâne olmayarak bu kitab-ı nâ-yâbi bir müfid ve muhtasar ve ekmel ve ezhar-ı coğrafya-yı bahrî olmak üzere tasavvur ve i‘tibar kâbilidir. Ve Coğrafya’nın sâ‘ir şu‘beleri misillü bunun dahi ıstılâhât ve ta‘bîrât-ı mahsusası olmağla kitabımızı mütâla‘a idenlere ıstılâhat-ı mezkureyi ta‘rif ve beyana şuru‘ olundu.

((**Glossary of geographic terms: Müfredat-ı Coğrafya?**)) **Kara** (“**Continent**”): Arabî’de “bâ”nın fethiyle “Berr” dirler. Şol arz-i mebsûtaya, yani şol bir geniş yire dirler ki, gûnâgûn hükûmetler ve mülk ve saltanatları yahud müstakil ve münferid devletleri şâmil olup, hiçbir deniz ile fasl u tefrik olunmuş olmaya, nite ki, [Finistere]/Finisterre Burunu, Avrupa Karası’nda ve İspanya’nın karayel ((NW)) tarafındadır dirler. **Ada**: Şol kıt‘a-i arza, yani yerin şol parçasına dirler ki, tamamen su ile kuşadılmış ola. İngiltere’nin cenubında olan ((fo 9, p 17)) [Hamsir]/(Hampshire) sahilindeki [Viğt/Viyt]/(Isle of) Wight Adası gibi. **Yarımada**: ... **Geçid** (“**Isthmus**”): ... **Burun** (“**Promontory**”): ... **Bahr-i muhit**: ... **Deniz**: Az mesafede etrafı kara ile ihata ve mesdud olan ve bahr-i muhite nisbeten pek cüz‘î su birikindisine dirler ki, yakınında olan bahr-i muhite muttasıl ola. Nite ki, Akdeniz ve İrlanda Denizi ve bunlara müşabih denizler bu minval üzeredir. Bundan başka, bahr-i muhitin herbir ((fo 9, p 18)) kısmına kezalik “deniz” dinilebilir. Ve dahi, “Sâkin olduğumuz Kürre[-i]⁴⁶⁰, arz ile bahirden mürekkebdır.” denildikde bu kelimadan dahi

⁴⁵⁹ [şâkirdân] inscribed with a missing “d/dâl” as [şâkirân].

⁴⁶⁰ The scribe added a misplaced tanwîn standing for a superfluous hemze.

ziyade mutlak ve mücerred bir ma'nâ anlanır. **Körfez:** ... **Koy:** ... ((fo 10, p 19)) **Boğaz:** ... **Göl:** ... **Kürre'nin** gerek karada ve gerek denizde olan gûn-â-gûn mahallerinin şekil ve hey'et ve vaz' ve suretlerini, sebkat iden tarik-i vâzih üzere ta'yin ve ta'rif eyledikten sonra kürre-i mezbureyi bir mikdar ecza-yı ihtiyariyyeye ve aksâm-ı münferideye taksim itmek âsân olup, ecza-yı merkume vasıtası ile dahi her bir mahallini tamamen ve kamilen beyan ve ta'rif kâbil olur, *Binaen-aleyh*, Kürre-i Arz'ın da'ire-i azimesini, ve sâniyen, sa'ir her bir ((fo 10, p 20)) da'iresini **360** ecza'-i mütesâviyeye taksim idüp, herbir kısmına “derece” dirler ve bu dereceleri kezalik taksim idüp, herbirine “dakika” dirler. Ve bu ecza'-i munkasimeyi tekrar taksim ve herbirine “saniye” dirler ki, herbir saniye, dakikanın altmış (60) cüz'inden bir cüz'idir. Ve bu takdirce herbir derecede *bi'l-iltizam* **360** saniye mevcut olur. **Arzın** hareket-i yevmiyyesi, yani yegirmidört (24) saatde tamam eylediği devresi iki kutub farz olunmağı îcâb ider ki, [anlar]/onlar şol noktalardır ki, âlemin iki tarafları misillü tasavvur olunabilirler. Ve ol kutubların biri şimalde ve ol-biri cenûbında olmağla, birine “Kutb-i Şimâlî” ve ahârına “Kutb-ı Cenûbî” tesmiye olunur. Ve bunlar âlemin iki taraflarında sâbit olan noktaların tamamen üzerlerinde vâki dir. **Zîrâ, arzın dâ'imâ şark ve garb istikâmeti üzere araba tekerleği gibi mihver-i üzere devr eylediği müsbettir.** Ve işbu hareket-i şebanrûzî vâsıtasıyla yegirmidört (24) saatde, yani bir gün bir gicede arzın nefsinde eylediği devre-i vâhidesinde cemî' eflâk nazarımızdan mürûr ider. (VA) [Rubricated Alif in brackets]

İmdi, Mihver-i Arz'ı (Axis) bir kutubdan kutb-ı ahara merkez-i arzdan istikamet üzere ((fo 11, p 21)) mürur iden bir hatt-ı mevhum misillü farz kâbil olur. Ve hatt-ı mezburi vaz'ını tahvil eyleyerek *bi-lâ fâsıla* nefsinde devr iden bir değirmen çarhının mihverine teşbih eylemek dahi mümkündür ki, ol mihverin iki tarafları arzın iki kutubları olur.

Hatt-ı İstivâ (Equator): ... **Ufuk:** Şol da'iredir ki, kürreyi iki nısf-ı kürreye taksim idüp, birisi fevk-i ra'sımızda rü'yet olunan nısf-ı kürre[yi]⁴⁶¹ 'âlî, ve diğeri nazarımızdan gâ'ib olan nısf-ı kürre-i esfeldir. **Hattu nısfî'n-nehâr** (meridian): Bir da'ire-i azîmedir ki, kutublarından huruc idüp zevâyâ-yı kâ'ime ((right angle)) üzere istivayı kat' ider. Kürre'nin herbir noktasında bir *hattu nısfî'n-nehâr* farzı mümkündür, ve sath-ı kürrenin herbir mahallinde bir *hattu nısfî'n-nehâr* vardır. Pes, zikrolunacak ((fo 11, p 22)): vechile dahi âsân fehmlunmak me'mûldür. **İmdi**, şimal ve cenub istikameti üzere bir hatt-ı da'irevi farz idesin ki, ufukdan huruc idüp, fevkimizde olan kamerin de, şemsin nısf-ı neharda bulunduğu noktadan mürur ve huruc eylediği noktanın kıtren mukabelesinde olan ((diametrically opposite)) nokta-i ufka vasıl ola.

Şerh-i Mütercim-i Eyvel

(VA): (Alif) Madde-i mezbure, hey'ete müteallik nesne değildir. Zîrâ, da'irenin etrâfi olmadığını bizler bildiğimizden *mâ-adâ*, musannif-i kitâb â'lâ bilür. Kaldı ki, arzın hareket-i şebanrûzîsini *bi-lâ muhalefetin* 'âlimâne bir tarz-ı ahar ile dahi ifade kâbil olup; lakin, musannif, mübtedîler ve â'mâl-i bahriyyede *kalîlü'l-bidâ'a* olan kimesneler için vech-i mezbur üzere tahrîr eylemiştir. Zîrâ, musannife lazım olan

⁴⁶¹ Scribal error: the word's ending has an extra “yi” producing [kürreyi], which distorts the intended meaning. The scribe inscribed the Turkish *belirtme eki*-definite accusative suffix “(y)i”, rather than leaving the word without a suffix to allow for its reading as a Persian compound/*izâfet* with an “-i” instead, producing [kürre-i].

ancak mezburlara ta'lim için ahlâ ve eshel tarik üzere te'lif eylemekdir. Ve mütercime dahi layık olan metn-i kitabdan tebâ'üd itm[a]mekdir⁴⁶².

'Arz (Latitude): Mahall-i matlubın 'arzı, ol mahallin gerek şimal ve gerek cenuba olan ba'dini ta'yin iden nesnedir. Ve mesafe-i mezburede *hattu nısfı'n-nehâr* üzerinde derece ve dakika olarak ta'dâd olunup, eğer şimal tarafına olur ise, "'arz-ı şimâlî" ve eğer cenuba olur ise "'arz-ı cenûbî" tesmiye olunur.

Devâ'ir-i 'arz (Parallels of Latitude): Kürre'nin etrafına çekilmiş şol devâ'ir-i mevhûmeye tesmiye olunur ki, Hatt-ı İstiva, *hututu nısfı'n-nehâr* misillü merkezin üzerinden mürur itmeyüp fakat Hatt-ı İstiva'ya ((fo 11, p 23)) muvâzî olurlar, yani bunların cem' eczaları Hatt-ı İstiva'dan birer mesafe-i mütesâviyede vâki' olmakdan nâşî, kutubdan dahi kezalik mesâfât-ı mütesâviyede vâki' olmuşlardır. İmdi,...

Tefâzul-i 'arz: Meselâ, *Cebelü't-Târik*'dan muharref olan [Cebeltara]/Gibraltar ismiyle ma'rif mahallin 'arz-ı cenûbîsi 36° derece 5' ((daki))ka⁴⁶³ olup, İngiltere'nin cenub sahilinde vâki' [Plimut]/Plymouth-nâm mahallin kezalik 'arz-ı cenûbîsi 50° derece 22' ((daki))ka ola. Bunların beyninde bulunan tefazul-i 'arz ((fo 12, p 24)) ...

Tûl (Longitude): ... Pes, bu sebebden nâşî herbir millet muradları üzere bir mebd'e-i tûl (JHM: "first or chief Meridian")⁴⁶⁴ ahz itdiler. İmdi, hâlâ Kürre üzerinde tûl ta'dâd eylemekde ((fo 13, p 25)) bir devlet yahud memleket veyahud bir hükûmetin biladından bir belde-i azimenin *hattu nısfı'n-nehâr*ından ibtida eylemek adet olmuşdur ki,...

Tefâzul-i tûl: ... Mesela, Paris Şehri'nin garbında Plimut-nâm⁴⁶⁵ memleket 6° derece 28' dakika 25" saniye tûlî olup, [Madera]/Madeira Adası'nda vâki' [Funşal]/Funchal⁴⁶⁶ Şehri'nin dahi kezalik 19° derece 16' ((daki))ka tûl-i garbîsi olmak farz olursa, bu iki mahallerin beyninde bulunan tefazul-i tûl 12° ((dere))ce 47' ((daki))ka 35" ((sani))ye mikdarı olur ki, işbu tefazul Madera Adası'nın Plimut'un garb tarafına olan ba'didir. Zira ki, Madera'nın tûlî ekserdir. Ve bu tûl maddesi mebd'e misillü tasavvur olunan hatt-ı nısf-ı nehardan ((fo 13, p 26)) ibtida olunup, ... eğer çi tesmiyye-i mezkureyi tebdil birle 195° ((dere))ce tûl-i şarkî diyecek mahallde 165° ((dere))ce tûl-i garbî demek lazım gelür ise dahi, *ve kıss 'alâ-hâzâ*.

Bu dahi malum ola ki, ... Pes, [line-filling ornament] bu makaleyi ve bu cinsden olan ahar terkibatı beyan iktiza ider. *Erbab-ı Coğrafya*, Arz'ı beş kısma taksim idüp, herbirine "mıntaka" ma'nasına [zona]/zone ta'bir iderler. Ve bunların ((fo 14, p 27)) her birisi birer mikdar devâ'ir-i 'arz ile mahdud, yani devâ'ir-i mezbure beyninde mündericidir. Ve onların/onların ikisine, "mıntaka-i bâride" (JHM: "Frigid or Frozen Zone"), ve ikisine "mıntaka-i mu'tedile" ve birine "mıntaka-i muhterika" dirler ki, bu isimler ol mahallerde 'âdet üzere cereyân iden mizâca göre, yani hararet yahud burûdet '*ale'l-utlâk* mertebesine nazaran vaz' olunmuşdur.

⁴⁶² Scribal error: written with an extra elif as [itnamek] instead of the correct [itmeme].

⁴⁶³ The scribe abbreviates *derece*/grade (°), *dakika*/minute (') and *saniye*/second (") as [ce/أج], [ka/ك] and [ye/ي] by their last syllables respectively. Throughout, he superimposed the syllable-signs over rubricated number-values.

⁴⁶⁴ Also called the "prime/reference" meridian in modern geography.

⁴⁶⁵ Plymouth: Major port in Southwest England in Devon.

⁴⁶⁶ Funchal: Capital of the Portuguese colony Madeira Island in the Atlantic, located on the southeastern shore.

Mıntaka-i bâridelerden ma'lûm olan nesnelendir:

((fo 14, p 28)) ... **Mıntaka-i mu'tedilelere dâ'ir** (JHM: "Temperate Zone"): Bunlar iki kutub dâ'irelerinden ("Polar Circles") bed'idüp, Hatt-ı İstivâ tarafına doğru **23** derece **30** ((daki))ka 'arza kadar münbasit olurlar. Ve kezâlik bu mintakaların her biri 'arzen **43** derece mesâfeyi şâmil olurlar.

Mıntaka-i Muhterika: (JHM: "Torrid or Burning Zone") İşbu mintaka dahi vasat-ı kürreyi şâmilidir, yani, müddet-i senede birbiri ardınca bazı vakitlerde 'amûden şemsin [ta(h)tında]⁴⁶⁷ bulunan mahallerdir. Ve bu "zona" ta'bîr olunan mintakanın mesâfesi Hatt-ı İstivâ'nın gerek şimâl ve gerek cenûb ((fo 15, p 29)) taraflarına doğru **23** derece **30** dakîka bu'dı tecâvüz itmediğinden nâşî, 'arzen **47** ((dere))ce mesâfeyi ihâta iderek ve bu mintakayı taraf-ı şimâlden tahdîd iden dâ'ire-i 'arza Medâr-ı Seretân (Tropic of Cancer) ve cenub tarafından tahdid eyleyen dâ'ire-i arza Medâr-ı Cedî (Tropic of Capricorn) tesmiye iderler. Ve bahriyyûnın *Mâ-beyne'l-Medârât* (Inter-Tropical?) ta'bîr eyledikleri **23°** derece **30'** dakika arzından eķalli işbu dâ'irenin dahilindedir.

Zikrolunan mevadd misillü haritaları ve satırları ve anların/onların tabi'at ve mevzû'larını ta'rif dahi bu san'atın müteallikâtındandır. İmdi, cedit haritalarda ka'ide, şimal tarafı yukarıya ve cenub tarafı esfele resmolunmaktadır. Bu suretde *lâ-cerame* maşrik tarafı yemîne, ve mağrib yesâra düşer. Eğer çi,...

((fo 15, p 30)) ... Heman ekseriyâ haritalar, bir kenar cedveli ile dahi *murabba'u's-şekl* olunup, cedvel-i mezbur haritalara ziyet olduğundan *mâ-adâ* fa'ideden hâlî dahi olmaz. Zira,... ((fo 16, p 31)) ... Londra ...

((fo 16, p 32)) ...Eğer Kürre'nin şarkdan garba olarak nefslerinde *bi-lâ-fâsıla* devriden kutubları üzere isbat olunan mevaddı mûlahaza birle, bir su değirmenine tatbik olursa, işbu zikride geldiğimiz nesnelere suhuletle idrak olunur. Şöyle ki, değirmenin herbir bendi birbirleri önünce bir nokta-i mu'tâdan ol noktaya mütenasib vaz'ıları mücebince ve mezbur değirmenin icra-yı hareketi muktezasınca mürur iderler. Kezalik, deva'ir-i 'arzdaki bir dâ'irenin cemi' noktaları '*ale't-tevâlî* bir hatt-ı nısf-ı nehar tahtından mürur iderler, ve hutut-ı nısf-ı neharın birbirlerinden şark yahud garbda bulduklarına göre şems cümlesinde birbirinden mukaddem yahud mu'ahhar olarak bulunur. (B/↵)

Haritaların yemîn ve yesârlarında olan kenar cedvellerinin bir ahar[a] fa'idesi dahi olduğına dikkat şayestedir ki, fâ'ide-i mezbure ol cedveller arzın derece ve dakikasına vâki' olduklarını ta'yin eylemekleridir. Şol minval üzere ki, derununda Paris Şehri ((fo 17, p 33)) mersum olan haritaya *lâ-ekall* kırksekizinciden ((48th)) ellinci ((50th)) dâ'ire-i 'arza kadar derecât vaz' olunmak lazımdır. Zira, şehir-i mezbur, Hatt-ı İstivâ'dan kırksekiz (48°) derece elli (50') dakika ve onbeş (15") saniye ba'îd vâki' olmuştur. Kezalik Brest-nâm mahalli, derununda resmitmek murad olunan haritada Hatt-ı İstivâ'nın şimal tarafına **48°** derece **22'** dakika **42"** saniye olarak bir dâ'ire-i 'arzi kendiyile tahdid mümkün olacak...

⁴⁶⁷ Same scribal error as that described in ft. 456: [tahtında] written with a "khā/h", instead of the correct [tahtında].

((fo 17, p 34)) ... (B/ب): Musannifin kutublar hareketi hakkında şarkdan garba idüğünün vechi ve temsil eylediği su değirmeninin ne makule değirmen olduğu malumumuz değildir. Şerh-i Mütercim-i Sâni.

...Ve keزالik, arza karib dökündiler ve sığ yerler ve **yerlü kayalar**⁴⁶⁸ ve iskandil (depth sounding) olunmuş mahaller güzelce görünmek ve dahi sahil tûlüne olan akındılar ve rüzgarları işaret itmeğe kâfi mahall kalmak içündür. Yerlü kayaları şekl-i salib, yani haç resmi ile, yahud nokta ile gösterirler. Kumsal ve sığ olan mahalleri bahr-i muhitde mezburların yerlerini ta'yin iden iskandiller mucibince olan vaz' ve vadilerine mutâbık reml dökülmüş, yani küçük noktalar neşrolunmuş mesafeler ile işaret iderler. Ve akındı yerlerini ekseriyâ münhanî ve uzun ve birbirlerine mümâsil hutût ile ta'yin iderler ki, bu suret akındının ((fo 18, p 35)) dolaşıklığını güzelce ifade ider. Ve keزالik rüzgarların istikametine alamet olmak üzere ekserî mezbur işaretlerden birini isti'mal iderler.

Bazı denizlerde ve bahr-i muhitin bazı mahallerinde mevsim rüzgarları ve dahi [Elize]/Alizé⁴⁶⁹ ta'bir eyledikleri rüzgarlar olmağla (Cim/ج) her bir rüzgarın istikametine müteveccih birer ok resm idüp, ol okun başına...

((fo 18, p 36)) ... İmdi, mutlakâ adet olup, Coğrafya-yı Bahriyye'de bilinmesi dahi lazım olan hususı (contd. after Şanizade's comment/sharh below.)

(Cim/ج): Mevsim Rüzgarı, Hind Denizi'nde mütemâdi bir fasılda vezân olan fasl-ı rüzgârdır ki, bazen yalnız "Mevsim"/(Monsoon) dahi dirler. [Elize]/Alizé deyu bahriyyün ıstılahı üzere Medâreyn beyninde hükmidüp, 'ale'd-devâm taraf-ı vahidden vezân olan rüzgara dirler. Şerh-i Mütercim-i Sâni.

(contd. from above.) vech-i meşruh üzere tahrir eyledikten sonra, gemicilik san'atında okunup bilmesi elzem olan rüzgarlar hakkında dahi birkaç kelime îrâdına 'azm ü kasd olundu.

Rûzgârlar Ahvâline Dâ'ir: (OF WINDS)

Şemsin rû-yi arzda icrâ eylediği kuvvet-i cezb sath-ı kürr-e-i arzdan 'ale't-tevâlî ebhîre ve edhîneyi (JHM: "vapours or fumes") ref' -ve ol ebhîreye bizi muhit olan "Kürre-i Hava" ("air or atmosphere") tesmiye olunur- mesafeyi isti'âb itdirir. Lakin, şems bu eseri ufukdan yukaruda oldıkca ve *gâyetu mâ fî'l-bâb ba'de'l-gurûb* bir mikdâr zaman mürurına dek icrâ idebilür. Pes ((fo 19, p 37)) şemsin şu'âları âsârının tahrîk eylediği maddelerin ziyâde sağîr eczâları üzerlerinden kuvvet-i te'sîr zâ'il oldıkda, eczâ-i mezbûre *keyfe-mâ-yeşâ* terk yahud cezb-i mezkûr kürresinde bulunan mecmû' eşyâya te'sîr itmek için ibkâ olunurlar. İşbu birbirini te'âkub iderek cezb ve terk olunan ebhîre ve edhîne de tebahhur eyledikleri mevâddın keyfiyyât ve havâssı bâkî olmağla harâretten tehalhül ve intişâra ("rarefied") kâbil oldukları gibi bürûdetden dahi gîlzet ve teksîf kesb itmekle sâlih ("condensed") olurlar ki, sûret-i

⁴⁶⁸ "Yerlü kaya": Şanizade's translation for *bedrock*. Although superseded by *anakaya* in popularity, *yerli kaya* is still used in modern Turkish geography.

⁴⁶⁹ Alizé Winds: trade winds/easterlies, the permanent east-to-west prevailing winds that flow in the Earth's equatorial zone, i.e. between 30°N and 30°S latitudes. See also Şanizade's own explanation below in the footnote Cim.

evvelde⁴⁷⁰ bulunan eczâ, ol eczâyı isti'âb iden Kürre-i Hava'nın ziyade hafif havası olmağla, sath-ı Arz'dan vâfir ba'îd mahallde vâki' havâlî-i refî'aya su'ûd eylemek bunların havâssındandır. Ve şemsin gaybubeti zamanında dahi emir ber-'aks olup, ecza-i merkume kesîf ve galîz ve ziyade sakîl oldıkda yağmur yahud [çe/i]/(çiy)? (false translation of mist as dew?) olup rû-yi arza sâkıt olurlar.

İşbu zikrolunan teksîfin eser-i tabî'îsi ekseriyâ [çe/i]/? ta'bir olunan nesneye munkalib olmaktadır. Ve kürre-i hava saf ve sâlim oldıkda, şemsin gaybubetinden hâdis olan nesne budur. Bu dahi zahirdir ki, vech-i mezbur üzere gündüzlerde şemsin cezbine teba'iyet iden ((fo 19, p 38)) eczâdan vâfiri ziyade hîffet kesb idüp, bir rütbe erfa' mahalle su'ûd iderler ki, ol makamda gicenin avdetinden peydâ olan burûdeti ziyade kalîl olarak hissiderler. Ve bir mertebede tayyâr olurlar ki, tasavvur olındığı sûretle -yani serî'an sâkıt olacak kadar- tekrâr teksîfe kâbil olmazlar. Pes, eczâ-yı merkûme havâlî-i Kürre-i Hava'nın esfeline vâsıl olmazdan mukaddem, Şems 'avdet ve üzerlerine dokunup anlar/onlar dahi Şems'in eserini tekrâr hissitmekle yine intişâr ve tehalhül ve mukaddemâ ric'at eyledikleri mahallden ziyâde erfa' bir mertebeye su'ûd iderler.

Bu teksîfin netîce-i ahîresi dahi yağmura munkalib olmaktadır. Ve ziyâde sakîl olup, temevvüc-i hava ile kalîlen mütelâtım/telâtüm olan ebhire üzerlerine te'sîr iden bazı esbâbın semeresi budur ki, bahs -i âtîde dahi ziyâde vâzih olarak beyân ideriz.

Ma'lûmdır ki, esbâb ve âsârın işbu te'sîrât ve tekrâr-ı te'sîrâtı Kürre-i Hava'da tebeddülât ve tagayyurât ihdâs ve bi'l-iltizâm havâlî-i karîbi dahi tahrîk eylemeğe bâ'is olurlar. Ve havanın hafif olan tarafı ziyâde hafif görünen ((fo 20, p 39)) esbâb ile havayı tagayyur-i 'azîm[e]⁴⁷¹ îrâsına müsta'idd ider. Ve muhakkaktır ki, harâret ile tehalhül ve burûdet ile teksîf iden nesne her-bâr hîffet ve kesâfetde müsâvât üzere olmak, yani muvâzenet üzere olmak, lâzım gelür. Ve lâ-mahâlete ziyâde sakîl olan, ziyâde latîf olanın tarafına hareket kesb itmekle ol hareket, havanın bir nev' cereyânına sebep olur ki, ana/ona "rüzgar" tesmiye iderler.

Rüzgarın esbab-ı evveliyyesi üzerine îrâd olunan tasavvurât-ı mezkûreden sonra arzın aksam-ı mütenevvi'asında vukû' bulan müsebbibat-ı mahsusalarını te'emmüle mürûr ideriz ki, erbab-ı ma'ârifin tahsîn eyledikleri [Hali]/Halley-nâm (JHM: "Dr. Halley")⁴⁷² alim kimesne ol-babda bahriyyûna ta'lim ve tadrîs için karîben zikrolunacak işârâtı eylemiştir.

Mezbur Hali dir ki: Hatt-ı İstiva'nın iki taraflarından Medareyn'i bir mikdar derece tecavüz ider. Otuz (30°) derece mesafe-i 'arz beyninde vâki' Mu'tedil (Pacific) ve Atlantik bahr-i muhitleri üzerlerinde mecmû'-ı müddet-i sene zarfında şark tarafından rüzgarlar vezân olur ki, bunun 'akabinde zikrideceğimiz nesneden sonra sebebini bulmak âsândır.

⁴⁷⁰ Galat/barbarism: [sûret-i ûlâda] with a feminine/mu'annath adjective agreeing with the feminine noun would have been more correct.

⁴⁷¹ Galat/barbarism: [tagayyur-i 'azîm] without a feminine marker/alâmatu ta'nîth would have produced the more correct inflection with gender-agreement.

⁴⁷² Though not fully named by JHM, this Dr. Halley is certainly Edmond Halley (1665-1742) British Astronomer Royal. Halley published a paper and chart on trade winds and monsoons based on the results of a scientific expedition to St. Helena almost a century before Moore's book. The paper in question whence this part originates is: Halley, Edmond. "An Historical Account of the Trade Winds, and Monsoons, Observable in the Seas between and Near the Tropicks, with an Attempt to Assign the Physical Cause of the Said Winds." *Philosophical Transactions of the Royal Society of London* 16.183 (1687): 153-168.

((fo 20, p 40)) İmdi, şems şarkdan garba olarak Arz üzerinde mürûr itmekle bi-lâ vâsita şu'âları altında bulunan havayı kızdırup mütehalhil ve (munteşir)⁴⁷³ ve bu rütbede kızgın olmayan havadan ziyade tahfif ider. Pes, şark tarafında olan hava şemsin garb canibine zâ'il olması ile intişâr ve intifâkı/(intifâhı)? munkatı' olup, tekrar teksîf ve ağırlığından nâşî...

((fo 22, p 44)) ... Kezalik, mahall-i dikkatdir ki, Hatt-ı İstiva kurbünde -yani Hatt-ı İstiva'nın iki taraflarından dörder dereceye (4° on each side) kadar- rüzgar maşrık ile cenub beynindeki noktalardan vezân olur. Ve Afrika'nın Hatt-ı İstiva şimâlindeki sahilinde rüzgar, şimalden cenuba mâ'il ve Amerika taraflarına yakîn maşrık semtlerine takarrüb ider. Halley-nâm fâzıl kimesne Afrika sevahiline karîb mahallerde bu derece ile müşâhede eylemişdir ki, eğer rüzgar şarkdan ("eastward") teneffüs ider ise, hava mağmûm olup, şedîd [civarınaler]? ("hard gales of wind") ve yağmurlar olur. *Ba 'de-zâlik* cenuba ("to the southward") vardıkda hava sâf ve rüzgar latîf ((fo 23, p 45)) olur. Karîben zikritdiğimiz mukaddime-i mutlaka... Gineya Sahili üzere vâki' [Siyerraleyun]/Sierra Leone-nâm mahalden, [Sentome]/São Tomé ("St. Thomas") Ada'sına kadar Afrika'nın işbu heman şarkdan garba doğru mümtedd olan sâhilinin beşyüz (500 mi//JHM: "500 leagues") mil mikdarı mesafesinde devam üzere cenubdan mağrib şitevîye vezân olan ((fo 23, p 46)) rüzgarı *bi- 'aynihi* sebab-i mezkur îcâb ider. Zira, şemsin te'sir-i hararetini şedîden hissitdiğimizden ol memleket havası *lâ-cerame* kemal mertebede münteşirdir (rarefied). Ve Ümmid Burunu'ndan gelen maşrık-ı şitevî rüzgarı ziyâde galî(z)⁴⁷⁴ ve buhâr ile memlû olup. Pes, Hatt-ı İstiva'yı mürûr eyledikde şiddet-i harâretten nâşî ol mahalde bulunan ziyade münteşir hava ile muvâzenet kesb itmek için istikametini tahvîl ve ol-tarafa munzeliğ olur. Bu dahi tecribe olunmuşdur ki, seksen ligadan yüz liga mesafeye kadar (80-100 leagues) rüzgar sahile müteveccih olup, andan/ondan mağrib-i şitevî ile cenub beyninden (JHM: S. S. E) esmekle başlar, *ba 'dehu* cenubdan (then South) eser ve giderek arza takarrub itdikce harâret iştîdâd bulmağla maşrık-ı şitevî? (S. S. W?) ile cenub arasından (S. W) hubûb idüp *bi'l-âhire* maşrık-ı şitâdan (W. S. W) vezân olur. Ve Kürre-i Hava'nın işbu tebeddülâtı ekseriyâ limanlık (JHM: frequent calms) ve hilâf-ı kıyâs "Dere/Dürre? Rüzgarları'nı" netîce virir ki, anlara/onlara "Karşulama"⁴⁷⁵ ("Tornadoes") tesmiye olunur. Ve ol [cevarineler]? (JHM: "violent sudden gusts of wind") ufkun cemî' noktalarından vakit-be-vakit şedîd olarak hubûb iderler.

Bu dahi dikkate şâyândır ki, 'arz-ı şimâlinin dört derece ile on dereceleri (4°-10°N) ve dahi ((fo 24, p 47)) Yeşil Burun⁴⁷⁶ ile ziyade şarkda vâki' Yeşil Adalar'ın⁴⁷⁷ hatt-ı nısf-i neharları beynlerinde bir deniz engini ("tract of sea") vardır ki, dâ'imâ limanlıktır. Lakin, vakit-be-vakit şedîd boralar ve mümtedd yağmurlar hâdis olmağla, ekser haritalarda "Bârân"/("The Rains") ismini "mahall-i bora" işâret iderler. Bu husus dahi *bi- 'aynihi* mukaddem zikrelediğimiz sebebdan iktizâ ider görünür ve sebab-i mezbur, bahr-i muhîtin bu kıt'asında ol makule dokunaklı

⁴⁷³ The scribe confused the order of dots with this word, rendering the correct *munteşir* [münşetir], which too is a word meaning "everted", ultimately corrupting the intended meaning of the sentence.

⁴⁷⁴ The word is missing its dot on the final letter, reading as [galîz] with a "ğ/ğā", rather than the correct [galîz] with the dotted "z/zā".

⁴⁷⁵ This is a rather odd translation by Şanzade for the term "Tornadoes" by JHM. Could he have been thinking about the literal meaning of the verb "tourner"/Spanish: *tornar*?

⁴⁷⁶ Cape Verde in modern Senegal, the westernmost extremity of the continent of Africa.

⁴⁷⁷ Cabo Verde Archipelago 570 km off Cap-Vert in the Atlantic.

esirler⁴⁷⁸ îrâs itdiği takdîrce Gineya sevâhili[ni] tarafında hubûb iden Alize Rüzgarları'nın tabî'atını ve şimâlde ekser vezân olan mütehavvil rüzgarlar ile intibâk ve imtizâclarını tecrîbe ve imtihân iden kimesnelere eser-i mezkur mü'essiri dahi ziyade vâzih olarak ma'lûm olmak lazım gelür. *Fî-nefsi'l-emr*, cânib-i merkurda hubûb iden garb rüzgarları ("westerlies") harâret ve hareket-i şemsin maşrik tarafından hubûb itirdiği rüzgarlara tesâdüf ve birbirlerine mu[h]âlefet⁴⁷⁹ itmekle hâsıl oldukları ebhîre ("vapours") dahi *bi't-tekâfi* mütekâbil olup, gılzet ve ziyâdece sıklet peydâ itdikde yağmura munkalib olduğunu tasavvur emr-i müşkil değildir.

Bahriyyûn, zaman-ı sabıkada seyr ü sefere iktizâ iden bu makûle mahallere mahsûs fûnûnî⁴⁸⁰ ((fo 24, p 48)) bilmediklerinden nâşî, Hind yahud Gineya sahiline varılmak için ne mertebelerde azîm zahmet ve meşakkate giriftâr olduklarını işbu zikrolunan mevâdd-ı *lâzimü'l-i'tibâr* ifâde ve iş'âr ider. Bu dahi ma'lûm ola ki, maşrik-ı şitevi rüzgarları Temmuz ve Ağustos aylarında âdet üzere şimâl tarafının dört derecesindeki (4°N) dâ'ire-i 'arzın ilerüsüne geçüp yayılırlar. Ve ekser kerre tahvîl olup, cenubdan...

((fo 25, p 49)) ... Ve dahi Lop Burunu'nu ("Cape Lopez") tutdırup, ol mahallerde maşrikdan nokta-i cenuba ("to the eastward of the south") varınca rüzgarlar bulunur ki, 'arz-ı cenûbînin dört (4°S) derecesinde hubûb iden [Cezevu]⁴⁸¹ Rüzgarları'na ("the S. E. wind") rast gelince dek garb ("westerly") semtine yükselmek için kullanılır.

Antila Adaları'na (Antilles/JHM: "the West India trade") yahud İngiltere-i Cedîd'in ziyâde şimâlî olan cümle âhar mahallerine hatta Virginia/[Viricine]'nin şimâline dek gerek İngiltere'den ve gerek Avrupa'nın diğer mahallerinden seyr ü sefer iden sefinelerin...

((fo 26, p 52)) ... Çin Denizleri'nde, yani Malaka ve Sumatra dâ'ire-i nisf-i neharların şark canibinde, Kamboja ve Çin sahilleri üzerinde, Filipin Adaları'nda hatta Çapona'ya varınca Mevsim Rüzgarları şimalden cenuba olarak esip, şimal semtinden vezân olan Mevsim Teşrin-i Evvel ve Teşrin-i Sani aylarında ibtidâ ve diğeri Mayıs'a karîb ibtidâ ider. Lakin bunlar Hind Denizi'nin (JHM: "the Arabian sea") Mevsim Rüzgarı kadar sağ ("certain") değildirler.

((fo 27, p 54)) ... İmdi hafî değildir ki, mecmû' denizlerde kullanmak, ol denizlerde hükmiden rüzgarlara merbût olmağla, gidilecek yolu ta'yîn ve tasmîm için ihtimâm birle mülâhaza ve mütâla'a eylemek lâzımdır. Ve sonralarda Hind yollarını bu rütbede teshîl ve takrîb işbu mütâla'a-i kâmileidir. Bu dahi muhakkaktır ki, kendüye

⁴⁷⁸ The corresponding excerpt in NPN could provide a better idea about what phenomenon exactly is described with this "the Rains tract off Cape Verde" and how Şanizade's translation does not adequately transfer the meaning. NPN, p 126: "Ships in sailing these 6 degrees have been sometimes detained whole months..."

⁴⁷⁹ The word is missing its dot on the letter "h/hā", reading as [muḥâlefet] rather than the correct [muḥâlefet].

⁴⁸⁰ Most probable reading. Illegible, damaged text due to the general humidity-induced sticking of the pages encountered in this MS.

⁴⁸¹ Şanizade -or the scribe- wrote explicitly [Cezevu/جَزْوُ] with vowel marks/*ḥarakāt*, which must be a transcription of a term or phrase in the French translation he used as his source text. However, the wind in question here is "the S. E. wind" (NPN, p 127) i.e. the Southeast trade, in JHM's original, which makes it difficult to establish what this word stands for.

muhâlif olan Mevsim Rüzgarı'nı mülâhaza ve mütâla'a eylemeyen gemici geldiği yola 'avdet yahud Mevsim gelinceye dek meks u ikâmete mecbûr olur.

Medd ü Cezirler Ahvâline Dâ'ir: (OF TIDES)

Rüzgarlar hususı malum oldukdan sonra, ziyade elzem ve bahriyyûna hasr-ı dikkat eylemek muktezî ve ehemmi olan madde, denizlerin medd ü cezirlerini mütâla'a ve ol ((fo 28, p 55)) medd ü cezirlerin esbabını tecessüs ve mülâhazadır. İmdi, medd ü cezir lafzından, deryanın gelüp yine gerüye çekilmesi ve bahr-i muhit sularının harekât-ı müstemirresi fehm olunur ki, ol sular heman *dâ'imü'l-evkât* tevâlî üzere şişüp çekilmektedirler.

Ger çi a'mâlimiz fenn-i mellâha müteallik olmağla, maksud tedkikât-ı 'ulûm-ı 'âliyye ile kitabımızı [dayyık/zıyk] ve müzdehim eylemek değildir. Lakin, deryanın medd ü cezrine dair olan te'sîrat-ı semâviyyeyi ifade ve beyan için isti'mal olunacak kava'id, **İlm-i Hey'et'i ahz u istihraca muhtâc oluruz.** Ancak, şol makule işarât-ı mutlakayı zikrideriz ki, ol işaratin fehmi yalnız erbab-ı ilme mahsus olmaya. İmdi, [**Nevton**]/**Newton-nâm feylesof-ı meşhur**, nazariyyât-ı medd ü cezr-i deryayı, kanun-ı sıklet ve cezb ile beyâna şurû' idüp, bazen deryada vukû' bulan bazı harekât-ı gayr-ı 'âdiyye misillü nesnelere mahallin muktezası yahud sebep-i ahardan nâşîdir didi. Ve medd ü cezrin vukû'ına kendüye bu gûne bir eser isnadı lazım gelen bir sebep isbat eylemek dahi muktezî olduğu 'inde müsellem olmuş idi. Pes, gerek İngiltere sevahilinde ve gerek ((fo 28, p 56)) [**Olanda**]/Holland ve **Fransa** ve [**İspanya**]/Spain ve [**Portakal**]/Portugal sahillerinde mukaddemâ müddet-i medîde eylediği **tecrübiyyat (experiments!)** ile bu emr-i sedîd ve bu kâr-ı savâbdîdi şöyle tecrübe ve tahkik eylediği deryanın me[ddi]⁴⁸² tamâmı, yani, suyun artup yükselmesi gayeti her ne mahalde olur ise olsun her-bâr 'âdet-i müstemirre üzere kamerin '*ale't-tertib* ol mahallerin hatt-ı nısf-ı neharlarına geldiği saatden bir mikdar sonra vâki' olur idi. *Ba'de-zâlike ol feylesof-ı kâmil* bu hususda kemal üzere mülâhaza ve te'emmül eyledikde, bahr-i muhit sularına kamerin te'sir itdiğine der-'akib *mutma'innü'l-kalb* olup; fakat bu usulü hareket-i mütevâliyye ile beyinlerinde daima muvâfakat ve münasebet olan hacm-i mâ' ile tatbikden *ma-adâ* nesne kalmadı. İmdi, feylesof-ı mezbur bu emri dahi işbu vech-i âtî üzere isbat idüp dir idi ki, Eğer kamerin âb-ı deryaya vakt-i merhûn[esi]nde⁴⁸³ bir şişkinlik îrâs eylemekde te'sir-i küllîsi olduğu muhakkak ise ki, ol hâlet ancak kuvvet-i cezbden gayrı nesne ile vücuda gelmez. *Kezâlik* mümkündür ki, sa'ir ecsâm-ı semaviyye dahi buna şebîh birer kuvveti müstelzim olup, lakin ecsâm-ı mezbure beyinde yalnız şems cesâmeti sebebi ile cezb-i merkumî kuvvet-i ((fo 29, p 57)) kaviyye ile yani hiss olunacak (observable?) suretlerde icrâya sâlih ola. Ger çi anın/onun uzaklığı te'sirini hayli iz'âf ider. Lakin, hisab olundıkda yine cümlesinden kaviyy olduğu zahir olur. İşbu usulün isbat ve istihracından mukaddem rüzgarlara dair fasl-ı kitabda tahkik olunduğu vecih üzere ferâmuş olunmaya ki; çûn kürre-i arz mihveri üstünde garbdan şarka devriderek yegirmidört (24) saat zarfında bir devre-i kamile ider ki devr-i mezbur

⁴⁸² Scribal error: the word's ending has an extra "i" producing [meddi], which distorts the intended meaning. The scribe inscribed the Turkish *belirtme eki*/definite accusative suffix "i", rather than leaving the word without a suffix to allow for its reading as a Persian compound/*izâfet* with an "-i" instead, producing [medd-i]. Same error as the one in ft. 460.

⁴⁸³ Galat/barbarism: [vakt-i merhûn] without a feminine marker/'*alâmatu ta'nîth* would be the correct form with gender concord. It is interesting how the scribe corrupted this ubiquitous phrase from the classical tradition.

sebebi ile gerek şems ve gerek sâ'ir ecsam-ı semaviyye şarkdan garba devr ider görinirler. Lakin, kamerin felekde oniki (12°) dereceden bir mikdar ziyadece şark tarafına bir hareket-i yevmiyyesi olup, bu hareket ile be-her gün yevm-i sâlif saatinden kırkdokuz (49') dakikaya karîb vakit mürurunda hatt-ı nisf-ı neharı, ruz-ı sâbıkın hatt-ı nisf-ı neharından yegirmidört (24') dakika ba'îd bulunan bir mahallin dâ'ire-i nisf-ı neharına vâsıl olur ki, bir ictimâ'dan diger ictimâ'a kadar vâki' olan müddet takrîben yegirmidokuz (29) günden bir mikdar kalîl olduğının vechi budur. İmdi, eğer şems ve kamerin bahr-i muhite her ne gûne olur ise olsun birer kuvvet-i te'sirleri olduğu vâki' ise ((fo 29, p 58)) bundan zahir olur ki, ...

((fo 33, p 65)) El-hâletu hâzihi, işbu nazariyyatın vâki'a mu[ţâbi']⁴⁸⁴/(mutabık) olduğunu keşf u izaha dek teccüs ve dikkat ve husus-ı merkumın tecrîbe ve müşahadat-ı mahsusa ile kâ'im olduğına tahsil-i itmi'nân için şol vechile sa'y ü himmet olunur ki, deryanın meddi, yani suyun şişüp gelmesi şimal burunundan [Bahr-i Baltık]/Baltic Sea boğazının maşrık-ı sayfî/(sığı/hîfi-hiyefi)??? tarafına kadar [Norvecya]/Norway Sahili tülünce cenub semtine doğru cereyan ider ki, 13° derece kadar mesafedir. Ve medd-i mezburın mahall-i merkumdan cenuba olan seyri munkatî' olmayup, İngiltere Sahili'ne dokunur. Ve ol mev['idlerde]⁴⁸⁵/(mevzi'lerde) olan iskelelerin cümlesinde müşahede olunur ve dahi [Biretan-ı Kebir]/Great Britain Adası suyun mecrasına ha'il olmağla mâ'-i mezburı sahil tarafına faslîder. Ve akındı şimalden gelmek takribi ile cenuba münthehi olmazdan mukaddem [İskoçya]/Scotland Sahili'ne vasil olur.

Çün, Bretan-ı Kebir Ceziresi suyun cereyanını iki akındılara fasl ve taksim ider. Pes, bizler dahi şimdilik şark canibinde olan akındının tarifine şurû' idüp, bu vechile bast-ı makâl ideriz ki, mezbur akındının mecraya tabî'isine ((fo 33, p 66)) arz ha'il olmağla, cenub canibine cârî olmağa mecburdur. Zira, taraf-ı mezkurdan başka küşad mecrası yokdur. Pes, İskoçya Sahili'nde vâki' [Aberdan]/Aberdeen İskelesi'nde ay başları ve bedr günleri...

((fo 36, p 72)) ... ve bedr günleri i'tilâ-i deryanın nisf-ı neharda vâki' olduğu [Sotamton]/Southampton ve [Ostend] misillü mahallerde ((fo 37, p 73)) medd ü cezirler nisf-ı neharda şimal ve cenuba cereyan ider dirler. Ve ay başları ve bedr günleri suyun tuğyanı zamanlarında kamerin rüzgar da'iresinde bir ve iki ve üç ve dahi ziyade şark yahud garbdan mürtefi' olduğu mevzi'lerde medd ü cezirler istikamet-i mezbur üzere cereyan ider dirler. Meselâ,...

((fo 38, p 76)) ... Bahriyyûn ve dahi kulağuzlarımızın iştilal eyledikleri kâ'ide-i 'âdiyye üzere 1795 sene-i mîlâdı mah-ı Â[z]âr'ının⁴⁸⁶ (3 March) üçüncü günü [Sotamton]-nâm mahalde medd-i deryanın vukû'ı zevâlî saat ile 9 saat 36' dakikada olmak iktiza ider. Lakin mezkur iskelede i'tilâ-i deryanın vukû'ı için ahzolunan vakit kamerin hatt-ı nisf-ı nehardan mürurı olup, vakt-i mezbur ise leyle-i mes'ûlede olup, ((fo 39, p 77)) heman 10 saat 45' dakikada duhul ider. Pes,... Ve kezalik hesab-ı merkum ile 1795 sene-i mîlâdı Ağustos'un yegirmidördüncü (24th) günü Sotamton-i

⁴⁸⁴ Likely scribal error: The word as it is [muţâbi'] (printed) does not really produce a meaningful phrase and makes the reader think that the intended word must have been [muţâbık] (in accordance with) with a final "q/k-qâf" instead of an "ayn".

⁴⁸⁵ Scribal error: the scribe reversed the order of the letters in the middle of the word producing [mev'idlerde], a meaningless word, rather than the correct [mevzi'lerde] (locations).

⁴⁸⁶ The Levantine Arabic and Ottoman solar month name for March is actually written correctly with a "d/dhâl" as [Ādhār], rather than with a "z/zāy" as here.

mezkurda medd-i derya için *ba'de nusfi'n-nehâr* 8, saat-i hâsıla olup, sene-i mezbur Ağustos'unun yegirmidördüncü (24th) gününde kamerin da'ire-i nısf-ı neharı mürurü ise saat-i ma'hûde ile 7 saat 26' dakikada vukû' bulur ki, müsâ'ade-i dikkat ile sa'irlerini dahi tecrîbe mümkündür. Pes, bu surette i'tilâ-i deryanın vakti 34' dakika mukaddem duhul itmiş olup bu tefâvüt, hisab-ı 'âdî ile ma'lum olmaz.

((fo 39, p 77)) **Sâ'at-i İ'tilâ-i Deryâyı İstihrâcda Muktezî Nesnelerdir:**

İşbu makamda dahi *bi'l-cümle* iskelelerin, bir medd ü cezr-i azim ile ahârın beyinde deryanın i'tilâ eylediği zamanı istihracca muktezî olan kavâ'id ve usulü ((fo 39, p 78)) kitabımızı mütalâ'a iden zevatın mevki'-i nazarlarına vaz' ve nasba şurû' ideriz. Tâ ki, bazı kavâ'id-i asliyyeyi hâfızasına nakş itmek vâcibe-i zimmeti olan bahre mensûb kimesne kavâ'id-i mezkur(e)⁴⁸⁷ vâsıtası ile [kulağuzluk]/kılavuzluk emrinde iktizâ iden hisâb u kitâbı icrâya iktidâr tahsîl eyleye.

Ta'ife-i Efrenc'in "Adedü'z-Zeheb" ta'bîr eyledikleri medhal-i sâl istihrâcıdır: ("To find the Golden Number for any Year")

Efrenc'in "Aded-i Zeheb" ta'bîr itdikleri medhal-i sâl-i kameriyye tesmiye olunan aded-i ihtiyariyi istihrâcın tarikini bilmek [kulağuz]/kılavuz olan kimesneye ehemmiyet ve elzem bir hünerdir zann olunur ki, evvelihi 19 seneden ibaret bir devirdir. Ve tarih-i nasârâ, devr-i mezburın ol senesi gâyetinde ta'dâd olduğundan nâşî bazı kerre "mebde'" dahi tesmiye iderler. Pes, bundan bir sene-i matlûbenin medhalini istihrâc ziyade âsân olmak iktizâ ider.

Kâ'ide: Mebde'-i sâl-i Nasâr[î'den]⁴⁸⁸ mürûr iden sinîn-i mecmû'aya bir 'aded ziyâde idüp, mecmû'ı 19 'adede taksîm idesin. Bâkî-i taksîm, hâric-i kısmetden kat'-ı nazar ((fo 40, p 79)) birle sene-i matlûbenin medhali olur.

İşbu medhal-i sâl-i kameriyyeye *Adedü'z-Zeheb* tesmiyesine sebep takvîm-i kühen-sâlde altun midâd ile tahrîri âdet olduğudur.

Misal: 1795 sene-i mîlâdının medhal-i sâl-i kameriyyesini istihrâcın tarîkidir: $1795 + 1 = 1796 = 94 + 10$ İşbu on (10) aded, sene-i matlubenin medhal-i sâl-i kameriyyesidir. İmdi, bu tarîk kâ'ide-i müstemirre olmağla gayrı tavzîhe ihtiyâc yoktur.

Tefâzul-i sinîn-i şems ü kamer: ("To find the Epact for any Year")

Tefâzul-i sinîn-i şems ü kamer bir adedir ki, sene-i şemsiyye ile sene-i kameriyye beyinlerinde olan fazlı ta'yin ider, ve ol tefazul onbir (11) gündür. Yani 365 günden ibaret olan sal-i şemsî, oniki Şuhûr-ı 'Arabiyye'den mürekkebe olan 354 eyyamdan

⁴⁸⁷ Galat/barbarism: [kavâ'id-i mezkure] with a feminine/*mu'annath* adjective agreeing with the feminine noun would have been more correct.

⁴⁸⁸ Galat/barbarism: "den" *çıkma hâl eki*/ablative suffix would be correctly written without joining this word's final letter as [Nasârâ'dan/نصارىادن], meaning "(the year) of Christians". However, the alif maqsûrah -which should have been left as an isolated final letter and not joined to the following suffix- got both attached to the suffix and dotted to read as a "y/yâ" instead, producing the grammatically incorrect [Nasârî'den/نصاریدن]. If the scribe wrote [Nasrânî] instead, it would be a grammatically correct word meaning "the Christian (year)".

ibaret sene-i kameriyyeden onbir (11) gün etvaldir. Ve [ek(s)er⁴⁸⁹ kerre]? medhal-i sâl-i kameriyye yalnız bir ‘aded vâki’ oldukda tefazul-i sinîn-i şems ve kamer sıfır olmağla, ((fo 40, p 80)) bundan tefazul-i merkurı gerek medhal ma‘lum ve gerek nâma‘lûm olduğu suretler mücebince zikri âtî kavâ‘id üzere istihrac kâbil olmak iktiza ider.

Medhali ma‘lum olduğu suretde tefâzul-i sinîn ve kameri istihrac tarîkidir:

Kâ‘ide: Medhal-i sâl-i kameriyyeyi karîben zikrolunan tarîk üzere istihrac eyledikten sonra, aded-i merkurdan bir aded tarh ve bâkînin sülüsünü ahz idesin. Eğer bir nesne bâkî kalmaz ise, mukaddem/mukavvem? tefazul-i matlub olur. Amma eğer bir aded bâkî kalur ise, mukaddeme 10 aded zamm ve eğer iki aded kalur ise mukaddem-i mezbura 20 aded zamm idesin. Ve işbu suret-i ahîrede eğer mecmû‘ı 30 adedi tecavüz ider ise, mecmû‘-ı mezkurdan 30 aded tarh idesin. Bâkî, tefazul-i matlub olur.

Medhal-i sâl ma‘lum olmadığı takdirce tefâzul-i sinîn-i şems ve kameri istihracın tarîkidir:

Kâ‘ide: ...

((fo 41, p 81)) **Müddet-i şuhûr-ı kameriyyeyi istihracın tarîkidir: (“To find the Moon’s Age”)**

Saat-i i‘tilâ-i deryayı ta‘yin eylemek için gurrenden ibtidâ olunmak muktezi olmağla ((fo 41, p 82)) yevm-i mezburı tahkik eylemek bahriyyûna bî-gâyet elzem nesnedir deyu tenbîhe hâcet yokdur. İmdi, her birini ta‘alluk eylediği Şehr-i Yunânîye zamm eylemek lazım gelen zikri âtî adedler, müddet-i şuhûr-ı kameriyyeyi istihrac için imtisâl olunacak kâ‘ideyi müşîr olurlar. Zîrâ, eğer gurre bir senelik Kanun-ı Sanî ibtidasında vâki’ olsa, sene-i mezburenin herbir mâhının yevm-i ibtidâsı cemî‘ müddet-i senenin eyyâm-ı şuhûr-ı kameriyyesine işaret ider.

Kânûn-ı Sâni: 0	Ayyar: 3	Eylül: 8
Şubat: 2	Haziran: 4	Teşrîn-i Evvel: 8
Mart: 1	Temmuz: 5	Teşrîn-i Sâni: 10
Nisan: 2	Ağustos: 6	Kânûn-ı Evvel: 10

Kâ‘ide: Sene-i matlubenin tefazul-i sinin-i şemsiyye...

((fo 42, p 83)) **Kamerin da‘ire-i nisf-ı nehardan mürurı ve vakt-i medd-i deryayı istihracın tarîkidir:**

Kâ‘ide: Eyyam-ı şehr-i Arabîyi 4 adede darb, ve hâsıl darbı 5 adede taksim idesin. Haric-i kısmet, nisf-ı nehardan mürur iden sâ‘ât-ı ba‘de mâzî olur...

((fo 43, p 85)) **Saat-i i‘tilâ-i deryayı istihrac için â‘lâ muhtasar tarîkidir: (To find the Time of High-Water)**

⁴⁸⁹ Scribal error and unclear phrase: The MS has ostensibly two words [اكره كره] here, which would read like [eğrekere/egere kurre], a meaningless phrase. Based on the context and the copyist’s style throughout the MS, I suppose the intended phrase was [ekser kerre] (most often) with the addition of the dots of “s” and the removal of the “h” at the end of the first word.

Rakam takdîmî derunındaki cedvelden (JHM: Table of Corrections) kamerin hatt-ı nısf-ı nehara vusuli saatini ahz idesiz. Zîrâ, savâba ekrab olarak...

((fo 44, p 87)) **Ta' rîfât-ı sa' ireye da' ir nesnelerdir:**

Coğrafya ve deniz haritaları tertib iden kimesnelerin deryalara ve bahr-i muhitin aksâm-ı mütenevvi'asına tesmiye eyledikleri isimler bu makamda mukaddime ve ta'rif-i mutlaka tarzında *el-yevm* müsta'mel ve ziyade cedit, ve *düsturu'l- 'amel* ka'ide-i ceyyideye dair birkaç kelime îrâdını icab itmeleriyle kelam-ı mezbura şurû' olındı:

Şark tarafından Avrupa ve Afrika, ve Garb canibinden Amerika beynlerinde meşmûl olan bahr-i vâsi'in cümlesine "Bahr-i Muhit-i Atlantik" tesmiye olunmak eğer çi adet-i müstemirre olmuştur. Lakin biz, bahr-i mezbur "Atlantik-i Şimâlî" ve "Atlantik-i Cenûbî"ye taksim olunmağı muktezi addeyledik. Ve işbu sâniyen zikrolunan bahre bazı kerre "Bahr-i Muhit-i Cenûbî" ve Bahr-i [Etyopî]/Æthiopic Ocean⁴⁹⁰ dahi tesmiye iderler. Lakin, biz bahr-i merkuma "Muhît-i Atlantik-i Cenûbî: tesmiyesini ((fo 44, p 88)) cümlesine takdim eyledik. Zira, bu taksim mahall-i mezburun sahil ve 'arzi işaret olunduğı hayyizde hâfıza ve aklın idrakine mülayim olur, ve bu "Bahr-i Muhit-i Mu'tedil" ta'bir eyledikleri Bahr-i Muhît-i Cenûbî'yi⁴⁹¹ dahi taksim, mezbur ile fasl eyleyüp, Bahr-i Muhit-i Mu'tedil-i Şimâlî ve Bahr-i Muhit-i Mu'tedil-i Cenûbî isimleriyle fark ve imtiyaz eyledik. Ve işbu taksim kezalik bundan akdem bahriyyûn beyninde her ne kadar meşhur değil ise dahi, yine emr-i tabî'î olmakda taksim-i mukaddemden dûn değildir.

Ve kezalik Ümmid Burunu'nın şark canibinde olan bahr-i muhit, ekser Hind Bahr-i Muhiti tesmiye olunup, bahr-i mezbur *sâlifü'z-zikr Ümmid Burunu*'ndan Olanda-i Cedit'in (New Holland: Australia)⁴⁹² cenubunda Afrika'dan üç (3°) derece ilerü cenub tarafında vâki' mahalline muntehâ olur. Amsterdam ve dahi [SentPol]/Saint-Paul-nâm⁴⁹³ sağır adalar ki -birinden aharına olan tarik cenuba bir (1°) derecelik mesafedir- anların/onların birisi hatt-ı mustakimden *kalîlü'l-bu'd* olup, heman tarik-i mezbur vasatı andan/ondan bir mikdar derece şarkda vâki' olmuştur. Amma, Bahr-i Arab ki, Sahil-i Arab ile Malabar Sahili beynindeki engindir⁴⁹⁴. Bu engine kezalik bazı kerre ((fo 45, p 89)) Bahr-i Muhit-i Hind tesmiye olunmağla, biz dahi işbu kitabda nadir olarak ve emkine-i mahsusasına dair aslâ 'usret ve iştibah icab eylemeyecek suretlerde ism-i mezkur ile zikrideriz. Ve dahi Sunda ile Malaka Boğazları'nın şarkından Olanda-i Cedit'in şimal burunu ile Gineya-i Cedit'in cenub

⁴⁹⁰ Æthiopic Ocean / Latin: *Æthiopicum Mare*: antiquated Greco-European name for the South Atlantic Ocean, stemming from the ancient Greek nomenclature for lands beyond Egypt to the west and south in Africa.

⁴⁹¹ Bahr-i Muhît-i Cenûbî could refer to either the *Southern Ocean*, Spanish-origin name for the (South) Pacific still in use by European cartographers by the late 18th century; or the *Austral/Southern Ocean*, a post-1800s term. Here the name denotes the Pacific, which Şanizade translated as "Mu'tedil", i.e. temperate.

⁴⁹² Hollandia Nova: First European name for mainland Australia dating from the Dutch navigator Abel Tasman's work in the mid 17th century. Remained in use well into the 19th century. Slightly before this book's writing James Cook also referred to this new land with the name.

⁴⁹³ Île Saint-Paul and Île Amsterdam: Two volcanic islands neighboring each other in the southern/austral extremity of the Indian Ocean claimed by France as overseas territories.

⁴⁹⁴ Engin: the high sea, the offing. (Redhouse Lexicon).

burunı beyninde vâki' [EndeOr]/Endeavour Boğazı'na⁴⁹⁵ kadar mevcut olan adalar ve iskeleler ve sair mahaller zikrolunmakta bazen mazbur Bahr-i Muhit-i Hind'de vâki'ler diriz. Zira, mesafe-i merkume Hind Felemenki (Dutch (East) Indies) ismi ile müsemma olup, gerek cenub ve gerek şimal taraflarından onar (10° on each side) derece 'arz ile mahdud olur. Lakin, Malaka Boğazı'nın maşrık-ı sayfî semtinde olan deniz bundan müstesna olup, derya-yı mezkura Bahr-i Çin tesmiye olunur. Kutb-ı Şimâlî'yi muhît farzolunan bahre "Bahr-i Muhit-i Kutb-i Şimâlî" yahud "Bahr-i Münцемid-i (Frozen/Frigid) Şimâlî" tesmiye olunup, keزالik Kutb-ı Cenûb'da vâki' deryaya "Bahr-i Muhit-i Kutb-i Cenûbî" yahud "Bahr-i Münцемid-i Cenûbî" tesmiye olunur ki, işbu sâniyen zikrolunan bahre Avrupa bahriyyûnundan dahil olmuş kimesneler bî-gâyet nadirdir. Ve ol-bir deniz [Groenlanda]/Greenland Denizi denilmekle meşhurdur. Lakin, bu isim ancak ((fo 45, p 90)) Avrupa'nın şimali ve mağrib-i sayfî taraflarındaki mahallere ta'alluk idüp, Bahr-i Muhit-i Kutb-i Şimâlî kıt'ası demek bedeline ism-i mezkur ile tesmiye olunur. Ve dahi Asya Sevahili tûlünde [Sibir]/Siberia didikleri mahallin şimalinde olup, Asya'yı Amerika'dan fasliden boğaza kadar 105° ((dere))ce tûl-i garbiye reside olan mesafe-i bahrin cümlesi ism-i mezkur ile yad olunur. Lakin, [Groenland-ı]/Greenland-ı Atîk'in maşrık taraflarında 10° ((dere))ce tûl-i garbi ve 78° ((dere))ce 'arz-ı şimaliden 105° ((dere))ce tûl 71° ((dere))ce 'arz-ı şimaliye kadar ol aralıkda olan sevahil ve keyfiyyet-i sevahilden Avrupa halkı? meyanlarında ma'lum olan nesne bî-gâyet kalîdir. Ve bu mezkur Baffin Körfezi'nin garb tarafından, garba doğru ancak 23° dereceyi şamildir. İşbu zikrelediğimiz esma-i mahsusadan mâ-adâ İngiltere'nin cenubında vâki' Manş (La Manche) ta'bir eyledikleri İngiltere Körfezi (English Channel) ve dahi [Galya]/France*-nâm⁴⁹⁶ mahallin şimalinde olan Alaman Denizi ve keزالik İskoçya ile [Humber]/The Humber⁴⁹⁷ Irmağı kurbündeki Alaman Sahili meyanında ve Danimarka ile Norvecya beyninde olan Şimal Denizleri gibi sağır denizlere ıtlak olunur isimler dahi vardır.

((Berlin StaBi Catalogue fiche: Arabic note "Müfredât-ı Külliyye fi Sevâhil-i Bahriyye, bidûn ta'rih, rubbamâ bayna 1280 ((1863/4)) wa 1310 ((1892/3)). Zu Hs. or. 1003."⁴⁹⁸))

((fo 46, p 91)) Bahr-i Muhit'in deniz ve boğaz ve körfez tesmiye olunan sa'ir küçük şu'belerini tekraren bu makamda zikrelemek 'abesdir. Zira, bundan akdem Bahr-i Baltık ve Akdeniz'in medd ü cezirleri hakkında eylediğimiz işaret esnasında anları/onları zikrelemiş idik. Pes, Gelibolu Boğazı'nın şarkında vâki' Karadeniz'i ve işbu denizin maşrık-ı sayfî (N.E.) tarafındaki Azak Denizi'ni ((Sea of Azov)) ol-bir denizlere 'ilave ve isnad eylemek mümkündür. Zira, mezkur bahirlerin cümlesi birer kulaktır. Ve keزالik Bahr-i Hazar, ve Bahr-i Süveys, ve Basra Körfezi, ve dahi

⁴⁹⁵ Endeavour Strait: Southernmost section of the modern-day "Torres Strait" straddling the northernmost tip of Australia in Cape York in the south and New Guinea's south coast in the north. Named by James Cook in 1770 after his own vessel *HMS Endeavour*.

⁴⁹⁶ *Galya/Gaul was long history when Şanizade translated this tract. Gallia here must -as an archaizing name- be referring to France, for, Galler/Wales is not bound by the "German"/North Sea from the north per the description of the sentence. Unfortunately, Şanizade was not able to register the name's denotation and render the section intelligible to Ottomans. However, the Country of *Galles* mentioned later in the chapter for the chorographic description of Europe's shores most likely does not refer to France, and instead stands for Wales. See ft. 503.

⁴⁹⁷ The Humber: a large tidal estuary on the east coast of Northern England. Also known as the River Humber.

⁴⁹⁸ This Berlin library card could be a very early catalogue record with grossly inaccurate dating.

[Bengale] Koyu (Bay of Bengal), ve Asya'nın şark sahilinde olan denizlerin cümlesi ki, Çin kurbünde vâki' Bahr-i Asfer-nâm deniz, Koreya Körfezi, Oşok Denizi, *bi'l-cümle* ta'rif-ı sabık tahtında mündemiclelerdir. Ve kezalik Bahr-i Muhit-i Mu'tedil-i Şimâlî tesmiye olunan denizin Amerika sahilindeki [Dâvûd] Boğazı'ndaki (Davis Strait)⁴⁹⁹ [Bafin]/Baffin Körfezi⁵⁰⁰, [Hodson]/Hudson Boğazı ve Hodson Körfezi, ve Arz-ı Cedid'in⁵⁰¹ (*Terre-Neuve*/Newfoundland Island) garbinda olan [San Loren]/St. Lawrence Körfezi (Gulf of St. Lawrence) ve dahi Amerika-i Şimâlî ile Amerika-i Cenubi beyinde vâki' Mek[ş]iko Körfezi ve Bahr-i Muhit-i Şimâlî üzerinde geçid ortasında ve mezbur geçidin heman taraf-ı ((fo 46, p 92)) garbdaki Kaliforni Körfezi misillülerini dahi bihâr-ı müstakilleden ta'dâd kâbildir, ve bunlardan sağır ahâr kıt'alar dahi vardır ki, anları/onları bu mahallde tafsil bî-fâ'idedir.

Arazi-i ma'lumenin mütenevvi' haritalarına dâ'ir:

Mübaşeret eylediğimiz â'malin bu kısmı dahi ba'de-ez-în her mahall-i müstakille hakkında olacak ta'rifat-i ehassın tahkîk ve tasmiimleri kendüye mevkuf olur bir nesne olmağla, mevadd-ı mezbureye *bi'l-fi'l* duhulden mukaddem işbu cemî' sahilleri ta'rif ve tefhim beyanında nâfi' ve hâssaten sevâhil-i merkumenin deryaya nisbet birle nâm ve şöhretleri ve bey' u şirâyâ müteallik bazı münasebetleri emrinde ehemm ve elzem olan hususdan ibtidâr murad olundu.

Avrupa sevâhili ta'rifidir (hâ/ح):

İngiltere'den ibtida idüp, bâdî-i nazarımız [Tamiz]/Thames Nehri boğazı ağzına 'atf u havale birle, şark sahilinde [Tived]/Tweed [Şehri]/(Nehri)⁵⁰² üzerinde vâki' [Bervik]/Berwick-nâm mahallden su'ûd ve tekrar [Tamiz]'e avdet idüp [Kornval]/Cornwall ittisaline dek sahil[i]⁵⁰³ ((fo 47, p 93)) garbı dahi tamam ve [andan]/ondan sonra şark sahiline su'ûd idüp, [Gal]*⁵⁰⁴ Memleketi (Wales or Scotland), [Solvay] Boğazı'na (Solway Firth) varınca zikir ve tafsil iderüz.

⁴⁹⁹ Ataullah Efendi translated "*Détroit de Davis*" as "Dâwûd"/David Strait, maybe again exercising his etymological faculty as he did with his imaginative theory on the etymology of the toponym *Algiers* in his own translator's foreword to MKfSB. However, when describing the east coast of North America later (63/p 125), he left it as Davis.

⁵⁰⁰ Baffin Bay off the western shore of Greenland. Davis Strait and Baffin Bay respectively make up the northern arm of the Atlantic Ocean between Greenland and Canada's Baffin Island, coming from south via the Labrador Sea.

⁵⁰¹ Literal translation for *Terre-Neuve*, denoting Newfoundland Island; and not possibly the entire New World as a reader may think. What this "New Territory" corresponds to would likely be lost to Ottoman readers. The context clarifies that the land in question is indeed Newfoundland, since the Gulf of St. Lawrence is on the East Coast of the New World but to the west of "New-found-land", Britain's first overseas possession.

⁵⁰² It is clear from the context that this word must be [Nehri] (River of), and was instead mistakenly written by the copyist or Şanizade as [Şehri] (City of). [Tived Nehri üzerinde vâki' Bervik] is a verbatim translation of Berwick upon (River) Tweed, northeasternmost town of England on the border with Scotland by Tweed Water. This reading also clarifies the reason behind the mention of Solway Firth -an inlet of the Irish Sea- later in the next page. While Berwick lies at the easternmost point of the Scottish-English border, Solway marks the other, western end.

⁵⁰³ Scribal error: [sahil-i] without the final "ye" would be the correct form. The same scribal mistake as those explained in footnotes 460 and 481.

⁵⁰⁴ Unlike Gallia mentioned earlier in the text (ft. 495), Gal Memleketi/Fr: *Pays de Galles* here cannot refer to France due to the context, and most likely stands for Wales, "Galler"/Gauls in modern Turkish. There is also a slight likelihood that it could refer to Scotland instead, which is also a Gaelic country. The text conveys a textual circumnavigation of Great Britain and Scotland from the north

İmdi, [Tamiz] Irmağı bir nehirdir ki, cenub tarafındaki [Kant] Kazası (County of Kent) ile şimal canibindeki [Essek]/Essex Kazası'nı birbirinden faslîder ki, işbu sâniyen zikrolunan kaza şimal tarafındaki [Harvik]/Harwich-nâm⁵⁰⁵ mahalle dek mümtedd olur. Ve bu [Harvik]/Harwich tesmiye olunan mahall dahi [Orvel]/Orwell Nehri'nin cenub sahilinde vâki' bir şehirdir. Ve bu limanın ağzını muhafaza iden [Langer] Kal'ası⁵⁰⁶ [Suffolk]/Suffolk Sahili üzerinde ve bu kazânın derya tarafında ve cenub tarafını tahdid iden burun üzerindedir.

(**Hâ/ح**): Gaflet olunmaya ki, işbu kitab mütercem olup, musannif-i kitab ise İngilterelü olmağla da'ima îrâd eylediği misaller İngiltere havâlîsine dâ'ir ve her-bâr temâyülül ol câniblere olduğının vechi budur. Şerh-i Mütercim-i Evvel.

Pes, Suffolk Kazası dahi [Yar]/Yare Nehri ağzında vâki' [Yarmut]/Yarmouth-nâm mahalle mahdud olur. Nite ki, isimlerinin muvafakatından fehmolunur ve Nehr-i mezburın boğazı şehrin şimalinde vâki' kal'anın hükmündedir. Bu kazaya dahi Norfolk Kazası muttasıl olup, bunun faslı mağrib ((fo 47, p 94)) ...

((fo 54, p 107)) ... İrlanda'nın ((fo 54, p 108)) şark sahilî olup, Dublin Kazası'na muttasıldır.

Bundan sonra Avrupa Karası'na mürûr idüp, Norveçya ülkesinin şimâl burunundan başlarız. Lakin, bu sevâhile çok seyrüsefer olunmayup, bu vechile dahi şimâl tarafından mümtedd ve mütebâ'id olduğundan nâşî, şimâlden cenûba doğru iki-üç mahallini zikr u tahrîr kifâyet ider ki, anlar/onlar [Suray]/Sørøya, [Malestrom]/Malstrøm⁵⁰⁷, [Dumontem]/Trondheim, [Kristiyan Sunda]/Kristiansund, [Es?tlanda]⁵⁰⁸, [Bercen]/Bergen, [Naze]/"The Naze" (Lindesnes) misillü mahallerdir. Ve işbu ahîren tahrîr eylediğimiz [Naze] tesmiye olunan mahall [İskacak]/Skagerrak ta'bir eyledikleri deniz boğazındadır ki, İskacak deyu Bahr-i Baltık kazâsında vâki' [Kategat]-nâm mahalle mûsil olan bahr-i muhît şu'besine dirler. Çünkü, işbu ihtisâr matlûb olan mahalde ziyâde [gelen/kelân]/(kelâm)⁵⁰⁹ iktizâ itdiğinden biz dahi bu makamda hemân Avrupa'nın bir kıt'ası misillü tasavvur olunan [İspitberg]/Spitsbergen (Svalbard) -yani [Groenlanda-i Şimâlî]⁵¹⁰ adalarına nazar, ve

starting from the eastern shore, with Solway Firth in the west as terminus. Solway Firth is in Scotland, but if the author or the translator was not exact then Wales could also be the intended region, since it also occupies the same eastern rim of the Irish Sea as the former.

⁵⁰⁵ Harwich: "Haven" deep-water port town on the coast of Suffolk on the North Sea. A historically significant harbour formed by the estuaries of Orwell and Stour Rivers.

⁵⁰⁶ Langer Fort, now "Landguard Fort": located outside Felixstowe town at the mouth of River Orwell built by King James I to guard Harwich Harbour.

⁵⁰⁷ Recognizable as "maelstrom" to English speakers, this name is actually not a toponym belonging to a city or a coastal region, but rather denotes a system of tidal whirlpools occurring in the sea on the northern side of the rocky islet Mosken, off the western shores of Norway's Lofoten archipelago. The infamous Moskstraumen (Malstrøm) maelstrom system there, is indeed the root of the eponymous phenomenon.

⁵⁰⁸ I was unable to decipher what this toponym ending with [-land] was supposed to refer to. Per the context of counting places on the Norwegian coast from the north to the south, it should be a locality in the latitudes between Kristiansund and Bergen, likely a location around Ålesund.

⁵⁰⁹ Likely scribal error: should be [kelâm] with a final "m/mîm" per the context, but [kelâ] ends with a superimposed "n/nûn, whose two possible readings do not produce a compatible meaning".

⁵¹⁰ "Eastern Greenland Islands": It was the erroneous practice of English whalers to refer to Spitsbergen (modern Svalbard) Islands with the name Greenland. Here, at least the islands are differentiated from the actual Greenland by the modifier "eastern".

kezalik Naze Burunu ile [Acroy]/Hansthalm?-nâm sağır Danimarka adası dahillerinde olan Bahr-i Baltık sevhiline bir defa nazar ideriz. İmdi, [Acroy]/Hansthalm? sahilinden sonra [Bâhus]/Bohus-lân Sahili gelüp, andan/ondan [line-filling ornament] ((fo 55, p 109)) [Vestgot-land]/West Gothland, andan/ondan Baltık Boğazı ağzında vâki' [K/Falstborn]/Falsterbo-nâm buruna kadar [Şunan]/Scania sahilleri gelür. Bundan sonra bu bahri ihâta iden sevâhil evvelâ garb tarafının maşrık-ı şitevî cânibinde olan [Biyekinga]/Blekinge ve dahi Gotlanda-i Şarkî (Ostrogothia), [Sodermani]/Södermanland, [Oylanda]/Öland sahilleridir. Sâniyen [Potti]/Bothnia Körfezi'nin 63 ((dere))ce 'arz-ı şimâliye ((up to 63°N)) kadar gerek şimâl ve gerek garbda olan [Cestiris]/Gästrikland, [Helsinga]/Helsingland, [Medelpadi]/Medelpad sahilleridir. Ve bu körfezin dahi şimâl sahili mezbur Gotland (*Island), [Niland]/Nyland⁵¹¹, [Kareli]/Karelia Sevhili'dir ki, [PetreBurg]/Petersburg Şehri'ne kadar mümtedd olur. Sâlisen işbu kürsi-i memleket olan PetreBurg Şehri'nin mağrib-i şitevî tarafındaki [Enkari]/Ingria, ve dahi [Livoni]/Livonia⁵¹² şehirleri, [Finlanda]/Finland Körfezi'nin cenûb sahilini teşkil ve ziyâde garbda olan mezbûrunu dolaşincaya kadar cenûba gidüp, andan/ondan Riga Körfezi'nin nihâyetine kadar gider. Ve bu körfezin garb tarafını [Kuland]/Courland-nâm mahallin sahili resmider, ba'dehu... Memel... [Somociti]/Samogitia... ihata iden ((fo 55, p 110)) Prusya Sahili gelür ki, [İstralsunda]/Stralsund-nâm mahalle dek mümtedd olan [Pomerani]/Pomerania Sahili işbu sahildir. Ba'dehu [Fonan]/Funen Adası'na⁵¹³ kadar [Holsteyn]/Holstein Sahili gelüp, [Silesvik]/Schleswig ve dahi [Cutlanda]/Jutland-nâm şehirler sahil-i mezburdadır. Andan Kattegat-nâm mahallde vâki' [İskacak]/Skagerrak Boğazı'nın cenubını resmiden [İskav]/The Skaw (Skagen) Burunu'na kadar (şimâle su'ûd ider.

... Elbe Nehri'ne müntehî olur. Ve işbu Elbe Nehri Nemçe Memleketi'nde [Veser]/Weser-nâm⁵¹⁴ mahallin mağrib-i şitevî canibine müntehî olan... Andan sahil, [Emes]/Ems Boğazı'na kadar ve dahi [Pey Bas]/*Pays-Bas* ta'bîr eyledikleri ülkenin maşrık-ı sayfî tarafında olan [Rolar]?/ Yolu üstündeki [Emidan]/Emden Boğazı'na doğru hemân mağrib-i şitâ semtine karîb tarafa gider. Ve andan/ondan... [Gronink]/Groningen...

((fo 56, p 111)) ... Fransa...

((fo 56, p 112)) ... [Asturi]/Asturias ve dahi [Galiçye]/Galicia ülkelerini şamil olur. Pes, [Portakal]/Portugal Sahili dahi [Tac]/Tagus Nehri'ne ((No Tâjah, Arabic

⁵¹¹ Nyland: Swedish, Finnish: Uusimaa. Both names literally mean "New Land". Southernmost province of modern Finland, includes the capital Helsinki. Under Swedish dominion as the writing of this work.

⁵¹² Ingria and Livonia are not cities, but historical regions flanking the southern shores of the Gulf of Finland, the former to the east and the latter to the west. Schleswig and Jutland mentioned as "cities" later in fo 55, p 110, along with *maelstrom* and (River) Weser mentioned as "localities" in this section suggest that Şanizade's -or the French translator's- knowledge about the coastal geography/chorography of northern European shores east of Britain was non-existent aside from the information provided by this text.

⁵¹³ Funen (Danish: Fyn) Island: Second largest island of the Danish Straits connecting the Kattegat to the Baltic Sea, with shores across both N. Schleswig and Jutland. Capital: Odense.

⁵¹⁴ River Weser/Werra: This "Weser locality in the Kingdom of Austrians/Germans" could be the river-mouth of Weser based on the location described, instead of a certain coastal city on the North Sea. The Weser estuary at Bremerhaven marks the eastern end of (East) Frisia, whose shores get described in the following sentences. In line with the conventions of the time, Ataullah Efendi used "Nemçe" to refer to both the polity of Austria and the people-language of Germans. See his description of Vesayaname as a work "initially authored in the German/Nemçe language", ft 136.

name!)) kadar, yani [Lison]/Lisbon Irmağı'na kadar cenuba olan imtidâdında bir mikdar kavs peyda idüp,... Portakal ile İspanya'yı cenûb tarafında faslıden [Gadyana]/Guadiana Nehri ağzına kadar maşrıka gider. Ve nehr-i mezburdan [Sebte]/Ceuta ((Şanzade at least recognized this old Arab-Andalusian locality, and uses its "familiar" toponym!)) Boğazı'na kadar maşrı-ı şitevî ile 1/4 cenûb beynine gidüp [Kadis]/Cadiz Şehri'ni ((fo 57, p 113)) şamil ve Endelüs Sahili dinür.

İmdi, Avrupa sahilinin imtidâdı Sebte Boğazı'nın dahilinde vâki' Akdeniz'in şimâl sahilini teşkîl idüp, sahil-i mezbur bazen inkilâb iderek maşrı-ı sayfî semtine doğru mümtedd ve İspanya'nın [Gata] Burunu (*Cabo de Gata*) ta'bir olunan burununun şimâl ile maşrı-ı sayfî beyni tarafındaki [Portila?]-nâm mahalle dek [Garanada]/Granada ((No *Girnata*)) Ülkesi'ni şâmil, ba'dehu [Kartacen]/Cartagena Şehri'ne kadar şark tarafına mümtedd olan [Mürsi]/Murcia Eyaleti ((No *Mursiye*)) sahilini şumûl ider. Andan/ondan [Valens]/Valencia ((No *Belensiye*)) Hükûmeti başlayup, bunun dahi sahilî maşrı-ı sayfa mümtedd olarak [Roza]/Roses Koyu'nun şimâlinde vâki' [Karuse]/Creus Burunu'nda⁵¹⁵ tamâm olur.

Zikrolunan mahalden Fransa'nın cenûb sahilî ibtidâ eyler. Pes, [Rosillon]/Roussillon Ülkesi('ni) [Narbon]/Narbonne Şehri'ne kadar bir mikdar derecât garba mâ'il olarak ...[Perpiñân]/Perpignan... [Langidok]/Languedoc sahilî ülkelerini birbirinden ((fo 57, p 114)) fasl ider. Ve mezbur [Langidok] sahilî... [Rehon]/Rhône Nehri ağzına vâsıl olur. [Marsilya]/Marseille ve dahi [Tulon]/Toulon ile [Hiras]/Hyères adalarını ihâta iderek, işbu mukavves sahilî resmiden ülke başlayup, İtalya hudûdunda vâki' [Var] Nehri ağzında [Nis]/Nice-nâm mahalde tamâm olur. İşbu zikrolunan [Nis]-nâm mahallin şarkında [Venti Milya]/Ventimiglia-nâm mahalle varınca Akdeniz üzerinde bir mikdar [Piyemonte]/Piedmont Sahilî olup, [Ceneviz]/Genoa Körfezi havalisinde dahi mezbur Ceneviz Ülkesi'nin sevhilî vardır ki,... Papa (Papal States) Sahilî...

((fo 58, p 115)) ... [Triyeste] Körfezi, ... Adriyatik Denizi, ... [Karniyol]/Carniola, ... [Istra]/Istria ...Bundan sonra maşrı-ı şitevî tarafında [Karnaro]/Carnaro Körfezi⁵¹⁶ gelüp, bu körfezin dahilinde uzun ve dar, ve Avrupa Türkistanı'na (**European Turkey/ "Turquie en Europe" =/= the later "Avrupa-i Osmani"**) müte'allik olan [Morlaşi]/Morlachia⁵¹⁷ sahiline muhâzî çekilmiş vâfir adalar vardır. Ve kezalik maşrı-ı şita semtine gitdikce [Dalmaça]/Dalmatia ve dahi Albanya -yani Arnavudluk- sahilleri gelür. Ba'dehu [Matapan]/Tenaro⁵¹⁸ Burunu'na kadar, yani

⁵¹⁵ [Roza] Bay and [Karusa] Promontory mentioned here should correspond to the Gulf of Rosas and *Cap de Creus/z/x* cresting its north end, in the northeasternmost corner of Catalonia.

⁵¹⁶ Kvarner/Quarnaro Gulf in the Adriatic coast of modern Croatia with strings of islands lying parallel to the coast.

⁵¹⁷ Morlachia: karst countryside behind modern Croatia's Segna/Senj, Zara/Zadar, and Spalato/Split named after the eponymous *mauro vlachs*/Morlachs, orthodox migrants to the Dalmatian shores from the Ottoman Empire. Morlaccia channel-canal: between Mt. Velebit Montagne della Morlaccia and the island of Pag. For more on the 18th century French (and European) cartographic and ethnographic perception of the Morlachs and Morlaccia, see Sajkowski. "Morlachs, or Slavs from Dalmatia in French Encyclopedias and Dictionaries of the 18th and 19th Century." (2018).

⁵¹⁸ Cape Matapan/Tenaro (Katip Çelebi, Tuhfe: Cape "Manye" (Mani): Southernmost point of mainland Greece, located at the tip of the Mani Peninsula of Morea, and the western leg of the Laconia region. Mani was the original flashpoint of the actual Greek Rebellion to occur a bit more than a decade after this text's translation in 1821. Evliya Çelebi had seen and described Mani. However this book was authored in the long century of the former's oblivion before its rediscovery in the late 19th c. Dankoff. p xxi: Seyahatname MSS had arrived anew in Istanbul by the mid 18th c.

[Garas]/Cavo Grosso-nâm⁵¹⁹ yarımadaının ra's-i cenubîsine dek [Epir]/Epirus ve dahi [Aşa]/Achaea ve [Mora]/Morea (Peloponnese) sevhili gelür. Andan/Ondan [Ancelo]/St. Angelo (C. Malea)⁵²⁰ Burunu'na doğru sahil, şark tarafına dönüp, ba'dehu ((fo 58, p 116)) şimâle su'ûd birle [Anapoli]/Nafplion Körfezi'ni (Argolic Gulf) ve dahi bazen [R/Donenf/kra?]⁵²¹ ve kezalik [Korinta]/Corinth Körfezi tesmiye olunan [Atina]/Athens Körfezi'ni teşkil ider ki, bu körfezin nihayeti ile garb canibinde vâki' olup, bazılarının [Lepanta]/Lepanto tabir eyledikleri İnebahtı Körfezi'nin nihayeti beyninde ancak bir dar geçid ((Isthmus of Corinth)) vardır. Ve cenub semtindeki arazi "Mora" didikleri yarımadaıdır. Ve dahi [Arkipel]/Archipel (Aegean/Adalar) Denizi tesmiye olunan şark tarafında olup, [Garas]/Cavo Grosso ile Anadolu beynindeki denizdir. Ve [Garas] sahilinde vafir burunlar olup, lakin sahilin teveccühü mutlaka [E/Ağriboz]/Negroponte (Euboea) Adası'nın maşrik-ı sayfi sahiline dek maşrik-ı sayf semtine gidüp, andan/ondan Selanik Körfezi'ne (Gulf of Salonica, Thermaic/Macedonian Gulf) dek mağrib-i sayfa su'ûd ider [iden]⁵²², sonra bir mikdar şarka mâ'il olarak yine maşrik-ı sayfa? teveccüh idüp, [Kontesa]/Contessa Körfezi'ni teşkil ider ki, ana/ona "[Orfan]/Orphano Körfezi"⁵²³ dahi dirlir. Ve bu körfezin nihayetinden [Karir/di?] Körfezi'ne, yani Mu'arız?⁵²⁴ Körfezi'ne doğru şark tarafına gider ki, Marmara Denizi'nin bir tarafında vâki' İslambol-nâm belde-i muazzamaya [mûsil/mevsıl] olan Gelibolu Boğazı, mezbur körfezin cenub tarafındadır. Ve Atina Körfezi'nden işbu mahalle dek "Rumili Sahili" demekle ((fo 59, p 117)) ma'rufdır. Lakin, bazen dahi sâhil-i merkûma "Atina Sahili" diyüp, Arşipel Denizi'nin bâkî garb sevhili "[Aşa]/Achaea? Sahili" ve dahi "[Tesay/Teseli]/Thessaly? Sahili"dir. Ve mağrib-i sayfi tarafı [Maçedonya]/Macedonia⁵²⁵ yahud "Makedonya Sahili" ve şimal tarafı [Romanisa]/Romanitsa/Ρομανίτσα? ve Rumili Sahili'dir ki, buna "[Eski Deras]/Old Thrace Sahili" dahi tesmiye olur.

Hammer discovered as early as 1804, and started publishing on the Seyahatname from 1814 onwards. However, the Ottoman literati met Evliya Çelebi in earnest starting from the Bulaq publication of select excerpts as *Muntehabat-i Evliya Çelebi* in 1848.

⁵¹⁹ Garas must be Greek: Thryides, Cavo Grosso (Great Cape), Cape Matapan's immediate neighbour to the west. While Matapan sits at the end of the rolling ridges coming directly down south from the Taygetus mountain range, Cavo Grosso occupies the southern tip of Makryna Ridge, running parallel to Mani's main spine (Inner/Mesa Mani), albeit on a piece of land protruding westward to the Messenian Gulf.

⁵²⁰ Cape Malea/St. Angelo: SE extremity of Morea, forming the eastern leg of Laconia across Cape Matapan and the Laconic Gulf. Katip Çelebi named it as Cape "Menekşe", after the strategic Ottoman town Benefşe/Menekşe (Italian: Malvasia, Greek: Monemvasia), c.a. 45 km to the north of the Cape on the same peninsula (Tuhfe).

⁵²¹ I was not able to decipher this word. However, due to the logical order of coastal ascent from the Argolic Gulf in the south and the naming of both Corinth and Athens that follows, the intended body of water should be either the Saronic Gulf; or the Corinthian Gulf (also called Gulf of İnebahtı/Lepanto in Ottoman times), if the body on the other side of the isthmus (Corinth) mentioned in the text was intended.

⁵²² Scribal error: superfluous/repeated verb.

⁵²³ Orphano Gulf/Gulf of Contessa: the Styrmonian Gulf to the east of Chalkidiki Peninsula and its easternmost headland Aynaroz/Mt. Athos. Forms the eastern branch of the Thracian Sea between the aforementioned peninsula and the island of Taşoz/Thasos.

⁵²⁴ It is not clear which coastal formation these two alternative names [Karidi] and [Opponent/Mu'arız] denote. By logical procession, they must be referring to the Gulf of Saros, or Enos/Enez or their environs in the northeastern corner of the Aegean.

⁵²⁵ It is no wonder that "Macedonia" was a name unheard for Şanizade. This name from antiquity would remain in oblivion until its rediscovery by first Greek and then Bulgarian romantic-nationalists from the mid 19th c. onwards.

Karadeniz'in garb ve şimal sahilleri arazisinin işbu zikrolunan kısmına müte'allik olmadığı takdirce Avrupa sevhili bu mahallde tamam olmuş olur. Böyle tasavvur olunmadığı takdirce, Karadeniz'in garb sevhili Rumili, andan/ondan sonra [Bulgari]/Bulgaria (French translator or Şanizade here?) ve Bucak sahilleri olup, [Turla]/Dniester Nehri'ne kadar mümtedd olurlar ki, bunlar Devlet-i Aliyye-i Ebediyye zabtındadır. Ve bunlardan sonra "Tatar-ı Sağır"⁵²⁶ ve Kırım-nâm yarımadanın sevhili olup, bunlar dahi Karadeniz'in şimal tarafını kat' iderler. Ve Tatar-i Sağır Sahili Azak Denizi'nin mağrib-i sayfi tarafında Avrupa'ya müte'allik olan sâhilini tekmîl ider. Lakin, sevâhil-i mezbûre, Devlet-i Aliyye ile Rusyalular'dan mâ-'adâ nâs beynlerinde ziyâde ma'lûm ve meşhûr mahaller olduğundan nâşî, kemâl üzere tafsîlleri terk olundu.

Asya'nın Garb Sevâhili Ta'rifidir:

((fo 59, p 118)) Asya Sevahilinin tarifine Azak Denizi ve Karadeniz sahillerinden ibtidâ eylediğimizde, şark tarafında evvelâ Çerkes ((Circassia)), ba'dehu Karadeniz'in cenûbındaki Ermenistan ((Non-Ottoman naming, Armenian Plateau. Ottoman Anatolia excluded modern East Anatolia)) sevhili gelür ki, Anadolu Sahili bunların mağrib ve **mağrib-i şitevî** caniblerindedir. Bundan sonra sahil, İslambol Boğazı'na doğru gidüp, şark sahilini [keşlîl]/(teşkil)⁵²⁷ iderek, Gelibolu Boğazı'nın cenubına gider. Andan/ondan Karaman Sahili ((**non-Ottoman nomenclature, Caramania**)) gelüp, şark sahilinin maşrik-ı sayfi zaviyesinde vâki' [İskenderun]/Alexandretta-nâm mahalle dek şarka mümtedd, ve İskenderun'dan cenuba dönüp, Akdeniz'in şark sevhilini resim, yani Arabistan ülkesinin garb tarafını teşkil ider. Andan/ondan sonra Arz-ı [Filastin]/Palestine Sahili gelüp, bu sahil Nil Nehri ağzına kadar, yani hâlen [Dimyat]/Damietta ismi ile müsemma olan "Peluz"/Pelusium⁵²⁸-nâm mahallin alt yanında ziyadece şark tarafındaki cenahın boğazına kadar bir mikdar garba gitme(y)le⁵²⁹ başlar ki, Asya'nın Akdeniz'de vâki' sevhili işbu mahallde tamam olur.

[İfrîkiye]/Africa⁵³⁰ Sevâhiline Dâ'ir:

Eğer çî Asya'nın bâkî sevhilini bu makamda terk eyledik. Lakin, İfrîkiye sahillerini ((fo 60, p 119)) devreyledikten sonra bakıyye-i mezbureyi dahi zikrideriz. İmdi, zikrolunan mahalden garb tarafına gidildikde evvelâ Mısır Sahili gelür. Lakin, İskenderiyye'den ilerüdeki sahil ma'lumumuz değildir. Pes, [El-Bartun]/Alberton-

⁵²⁶ Literally: Little/Lesser Tartary, i.e. European name for the Crimean Khanate. Likely recognizing the alien awkwardness of the name, Şanizade inserts Kırım/Crimea as an explanation right after.

⁵²⁷ Scribal error: The copyist wrote this word as [keşlîl/كتشليل]. The context suggests that it must be "teşkil" (to form).

⁵²⁸ Ancient Pelusium, since deserted. This strategic and historic town of antiquity is situated on an oblong elevation between the current shore and the village of Balūzah (بالوظة) in the south, at the end of the once-navigable easternmost branch of the Nile. Falls c.a. 25 km east of the Suez Canal, and c.a. 40 km SE from Port Said. Pelusium is the most likely candidate for [Peluz], however the intended location could also be Cape Brullus between Damietta and Rosetta/Rashîd, the northernmost point of Egypt, to the west of Damietta/Dimyat.

⁵²⁹ The scribe omitted the letter "k/y", writing [gitmele].

⁵³⁰ Ataullah Efendi mostly used the Ottomanized European form [Afrika] throughout, but prefers the Arabized name here in the entrance of the section for Africa's coasts. Later in the chapter he switches from İfrîkiye to Afrika again.

nâm ((Marsa Matruh)) mahalle kadar [Karâbe]/Carbo⁵³¹ Burunu'nun garb tarafına mümtedd olur dirler. Ba'dehu Trablus Sahili ibtidâ ider ki, erbâb-ı Coğrafya bu sahili [Berbiryâ] Sahili'nden ((Barbary Coast)) bir kıt'a i'tibâr iderler, ve bu sâhil garb cânibine gâyetü'l-gâye mümtedd olup, [Kabes]/Gabès⁵³² Körfezi'ne müntehî olur. Mezbur körfez, [Bona]/Cap-Bon⁵³³ Burunu'nun tamâm cenûbındadır. Ve bu burundan dahi sâhil, dâ'imâ garba gidüp, takrîben 50 derece 40 ((daki))ka tûl-i şarkîde bulunan "Yedi Burun"/The Seven Capes-nâm⁵³⁴ mahallde tamâm olur. Andan/ondan Berberiyeye'nin âhir kısmı olan Cezâyir Sahili başlar, bu dahi "Üç Burun"/Cabo de Tres Forcas⁵³⁵-nâm mahallin maşrık-ı şitevî tarafında olup, derûnında [Zâfarin]/Chafarinas⁵³⁶ Cezâireleri olan körfezin (wâw/و) nihâyetine kadar garba ve mağrib-i şitâyâ gider. Andan/ondan Marâkeş ve dahi Fas sevâhili başlayup, Sebte ve dahi Tancer ((No Tanjah)) şehirlerini mürûr iderek Sebte Boğazı'na doğru gidüp, boğazdan hârice dahi Berberiyeye Sahili'ni garb taradından tahdîd iden Bona Burunu'na kadar mağrib-i şitâyâ gider. Andan/ondan cenûba gidildikde [Zânhakâ]/Desertum Azanhaga⁵³⁷ Çölü'nün sahili gelüp, dahi ziyâde ((fo 60, p 120)) cenûba gidildikce [Gambi]/Gambia ve dahi Senegal ve kezalik [Sant Luyis] Adası ve Kal'ası⁵³⁸ gelür. [Andan]/ondan [Monding]/Mandingo⁵³⁹ Sahili gelüp, cenuba doğru giderek [Siyra-Liyon]/Sierra-Leone-nâm mahalli şâmil olur. Ve ol mahallden sahil-i şarka devr idüp '*ale't-tevâlî* [Giniya]/Guinea Sahili ve dahi [Kak]/Quaquâ Sahili⁵⁴⁰, ve Fildişi Sahili, ve Altun Madenleri Sahili ((Gold Coast, modern Ghana)) isimleriyle tesmiye olunur. Ba'dehu Benin Ülkesi'ni ve dahi [Galabar]/Calabar-

⁵³¹ Both of these North African seaside localities are shown mostly in the Barcha/*Barqah* region and occasionally in westernmost Egypt in 17th and 18th century European maps. Şanizade remarks, in his following comment marked with *waw* that he was not able to locate these two toponyms, and that he suspects them to be corrupted forms of the names of two localities most likely on the Gulf of Sidra/Syrtis Maior. While he was correct in his judgment on etymological origin; he was mistaken in his assumption about actual location. Alberton/*al-Baretoun* was the Arabized and later Europeanized form of the name of the ancient Egyptian-Roman port Portus Parætonius/Paraetionium, at modern Marsa Matruh in Egypt. A locality named *Karabe/Carbo* appears in European maps until the late 18th century, but I was unable to locate a similar name in any modern maps afterwards. If it corresponded to a real settlement or coastal geographical feature, it must be located between Lucho/*Lukk* east of Tobruk on *Ras al Milhr*.

⁵³² Gulf of Gabès, also Golfo de Capis, Latin: *Syrtis Minor*. This gulf spans between the northern end of the Island of Djerba to Sfax in the north. Named after the city of Qābis in its interior. This is actually the second gulf to the south of Cap-Bon, and there is the large Hammamet Gulf right south of Cap-Bon in-between.

⁵³³ Cap Bona/Cap-Bon, NE point of the Gulf of Tunis, not the city of Annaba/Bone in east Algeria.

⁵³⁴ Literally: "Seven Capes". (Arab.: Ras Seb'ah Ru'ūs/Ital.: C. Bugiaroni. Caps Bougaroune north of the village of Tabellout in Algeria. This promontory is the west end of the Gulf of Stora, a large gulf including the cities of Skikda and Collo, whose east end lies at C. Ferro/Ras Hadîd, right north of El Marsa, all of which lie to the west of the Gulf of Annaba/Bone (ancient Hippo).

⁵³⁵ Cabo de Tres Forcas across Alboran Island to the NNW of Melilla.

⁵³⁶ Zaffarina/Zaphran/Chafarinas Islands: three rocky islets east of Melilla, and the Cape Tres Forcas. NW-off the mouth of River *Mahala*/Oued Moulouya/Muluwiya and right north of Ras Kebdana/Cabo de Agua. Today under Spanish control, with no settlement but military bases.

⁵³⁷ Desertum Azanhaga [Zanhaka]? (Şanizade did not recognize it and thus did not write *Senhâca!* desert depicted in 18th c. European maps to be stretching south of the (High & Anti-) Atlas Mountains, south of the city of Nûn encompassing the western end of the Sahara. The name is likely a corruption of the name of the great Berber tribal confederation of *Sanhāja* inhabiting those quarters.

⁵³⁸ St. Louis Island and Fort: colonial Fort St. Louis, Ndar in modern north Senegal.

⁵³⁹ Mandingo could refer to both the lands inhabited by the Mandinka/Malinke ethnic group, or the larger family of the Mandé.

⁵⁴⁰ *Côte de Quaquâ*: A smaller polity -European cartographic region- located between the Ivory Coast and the Gold Coast, inhabited by the people, whom the Europeans called the *Adows* or *Quaquâ/Kwa* Kwa, perhaps the speakers of the Kwa languages.

nam⁵⁴¹ mahalli ve kezalik Gabon Nehri'ni şamil olan Gineya Körfezi'nden cenuba devr idüp, sevahil-i merkûmeden sonra Hatt-ı İstiva'nın altından mürur ider ki, [Luang/fo]/Loango⁵⁴² ve dahi Kongo, Angola, [Bangila]/Benguela⁵⁴³ sahilleri '*ale't-tertib* hatt-ı mezbûrın cenubında vâki'lerdir.

(waw) [Alberton/El-Bartun] ile [Karabe] isimlerinin sahihine eğer çi zafer? bulunmayup, lakin, mezburlar Arabî'den muharref lafızlardır zann olunur, ve tarif eylediği körfez dahi [Sidre] Körfezi (Gulf of Sidra/Sirte) olmak muhtemeldir. Şerh-i Mütercim-i Sâni.

Ve sevahil-i mezbure, 15° derece 'arz-ı cenubiye karîb mahalle dek evvelâ şark ile cenub beynine, ba'dehu cenub ile 1/4 maşrık-ı şitevî? beynine inkılab ider. Sonra [SimbaBar]/Cimbebas⁵⁴⁴ sahili namıyla cenuba gider ki, bundan ilerü Ümmid Burunu'na kadar çölistan kemâl üzere ((fo 61, p 121)) ma'lûm değildir. Ve Ümmid Burunu'nun iki taraflarındaki arazi-i karîbeye [Arz-ı Hotintot]/Hottentot ((Khoisan)) tesmiye olunur. Ümmid Burunu'nda Bahr-i Muhit-i Şarkî'ye vâsıl olup, bundan ilerü evvelâ Bâbü'l-Mendeb-nâm boğaza kadar mümtedd olan [Monomotapu]/Monomotapa⁵⁴⁵ sahili olup, [Natal⁵⁴⁶ Sofala]⁵⁴⁷, Mozambik⁵⁴⁸, [Zengibar]/Zanzibar, Aden sahillerini isti'âb ider ki, Afrika'nın Bahr-i Muhit-i Hind üzerinde olan sahili, boğaz-ı mezbûra muntehî olur. Amma Madagaska(r)⁵⁴⁹ Cezire'sine müte'allik zikri iktiza iden hususî ancak ada-i merkumın şimal ile maşrık-ı sayfî beynine olan istikametden nâşî, Afrika sahiline muvazi olup, Mozambik sahili önünde ve dahi 4° dereceden 7° dereceye kadar tûl-i şarkîde vâki' olduğudur. Bu cezire ile kara arasındaki mesafeye ekseriyâ "Mozambik Boğazı" ((Mozambique Channel)) tesmiye idilir.

Asya'nın cenub ve maşrık sevahiline dâ'ir:

Hicaz Sahili, Bahr-i Ahmer Boğazı'ndan Basra Körfezi ağzına kadar maşrık-ı sayfî ile 1/4 şark meyanına münbasıt olup, ba'dehu Acemistan'ın cenub sahili, Hindistan'ı tahdid iden [Hind]/Indus ismiyle müsemma nehr-i azime dek şarka karîb semte gider. Ve nehr-i mezburdan maşrık-ı şitevîye ((fo 61, p 122)) dönüp, [Kambey]/Cambay

⁵⁴¹ Calabar/Old Calabar (Akwa Akpa): major city in the southeasternmost corner of Nigeria. Important town for colonial commodity and slave trade, to the east of the Niger Delta, right at the confluence of the Calabar River and the Cross River estuary.

⁵⁴² Kingdom of Loango: A smaller neighbour of the pre-colonial Kingdom of Congo on the coast to its north. From C. Lopez (in modern Gabon) in the north, to the mouth of the Zaire/Congo River at its greatest extent.

⁵⁴³ Benguela is a region in the middle latitudes of the coast of modern Angola. Its current eponymous capital, Benguela was originally established as a Portuguese colonial bastion, *São Felipe de Benguela* in the early 17th century.

⁵⁴⁴ Cimbebas/ia: area between southernmost Angola (Benguela Kingdom)- and modern Namibia's Nama/Namaqua areas, shown as Mataman Kingdom in old maps. Largely overlaps with the modern Skeleton Coast and its hinterland.

⁵⁴⁵ Monomotapa: Portuguese name for the Kingdom of Mutapa, actually the Portuguese rendering of the Shona title of this realm's king, *Mwene Mutapa* (Lord of the Land).

⁵⁴⁶ Natal/ia: Portuguese: Terra do Natal/Christmas Country. The coastal region in the NE corner of Modern South African Republic.

⁵⁴⁷ Bight of Sofala/Swamp Coast off modern central Mozambique. Its eponymous main town, Sofala, was the main trading port of the Kingdom of Mutapa mentioned above, originally established by Somali merchant-navigators.

⁵⁴⁸ Island of Mozambique in modern north Moçambique.

⁵⁴⁹ The scribe dropped the final "r/rā".

(Khambhat) Körfezi'ne resim, ba'dehu cüz'ice dahi cenuba meyl idüp [Bombay Gava]/Mumbai, Goa-nâm şehirleri mürur birle, Malabar Sahili ismi ile müsemma olur. Ve Hind Nîm-Ceziresi'nin ((**Indian Peninsula**)), yani Hind dedikleri yarımada'nın resm-i mahsusası tahtında olarak cenub tarafına mümtedd olup, [Kumarin]/(Cape) Comorin (Kanyakumari) Burunu'nda tamam olur. Pes, ol mahalden [Seylan]/Ceylon Adası'ndan kat'-ı nazar birle, sahil-i şimâle ba'dehu gitdikçe, maşrık-i sayfiye teveccüh idüp [Bengala]/Bengal Körfezi'nin garb tarafında sevâhil, tertîb üzere, [Koromandel]/Coromandel⁵⁵⁰, [Golkond]/Golconda⁵⁵¹, [Sin-Çerkar]/Cinq-Circars ((**The Five Circars**)), [Orika]/Odisha (Orissa) sahilleri deyu tesmiye olunurlar. Nehr-i Ganca/Ganges boğazları Bengale Körfezi'nin derunında olup, şark tarafında dahi [Pigo]/Kingdom of Pegu⁵⁵² hükûmeti dairesinde vaki [Katikam]/Chatigan/m ((**Chittagong**)), Arakan, [Ava]⁵⁵³ sahilleri vardır. Ve *kezalik*, Malaka-nâm yarımada'nın gerek boğazında ve gerek tûlunca [Martaban]⁵⁵⁴, [TanaSerim]/Tanaserim⁵⁵⁵, [Kedâ]/Kedah sevâhili vardır. Ve cezîre-i merkûme şark tarafında Bahr-i Muhît-i Hind'e muttasıl olan Malaka Boğazı'nın şimâl sahilini teşkil ider. Ve Sumatra-nâm kebîr ada dahi garb canibinde boğaz-ı mezkûrın mağrib-i şitevîdeki diğêr tarafını teşkil idüp, ada-i mezbûrın maşrık-ı şitâ ra'sı ile Cava Adası'nın garb ra'sı beynindeki Sunda Boğazı'nda ((**Straits of Sunda**)) tamam olur.

((fo 62, p 123)) Ger çî, sularda vafir adalar olup, lakin biz ol adaların beynlerinde müte'addid boğazlar ve boğaz içleri vardır deyu işaret birle iktifa, ve anların/onların tafsiline makam müsa'id olmamağla terk iderüz. İmdi, sahile nazar idüp, Malaka Boğazı'nın maşrık-ı şitevî ra'sından ibtida birle, şark sahilince 6° dereceye karib mahalldeki [Kamboç]/Cambodia Burunu'na kadar su'üd eylediğimizde [Avarille]/Cape Avarello⁵⁵⁶ Burunu'na kadar sahil bir mikdar maşrık-ı sayfiye döner ki, ol mahalldeki körfezin içine Siyam Sahili demek mümkündür. Andan/ondan işbu sahilin kıt'a-i ahiresine ol mahalldeki Çin Denizi'ne dökilen nehrin ağzına kadar Kamboç Sahili dirler. Ve heman ol mahallerden dahi [Koçinçin]/Cochinchina⁵⁵⁷ Sahili başlayup, şimal ile mağrib-i sayfi beynine gider. Andan/ondan sonra [Kiman]/Kihoa⁵⁵⁸ Sahili, andan/ondan dahi Tonkin Sahili gelür ki, işbu Tonkin, ismi

⁵⁵⁰ Coromandel Coast: SE coast of the Indian Subcontinent. Madras/Pondicherry is situated on it.

⁵⁵¹ Golconda: inland city in the Deccan Plateau, in the vicinity of which the city of Hyderabad was established later. The source of many famed Indian diamonds and legendary riches. Though inland, Golconda Coast was a term used in the 18th century cartography.

⁵⁵² The coast and Kingdom of Pegu: A kingdom ruling over South Burma under the domination of the Mon people.

⁵⁵³ Kingdom and coast of Ava: Ava was actually an inland kingdom in Upper Burma, whose access to the coast was barred by Arakan in the west and Hanthawaddy Pegu.

⁵⁵⁴ Ottomans should have been familiar with Martaban, written generally and also in this MS as [Mertebân], as they even had coined an adjective *mertebâni* for the highly prized celadon greenware pottery traded in Indochina after this trade emporium's name. Martaban is an important trading city on the maritime Silk Road, which once served as the capital of the Martaban/Hanthawaddy Kingdom in modern south Burma. Located at the mouth of the Salween River flowing from the Tibetan Plateau into the Indian Ocean at the Gulf of Martaban.

⁵⁵⁵ Tenasserim Region: modern Burma's southernmost region occupying a westward (Indian Ocean-facing) strip of land at the northern head of the Malay Peninsula's Kra Isthmus.

⁵⁵⁶ Cape Avarello/Varella is actually in Cochinchina, modern Vietnam's Phu Yen Province and not in Siam. Local name: *Mui Dien*.

⁵⁵⁷ Cochinchina: exonym for the penultimate southern region of modern Vietnam, between the realm of Champa in the south and the Gulf of Tonkin in the north.

⁵⁵⁸ Kehoa or Sinhóa is a small region or urban area depicted on the 18th century European maps as situated right between the end of Cochinchina in the south and the land and Gulf of Tonkin. Tiger Island (Torissima) in the East Vietnam Sea and Toan-hoa/Dong Hoi remain to the southwest of it. As

ile müsemma körfezin tamam derunundadır. Ve sahilin istikameti maşrık-ı sayfiyedir. İmdi [Hanan]/Hainan Adası'nı dolaşdıktan sonra [Kanton]/Guangdong Sahili dahi maşrık-ı sayfa gidüp, ba'dehu [K/Fokin]⁵⁵⁹, [Şekin] ("Chekia"/Zheijang), [Santon]/Shandong sahilleri gelür. Ve işbu ahiren zikrolunan [Santon]/Shandong Sahili, [Pekin]/Beijing Şehri semtindeki körfezin derununa müntehi olan Bahr-i Aşfer (Yellow Sea) Boğazı'nın garb sahilini resm ider ki, bu denize bazıları [Nankin]/Nanjing Körfezi ((fo 62, p 124)) dirler. Ve dahi [Koreya]/Korea-nâm yarımada bu bahrin şark tarafında ve dahi Bahr-i [Çapon]/Japan dahilindeki Koreya Körfezi'nin garb canibindedir. Bahr-i merkumın mağrib-i sayfi semtinde [Ceto]/Jesso/Ezo?⁵⁶⁰ Adaları olup, işbu resm ile müsemma boğazı teşkîl iderler ki, ol cezîreler mezbur Çapon Denizi ile Tataristan-ı Şarkı⁵⁶¹ beyninde maşrık-ı sayfi tarafında vâkî'lerdir. [Oşok]/Okhotsk Denizi didikleri bahr-i azime gidilecek tarîkin tûlünde olan sevhil bunlardır ki, bahr-i mezburun şimal ve mağrib-i sayfi tarafları [Koryak]/Koryaks⁵⁶² dedikleri kavmin sevhilidir. [Kamşatka]/Kamchatka-nâm yarımada dahi bahr-i mezkur şark tarafından tahdid ider. Ve işbu yarımadanın ra'sından ilerüde [Ceto] Adaları ile Kuril Adaları, [Yehapon]/Nippon? Adası'na kadar bir bend-i âb resm iderler. Ve ra's-ı mezburdan sahil, Kamşatka Denizi üzerinde maşrık-ı sayfa devr idüp, [Anadir]/Anadyr Körfezi'ni ihdas ider. Ve bu iki körfezlerin beynindeki vilayetler dahi [Koryak] ta'bir olunan kavme mahsuslardır. Anadyr Körfezi'nin şimâl sahil dahi şarka ba'dehu şark ile maşrık-ı şitevî beynine, bundan sonra şark burununa kadar şimâle karîb semte devritmekle, Asya'nın ziyade şarkî arazisi ile Amerika'nın kemal mertebede garbî ((fo 63, p 125)) olan arazisi beynindeki [Behrin]/Bering Boğazı ağzını resm itmekle bir dahi bu makamda Asya sevhili tarifinden feragat, ve Amerika-i Şimâlî sevhili ta'rifine azimet ideriz.

Amerika-i Şimâlî'nin Şark Sahilleri Tarifidir:

Şimâl tarafından ibtidâ olundıkda [Grönlanda] lafzı '*ale'l-utlâk* [Davis] Boğazı ile [Bafin] Koyu'nun şark canibindeki cesîm yarımada⁵⁶³ isnâd olunur ki, anın/onun şark tarafına bazen [Grönland-ı 'Atık] tesmiye olunur. Ve işbu kıt'a-i yâbise ki, [Vale-setsam?]/Walsingham? Burunu'nı dolaşup, [Kumberlanda]/Cumberland Boğazı'nın⁵⁶⁴ şimâl tarafına münbasıt olur. Pes, ol kıt'anın Coğrafya'da aslen ismi yoktur; lakin, [Arz-ı Cedîd]'in (Newfoundland) maşrık-ı sayfi tarafındaki [Hodson]/Hudson Boğazı'ndan [Belil]/*Belle Ille* Boğazı'na kadar maşrık-ı şitâ semtine giden sahile ve kezâlik [SantLoren] Körfezi'nin şimâlindeki sahile [Labrador] Sahili dirler. Ve bu ahîren zikrolunan sahile bazen [Eskimo] Sahili dahi

a border settlement between Trinh and Nguyen Vietnams, it must be an area in the lover valley of the Gianh River.

⁵⁵⁹ Fokien/Fujian region in mainland China across Formosa/Taiwan.

⁵⁶⁰ "Islands of the Sea of Jesso/Chicha": Jesso/Ezo could refer to both the modern island Hokkaido or north Japan in general in European cartography of the 18th and early 19th centuries. However, It could also be a name for a southern set of Kuril Islands or the Lesser Kurils. [Yehapon] mentioned later seems to be Nippon/Honshu, Japan's main island.

⁵⁶¹ Again an awkward sounding European toponym for Ottomans. Chinese Tartary, i.e. Manchuria and Mongolia.

⁵⁶² Koryaks: the Koryak People are a native population of Kamchatka and the Sea of Okhotsk basin.

⁵⁶³ Greenland was still thought to be a peninsula, since the Arctic waters and ice had not been explored yet. Similarly, Cumberland Sound mentioned next, is also called a Strait, implying that its northern icy reaches had not been explored yet, and that Baffin Island was not discovered to be an island yet.

⁵⁶⁴ Cumberland Sound is not a strait but a sound of Baffin Island. It forms a western arm of the Labrador Sea, flanked by Baffin's Cumberland Peninsula in the north and Hall Peninsula in the south.

dirler. Ve bu sahil, boğazın canibinde “[Eskimo Koyu]/Hamilton Inlet” tesmiye olunan kebîr körfezin boğaz ağzındaki şimâl ra’sini teşkil iden [Harison]/Harrison Burunu’na kadar şimâle gider. [SantLoren] Körfezi’nin garbdaki azîm kara ile [Şalor]/Chaleur Koyu’nun ((*Baie des Chaleurs*)) ((fo 63, p 126)) ...[Ekos-i Cedid] yani “Yeni İskoçya” (Nova Scotia) Sahili dahi heman Breton Burunu (Cap Breton) cezîresine dek maşrık-ı sayfa su’ud ider. Ve İngiltere-i Cedid sahil-i azimi dahi [NevBrunsvik]/New Brunswick’in mağrib-i şitevî canibine gidüp, [NevHamsir]/New Hampshire, [Masa](çuses)⁵⁶⁵/Massachusetts, [Rotiyyzland] (Rhode Island), [Konektikut]/Connecticut sahillerini şamil olur. Ba’dehu NivYork sahil-i gelüp cüz’ice mümtedd olur. Ve mezbûr York ismi ile müsemma olan ada, kurbeten merkûmenin maşrık tarafındaki nehrin ((Hudson River unnamed)) ağzındadır ki, nehr-i mezbûr Uzun Ada Boğazı’na (Long Island) gidilecek yoldur. Bundan sonra [Cersay-ı Cedid] sahil-i gelüp garba, ba’dehu [Dulaver]/Delaware Boğazı ağzının şimal ra’sını ihdas iden [May] Burunu’na⁵⁶⁶ kadar cenuba gidüp, ba’dehu [Mariland]/Maryland Sahili gelür. Bu dahi [Suzapak]/Chesapeake Koyu’nun şimal ra’sı olan [Karlo]/C. Charles Burunu’na kadar cenuba gider. Lakin,... [Delavar]/Delaware sahil-i [Pansilvani]-nâm mahalle ta’alluk eylemeği icab idüp, bu surette Marilanda sahil-i ol-kadar enselemek iktizâ ider. Bundan sonra ((fo 64, p 127)) [Şuzapak]/Chesapeake Koyu’nun ra’s-ı cenubîsi olan [Canri]/C. Henry⁵⁶⁷ Burunu’ndan [Virçinya]/Virginia sahil-i başlayup, cüz’ice mümtedd ve ancak denizin “[Kuritik]/Currituck Sound” didikleri kulağına kadar gider. Andan/ondan cenuba gidildikce Karolina sahil-i gelür ki, cenûb ve maşrık-ı şitâya giderek, ol mahallde vâki’ nehr-i sağırin yanındaki [N/Fintar]⁵⁶⁸ Burunu şark tarafında kalup, ba’dehu Karolin-i Cenûb sahil-i ibtidâ ider. Pes, bu sahil dahi [Savana]/Savannah Nehri’ne muntehâ olur. Ve nehr-i merkûm [Corci]/Georgia hududını tahdid ider. Ve bu [Corci] Eyaleti’nin sahil-i dahi [San Ağustin]/St. Augustine-nam mahallin şimalindeki [SanCorci Kal’ası’na]⁵⁶⁹ dek cenuba mümtedd olur. Andan/ondan Felurida-i Şarkî⁵⁷⁰ sahil-i başlayup ol mahalldeki yarımada’yı ihâta ve yine mevzi’-i merkûmda vâki’ Bahama Boğazı’nın Kanaveral⁵⁷¹ Burunu’ndan Kumsal Burunu’na kadar -yani cenûb ra’sına kadar- mümtedd olan garb tarafındaki leb-i deryâyı, yani Felurida Körfezi’ni resmider. Ve işbu yarımada’nın diğeri dahi Meksiko Körfezi’nin şark tarafını resm ider ki, [Apalas]/Apalachee Koyu, mezbûr körfezin maşrık-ı sayfi tarafında olup, Felurid-i Şarkî ile Felurid-i Garbî sahilleri hudûdını fasliden [San Marko]/St. Marks Nehri, mezbûr Apalas Koyu’na dökülür. Ve bu Felurid-i Garbî ((fo 64, p 128)) sahil-i dahi [Misisipi]/Mississippi Boğazları’nın ağzına kadar gider. Nehr-i mezbûrın garb tarafından dahi [Luyiryan]/Louisiana ve dahi [Orleyan-ı Cedid] (New Orleans) isimleriyle tesmiye olunan... [Telaskala]/Tlaxcala⁵⁷² Sahili gelür...

⁵⁶⁵ Either the scribe or Ataullah Efendi himself did not bother with transcribing the mouthful name of Massachusetts in full and left it simply as [Masa].

⁵⁶⁶ Cape May: southernmost tip of New Jersey at the entrance of Delaware Bay.

⁵⁶⁷ Cape Henry in the south, and Cape Charles in the north -mentioned in the previous sentence- form the entrance to the Chesapeake Bay, and are collectively named as the “Virginia Capes”.

⁵⁶⁸ I was unable to decipher this word. However, per the context, it must refer to Cape Hatteras, the most prominent, or Cape Lookout or Cape Fear towards the south, all in North Carolina.

⁵⁶⁹ Fort St. Augustine, Florida founded by the Spaniards in 1565.

⁵⁷⁰ British or Spanish East Florida/*Florida Oriental* colony: British from 1763 to 1783 and a province of Spanish Florida from 1783 to 1821. Accordingly the source text cannot date from earlier than 1763.

⁵⁷¹ Cape Canaveral at the center of Florida’s Atlantic seaboard.

⁵⁷² The mention of Tlaxcala was one of the clues that raised the suspicion of Edhem Eldem that the prolegomenon/*mukaddime* of Tarih-i Şanizade was plagiarized from a European source, which he discovered to be Voltaire’s entry for History in the *Encyclopedie* as already discussed in this thesis. The occurrence of Tlaxcala, Mexico, Peru etc. here could imply that Şanizade already took an interest

[Yukatan]-nâm yarımada vâki' olmuştur ki,... [Hondra]/Honduras-nâm kebir koyun derunundaki [Ganako]/Guanajos (Amatique Bay) Koyu'na kadar cenub ile mağrib-i şitevî beynine gidüp, andan/ondan [Verapaks]/Verapeces sahili başlar. Ve bunun dahi şark tarafında Hondura Sahili gelüp, işbu isim ile müsemma Hondura Burunu'nı resim, andan/ondan ***Elhamdülill(a)h Burunu'na (Cabo Gracias a Dios)*** kadar mümtedd olur. Andan/ondan dahi bir mikdar cenuba ((fo 65, p 129)) gidüp ba'dehu [Nikaraga]/Nicaragua Sahili başlar. Bu dahi cenuba gider. Bundan sonra [Kostarka]/Costa Rica ve dahi [Veraga]/Veragua sahilleri maşrık-ı şitevî ve şark taraflarında münbasıt olup, Amerika-i Şimâlî'nin [line-filling ornament] ve Meksiko Körfezi'nin sevâhili dahi tamam olur.

Amerika-i Cenubi Sevahili Tarifidir:

Çün Amerika'nın şimal ve cenub kıt'alarını fasl iden [Daryen]/Darıen Geçidi'ne (Isthmus of Darien) vasıl olduk. Pes, sahil Daryen Körfezi'ni resm itmek üzere mağrib-i şitâya gidüp, ba'dehu [Kartacen]/Cartagena Sahili başlar ki, sahil-i mezbur körfez tamam olduktan sonra [Kadırga]/Cabo de la Vela⁵⁷³ ve dahi [Sant-Martin]⁵⁷⁴ Burunları'na kadar maşrık-ı sayfa gider. Ol mahallden dahi heman... Venezula... [Karaka]/Caracas ve dahi [Komana]/Cumana sahilleri gelür. Ba'dehu [Tirinite]/Trinidad⁵⁷⁵ Adası'nın cenubundaki sahile dahi [Parya]/Paria⁵⁷⁶ Sahili diler. Ve zikri güzeran iden [Kartacen]-nâm mahallden bu mahalle kadar vâki' olan arazinin cümlesine ((fo 65, p 130)) '*ale'utlâk* [Tera-Firma]/Tierra Ferma⁵⁷⁷ tesmiye iderler.

Zikrolunan sevâhil tamam olduktan sonra [OraNok]/Orinoco-nam adalar ve nehrin cenubunda vâki' [Komana-i] Cedit'e (New Cumana) vasıl olunur ki, Felemenk, ve Fransa ve Portakal'a mensub üç (3) aded "Guyana" tesmiye olunan mahaller mezbur Komana-i Cedit'in maşrık-ı şitevî tarafında Amazona Nehri'nin şimal sahili üzerinde şimalden cenuba... [BereZilya]/Brazilia-nâm mahallin şimal sahili mümtedd olur. Ve mezbur burundan... Berezilya Sahili'nin nihâyet kıt'asıdır. Andan/ondan [Paraga]/Paraguay Sahili başlayup, Palata Nehri'ne (Rio de la Plata) değin mağrib-i sayfa teveccüh ider. Ve bunun cenub tarafındaki arz bir mikdar garba devr idüp, Çöl⁵⁷⁸ Sahili tesmiye olunur. Macellan Boğazı kurbünde mümtedd olan [Patagon]/Patagonia arzına kadar münbasıt olur. Ve boğaz-ı mezburın ((fo 66, p

in Latin America two decades prior to penning his Tarih and came up with the exotic examples himself; however the discrepancy in the transcription of the name in the two works suggests that the particular knowledge did not linger with Şanzade to his late career. Here in MKfSB [Telaskala]/Tlaxcala is written as [تلاسقاله], while according to Ziya Yilmazer (Tarih I, p 16), it had the form [تاليسقاله] in the Tarih.

⁵⁷³ Şanzade wrote Cape of [Kadırga]/Frigate, ostensibly a verbatim translation for the French name in his source text. The intended geographic feature must be Cabo de Vela (Cape of Sails) on modern Colombia's Guajira Peninsula based both on the context and the associated meaning of the word.

⁵⁷⁴ Based on the geography of the region, it seems more likely that this should have been Cape St. Martha rather than an unrelated C. St. Martin.

⁵⁷⁵ It is noteworthy that Ataullah Efendi preferred not to translate Trinidad to the Ottoman teslîs and left it as it is by mere transcription. La Isla de la Trinidad, Trinidad Island of West Indies/Caribbean.

⁵⁷⁶ Gulf of Paria: An almost enclosed sea between Venezuela's coast, Paria Peninsula protruding eastward into the Atlantic, and the Island of Trinidad.

⁵⁷⁷ Terra Firma (Literally: solid earth. Meaning: Firmly-held Land, Mainland), as opposed to Spanish insular colonial dominions Antilles/West Indies in the Caribbean. Spanish colonial province on the mainland of South America, stretching from Darien/Panama to the Guianas.

⁵⁷⁸ This "Desert Coast" should be referring to the Patagonian Desert-Steppe.

131)) cenubunda... şark tarafında Arz-ı Nâr (**Tierra del Fuego**) tesmiye olunan mahall vardır. Ve mezbur Patagon Sahili *bi'l-cümle* Macellan Boğazı'ndan mürur idüp, [Şiloe]/Chiloe Adaları'na kadar şimâle su'üd birle, Bahr-i Muhit-i Mu'tedil-i Cenûbî üzerine münbasit olur. Andan/ondan Şili Sahili başlayup, ol dahi şimal tarafına giderek **23°S** ((dere))ce 'arz-ı cenûbîde vâki' [Kobica]/Cobija iskelesinin cenubındaki Salada Nehri'nde (Rio Salado) tamâm olur. Andan/ondan sonra Peru Sahili bed' idüp, iki derece (2°N) 'arz-ı şimâlîye kadar şimal semtine gider. Ve nokta-i merkumeden şarka dönüp, Panama Koyu'nun şark tarafını ve mezkur koyun şimalinde vâki' [Daryen]/Darrien Körfezi'ni resm ider ki, Amerika-i Cenûbî sahili işbu körfezde tamam olur.

Şimâlî Amerika'nın Garb Sahilleridir:

Panama Koyu'ndan ilerüde sahil garba devritmeğe başlayup, [Veraga]/Veragua Sahili tesmiye olunur ki,... [Kostarka]/Costa Rica, [Nikaraga]/Nicaragua, [Gatimala]/Guatemala sahilleri gelür. Andan/ondan sonra [Gavatesaka]/Guaxaca (Oaxaca), [Telaskala]/Tlaxcala, ve hâssaten Meksiko- ((fo 66, p 132)) nâm sahil ve dahi [Macokan]/Mechoacan (Michoacán), [Zalisko]/Jalisco, [Ganlacara]/Guadalajara sahilleri gelür. Ve dahi [Navar]/Navarre-nâm (New/Nueva Navarra) sahil işbu ahîren zikrolunan sahilin maşrık-ı sayfî tarafında [Kaliforni]/California Körfezi'nin derunundadır ki, ism-i mezbur ile müsemâm olan yarımada mezkur körfezin garbında olup, Navar Sahili'ne muhâzîdir. Bundan ilerüde dahi Albiyon-ı Cedîd (New Albion) sevâhili gelür. Ve bu sevâhil... Notka Boğazı'na kadar (Nootka Sound)... Andan/ondan yine mağrib-i sayfa giderek **60°N** derece 'arz-ı şimâlîde vâki' [Prens Gilyom] Boğazı'na (Prince William Sound) resîde olur. [Andan]/ondan [Kok]/Cooke Nehri (Cook Inlet) garbına kadar... İşbu sahil, Alaska-nâm yarımadanın maşrık-ı şitevî tarafıdır. Bristol Koyu dahi... ((fo 67, p 133)) ... Ve bu burun ile, karşı tarafında Asya'nın sahil-i şarkîsi üzerinde mukabili olan burun beynindeki mesafe ondört (14) liga (leagues) olup, [Behrin]/Bering Boğazı demekle ma'rufdur ki, Asya bahsinde zikr itdiğimiz Arktik Denizi'nde vâki' Bahr-i Muhit-i Mu'tedil-i Şimâlî'ye varılmak iktiza eyledikde, boğaz-ı mezburdan mürur olunur.

((fo 67, p 133)) **Gemicilik ilminde iktiza iden nesnelere da'ir bazı tenbihat-ı mutlakadır:**

Deryaya mensub kimesneye nâfi' olan talimatın cümlesini bu kitab misillü *hurûf-ı hecâ* üzere müretteb nesneye idhâl bir emr-i muhâl olmakdan nâşî, muktezî olan bazı tenbihat-ı mutlaka işbu mukaddime-i kitabda derc olunmak münasib görülmüştür. Pes, bahriyyûna ziyade ehemm ü elzem olan nesne gerek [Gomenaları] (hawser) ahvâline dikkat ve gerek gemilerin denizde ve bazı limanlarda giriftâr oldukları muhâtaraların def'ine çâre olacak sâ'ir vâsîtâtı öğrenüp ((fo 67, p 134)) vaktiyle icrâ itmek olmağla, vâsîtât-ı merkûmeyi bu makâmda ihtisâr üzere zikr u îrâd eylediğimize bâ'is bu olmuştur. İmdi, şol 'amelden ibtidâ ideriz ki, gerçi *kalilü'l-isti'mâl* olup, lâkin, ta'allümüne kemâl mertebede heves olunmak şâyeste olur nesnedir. Ve bu san'atı bir bâzergân seffinesi ((merchant vessel)) kapudânı îcâd eylemiştir ki, kapudân-ı mezbûrın gemisi bir sâ'atde dört (4 ft) kadem su idecek kadar açılmış iken, anbarını boşaltmayarak ol mahalde bu çâreyi idüp, Vircine'den (Virginia) Londra'ya selâmet üzere vâsıl oldu. Ve tarîk-i mezbûrî fenn-i Coğrafya'da kemâl üzere mâhir olan Kok-nâm (**Cpt. James Cook**) kapudân-ı nâmdâr dahi isti'mâl eyledi. Kapudân-ı mezbûrın seffinesi Bahr-i Mu'tedil-i Cenûbî'de (South

Pacific) Olanda-i Cedîd'in (Australia) maşrık-ı sayfî sahili kurbünde yegirmidört (24) sâ'at bir **mercân tepesi** ((coral reef)) üstünde kalup, gemi yüzdikden sonra eğerçi üç (3) 'aded tulumba ile yenilmeyecek rütbe su idecek kadar açılmış olup; lâkin bu san'at ol sefîneyi [Endavor]/Endeavour Nehri'ne⁵⁷⁹ (Boğazı'na) vâsıl olmağa sâlih olur sûrete getürmüşidi. [Monkhus]/Monkhouse-nâm⁵⁸⁰ kimesne ki, mezbûr sefînede mülâzım [hâceye/hocaya] müşâbih olan *gardmarin* (Gardes-Marine)⁵⁸¹ (**hemze**) rütbesinde olup, bâzergân gemisi kapudânının îcâdı ((fo 68, p 135)) olan zikri âtî san'atı ibtidâ-yı emirde mezbûr ifâde itmekle 'amel-i merkûmı tanzîme nasb olunmuş idi. Bu san'ata Fransalular "Pagli Agreti"? ta'bir iderler ki, tarîki zikrolunur:

Aşağı eğretilerinden (spare top-sail?) biri yâhûd başka bir küçük yelken ahz idüp üzerine vâfir ufak ufak doğranmış ve mezbûr yelkenin üstüne akıdacak rütbede katrana bulanmış kendir yâhûd yün pârelerini (oakum) hafîfçe döşerler, ve üzerine koyun ve sâ'ir hayvân fişkısı serpüp örterler. Eğer [bârgîr]/beygir gübresi bulunur ise dahi â'lâ olur. Pes, yelkeni vech-i meşrûh üzere müheyyâ eyledikten sonra iki uçlarından [Kartahot]/Carte-haut? ta'bir olunan makaraya asup, diğer iki kûşe-köşelerine dahi "Filin?" didikleri ipin iki uçlarını bağlayup, geminin *karunası* (karina Ita.: carina. geminin su altında kalan kısmı, gunnel/gunwale?) altından geçideler. İmdi, geminin iki taraflarında feluka-filika içinde duran adamlar bir tarafından *kaloma* ((Ita. caloma)) virerek ve ol-bir taraftan çekerek su gelen mahallin üzerine rast getirürler. Pes, sefînenin içine fiskiye gibi sıçrayup gelen suyun şiddeti, ol mevzi'de bir nev' cezb îcâb itmekle, kendir ve gübre ve dahi bazı bez pârelerini deliklere tıkayup her ne kadar *bi'l-küllîyye* def'-i mazarrata çâre olmaz ise de ((fo 68, p 136)) yine zarar-ı kesîri taklîl ideceğine iştibâh olunmaz (b).

((fo 68 p 136)) **İhtiyarıyla yahud furtına ile zarûrî karaya yürüyen sefîneye dâ'ir:**

Vaktâ ki, bir sefîne [gomenarlarına?]/komodorlarına? kemal rütbede zor virir bir tufan ile bir sahilde rüzgara (contd. after Ataullah Ef.'s comment below)

(hemze): *Gard-marin* didikleri sınıf etfâlden mürekkeb bir güruhdır ki, anlar/onlar hidemat-ı bahriyyeyi öğrenmek için mürettebdirlir. Lakin, Donanma-yı Hümayûn'da anlara/onlara "mülâzım hâce/hocalar" dirler. Şerh-i Mütercim-i Sâni.

(b): correction of the French translator: San'at-ı merkume vech-i meşrûh üzere fi'le gelmez. Ve musannif-i kitab amel-i mezkûr *bi'n-nefs* müşahede eylemeyüp, kendüye dahi vech-i ahsen üzere ta'rif ve tefhim olunmak gerekdir. *Zîrâ*, *eğretinin* üzerine vaz' eylediği terkîb iki kadem mikdarı suya inmeksiz birbirine muhtalî olup, terkib-i merkum ziyade galîz olmadığı takdirce *bi'l-cümlesi* suyun yüzine çıkar.

⁵⁷⁹ Ataullah Efendi is losing track of the immensely detailed information he processed in this work here. He correctly identified the Endeavour Strait between Australia and New Guinea as such previously (45/p 89). Still, he failed to translate it accurately here, and transformed the strait into a river.

⁵⁸⁰ Mr. Monkhouse/Munkhouse: Although there were two Munkhouse brothers among the crewmembers on James Cook's HMS Endeavour, the unspecified Munkhouse must be midshipman Jonathan Munkhouse (d. 1771) based on the story narrated here, where he was crucial in salvaging the vessel when it ran onto a coral reef in NE Australia.

⁵⁸¹ Gardes-marine is obviously the French counterpart to the original English term the French translator came up with. However it obscures the exact rank of the marine mentioned in the original con/text.

İmdi, bunda ‘âdet kendir ve [estübü]/üstüpü parelerini iğne ve iplik ile ilişdirüp yelkeni dahi suyun geldiği fûrcelere dolmağa sâlih olacak envâ‘ eşya ile yağlamaktır. Şerh-i Mütercim-i Evvel.

(contd. from above) karşı yatmağa mecbur olsa, yahud sebab-i ahardan nâşî rüzgara karşı mukavemet itmeğe muktedir olamamak havfı olsa, su ile doluncaya kadar sabır ve tahammül eylemek vacib olup, lakin vaktine muntazır olarak yelkenleri birden [îsâ?/alapa] itmek için hâzır ((fo 69, p 137)) ve müheyyâ eylemeğe meşgul olalar. Pes, cümlesi âmâde olup, vakt-i merhun dahi te‘akub eyledikte *gomenayı* birağup, yâhûd [bantaliyeler?] eğer rüzgara alçaklanmak kâbil ise -gerçi bu sûret ancak medd ü cezr-i ‘azîm ile mümkün olur- yâhûd cümle yelkenleri ziyâde sür‘at birle küşâd [idememek] havfı olur ise yalnız “Kok?”/ ta‘bîr olunan [pelakon?] yelkenleri ile baş yelkenleri [ileysa-îsâ-eyşâ] olunup, lâkin yol virildikten sonra mezbûrları manya, ve sefinenin kığı karaya yürimezden mukaddem kığ yelkenlerini fora itmek gerekdir. Ammâ eğer sefine üç direkli (three-masted) olup, kığ direğinin “paroka?”/ ta‘bîr olunan babafingo yelkenine gemi yatmayup tahammül idebilür ise, mezbûr yelkeni fora ideler. Pes, iskandil kurşunu karaya yürimek zamânı olduğına işâret itdiğinde karaya yürüyüb yan virmek murâd olunan sâhilden kara oturmak istedikçe mümküni mertebe sür‘at birle der-hâl rüzgara çevrilerek muhâtarayı çoğaltmayacak tarz ile yamalayup ‘âkıbet *bi’l-külliyeye* yan virile (**sîn/س**).

Mümkün olur ise vakt-i tamâm-ı medd-i deryâya kadar demür üzerinde durmak muktezîdir zannolunur. Zîrâ, medd-i deryâ kemâlini bulup, deniz çekilmeğe başladığı vakitden cüz‘ice sonra ((fo 69, p 138)) karaya oturan gemi tekrâr medd olup oturduğu sudan ziyâdece sokulmayla ekseriyâ yüzüp halâs olur. Yâhûd rüzgarın şiddeti zâ‘il olup, ziyân dahi pek çok olmadığı sûrette tonoz idecek kadar ve medd-i deryâdan hâsil olan sularda yedek eyleyecek ((tow)) kadar vakit bulunur. Ve bu ‘amel ile bir sefine yüzdüğü takdîrce, cezrin nihâyetine yakın karaya oturan gemiden dahi ekall müddet su içinde durmuş olur ki, bu bâbda te‘emmül-i ihtiyât olunmak ziyâde elzemdir.

Vakt-i imkânda baş yelkenlerini manya idüp, orta ve kığ yelkenlerini kullanmak husûsı dikkat olunacak nesnedir. Zîrâ, sefine-i mezbûr(e), yelkenler ile ilerüye kemâl-i suhûlet ile (contd. below)

(**sîn/س**): Mütercim-i kitâb bu ‘ameli ziyâde muhâtaraludur zannider. Zîrâ, kâ‘ide olan zâyi‘ât az olmak için denizlerle *yürimek* ve ziyâdece kara çıkmak için dahi baş ile *yürimekdir*. Yoksa sâhili dönüp duran denizler ile karaya yan virmek sefineyi az vakitte pâre pâre itmekle [tâ‘ifesinin]/tayfasının helâkına bâ‘is olmak muhtemel olur. Meğer ki, ‘amel-i mezbûr selâmet melhûze olan yâhûd rüzgar kemâl üzere şedîd olmayan ve medd ü cezirler kemâliyle vukû‘ bulan yerlerde ola. Şerh-i Mütercim-i Evvel.

(contd. from above) [yürer]/(yüzer)⁵⁸², ve mancana direği yelkenlerinin alıkoymasından halâs olup, az suda (yüzer). Bundan *mâ-‘adâ* ((fo 70, p 139)) şol fâ‘ideyi dahi îrâs ider ki, geminin kığ tarafı orta direk, kığ direğinin [roz]/(zor) ile tahrîkini hiss itmeyle kemâl-i suhûlet birle ilerü (yüzer). Bu dahi ma‘lûm ola ki, sâhile yan virüp oturtmak hakkında nasîhat-güne zikrolunacak husûs dahi kemâl-i

⁵⁸² This predicate that repeats thrice until the end of this section should be [yüzer] (it swims); however it was repeatedly written without the dot of the letter “z/zāy” as [yürer].

dikkate şâyestedir ki, deryâ furtına ise sûret-i mezkûrede sandallar ve felukalar ziyâde âsân vecih üzere rüzgar altına dizilüp, geminin uzunluğu dahi siper olmağla denize dökilenleri yaklaşıp kurta((r))mağâ nâfi' olur. Ve bu takdîrce sefine başdan kıça kadar birden karaya oturmak takrîbi ile mahall müsâ'id olduğu sûretde sandallar ve 'arabalar ile sefine-i mezbûreyi boşa((l))tmak kâbil olur. Husûsen alabandası sağ oldıkda *bi-hasebi'l-iktizâ* dahi ziyâde suhûlet birle boşa((l))tmak mümkün olur. Lâkin ba'zen 'amel-i mezbûra mugâyir nesnelere dahi vukû' bulmak muhtemeldir. Ve bu dahi zâhirdir ki, karaya yan ile düşen gemi, pek suhûletile kurtulup yüzmeye müsta'idd olur. Zîrâ ki, başını deniz tarafına *bi-lâ-'usret* çevirüp, saldırmak kâbil olmağla [...?] yüzmeksizin vira ırgat idüp, kıçını dahi kurtarmak mümkün olur (Hâ/ح).

Sefineyi demür sürümekten men' tarîkidir:

((fo 70, p 140)) Sevâhilden bir sâhilin rüzgarı üstünde yâhûd bir limanda derin sularda demür sürüncüye dek yatmağâ muhtâc olursa eğer denizin dibi demürün tırnağı te'sîr itmeyecek mertebede pek, yâhûd demür tutmayacak kadar yumuşak ise, hemân üçüncü demür [*funda*]/fundo olunup, 'âdet üzere kaloması ve otuz (30) zirâ'dan *mâ-'adâ* gomenanın cümlesi kaloma oluna. *Ba'de-zâlik* eğer iskandil ile yâhûd karada nişân farzolunan 'alâmet ile geminin demür sürdüğü ma'lûm olur ise, ikinci demür dahi [*funda*]/fundo oluna. Ba'dehu ikincinin kaloması ve üçüncü gomenanın bakıyyesi kaloma olunarak ikinci gomena tamâm oluncaya kadar [line-filling ornament] kaloma virile. Bundan sonra üçüncü gomenaya "göz" didikleri delikten (contd. below)

(Hâ/ح): Mütercim-i kitab amel-i mezbûri kemal mertebede muntazam sefine olmadıkca icra kâbil değildir zannider. Ve geminin başını deniz tarafına döndürmek için omurgayı devr itdirüp sefineyi çevirmek hususunda tarik-i ahsen, *ırgat* ile *vira* eylemektir. Şerh-i Mütercim Evvel.

(contd. from above) hâric olarak bir yedek uc [eyleyüp/ekleyüp] ol-bir gözden öte ucını geçirüp [ku/örna]/kornaya? ((modern *koç boynuzu*: halat volta demiri)) muhkem bağladıktan sonra üçüncü gomenayı gözden taşra ihrâc ve ikinci gomenanın üstüne ((fo 71, p 141)) bir mikdâr bol üzere bir çıma düğümü ile bağlayup yedeği alalar. Pes, işbu üçüncü gomenayı ikincinin üzerinden akup aşağı doğru gitmek için külliyyen birağup ve ikinci demürü sürütmek için dahi '*alâ-hâlihi* terk ideler. Yâhûd pek kolaylıkla kapup [sıyırmak/çıkarmak]⁵⁸³ için ikinci gomenayı yukarıya vira itmek dahi câ'izdir. Vaktâ ki, üçüncü gomenanın uc düğümü ikinci demürün çıpa halkasına varmışdır deyu tahmîn eylediklerinde, tonozu murâd eyledikleri mikdâr kaloma ideler. Pes, demürler bu san'at ile birbirinin ucuna bağlanup şedîd rüzgarın darbına mukâvemet idebilir. Ve bir küçük gemi ki, dalganın üzerine çıkup iddetle baş üzere ol sefinenin gomenasına gemiden on arşun (10 cubits) irak olarak bir boş [varul/varvil?] bağlasalar çok fâ'idesi müşâhede olunur. Zîrâ, mezbûr [varul?/var[v]il] (barrel)? dalgayı gemiye dokunmazdan evvel kırmağla şiddetine mukavemet itmekte i'ânesi olur. (Vâv/و).

Taşlık ve sengistan olan diplerde ve buzlu sularda gomenayı hıfzın tarîkidir:

⁵⁸³ Unclear/damaged text: Based on the apparent form and the contextual meaning, the inscribed word could be either word presented above.

((fo 71, p 142)) Herbiri takriben ellişer (**50 cubits apiece**) arşun olmak üzere üç (3) aded zincir ahz idesin ki, kalınlıkları (müsâvi?) ((erased text)) olup, gerek gomenaya ve gerek matlûb olan ‘amele münâsib olalar. Pes, bunlarla gomenayı şol sûretde zabtidesin ki, gomena sâ’ir ecsâm-ı salabe?ye sürinüp uğutmak? istedikce ol zencîrler sürinmeyüp gomena mahfûz ola. Şöyle ki, zencîrlerin uc tarafını demürin çımasına bağlayup, gomenanın bükümleri arasından üzerine bir tarz ile dolayup, sarasın ki, gomenaya sinüp? bir sıklet olmayarak takvît bula. Ve ol-bir ucunu yer yer birbirine bendiderek gomenanın üzerine bağlayasın. Ve bu zencîrler pek ağır olmak iktizâ itmez; lâkin, mümkinini rütbede aşıkları? küçük (contd. below)

(**Vâv/و**) Mütercim-i kitab [varul/varvil]-i mezburun isti‘mâlini münâsib görmez. Şerh-i Mütercim-i Evvel.

(contd. from above) olmak gerekdir. Hatta gomenanın üzerine güzelce sarılmak mümkün ola. İmdi, bu zencîrler vech-i meşrûh üzere tanzîm olındıklarında gomenayı taş ve kaya misillü nesnelere ((fo 72, p 143)) mazarratından hıfz iderler. Ve san‘at-ı mezbûre az vakitte bitmek kâbil olmağla,...

Pes, gomena işbu “olta” yâhûd “köpekbacağı” ta‘bîr olunan hâleti peydâ itmiş iken...

((fo 73, p 145)) **Bir sahilde gemi pârelendikde denize dökilen kimesneleri kurtarmak tarîkidir:**

Kazâ der-kâr olup, *lâ-cerame* geminin pâreleneceği âşikâre oldukda, bir sandalı ‘âdetten ziyâdece safralayup, ol safranın üzerine ...? ile ...? [tobralara]/torbalara güzelce yerleşdirerek küpeşteden vâfir yukarı mürtefi‘oluncaya kadar dolduralar. Ba‘dehu üzerlerine birkaç kat bükülüp devşirilmiş bir yelkeni başdan kıça kadar örtüp, cümlesini bir muhkem ip ile üzerinden ve sandalın omurgası altından ((fo 73, p 146)) geçürerek şöyle kaviy bendideler ki, sarılan iplik... Pes, varviller bu vech ile sal? olup gereği gibi ihtimâm olundukda deniz her ne mertebe furtına olur ise, sandal mukâvemet idüp, ana-ona tutunabilen adamlar ((fo 74, p 147)) *fi’l-hâl* ayakları karayı bulacak kadar arza takrîb idebilürler.

Gemisi pârelenmiş kimesnelere haklarında soğuk hava dahi bir mühlik nesne olup, bu sebeb *kezâlik* mezburları itlaf ve helak eylemekte esbab-ı sa‘ireyi takviye ve te‘yid itdiğinden nâşî, suda ıslanmayup kuru olarak karaya vasıl olmak için güzelce yağlanmış bez yahud kumaş pâresi içine bir ve iki aded yelek ve [günlek]/gömlek makulesi nesnelere top idüp yahud kendüleri için karaya ıslanmaksızın gelmeye sâlih olan ahar ihtiyata müte‘allik nesnelere ihmal ve tekasül olunmaya deyu musannif-i kitab işbu kelimat-ı nasîhat-âmîzi îrâd eylemiştir.

Ta‘ûn ve vebâ marazının ve dahi ifrât-ı meşakkatden hudûs iden emrânın tedbir ve ‘ilâcına dâ’ir kelâmdır:

İngiltere ve [Baldvin]/Baldwin-nâm⁵⁸⁴ İskenderiyye konsolozu, zeyt yağı çıkaranlarda ve dahi zeyt yağı tüccarında asla vebâ marazı olmadığına dikkat idüp, eğer ‘illet-i (fo 74, p 148) mezburenin ibtidâ ‘alâmeti zuhur eyledikde, marazın ((*marîz* olmalıydı)) *bi’l-cümle* vücudunu zeyt yağı ile kuvvetlice oğsalar hastadan bir azim ter getürüp *fi’l-hâl* halâsı olur demiştir. Kezâlik, [Terinded-r]/Trendon?-nâm

⁵⁸⁴ George Baldwin, British merchant and representative in Egypt.

[(h)âzık]⁵⁸⁵ dahi zeyt yağının havâssından bahs idüp, bahs-i mezburda renc ve meşakkatden ve kesret-i 'arakdan bî-tâb ve (nâ-)[tuvân] olan kimesnelerin cemî' bedenleri zeyt ile delk ve tılâ olunsa kuvvetlerini i'âde itmekde 'acâyibdir, deyu tahkik eylemişdir.

Bu dahi ma'lum ola ki, [nef'-i bezik?], yani yabani neganın? râyahasından fare firar itmekle nebât-ı mezkurın yaprağından bir mikdarı farelerin zahireye müte'allik nesnelere ziyân virmekden men'e kafidir deyu kezalik tahkik eylemişdir. Ve bu [tecribe]/tecrübe tesadüf ile vâki' olup, ba'dehu sefinelerde isti'mâli husûsında tenbîh olunmuşdur deyu mesmû'dır.

Gemilerde yangın def'i için tarîkidir:

İşbu kitabın müellifi kimesnenin farz ve vasfeylediği şâyeste-i (fo 75, p 149) dikkat ve emel ve tanzîm ve itmâmına bir sûret birilmek dahi muhtemel olup, ve [Velvik]/Woolwich-nâm mahallde tophane mahzeninin (Royal Arsenal) nâzırı Conrad-nâm kimesneye isnâd olunan san'atın tanzîmini şol vecih üzere murâd idüp dir ki, bir gemi yapılır ilen eğrileri arasından borular geçürilüp, ol borular ateş gemisine terîb olunan .? boruları gibi köprü üzerine -yani döşemeye- muntehî olup, döşemenin arasında mahfûz ola. Ve mezbur mâsuraların birer ucı dahi anbara vâsıl olup, ateş isâbeti havfî olan mahalleri cümlesine îsây? oluna. Meselâ, barut... İmdi zikrolunan borılardan anbara 'ale'd-devâm su damlamağı kat' husûsında sarf-ı âmâl-i kesîre lazımdır. Lâkin, bu madde .? mengene ile seddolunmak ((fo 75, p 150)) tarîki ile ...

Busulanın tahallüfüne dâ'ir kelimedir:

Pusula 'arza göre tahallüf itmekle musannif-i kitabın pusula tahallüfû hakkında güzel tasavvurâtı olup; lâkin, andan-ondan bir kâfi olacak menfa'at tahsîli kâbil değildir. Ve bu madde üzerine îrâd olunabilen cümle bahislerin bir kelâm-ı müfid olmayacakları zarûriyyâtandır. Zîrâ, bir pusula bir başkasından çok yahud az ihtilaf itmekle muttarid? bir nesne değildir. İmdi, bu madde üzere îrâdı kâbil olan kelâm busulanın mıknatıs! sürdikleri ibresini ne vechile tanzîm itmek lazım olduğunı ve ne gûne sakınup hıfz olunacağı ve ne tarz ile ta'mîr ve termîm olunmak ((fo 76, p 151)) iktizâ itdiğini ta'rîf ve işârete münhasırdır. Bu ise hâssaten umûr-ı bahriyye hakkında te'lîf olunmuş olan **Ançiklopediye-i Bahriyye**-nâm kitâba ve yine bu husûslara dâ'ir sâ'ir tasnîfâta havâle olunmak kâbil olduğundan, bu mahallde terk olındı. Murâd idenler ol makûle kitâblara nazar ideler.

Denize düşen adamı kurtarmak tarîkidir:

Musannif-i kitab hassaten denize düşen kimesneleri tahlîs için ma'mûl olan şamandıraya işaret idüp, lakin mezkur⁵⁸⁶ şamandıra, cümlenin ma'lumı olmağla, tafsîline ihtiyâc yokdur.

Mîm [م]

⁵⁸⁵ Written as [hâzık] with kh/h, instead of the correct [hâzık] with an initial "h/hâ".

⁵⁸⁶ The German library catalogue VOHD has "mezkur" for this word here in this MS, but it is "mezbur". The catalogue also says that this section is "gekürzt", shortened, which is true.